

MARCUS ANNAEUS LUCANUS

PHARSÁLIÁJA

VAGYIS

A POLGÁRHÁBORU.

TIZ KÖNYVBEN.

MŰFORDÍTÁS LATINBOL.

A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA ÁLTAL DICSÉRETTTEL KITÜNTETETT

PÁLYAMUNKA

LAKY DEMETER

CSORNA-PRÉMONTRÉI KANONOKTÓL.

PEST, 1867.

R Á T H M Ó R B I Z O M Á N Y A.

MARCUS ANNAEUS LUCANUS.

SZÜLETETT: KR. U. 39, MEGHALT: 65.

E hírneves költő Cordubában (ma Cordova), Spanyolország egyik jelentékenyebb városában Kr. után 39-dik évben született. Atyja, Marcus Annaeus Mela, romai lovag, első Senecának, a rhetornak¹⁾, unokája, anyja pedig Acilia, Acilius Lucanusnak, a jeles szónok- és írónak leánya volt. Ettől kölcsönzé költőnk a Lucanus nevet. Atyja őt már nyolcz hónapos korában Romába vitte nagybátyjának, Senecának, ki Nero tanítója volt, fölügyelete alá; de tudományos kiképeztetését Athenében nyerte, honnan Romába visszatérván, itt Palaemon híres nyelvtudóst, majd Virginius Flaviust a jeles szónokot, később Cornutust a költőt hallgatá, kiknek tantermeiben alkalmat nyert megbarátkozhatni Salejus Bassus és Aulus Persius Flaccussal, ki utóbb a drámaírodalomban oly nevezetessé lett.

Lucanus e közben Seneca által Neronak nemcsak kegyét, hanem barátságát is megnyeré. A tüzes ifju az azon korbeli tudományok minden ágában kitünő ismeretekkel bírván, verselt és szavalt görögül és latinul, és mindenkép nagy tetszésben részesült. S minthogy Nero szinte hajlamot érzett a tudomány- és művészethez, csak-

¹⁾ Átalán azt tartják, hogy ez a Mela nem más volt, mint Pomponius Mela, a földrajzár, (Geographus); de mindenki azt hiszi, hogy Pomponius Mela nem fia, hanem unokája volt első Senecának.

hamar bizalmas viszony szövődött közöttük és Lucanus közt, ki még mielőtt a törvényes kort elérte volna, Quaestorságra emeltetett. Ekkor vette nőül az előkelő, gazdag és szellemű Polla Argentariát, ki, ritka műveltségénél fogva, férjének tudományos munkálataiban is segédkezőt tudott nyújtani.

A szerencse mindenben tulságig kedvezvén Lucanusnak, egész a vakmerőségig vitte szenvedélyes önhittsége, mi őt a legnagyobb szerencséből végre a legnagyobb szerencsétlenségbe sodorta. Nero ugyanis, a maga nevééről „Neronia“ ünnepélyt alapított, mely, mint az olympiai játékok, minden ötödik évben, testgyakorlat, szekér- és költészeti verseny által szokott megtartatni. Ezen ünnepély lett Lucanus veszedelme. Mert a túlkapatott ifju nem látván, vagy nem akarván belátni Nero szándékát, miszerint ezen ünnepély alkalmával Őmaga akart saját műveivel tetszést aratni, egy alkalommal, midőn ezen ünnepély Pompejus színházában ment végbe, meggondolatlan föllépésével Nerot kérlelhetlen ellenségévé tette. Nerot t. i. egy költeményeért, mely Niobe történetét foglalta magában, megtapsolta a szolgalelkű hallgatóság; mire Lucanus lépett elé, s Orpheusról oly rendkívüli tetszéssel hevenyészett, hogy Nero e miatt, megsértett hiúsága érzetében rögtön elhagyta a színházat.

A túlheves ifju észrevevén fejedelmi ura és barátja hidegségét, eszélyes alkalmazkodás helyett még inkább ingerelte; sőt kíméletlen nyilatkozatok s aljas gúnyiratokkal boszantá a fejedelmet és ennek legbefolyásosb ministereit; minek következtében minden nyilvános föllépés- és ügyészkedéstől eltiltatott. De a rajongó ifjut e vészjelek sem hozták észre. S ámbár ismerhette Nero veréngző természetét, még is egyik főczinkosaul szegődött a Piso-féle összeesküvésnek; nyilvánosan magasztalta a zsarnokok gyilkosait, s mindenkinek, a kívül találkozott, Nero fejét kínálgatta. Azonban csakhamar törbe került, s hármassal hűrczolatott az ítélőszék elé.

Itt egyik tulságból a másikba látjuk süllyedni a hóbortos ifjút, kít az élethezi módnélküli ragaszkodás a legnyomorultabb gyávaságig aljasított. A forradalmi lélek a leglealázóbb rimánkodásig törpült, sőt saját anyját is bűnrészesnek vallá, csakhogy kegyelmet nyerhessen. De mindemellett is csupán azt a kegyelmet nyerte, hogy halálnemet választhatott.

Ekkor ismét stoicus modorát ölté föl; s miután epicurusi szellemben jól megvendégelé magát, megnyittatá ereit Kr. u. 69, életének 27-dik évében. — Tacitus beszéli, hogy, midőn már igen sok vére elfolyt, s kezeit és lábait már hidegülni érezte, de még eszméletét nem veszté el, eszébe jutott Pharsáliájából azon hely, hol egy elvérző harczost ép így ábrázol (III. k. 655—658 vv., mások szerint IX. k. 847—850 vv.), s e verseket szavalva adta ki lelkét. — Hires szépségü kertjében temettetett el.

Többféle műveiből¹⁾ csupán Pharsáliája maradt fön, ámbár ez sincs teljesen bevégezve. Sok mindazáltal nem hiányozhatik belőle; mert, mint ezime mutatja, a pharsáliai ütközetten tul legfőlebb az actiumi csatáig akarhatott terjeszkedni, mely t. i. a polgárháborút végkép befejezván, az egyeduralmat megszilárdította. Egyébként azon több rendbeli hiányok is, miket e költeményben észrevehetni, oda mutatnak, hogy maga Lucanus sem tartotta azt végkép befejezettnek. Így a festmények, több helyen, csak nagyából összehányt vázlatok, miket, ha halála közbe nem jó, idővel bizonyosan tökélyesbitett volna. Meglehet, hogy a költeményben fölöttlő hibák közül némelyeket kijavított, s tán itt-ott ismét újakat követett volna el; de annyit méltán föltehetünk róla, hogy Pharsáliáját, ha nem tartotta is tökéletes eposnak, mindenesetre hibátlanabbnak hitte, mint a

1) Elveszett műveiből ezeket említik: *Catacausmos Iliacus*, *Catalogus Heroidum*, *Hectoris lytra*, *Orpheus*, *Saturnalia*, *Silvarum* libr. X, *Medea tragoedia imperfecta*, *Hypomnemata prosa oratione*, in *Octavium Sagittam*, et pro eo *Declamations*, *Epistolae ex Campania*, *Satyricae fabulae* XIV. etc.

minő. Azonban a Pharsália, minden hiánya mellett is, igen nagy becsületére válik Lucanusnak, s megérdemli, hogy a költészet legszebb emlékei közé soroltassék. Lucanus eredeti lángész, s egészen új ösvényt tárt föl. Ő mitsem utánzott, tehát sem szépségeit, sem hiányait nem köszönheti másnak, s már csak ezért is különös figyelmet érdemel. Az idő közelsége, a polgárháború általános ismertsége, a fölvilágosodott, államtanilag képzett és nem igen babonás század, melyben Caesar és Lucanus éltek, továbbá alanyának komolysága, lánglelke előtt minden szabadságot elzártak a mesés inventióra. Igazi nagysága a valódi hősöknek, kiket természet után kelle föstenie, egészen új nehézség volt. — Lucanus nem merte mellőzni a történelmet, s ez által száraz — s kopárrá tette költeményét. Az inventio hiányát az érzelmek nagyszerűségével akarta pótolni; de meddőségét sokszor szódagályba burkolta.

Legfőbb hiány a Pharsáliában az egység hiánya. Valóban nehéz volna megmondani: melyik tulajdonkép a Pharsália hőse? A szerző szándéka szerint valószínűleg Pompejus; de tetteleg igen gyakran Caesar a költemény hőse. Maga az alany sincs tisztán körvonaloza. Versben akarta-e elbeszélni Lucanus a polgárháborút, mely Crassus halálát követé? Újra föl akarta-e élesztetni Cato pártját? A szerencse szeszélye ellen, mely játékot űz a hírnév- és birodalomból, akart-e szónokolni? Vagy csak egy sereg költői kifakadást akart elsorolni az emberek hiúságai és balgaságai ellen?.. Ő mindezt akarta és még sok mást is; vagy hogy mitsem akart. Ő csak határozatlanul látott a távolban bizonyos nagy alakokat, megható drámai jeleneteket, nagy horderejű eseményeket, szóval, bő és fönséges anyagot a költészetre, s így szólt önmagához: elfogom beszélni ezen eseményeket, leírom e jeleneteket, új életre hozom ezen alakokat. Ő költővé akart lenni, s költővé lett a szó valódi értelmében.

Quintilian a Pharsália szerzőjét így jellemzi: „Lucanus tüzes, lelkesült s ragyogó gondolatokkal teljes, és, hogy véleményemet kimondjam, méltóbb a szónokok, mintsem a költők közé számíttatni.“ E vélemény, legalább alakjára nézve, igen különös; mert mi közük van Lucanus és Ciceronak egymással? De, ha az értelmet tekintjük, melyben Quintilian e szavakat veszi, világos dicséretét látjuk azon modernak, melyben költőnk a maga személyeit beszélteti. Mert Lucanus szónoki beszédeit csakugyan nagyszerűség, lelkesedés, erély jellemzi; s tán épen ezek teszik a Pharsália fő szépségeit. Nem, mintha e beszédek minden mesterkélés és szódagálytól mentek volnának; de vannak közöttük, melyeket mint bámulandó remek példányokat idézhetnénk. Csak olvassa valaki például azon gyászbeszédet, melyet Lucanusunk Cato szájába ad Pompejus tiszteletére¹⁾. Mintha csak látná és hallaná az ember Catot ezen őszinte és mesterkéletlen beszédben. Vajha mindig így el tudná magát rejteni azok mögött, kikkel költeményében beszéltet! De vajmi sokszor nem azt mondják, mit az illetők mondtak, vagy mit mondaniok kellett volna; hanem azt, mit helyettők a költő kigondolt. És valóban igen észrevehetőleg tartja szem előtt Lucanus a közönséget; mintha egykor magának kellene elszavalnia versezetét, mint valami történeti, vagy legalább is eszményi igazságot. Ő érezni látszik, hogy tőle csak ékeesen előadott szép kifejezéseket várnak; s többre becsüli a maga közönségének tapsait, mintsem valami szigorú műizlésű ítész helyeslését.

A műbeszédek után a leírások teszik a Pharsália egyik legragyogóbb részét, ámbár ezekben is sok a meg-róni való. Nincs meg bennök a virgiliusi szelíd művészet és józan higgadság. Ő szint színre hány; hangja nyers és kemény; hiányzik nála a kedves olvadékonyság, vonzó

¹⁾ Pharsália IX. k. 206 –234 vv.

gyöngédség, alkalmas leereszkedés. Lucanus inkább kápráztatni és vakítani törekszik a szemeket mintsem gyönyörködtetni.

Költőnk igazi diadala a költemény azon helyein tűnik föl, hol tartózkodás nélkül nyilatkozhatik, hol saját nevökön nevezheti a gondolatokat és érzeményeket, mik az ő életét képezték, miket az édes anyai tejjel szítt magába, s miket neveltetése s övéinek példái benne megszilárdítottak. Ezért mondja róla Montaigne: „Én szeretem Lucanust és szívesen olvasom, nem annyira irálya, mint sajátságos bátorsága s véleményei- és ítéleteinek igazsága miatt.“

Összehasonlításai s hasonképeiről nem is szólok; mert csak ismételnem kellene, a miket leírásaira vonatkozólag érintettem. Lucanus nem szorítkozik, mint Virgilius, a leg-egyszerűbb s legigazabb rokoneszmék csupa érintésére; Ő egészen kimeríti a hasonlatosság minden mozzanatát, s nem nyugszik, míg el nem éri azon legvégső határt, hol megszűnik minden hasonlatosság. S midőn Lucanus hasonlatosságairól elmélkedem, úgy képezem Pharsáliáját, mint egy nagyszerű mozaik-képet, melyben még csak nagyból vannak elrakva a drága kövek, s csak közelebbről vizsgálva vesszük észre, hogy itt még egy kocintás, ott egy kis csiszolás, emitt némi egyengetés volna hátra; de azért a bevégzetlen kép mégis meglepő szép; mert a drága kövek ragyogása igen sok hézagot kitölt, mit a munka közben elhalt művész ki nem tölthetett. S a Pharsáliából igen sok ily drága kőhöz hasonlító helyet idézhetnénk, melyekből első tekintetre kitűnik Lucanus ritka tehetsége, valamint azon hiányok is, miket ő idővel bizonyosan elhárított volna. De ezeket a figyelmes olvasó úgy is észre veszi; tehát inkább irálya, verselését és szólásmódját vegyük kissé szemügyre.

Lucanus irálya ép oly kevéssé hasonlít Virgiliushoz, mint a Pharsália az Aeneishez. Lucanus nem mindig találja

el az erőteljes, tüzetes és kellő kifejezést, azon valódi kifejezést, mely nélkül az eszme tökélyességéből mindig hiányzik valami. Igen sokszor elégségesnek tartja gondolatát néhány határozatlan és téves jelentményű szóval csak amugy oda vetni, miből aztán mesterség az értelmet kifejezni. Féktelen képzerje által túlkapatva, gyakran azon hibába esik, hogy elveszti a kellő mértéket, melyen innen és túl megszűnik a valódi szépség. „Nincs meg benne, ugymond La Harpe, aza hajlékonyság, mi az irány alakzatait, a kifejezés hangzatosságát és lengését, s a tárgyak színezetét oly kellemesen változtatja.“

Versciben van valami, mit La Harpe egyhanguságnak nevez. Ezt azon bizonyos metszetek s bizonyos alakok szülik, melyek nála minduntalan előfordulnak, s melyeket ezért Nisard „Lucanus refrain“-jeinek nevez. Ide róják, például, hogy néha több egymás után következő versben a harmadik láb metszetén mondat végződik, mint: „Nostri fama venit, — Per me Roma ducem, — Redde mari Cilicas, — Tigranemque meum“ (Libr. II. vv 634—637); s hogy többször a főnév a hatodik verslábát, jelző mellékneve pedig a második láb metszetét képi, mint:

„Et pigras, ubicunque jacent, effunde paludes:
Et miseras bellis civilibus eripe terras.“ (L. IV. v. 119—120). Továbbá, hogy némely versben három, négy vessző is fordul elé, miáltal az igen szétvagdalt vers szökdécselővé lesz, s nem hangzik össze a többnyire magasztos és sokat jelentő eszmékkal, mint:

„Exolvi tibi, Magne, fidem, mandata peregi.“ (L. IX. v. 98).

Ezek azonban koránsem oly gyakori hibái a Pharsáliának, hogy egyéb igen sok szépségei mellett el nem nézhetnők, főleg, miután benne a költészeti irány mindazon szépségeit megtaláljuk, melyek Augustus századának remek költészetét jellemzik; csakhogy ezek ama szépségeket igen kényesen

kezelték, nagyon kerülték az egyformaságot; s verseikben az áthajlásokon egyik lábról a másikra, mindig együtt volt a kellem, változatosság és igazi összhangzat.

Lucanus költészeti szólásmódján is bizonyos túlkere-
settség tűnik föl, miből néha oly kifejezések sülnek ki,
melyektől az Augustus korabeliek helyes nyelvérzéke s
kényes izlése alkalmasint visszariadt volna; sőt oly szavak-
kal is él, melyek az említett korban hallatlanok voltak, s
jelentményöket néhol még nekik is gondot adott volna kibe-
tűzni. Sok különbsége van a szóviszonyításban is, mi által
gyakran szenved az eléadás világossága. De ebből is ki-
menti azon körülmény, hogy e különbségeit a korabeliek
mindannyi becses nyelvészeti vívmánynak vették, s egy részt
az ő hibájok, hogy az álkincset valódi kincsnek tekintették.

Marmontel, miután a Pharsália hiányait jobbadán
elszámllálja, azt kérdi önmagától: tehát mi marad e hosszú
költeményen, ha minden szépséget és kellemet legereblélnek
róla? „Mi marad rajta? Magasztos szépségű versek — feleli
az ítész — festmények, miknek élénkségét legfőlebb oly
részlelés gyöngíti, melyet egy tollvonással eltörölhetni;
megragadó remekei a ritka ékesszólásnak, ha azokról egy
kis műgonddal lenyesetnek az eléadás némely ferdeségei;
ép oly merész jellemrajzok, minők Homér és Corneille-éi;
meglepően mély, majd föllengős gondolatok; a bölcsészetnek
oly alapja, melyet akkora mértékben a régi költők közül
egyiknél sem találhatni föl; az érdem, hogy méltólag be-
szélteté Pompejust, Caesart, Brutust, Catot, Roma consu-
lait s a Scipiók leányait; szóval a legnagyobb politikai
események egy fiatal ember által jelenítve, és pedig méltó-
sággal, mely tiszteletre ragad, és bátorsággal, mely
megzavar.“

Hogy mennyire áll az, mit Marmontel az ítésszel
Lucanus Pharsáliájáról elmond, csupán azok ítélhetik
meg, kik ezt igazi műgonddal tanulmányozták. Azt azonban,

mit előre becsátottunk, végre is tiszta meggyőződéssel ismételhetjük, t. i. hogy a Pharsália, minden hiánya mellett is, igen nagy becsületére válik Lucanusnak, s megérdemli, hogy a költészet legszebb emlékei közé soroltassék.

A Pharsália tárgya.

Romát Crassus és Pompejus pártjai két ellenrészre szakasztják, s Caesar, hogy magát consullá tehesse, kibékíti amazokat egymással, úgy egyezvén, hogy a főhatalmat egymás közt hárman megosztják. Ez a legelső triumviratus Roma történetében. Pompejus a spanyolországi, Crassus a syriai, egyiptomi és macedoniai helytartóságot kapja öt évre; de Crassus halála, mely a Parthusok elleni harcban történt, föloldá a triumviratust s Julia (Caesar leánya, Pompejus neje) elhunytával, mi szintezzen időben történt, Pompejus barátsága is hűlni kezdett Caesar iránt. Caesar ellenben romai tartománynyá tévé Galliát, melyet szelíden és bölesen kormányza; s gazdag ajándékokkal szerzett magának Romában barátokat. Pompejus azonban kivitte, hogy egy senatusconsultum (főtanács végzése) Caesart seregének elbocsátására s helytartósága letételére kötelezze. Caesar azt felelte, hogy a végzésnek engedni fog ha Pompejus is ezt teendi. Erre a tanács Caesart a fővezérségből letette, a háza ellenségének nyilvánította, s a köztársaság seregeinek fővezéréül Pompejust nevezte. Caesar ekkor fölszólítja katonáit, hogy vezéröket, ki érettük él s hal, meggyaláztatni ne engedjék; átkel a Rubiconon, s kardesapás nélkül elfoglalja egész Italiát. — Pompejus a tanácsesal, consulokkal és tisztviselőkkel Capuaba, onnan Brundisiumba szalad, honnan csak alig menekülhet Göröghonba. Caesar visszamegy Romába s a kirabolt közkinséget fölosztja katonái között. Innen Spanyolországba indulván, utközben Massilia ostromát Brutusra bizza,

maga pedig Spanyolországban legyőzi Pompejus vezéreit, Petrejust és Afraniust. Ez után Roma felé visszafordul, átsap Epirusba, hol éhségtől szorongatva s Pompejustól majdnem tönkre téve, táborát Thessáliába viszi. Itt Pompejus legyőzetik és Lesbos szigetre szalad, honnan nejével Corneliával, Ptolomaeus barátságában bizva, Egyiptomba evezett. Caesar pedig Pompejust Egyiptomba kergetvén Alexandriában Achilles királyi főparancsnok által ostromoltatik s csak alig menekülhet Pharosz szigetre, honnan az ostromlóktól nyomatva, úszás által menekül hajóhadához. Nem sokára aztán a hitszegő ellent úgy boszulja meg, hogy a gyermekkirályt megöleti, nénjét pedig, Cleopatrát, az atyai trónban megerősíti. ÷

L. D.

÷ PHARSÁLIA.¹⁾

I. KÖNYV.

Kezdet és a polgárháború iszonyatossága. 1. verstől 32-ikig. — A költő fohásza Nerohoz, kit tulságos hízélgéssé művészete isteneül tisztel. 33—66. — A Pompejus és Caesar közötti harc indokai. 67—119. — A két harczfő jellemzése. 120—157. — A római nép akkori romlottsága. 158—187. — Caesar innen és túl a Rubiconon. 187—238. — Ariminumba érkezése s a lakosok ijedelme. 239—275. — A megszökött népvédek Caesar táborában, s Curio beszédje. 276—304. Caesar beszédje. 305—370. — A beszéd hatása a seregbe s határozott válasza Laeliusnak, mely rokonérzelmet ébreszt. 371—412. — Caesar összegyűjti csapatait Galliából. 413—494. — Szétosztja hadait; harczhírek és rettenetes Romában; általános futás; Pompejus is elfut. 495—551. — Csudajelek; Bellona papjainak szereplése és Erinys; Sylla és Marius árnyai megjelennek. 551—612. — Aruns jóslata s intézkedései; baljóslatu áldozat. 613—661. — Aruns és egy más jóslár nyilatkozata. 662—702. — Egy római delnő jóslatása. 703—726.

Mit dalom Emathia²⁾ mezejéről zengeni kezd, az
Több mint polgárharc: bűn jogszinúsítve³⁾, hol egy hős
Nép önnön kebelét gyilkolja a győztes aczéllal;
S a testvérseregek, szétépve a hon kötelékít,
5. Földrázó viadal roppant erejével idézik
A közös átkot elő; hol az ádáz harcziel elébe
Más harcziel robban; sast sas, kelevézt kelevéz vár.
Mi jogosítja föl, ó polgárok, a kardot a dűhre,
Hogy Latium vérét onthassa utált idegen nép

¹⁾ Lucanus Pharsáliája, általános vélemény szerint, inkább történetrajz, mint költemény; s miután a pharsáli ütközet döntötte el Pompejus legyőztetésével Caesar előnyére Roma sorsát, e mű czímneve helyesen van választva. —

²⁾ Macedoniát *Ἠμαθία* néven nevezték hajdan; és minthogy a jelen ütközet Macedoniának Pharsalus városa mellett, Macedonia és Thessalia közt dőlt el, nevezi e helyet Emathia mezejének. Lucanus Macedonia helyett jobbadán ezt használja. —

³⁾ Mert mindkét fél a jogosság terén hitte magát. Lucanus a polgárháborút többnyire *bűnnek* (Scelus) nevezi.

10. Kedvéért? S a midőn Babylontól harczejcinket ⁴⁾
 Visszaszereznie és meg kellene torlani Crassus
 Árnycát, inkább dicsónélküli harcra sóvárog.
 Hajh, be sok országot s tengert hódíthata Roma
 A tenger vérrel, mit a polgárok keze ontott!
15. Merre a hajnali fény támad, vagy merre az éjnek
 Csillagi eltűnnék szem elől, vagy honnan a déli
 Nap tüzelő heve jó, vagy az éjszak zord szele bömböl
 A mindig fagytól dermesztett szittyai partról;
 A hol a Nilus ered, ha lakik nép, durva Araxes ⁵⁾),
20. S Seres ⁶⁾ már régen nyögné, leigázva, bilincset. —
 Hogyha a vétkes harc oly kedves, Roma mikor majd
 Meghódítod egész földet, fordulj magad ellen:
 Semmi hiány sem volt még ellenségben eddig.
 Most míg városaink dőledékin rémesen ingnak
25. A tépett födek, s mint roppant szikla hevernek
 Szétrobbant falaink, s őrt senkisék áll lakainkban,
 S ritkán téved az ősvárosba egy árva lakója,
 Most a midőn gyászos földünkön ⁷⁾ sok tavasz óta,
 Mert nincs munkás kéz, csak gyom, csak dudva tenyészik,
30. Még te szilaj Pyrrhus ⁸⁾ sőt még Poenus ⁹⁾ sem okozna
 Ily nagy pusztítást: vassal nem vágja ki senki
 A polgárharcztól ejtett seb márczona mérgét.
 Amde, ha a végzet másként nem tudta emelni
 Nerot trónra, s örök birodalmukat így alapítják
35. Isteneink; és hogy mennydörgő nagy Jupiternek
 Biztos uralma legyen, meg kellett vinni a gígás
 Haddal: egek, már ugy nincs mért zugolódní, ily áron
 Kedves e bűn s átok: teljék meg a pharsáli gyásztér,
 És a Punok lelkét ¹⁰⁾ tartsuk jól romai vérrel;
40. Dörgjön végezetül a Mundai ¹¹⁾ rémületes harc.
 Add ehhez Caesar elzárt Perusia ¹²⁾ keserves

⁴⁾ A parthusok és perzsák, kiknek fővárosa Babylon volt, ölték meg Crassust s elszedték seregétől a romai jelvényeket. — ⁵⁾ Araxes, armeniai folyam, Armenia helyett. — ⁶⁾ Gyapot-tenyésztésről nevezetes szittyai-nép. — ⁷⁾ Hesperia tulajdonképen nyugati Olaszhon, általán olasz föld. — ⁸⁾ Pyrrhus az Epiroták királya, ki nemcsak roppant elefántjaival, hanem hadi csellel is sok félelmet okozott a romaiaknak, míg végre mégis legyőzetett általuk. — ⁹⁾ Poenus vagy Punok, vagy carthagoiak, különösen Hannibal. — ¹⁰⁾ A puni háborúban a romaiak által megölt Carthagobeliek lelkei. — ¹¹⁾ Caesar e spanyol várost ostromolván halottakból készítet töltést, melyen a várfalakra másztak. — ¹²⁾ Etrúriai város, melyet Augustus éhséggel vett be.

- Éhségét, Mutina¹³⁾ inségeit és a hajóhad
 Zord Leukásnál¹⁴⁾ lelt nyomorát, vagy az Aetna tövénél
 Küzdött szolgahadat. De örülhet Roma, hogy a sok
 45. Polgárharcz érted folyt¹⁵⁾. Majd egykor, ha e pályát
 Megfutván, hajlott korodon föl vágyasz az egekbe,
 Örvend rajtad az ég: válaszd bár a fejedelmi
 Pálczá, vagy beleülj Phoebus¹⁶⁾ tűzőzön-szekerébe,
 S a nap változtát nem sejtő földre szeszélyes
 50. Hőséget lendít: engednek az istenek egyig.
 A nagy természet rád hagyja, hogy a mire főleg
 Vágyasz, az az isten légy, s birodalmat bárhol emelhess.
 Csakhogy székhelyedet se az éjszaki sarkra ne illeszd,
 Sem délsarkra, hol a lankasztó Auster üvöltöz,
 55. Hogy szemmél tarthasd Romádat mostoha sorsán.
 Mert, ha csak egy részről nyomnád a végtelen égűrt,
 Érezné földünk e súlyt: a világ közepén tartsd
 A rengő lég főterhét¹⁷⁾, csak a tiszta derület,
 Légyen egész csendben, s Caesar felhői se érijék.
 60. Ekkor az emberi nem hüvelyébe eresztve a kardot,
 A viszonos szeretet karján hadd lelje föl üdvét:
 És a világbékén törjék meg az érekszivü Janus¹⁸⁾
 Már nekem isten vagy¹⁹⁾; s ha malasztod szelleme lengi
 Költő lelkemet át, sem a cিন্নrhei titkokat őrző
 65. Istent nem kérem, sem akármely nysai Bacchust.
 Lángod erőt kölcsönz Romáról zengeni hősdalt.
 Lelkesedést érzek föltárni a nagyszerű tények
 Indokait; roppant föladat kimutatni: mi vitte
 Harcba a bős népet, mi dúlá föl a földön a békét. —
 70. A sors könyve szerint a tökély fő pontjait érő
 Nagyság nem tartós: megrendül romai is önnön
 Túlnőtt terhe alatt. Így majd, ha lerontja az ég s föld
 Oly sok századon át tartott kötelékit a végső
 Óra: megint elnyel mindent a vad ősi sötétség;

13) Galliai város, melyben Antonius Brutust hosszas ostrommal szorongatta.
 — 14) Octavius itt győzte le Antonius és Cleopatra hajóhadát. — 15) Tulságos
 hizelgés Nerónak. — 16) Akár Jupiter, akár Phoebus — nap — helyét foglalja el. —
 17) Azt hiszik, hogy ez gúnyos célzás Nero túlhízott idomtalan termetére. —
 18) Janus a béke és harc jelképe. Temploma békében zárva, háboruban pedig
 nyitva tartatott. — 19) Másnak csak holtod után, de nekem — ugymond Luca-
 nus — már éltedben istenem vagy, s ha te megihletsz, sem a délphi Apollóra,
 sem akármelyik Bacchusra — mert tiz Nysa volt, s mind Bacchusnak volt szent-
 telve — nem szorulok u. m. a költők védistenére.

75. Megzavarodnak az ég csillagzati, s összetűződve
Hullnak alá; kidagad medréből tengerek árja,
S a föld vízbe borúl; bátyjától Phoebe²⁰⁾ is eltér
És daczosan nappalt követel, restelve a ferde
Földkerülő pályát; s e pártos gépezet által
80. A megbomladozott mindenség szent frigye szétdől.
Önként roskad alá a nagyság: gátot eként vet
Isten a fejlődő jólétnek; s a boszu lelkét
A végzet sohasem kölcsönzi vidéki hadaknak
A vizen és földön legerősb nép ellen. A vész-ok
85. Három főt uraló²¹⁾ viszonyodban, Roma magad vagy;
Nem pedig oly vésztes frigy, mely lázt hozhat a honra. —
Ó ti viszálykohlók, vakok, örült vágyaitokban,
Mit használ, ha le is foghatnátok közérővel
A földet? Mig a föld kebelén hordozza a tengert,
90. A földet meg a lég; mig terhes pályafutásuk
Tart a Titánoknak²²⁾ s mig éj s nap váltja föl egymást:
Nem lesz a társ kormány bizton soha; és maga mellett
Egy hatalom sem tűr mást; érveket erre nem is kell
Más néptől kérnünk; s gyász példát meszsze kutatnunk:
95. Már a legelső fal testvér-vértől pirosult bé.
Nem szolgált anyagul föld s tenger még a viszályra:
Ős urait kisdéd menhely bojtotta haragra.
A színlett összhang hamar eltűnt, ugyssem a harczfők
Lelke szerint alapult a béke; egyéb maga Crassus²³⁾
100. Sem volt, mint a jövő harczok haladék köze. Ép, mint
A karsú Isthmos, mely két tengert különít el,
Hogy hullámaikat ne vegyítsék össze — ha a föld
Eltűnik, Aegaeum és Adria egybeszakadnak —:
Igy miután Crassus, ki a harczfők fegyvereit jól
105. Féken tartá, gyász véget lelt Assyriában²⁴⁾;
Roma dühének rést bontottak a párthhoni károk²⁵⁾).

²⁰⁾ Phoebe = hold, nem követi bátyját a napot, hanem vele ellenkező irányban halad. A holdat kettős — biga —, a napot négyes fogatban — quadriga — képzeltek. — ²¹⁾ A vészély főökát abban helyezi Lucanus, hogy Roma három főt kezdett uralni, azaz három pártra szakadt. — ²²⁾ A nap s többi bolygók évi körutját érti. — ²³⁾ Mert mig Crassus élt, mind Caesar, mind Pompejus félt, nehogy válság esetén pártjával egyik vagy másik félhez szegődjék. — ²⁴⁾ Legyőzetvén, Assyria Carras nevű városába vetődött; s nem akarván öngyilkolással véget vetni életének, egy parasztot addig ingerelt, mig ez őt meg nem ölte. — ²⁵⁾ A párthhoni vereség után Caesar és Pompejus véget vetve a tettetésnek, nyílt ellenei lettek egymásnak.

- Arsacidák²⁶⁾ el sem hiszitek, rátok mily előnyös
 E csata . . . a vesztes félt polgárharczba lökétek!
 Ketté osztja a kard a hazát: s két főt²⁷⁾ a hatalmas
110. Nép, bár a tengert, földet s a világot egészen
 Birja, uralni alig képes: mert vérköteléskét
 A szentelt frigynek, hogy Julia²⁸⁾ sirba hanyatlott
 A Párkák keze közt, sirjába temette magával.
 Vajha a gondviselés neked engedt volna a földön
115. Hosszabb életidőt! Te magad békére birandád
 A férjet s az atyát, kik, mint a sabinai vő s ip²⁹⁾,
 Fogtak volna kezét, hüvelyébe eresztve a kardot.
 A bizalom szétdőlt sirodon, s magukat jogositva
 Érzék harcra a fők, hős versenytől tüzesítve³⁰⁾.
120. Magne³¹⁾, te félsz, nehogy ős győzelmid az új hadi
 tényről
 Árnyba borúljanak, és a kalózkoszorún fölülálljon
 A gállhódítás: Téged³²⁾ pedig a begyakorlott
 Pályák sorzata készít és jobb sorsod, mely előtted
 Elsőt nem tűr meg. Sem Caesar nem tűr előtte
125. Főt, sem Pompejus maga mellett véle hasonlót.
 Így nem tudni tehát, ki ragadt méltóbb jogerővel
 Kardot: mindkettő nyomos érveket ad maga mellett.
 Égnek a győző ügy tetszett, Catonak³³⁾ a győzőtt.
 A két küzdő fél sem egyenlő volt: mig az egyik³⁴⁾
130. Tartós béke ölén, már korra sem ifju, feledve
 A harcztant, s hír után kapkodva, a népre sokat tart,
 Népkegy után indul, s örömét leli szinköre³⁵⁾ tapsán,
 Újdon erődítést nem rendez, igen hisz a multak
 Jöcsillagzatiban. Csak a nagy³⁶⁾ név árnya maradt fön.
135. Mint a kalászos föld kebeléről égbe nyúló tölgy,

²⁶⁾ A párthusok Arsaces honalapítótól arsacidáknak is nevezetnek. —

²⁷⁾ A romai birodalom, nagysága daczára sem volt képes két főt uralni. —
²⁸⁾ Julia, Caesar leánya, Pompejus neje, e nyílt ellenségeskedés kitérőse előtt halt meg. — ²⁹⁾ A Romulus által elragadott sabinai nőknek azon ismeretes jelenetére emlékeztet, midőn bosszút lihengő rokonaikat kibékítik férjeikkel. — ³⁰⁾ T. i. Caesar és Pompejus versengése a főhatalomért. — ³¹⁾ T. i. Pompejus, ki attól tartott, hogy Caesar győzelmei Galliában, homályba borítják az ő egykori győzelmeit a tengeri kalózok fölött. — ³²⁾ Caesarhoz szól. — ³³⁾ Rendkívüli kitüntetés Cato iránt, kinek ítélte az ügy igazságos voltáról párvonalba álltatik az istenekével. — ³⁴⁾ Pompejus közel 60 éves, s 12 évi félrevonulásban a harcztérről, ebből meglehetősen kitanult, inkább csak jótétemények és játékok által keresve a nép ragaszkodását. — ³⁵⁾ Márványból épített pompás színház, mely aztán róla „Theatrum Pompejanum“-nak nevezetett. — ³⁶⁾ A „nagy“ előnévvel Sylla serege tisztelte meg először.

- Mely hajdan népek zsákmányait és a vezérek
 Szentelt áldozatát tartá, de erős gyöke vesztén
 Csak maga sulyján áll, s szétterjesztvén csupasz ágait,
 Lombkoszorúja helyett korhadt törzsével ad árnyat;
140. S bár a legelső szél hintázva zuhantja a földre,
 Mig körülötte ezer másféle fa izmosan áll fön,
 Mégis amazt becsülik. — Már Caesar jellege nem csak
 Pusztá nevét és lengé hirét játszotta esatára
 Edzett harczfőnek; nem birt hős lelke maradni
145. Egy helyben, s rútnak tartá harcban leveretni.
 Zord s villám-kézzel csapa, s nem kímélt soha semmit
 Rettenetes vasa, hol boszu, vagy szebb álma hevité;
 A vasat addig títé, míg izzott; mintegy erővel
 Vonta magára az ég kegyeit, szétszórta, mi ellent-
150. Állt legfőbbretörő lelkének, s kőjre derült, ha
 Pusztító utját sikerült megtenni romok közt.
 Mint dühös orkántól kifacsart villáma a kormos
 Égnek, mely rémes légzöngés s földropogás közt
 Tört ki, s eloltá a napfényt, és közbe czikázó
155. Lángja vakítva löké a rémült népet iszonyba:
 Önszentélyén dül; s ha kitörtén nincs, a mi utját
 Állná, a roham és letünés közt szörnyü romot hagy;
 S aztán gyűjti föl a szétszórt szikrák töredékét.
- A harczfőnek ezek csak ürügy, de a háborunak nyílt
160. Magvai, mik már sok népet vittek a sirba.
 Mert, hogy a föld hódolta után a harczi szerencse
 A gazdagságot behozá, s elszállt a szerencse
 Műve elől az erény, s a rabolt kincs és hadi zsákmány
 Fényűzést javasolt: módnélküli lett az aranyszomj
165. S építésben a fény; fitymálta előbbi szerényebb
 Étkeik étvágyuk; s mit előbb pipercül az ifju
 Nők is alig mertek hordozni, a férfi viselte.
 Azt a szegénységet, mely bőven szülte a talpra
 Termett férfiakat, kerülék, s mi bukást hoz a népre.
170. Azt a világon mind fölszedték: nagy tömegekben
 Szerzének földet, s a mezőt, hol durva ekékkel
 Camillus szántott, s Curius koptatta kapáit
 Hajdan, most idegen pórok művelésire bízták.
 A köznép nem örült a békén, és a szabadság
175. Áldásit nem igen szedhette a háboru multán.

- A föllobbadozás innen lőn s az, hogy alig jött
 Számításba a bűn, mire szükségből vetemedtek;
 És a dicsőség is, mit fegyverrel keresének,
 Tülszárnyalni honát; s a jog mértéke, erő lett:
 180. Innen a népvégzés³⁷⁾ s kicsikart törvények, a Consult
 És jogokat zavaró Népvédek³⁸⁾ is innen eredtek;
 Innen a bárdveszszők³⁹⁾, mondhatnók, pénzen orozva,
 És a népszavazat jellemtelen árverezése;
 S a város kebelét járványként dúlta toborzás,
 185. Mely, mint zsibvásár, évenként küzdve, megújult⁴⁰⁾.
 Innen jó a falánk kamat és az időre remegve
 Várakozó uzsorák, megtört hitel, és a sokaknak
 Hasznos háboru.

- Már átkelt Caesar a csikorgó
 Alpeseken, s keblén egyszerre riadt a jövőndő
 190. Harezzivatarral a bős lélektusa. A hogy elérte
 A kiseded Rubicon hullámit, szörnyű alakban
 Tünt föl lelke előtt a megrémült haza képe.
 Tisztán látta az éj gyász leplén, elkeseredve
 Délezeg emelt feje mint ömleszti le hajzata őszült
 195. Szálait, és tépett fürtökkel s pusztá karokkal
 Mint áll, és rebegő hangon, mily kérve zokogja:
 „Ó hova férfiscereg? Hova mentek harezjeleimmel?
 Ha igaz utban, mint polgárok jártok, e helyt van
 A „netovább.“ Ekkor megborzadt minden idegben
 200. A harezfő: minden hajszála fölállt, s az inába
 Szállt bágyadtságtól nem bírt mozdulni a partról. —
 Kis vártatra eként szólt: „Ó, ki a nagyszerű várost
 Őrzöd a Tarpéján, Mennydörgő, és ti szelídebb,
 Julius⁴¹⁾ népétől nyert istenek, és ti quirinek
 205. Szentelt titkai⁴²⁾ és kit az Alba magasztos ölére
 Helyzett a kegyelet, Jupiter, s a Vészta-szüzeknél
 Égő szent lángok, de leginkább Roma magad, mint
 Legfőbb istenség pártold e kezdetet! Én nem
 Üldlek szikrázó lánggal, mint fúria; ime

³⁷⁾ Plebiscita, oly rendeletek, melyeket a Tribun kívánatára, egyedül a népszavazat vitt ki. — ³⁸⁾ Tribuniplebis. — ³⁹⁾ Bárdveszsző = fascēs, vel fascēs cum securi; mert e kettő egybefoglalva vitetett a Consulok diszjeleül. — ⁴⁰⁾ Január elsején tartatott évenként a tisztújítás a Mars mezején. — ⁴¹⁾ Julius, Achilles fivére. — ⁴²⁾ Quirini = szentek, t. i. Romulus és Remus.

210. Mint vizen és földön győztes Caesar vagyok itten,
Mindenhol tied, és itt is mint harczosod állok.
Ellenségeddé a ki tesz, fog lenni a vétkes!“
Erre a hadmenetet megkezdí s a harci jelekkel,
Átrohan a dagadó patak árján⁴³⁾. Mint az oroszán,
215. Mely hó Lybia vad mezején sejdítve vadászát,
Félhabozón lelapúl, míg szörnyű haragja kifejlik;
S farkvágásaival hogy fölzaklatta epéjét,
S fölborzasztva haját, rettentő hangja kidördült;
Bár téveszszen irányt a Mór könnyű kelevéze;
220. Vagy gyilkos vasa a sügy hustömegébe furódjék,
Vassal is e roppant sebben bizton tör a Móra.
Szük forrásból cserg, s alig érzi sekély vize estét
A vöröses⁴⁴⁾ Rubicon tikkasztó nyári napokban;
S lejtös völgyeken át kígyódzva, határvonalául
225. Szolgál a Gallok s Auzon szomszéd mezejének.
Ekkor azonban a tél, s a harmadrésze növekvő
Hold záport okozó szaka, és a déli szelektől
Olvasztott hegyi hó, hullámit megszaporitá.
A lovas osztályok nyomulának először a víznek,
230. Azt, mintegy gátként föltartva, hogy a gyalogoknak
A megtört folyamon könnyítsék átvonulását.
Átgázolva, midőn Caesar a partra kiszállott,
Hesperia⁴⁵⁾ tiltott földjét érintve, megállott.
„Itt, ugymond, itten megválok a béke — s a sértett
235. Jogtól; ösztönidet követem sors: félre a frigygyel.
Hittünk a sorsban; harc dörgjön ügyünkbe bíróul!“
Igy szól és seregét a sötét éjben nagy erélylyel,
S gyorsabban ragadá baleári⁴⁶⁾ parittyá kövénel,
Es a sebes nyilnál mit hátra röpitnek a Párthok⁴⁷⁾.
240. S akkor szállta meg a szomszéd Arimint⁴⁸⁾, mikor immár
A derülő nap előtt maga állt csak a hajnali csillag. —
Már a kíváncsi nap is fölkel, hogy lássa az első
Tábori forrongást: Istentől, vagy hogy a zajló
Délfulalomtól volt, de ború takará be szomorgó

43) Ép áradásban volt a Rubicon, mint ezennel kitűnik. — 44) E névtől Rubicon, mi a rubicundus = vöröses származéka lehet. — 45) Hesperia, nyugati Olaszhon, mint a meddig Caesar hatalomköre terjedt. — 46) Baleari szigetek a középtengeren, melyek őslakói legügyesebb parittyások voltak. — 47) A futást szinlő párthép futas közben csipőig leeresztett nyilait hátulról pattantá elleneire. — 48) Ariminium, most Rimini, város Umbria — vagy Flaminíában.

245. Arczát. A katonák letüzék jelszóra a megszállt
Téren a harczeleket; mire rémséges vegyületben
Riadozának a síp, a trombita és csatakürtök.
A nép fölrettent álmából, s a fiatalság
Ágyából kiszökellt, s leragadta a házi ügyek szent
250. Istenein függő fegyverzetet, a mit a hosszas,
Béke után ott lelt: a kopott, foszlányszerű vértet,
Eltompult kelevézt s kardot, mit a rozsdá berágott.
A mint fölragyogott a sas, s a romai ismert
Jelvények; s látták deli Caesart a sereg élén:
255. Meghílt bennök a vér, s dermedve tapadtak a földhöz
Félelmökben, s nem mertek nyílt jajra fakadni.
„Ó be nagy átok, hogy Gállhon szomszéd e falakkal!
Kárhozatos helyzet! Mig minden népet a béke
És áldott nyugalom környez: mi vagyunk a hadaknak
260. Első táborá és zsákmánya. Bizony kegyesebben,
Tesz vala a végzet, ha sivár keleten, vagy az éjszak
Jégkebelén jelölende tanyát részünkre, vagy inkább
Bolygani hágy, semhogy mi legyünk Latiumra határőr.
Minket leptek meg legelőször a Celta⁴⁹⁾ — s a Cimber⁵⁰⁾ —
265. Hordák, Lybiai Hadur és a dühös Teutonnép:
Bármikor érje veszély Romát, a had erre vonul át.“
Ily jaj rágódott mindenki szivén, de kitárni
Rettegtek, s egy sem mert arról szólni, mi vérzé.
Ép, mint tél közepén, ha a tarka madársereg elszáll,
270. Hegy-völgy elhallgat, s zaj nélkül nyugszik a tenger:
Oly csend volt. A kelő napfény széttépi az éjnek
Jéghideg árnyékát: im lángol a harci szövétnek,
Mely a tűnődő észt hős lelkesedésre hevíti;
S halogatásait a szégyennek széttöri a sors.
275. A hős mozgalmat mindenkép küzd igazolni,
S új és új okokat lel harcra a tünde szerencse. —
A nézetre nem egy Népvédeket, összetiporva
Szentelt ősjogukat, kiüzé a pártra szakasztott
Városból a tanács, a Gracchus-csint feszegetve. —
280. Még alig értek ezek Caesar mozgó seregéhez:
Nyomdokukat követé a nyelvét árba bocsátott
Curio a szájhős — igazán népszája egy ízben —

49) Senon vagy Celta = Gállnépek. — 50) Cimberék = Germánnépek.

- A ki a sikra ki mert a szabadság szentügye mellett
Szállni, s a föld népét a hatalmas urakra uszítani.
285. S a mint a harczfőt myriad gondokba merülve
Észrevevé, így szólt: „Szavaink míg érdekeidnek
Használtak, Caesar, ámbár a Tanács nem akarta,
Meghosszabbítók harczfőnöki tisztet; én még
Akkor jogszerűleg léptem szószerűre, s ügyednek
290. Megszerzém a tanácsurakat. De mióta a harczzaj
Némává teszi a törvényt: „ős tűzhelyeinktől
Szétűzetünk, s önként bolygunk, mint számkivetettek:
Ős polgári jogunk győzelmedtől vegyen érvényt.
Rögtön tégy, a midőn remeg a harczképtelen ellen:
295. A harczkész hadnak mindig ártott a halasztás.
Drágább a diadal, hol a félelem és keserűtség
Egyenlők. Gállhon tizedévig vette igénybe
Fegyveredet; s ez mily földrész? Ha veled lesz a jobb sors,
Fegyvered által egész föld Romát fogja uralni.
300. S még sem ölel diadalpompák közt majd, ha körébe
Visszamenendsz, s meg sem koszorúz capitóli babérral:
Mindent megtagad a rut irigység tőled; a népek
Hódításai is csak alig, ha zokon nem esendnek.
A polezról letaszítani ipát, kicsinált műve vődnék.
305. Ketté nem vágható: egyedül magadé lehet a föld!“ —
Igy szólván, az ugysis harc-szomjas főnök epéjét
Ugy föllázítá; mint láрма a pályafutásra
Szánt eleuzi⁵¹⁾ tüzes mént, mely prüsszszögve iramlik
A korlátoknak, s így akar kirohanni a térre.
310. Fegyveres osztályit rögtön, hol a harczelek álltak,
A térségre hívá, s hogy villámlási szemének
Elnémították a zsibajt és jobbkeze csendre
Int vala, így szólott: „Ó harcztársak, kik ezernyi
Harczi veszélyek közt jeleimmel egy évtized óta
315. Küzdetek és győztök, hát ezt érdemli a szörnyű
Vér, mit az éjszaki nép⁵²⁾ gyász földjei ammyszor ittak,
A sebek és a halál, s a kiállott alpesi zord tél?
Ép oly harczzavarok tombolnak Roma körében,
Mintha az Alpesről közelítene Hannibal ismét.
320. Izmos, erős újonczesapatot gyűjt újra seregbe;

51) Eleuzi lovagjátékok. — 52) Arcos, általán: éjszak.

- S erdőt irtva, hajót gyárt: szárazon és vizen egykép
Tör Caesar ellen. Hát még, ha a harezi szerencse
Cserbehagyandott, s most a Gállnép űzne dühöngve?!
- Most a szerencse ölén, legfőbbre hivatva az égtől,
325. Most kisért bennünk! — Jöjjön csak a békepuhított
Harczfé rögtönzött katonáival a csatatérre!
Véle lehetnek a böles törvényes urak, csevegésben
Hős Marcell, s a mi csak van Catoféle üres név.
Majd, kétségkül e pénzenvelt ritka kegyenczek
330. Fogják Pompejust környezni, míg, annyi időn át
Országland? Ő, mint még kiskoru⁵³⁾ fogja vezetni
A diadal szekerét? Ő, a ki ha kézrekeríté
A tisztet, soha azt többé ki nem adja kezéből!
Azt, hogy a szent jogokat mindenki tapodta a földön,
335. S mesterkélt éhség szerepelt⁵⁴⁾, említeni sem kell.
Ki nem tudja, miként remegett a tanács a körébe
Rontott fegyver előtt? Hogy a kard, gyászszal fenyegetve,
Vont hallatlan kört az ijedt törvény körül, és hogy
Rendbontó katonák a tanácsvégzést akadályozák . .
340. Akkor Pompejus vajon elzáratta e Milót?
Most is, megszokván a polgárháboru átkát,
Csakhogy elűzze magán vénsége unalmit, idéz föl
Háborut és lássák, már mennyire multa fölül rüt
Mintáját a gonosz Syllát. Mert, mint a vadonszült
345. Tigriskölykekből, ha a Hyrkán-rengetegekben
Lesre lapult anyjok mellett már falták elejtett
Nyájból gőzölgő vért, nincs, ki kiírta a vérdűht:
Igy vérszomjadat is már Magne, ha syllai kardnak
Vérize megbűvölt, misem oltja el: annak a szájnak,
350. Mely vértől undok, szomját enyhíteni lehetlen.
Végét éri e már valahára a hosszas uralgás?
Mi zabolázza a bűnt? Gonosz, arra, hogy eltakarodjál
A polczeről idején, Syllád példája tanítson.
Tán a kósza kalóz⁵⁵⁾, s az elaggott Ponti királynak⁵⁶⁾

⁵³⁾ Arra céloz, hogy ámbár a diadalt pompa 30 éven alul tiltva volt, Pompejus mégis már 24 éves korában diadalmaskodott Hiarba numidiai királyon. —

⁵⁴⁾ Pompejus volt élelmezési főnök, midőn el volt tiltva kívülről gabonát bevinni. Erre vonatkozólag mondogatja Clodius: „non propter famem scriptam esse legem sed ut lex scriberetur, factam esse famem.“ — ⁵⁵⁾ A tengerháborgató kalózokat verte le Pompejus. — ⁵⁶⁾ Mithridates Pontusi király, ki, miután 40 évig küzdött a romaiakkal, Sylla és Lucullus által meggyöngítve, végre Pompejus által legyőzetett.

355. Hareza után, mit vad méregkeverés fejezett be,
Pompejus Caesart jelölé végső föladatnak?!
Már ha nekem csak azért, hogy győztes harczeleimről
Büszke parancsra le nem mondtam, nem adá meg az illő
Bért... de e népet, bár ki alatt tett érdeme folytán,
360. Hosszas harczeitért bér illeti: győz ez akárhol!
Ősz fejöket vénült katonáink háboru végén
Hol hajtják le? Tanyát hol lel, kit majd eleresztünk?
Hol lesz a szántóföld, mit szántsanak a veteránok?
Hol lesz a rokkantak lakháza? Dicsőbb lesz-e, Magne,
365. Hogyha kalóz csapatok válandnak földművelőkké? —
Föl, most föl szaporán a győztes harczi jelekkel.
Használjuk mimagunk alkottuk erőnket. A balga,
A ki a fegyverzett néptől megvonja, mi illő,
Mindent kockáztat: maga is vélünk van az Isten.
370. Mert nem uralmat akar, sem zsákmányt győztes aczédom:
Szétvervén urait, hűn szolgálándjuk a várost.“
Ezt mondá. De a nép érthetlen tompa morajban
Küzd önkeblével. Bár lelke a táborozásban
Bősz- s szive vaddá lett, meghajtják még is a házi
375. Istenek és kegyelet. Majd ismét visszarakadja
Őt a kard átkos vonzalma s a főnök iránti
Félelem. — Egyszer csak fölszólal Laelius, a hős
Legszebb ékszereül diszlándzsát⁵⁷⁾ hordva s fej-ékül
Tölgynoszorit — mert ő polgárt mentett meg a harcban —
380. „Hogyha szabad, legfőbb vezetője a romai névnek!
S illendő, ugymond, kifejezni, mit a kebel érez:
Ajkunkon csak azért zúghatna panasz, hogy erődet
Oly halk béketűrés fékzé. Nem volt e bizalmas
Bennünk? Míg e tagok forró vértől melegülnek,
385. S míg e vaskarok a kardot forgatni erősek:
A kores békehadat⁵⁸⁾, s a tanácsnak ferde uralmát
Megtűröd? Oly hitvány dolog e polgári csatával
Győzni? A szittyákhoz vigy hát, vagy a látogatatlan
Syrtris partjaihoz, vagy Libya tűzfövenyére . .
390. E sereg a száraz földet tisztára legyőzván,

⁵⁷⁾ A legnagyobb vitézség jutalma: vastalan, vagy is egészen fából készült diszlándzsá volt. — ⁵⁸⁾ A toga alatt itt gúnyosan azon tanácsurakra czéloz, kik minden áron békét akarnak. A magyar ily esetben szok a „hitvány had“ — „kores had“ kifejezésekkel élni.

- A tenger dagadó árját meg tudta alázni,
 És megtörte habos Rajnát, hol az éjszaki tenger
 Hullámába rohan. Hidd el, hadi rendeletidnek
 Én tudok és akarok hódolni. Nem ismerem azt el
395. Polgártársamnak, ha ki ellen harcziadódát
 Hallom. Egy évtizedig győzelmes harczeleinkre
 És a te elleniden tartott diadalmenetidre
 Esküszöm: a testvér, vagy apám keblébe parancsolj
 Döfni, vagy azt, hogy nőm áldott méhébe merítsem
400. Kardomat, ezt is, bár iszonyodva, de megteszem érted!
 A szent isteneket megrablom, lángba borítom
 Templomukat, csak szólj, s tábortűz emészti Moneta⁵⁹⁾
 Szentélyét; Tiberis⁶⁰⁾ hullámin ütöm föl a tábort,
 Vagy dús Hesperia⁶¹⁾ földén, csak akard; e karokkal
405. Zuzza le faldöntő gépünk s teszi földdel egyenlő
 Sik térré az erős bástyák szikláit. A várost,
 Mit te enyészni kívánsz, legyen az bár Roma, lerontjuk!⁴⁴
 A seregek közös érzete volt kifejezve e szókban;
 S ezt az egész tábor, magasan fölemelt kezeikkel,
410. S oly robogó hangon közlé, mint Trákhoni orkán
 Hangja minő, ha fenyős Ossának szirtkebeléhez
 Ütközik és a súlya alatt csikorogva lehajló
 S viaszasudamló fák suhogása hasítja a léget.
 Caesar a csatakész katonák ily lelkesedését
415. És elszántságát látván, hogy a röpke szerencsét
 Tespedezés által könnyelműleg el ne szalaszsa,
 Egybelhívá Gallhon térségin szerte tanyázó
 Sergeit és minden harczielt Romára irányzott.
 Összeszedé sátrát a Lemán tó⁶²⁾ partjain állott
420. Tábor, s mely Vogesus⁶³⁾ nyerges s szirtfölte gerinczén
 Oly szépen leveré a harczi Lingona⁶⁴⁾ népet.
 Isara⁶⁵⁾ mellől is, mely százszor is erre-amarra,
 Tévedvén, tetemesb folyamárba merülve s nevétől
 Már megválva jut a tengerbe, megindul az őrhád.
425. Megszabadul a megunt hadtól a szőke Ruthen nép⁶⁶⁾;

⁵⁹⁾ Juno temploma, mely pénzverdének is használtatott. — ⁶⁰⁾ Etruriai vagy Toscanai folyó. — ⁶¹⁾ Nyugati Olaszország. — ⁶²⁾ Tó Helvetiában, ma Genfi tó. — ⁶³⁾ Vosegus v. Vosagus = Vogese, hegység a mai Elzászban. — ⁶⁴⁾ Celta népek. — ⁶⁵⁾ Lyser, patak délkeleti Galliában, in Gallia narbonensi. — ⁶⁶⁾ Délkeleti Galliában.

- Csendes Atax ⁶⁷⁾ is örül, hogy öléről Roma hajói
 Eltűntek; s a hadak távozván, Hesperianak
 Végvonalát ezután majd Várus ⁶⁸⁾ medre teendi.
 Hol a Herakleszi rév öblös szirtpartjait éri
 430. A tenger, hire sincs ott Corus ⁶⁹⁾ — s lenge Zephyrnek;
 Circius ⁷⁰⁾ ott egyedül maga dül, hogy elűzze Monaccus ⁷¹⁾
 Partjaitól a hajóst. S hol a kétes rév üzi titkos
 Játékát majd föld, — majd tengeralakban, a mint vagy
 Ár, vagy apály tűn elé: vajon a földsarki erős szél
 435. Verdesi-e föl a nagy tengert, s ő ejti-e vissza?
 Vagy hogy a holdfogytán leszaladt vándor habok újra
 Visszarohannak a hold töltén? Vagy a lángot özönlő
 Nap, hogy az enyhítő hullám fölűdítse, ragadja
 Égig a tengereket? Fürkészsze, kit érdekel a föld
 440. Rendszere: titkos okok, miktől e föl- s lefolyása
 Jó a haboknak, mint Istennek tetszik, előttem
 Rejtve maradhattok! — Majd utnak eredt a Nemossus ⁷²⁾
 Rónáin s az Atur ⁷³⁾ partján állott haderő, hol
 A gyöngén kanyarult tengert Tarbellus ⁷⁴⁾ övedzi;
 445. Indul a harczzel, örül Santon ⁷⁵⁾, hogy odább megy az ellen;
 Még jobban Biturix ⁷⁶⁾, s a hosszas táborozásban,
 Tönkre jutott Suesson ⁷⁷⁾, valamint a kópjavesztésben
 Karra legedzettebb Leucassal ⁷⁸⁾ a Rhemusi ⁷⁹⁾ népség;
 Hát a lovaglásban páratlan Seine vidéke?
 450. És a ki harczzszekerét oly jól forgatja, a Belga? ⁸⁰⁾
 Szintugy, mely Latium vérét hiszi folyni erőben
 Arvern ⁸¹⁾, s így rokonul meri vallani Phrygia népét.
 A túllázongó s a legyilkolt Cotta kiomlott
 Vérétől szennyes Nervik ⁸²⁾, s kik a bő bugyogóju
 455. Sarmata népséget ⁸³⁾ majmolják Vangionok ⁸⁴⁾; s ti

⁶⁷⁾ A pyrenei hegységből eredő folyó. — ⁶⁸⁾ Alpesi folyó, mely Nyugat-Olaszországot délkeleti Galliától elválasztja. — ⁶⁹⁾ Corus v. Caurus, éjszaknyugati szél. — ⁷⁰⁾ Circius csak a délny. Galloknál ismeretes dühös szél. — ⁷¹⁾ Hercules Monicho, így nevezve, minthogy az ellenséget távol tartva, mintegy magányba vonulva lakott e helyen. — ⁷²⁾ Az Arvernusok fővárosa Aquitaniában, ma Clermont. — ⁷³⁾ Adour folyó Aquitaniában. — ⁷⁴⁾ Tarbelli, aquitaniai nép a pyrenei hegyek mellett. — ⁷⁵⁾ Santon, gall-nép, a mai Saintonge-ban. — ⁷⁶⁾ Bituriges szinte aquitaniai nép. — ⁷⁷⁾ Gall-nép a mai Soissons vidékén. — ⁷⁸⁾ Galliai belganép, kiknek fővárosuk Toul. — ⁷⁹⁾ Gallnép; fővárosuk Rhemes. — ⁸⁰⁾ Kaszás harczzszekerekről ügyesen küzdő nép. — ⁸¹⁾ Arverni, aquitaniai nép. Les gens d'Auvergne. — ⁸²⁾ Nervik, hatalmas nép éjszaki Galliában, kik Cotta élelmezési főnököt csellel meggyilkolták. — ⁸³⁾ A mai Lengyel-s nyugati Oroszország vidékén lakó szláv népség. — ⁸⁴⁾ German nép a Rajnánál, ma Worms várossal.

- Vérengző Batavok⁸⁵⁾, kik harsona — szóra rohantok
 Harczba; a merre szalad Cingának⁸⁶⁾ téveteg árja,
 Merre Rhodan⁸⁷⁾ Ararist⁸⁸⁾ rohanó keblébe ragadva
 A tengerbe szakad; vagy a merre a fölletet erő
 460. Hegységtől védett nép lakja Gebenna⁸⁹⁾ megőszült
 Szikláról függő lapját. Szánthatja mezőit
 Ellenségétől menekülve a Pikton⁹⁰⁾; ezentul
 A vándor Turonok⁹¹⁾ sem lesznek nyomva hadaktól.
 Andus⁹²⁾, mely beleunt Meduana⁹³⁾ ködébe, föléd
 465. A kedves Ligeris⁹⁴⁾ hullámin. Megszabadulhat
 Végre híres Genabos⁹⁵⁾ Caesar őrző seregétől.
 Trevir⁹⁶⁾ nemde te is kiderülsz, hogy visszahuzódnak
 A csapatok, s te lenyirt Ligur⁹⁷⁾, ki nyakadra eresztvén,
 Hordoztad hajdan csinosan rendezve nyiretlen
 470. Fürtödet, és kik csak vérrel kérlelhetitek meg
 A vad Teutatest⁹⁸⁾ s borzasztó áldozatoknak
 Örvendő Hesust⁹⁹⁾, s a szittyá Taránnal egyenlő
 Szörnyü Diánát. Ugy Bárdok¹⁰⁰⁾ ti is, a kik a harcban
 Elhullott hősök szent emlékével örökké
 475. Fönmaradó dicsdalt zengétek menhelyetekről;
 És Druidák¹⁰¹⁾, kik az áldozatok félszeg kezelését,
 S barbár szertartást a harczzaj után behozátok.
 Vagy ti kivételként ismerhetitek csak az Istent,
 És az egék titkát; vagy rejtve elöttetek áll csak:
 480. Erdők távol eső ligetében lakva, igétek
 Hirdeti, hogy sir után nem szállnak a lelkek a néma
 Zord Erebusba¹⁰²⁾, sem a mord Pluto sárga honába:
 Egykori testében folytatja a lélek egy újabb
 Életben létét; s a halál, ha igétek igazság,
 485. Csak kezdő pontját teszi majd a sirontuli létnek.
 Boldogok, és méltán, téveszméikkel az éjszak

⁸⁵⁾ Eredetileg Celta nép, mely Hollandban a Rajna legészakibb ága és Maas folyam közt levő szigeten lakott. — ⁸⁶⁾ Iberus, Ebro mellékága, ma Cinca, éjszaki Spanyolországban. — ⁸⁷⁾ Galliai folyó, ma Rhone. — ⁸⁸⁾ Galliai folyó, ma Saone. — ⁸⁹⁾ Déleleti Galliában hegység, ma: Les Cevennes. — ⁹⁰⁾ Aquitaniai nép a mai Poitiers vidékén. — ⁹¹⁾ Gallnép a mai Loire-ban. — ⁹²⁾ Gall-nép. — ⁹³⁾ Galliai folyó, ma le Mayne. — ⁹⁴⁾ A mai Loire folyó Galliában. — ⁹⁵⁾ Város Galliában. Később „civitas Aurelianorum“, ma Orleans. — ⁹⁶⁾ Német népség, az Al-Rajnáánál. Fővárosuk volt: Augusta Trevirorum, ma Trier. — ⁹⁷⁾ Néptörzs Italiában. — ⁹⁸⁾ Mercurius, a Galloknál Teutates v. Teutales. — ⁹⁹⁾ Hesup v. Mars. — ¹⁰⁰⁾ Bárdok, szent költői a Gallusoknak. — ¹⁰¹⁾ A régi Celták papjai Gallia — és Britanniában. — ¹⁰²⁾ Erebus alvilág, halottak országa.

- Által föl sem vett népek, kik a szív legerősebb
 Gyötrelmét, a halálfélelmet, eként nem is érzik.
 Innen a lelkesedés, csatavészbe rohanni, e népnél,
 490. Mely jól fogja föl a sirt; s gyáva előtte, ki éltét
 Ott kíméli, hol új hajnalra derül ez az élet. —
 És ti, kik a fürtös Kaikot¹⁰³⁾ fékezni hivatva
 Állatok őrhadakul, már szintén visszahuzódtok
 Roma felé, hogy eként Rhenus¹⁰⁴⁾ vad partjait és így
 495. Tárva maradt földrészt oda hagyhassátok a népnek.
 Most, hogy az összeszedett roppant haderő bizodalmat
 Keltett Caesarban, bátran belevágni a fejszét
 A nagy fába, hadát szétrakta Italia földén,
 És a közel fekvő várakba. — Koholt hír igazzal
 500. Összevegyülve repült a nép rémült kebelébe
 Vésztjósolva; s a harc híre szájáról szájra kerengve
 Számtalan álmondán végződik. Van ki regéli:
 Hogy Caesar hada már a Meváni¹⁰⁵⁾ szelid legelőkön
 Küzd, s a szárnyesapatok már ott portyáznak, a hol Nar¹⁰⁶⁾
 505. A Tiberisbe szakad. De e hírben mind megegyeznek:
 Hogy sűrű zárt szakaszokra oszol, s vele hozza az összes
 Harczeleket s minden sást; és képzelni lehetlen
 Ennél, vadságát s nagyságát véve szemügyre,
 Borzasztóbbat; s hogy borzasztóbb mint a legyőzte
 510. Ellenség. Képzeld hozzá, hogy a zártesapatokban
 Rajnai, alpesi és éjszak végszéleiről esalt
 Népkeverék jó, mely vad főnöke rendeletére
 Romai harczosaink láttára rabolja a várost.
 Így kiki feltében növelé a hirt; s ha nem is volt
 515. A költött hirnek gazdája, ijedve beszélték.
 Nem csak a pórnépet ragadá meg a szörnyű ijedtség:
 Szétrobbant maga a böcs Curia s a hon atyái;
 S honvédelmi szabályt a tanács a Consulok által
 Alkot, odább állván¹⁰⁷⁾. S nem tudva: ki, merre szaladjon;

¹⁰³⁾ Caicus (záxox) folyó Mysiában, ma Ak-sou. De itt bizonyosan „Chaici“ olvasandó, s ez népséget jelent Germania éjszaknyugati tenger mellékin az Amisia — Ems — és Albis — Elbe — között. — ¹⁰⁴⁾ Rajna folyó. — ¹⁰⁵⁾ Város Umbriában, ma Bevagna. — ¹⁰⁶⁾ Kénes vízi folyó a sabinusok határán, mely Umbriában a Tiberissel egyesül, ma Nera. — ¹⁰⁷⁾ Ekkor mondá a tanács a Consuloknak: „videant, nequid detrimenti Respublica capiat“; s a városból Capuaba szaladt, Pompejust megkérendő, hogy a főparancsnokságot átvegye.

520. Vagy rettegve mihez kapjon : hova bűsz ijedelme
 Véletlen ragadá, izgatta csatára a rémült
 Népet, s a pangó seregek tömegekbe gyűlöngtek.
 Azt himéd, hogy lángba borult, vagy roskadozó ház
 Romja közül menekül, oly bódúltan rohan a nép
525. Föl s le a városban : mint, hogyha az ősi falaktól
 Megváltván, egyedül így lenne a baj kikerülve.
 Mint, mikor a bódúlt orkán mennydörgve taszítja
 Parthoz s vissza a nagy tengert, s a hajóra ropogva
 Hullnak az árboczfák, s nem várva be, míg a hajó szét-
530. Robban, dobja magát kormányzó és a személyzet
 A tengerbe, s eként kiki önmaga hajtja törésre
 Sajkáját : ép így rohan, árván hagyva a várost,
 Harezbá a népség is. Senkit nem tarthata vissza
 Aggkora terhe alatt elgyengült atyja ; s a férjet
535. Sem könyező neje, sem, miután fölfogta honának
 Ingadozó üdvét, nem tarták vissza a szentelt
 Tűzhelyek. Ott habozó egy sem volt ; szívök egészen
 Megnyugodott egyszer még, s tán soha, látni a várost!..
 S visszahíhatlanul elszárgult rögtön a népség. —
540. Ó a nagy istenség mily kész oda adni a legfőbb
 Dolgot is, és mily igen késik megvédni!.. A várost,
 Melyben hemzseg a nép, még győzött nemzetek is, sőt
 Mely a világ minden népét, hahogy összesereglik,
 Elnyeli¹⁰⁸⁾ a gyávák oly könnyűszerével eresztik
545. Caesar körme közé! Külföldön a romai harczos
 Hogyha az ellenség zaklatja, az éji veszélytől
 Könnyű ezölöpzettel megmenti magát ; s a sietve
 Fölhányt gyepvédnél sátrában biztosan alszik :
 Tégedet elhagynak már pusztá nevére a harcznak
550. Roma! Falad közt nincs csak egyetlen egy éjszaka biztos.
 Ámde bocsássuk meg mindezt az erős ijedésnek.
 Pompejus szalad : ők félnek. S hogy még a jövőnek
 Gyöngé reményében se találjanak enyhét, elé állt
 A gonoszabb végzet nyilvános balhiedelme ;
555. Sőt a nagy istenek is vészjósló csudajelekkkel
 Töltöttek be eget, földet s tengert : a homályos
 Éjben csillagokat sejdítének, miket eddig

¹⁰⁸⁾ Nagyítókép (hyperbole).

- Még soha sem láttak, s az eget tűzözönbe borítani;
 Majd égő fáklyát rézsut repkedni az égből ¹⁰⁹⁾)
560. Majd lánghajfűrtjét a földi uralmat örökké
 Változtatni szokott rettentő üstökösöknek. —
 Többszöri villámlás rezgett a csalfa derűben,
 S változatos képet nyújtott tüze a sűrű légben...
 Majd sugaras kelevéz-, majd szikrás lámpaalakban
565. Tűnt föl az égen; bár fölleg sem volt, megütötte
 A csendes villám, pedig éjszaki ¹¹⁰⁾ lángözönével,
 A Capitoliumot ¹¹¹⁾; s délig fénylettek az apróbb
 Csillagok, a mik előbb lefuták pályájokat éjjel;
 És a teljes hold, mely mint napfény ragyogott már,
570. Arczát hirtelen a föld árnyékába takarta ¹¹²⁾.
 Még a delponton fénylő nap is éji homályba
 Burkolván égő szekerét, gyászt vont a világra;
 S a kétségbeeső nép azt képzelte: oly éj lesz,
 Mint a Thiestesi ¹¹³⁾, és megfordul a fénychagyott nap.
575. Mulciber, Aetna tüzes torkát kiürítve, a lávát
 Nem föl az égbe, hanem termékeny Hesperiaira
 Szórta; Charybdis vad gyomrából vérhabokat hányt;
 És jajgatva tutúlt a veszett eb. A szent tűz a Vesta
 Oltárán kialudt. Szakadás jeleül a Latin-láng
580. Ketté vált, s kettős sudarával a Thebai máglyát ¹¹⁴⁾
 Jelképzé. Aztán megakadt forgása a földnek;
 S rázkódásában lezuhant Alpes tetejéről
 Minden hó. Tethys ¹¹⁵⁾, medréből, úgy kidagadt, hogy
 Calpent ¹¹⁶⁾ és Atlasz ¹¹⁷⁾ tetejét hullámba borítá.

109) Futócsillagokat. — 110) Az éjszokról hozott ellenségre céloz.

111) Latiale caput lehet: Capitolium, vagy Roma seu caput Latii, vagy aedes Jovis Latialis, az Albán hegyen. Mind egyre megy ki. — 112) Holdfogyatkozás, körülírva. — 113) Thyestes, Pelopis és Hippodamia fia, fivérének Atreusnak, ki a Mycenák királya volt, trónja után sovárogván, megvesztegeti a királynét. Atreus ezért Thyestes gyermekeit megfőzette, s hulláikat atyjokkal megetette. Ezen gonoszságtól a nap annyira eliszonyodott, hogy fényét a földtől megtagadva visszafordult kelet felé. Erre céloz Lucanus. — 114) A Thebai máglyát érti, melyen Aedipus fiai, Eteoles és Polynices, egymást agyonvagdalván, megégettették, s a láng, örök gyűlöletök jeleül kétfelé válva emelkedett föl. — 115) Tethys, tengeri istennő, Oceanus neje, átalán „tenger“. — 116) Magas hegy a Gibráltári tengersizorosnál, egyike az ugynevezett Herkules oszlopainak; ma Gibraltár, ebből: „Gebel al Tarik“. Tarik hegység; Tarik szerezsen főnöktől: Europa azon pontja, hol a saracenek Europa földjére léptek Kr. u. 711. aprilban. — 117) Magas hegység Mauritaniában. Lucanus valószínűleg Abylát érti, mely Afrika éjszaki partján áll, a Spanyolországban levő Calpe hegységgel átellenben.

585. Sirva fakadtak a hon hős szellemi, és a nyomasztott
Város kúnja fölött izzadt védistene; földre
Hulltak a templomi szent adományok; nappal is éji
Vészmadarak mutatók magokat; s a rengetegekből
Éj idején bátran Romába vonult a vad állat.
590. Emberi hangokban morgott a vad; egyre születtek
Emberszörnyek, s majd több, majd másféle tagokkal
Rettenték az anyát. A Sybillai¹¹⁸⁾ szörnyü kuruzslás
Szájról szájra haladt a népnél; majd a rajongók,
Kik Bellona dühös lángjától űzve lemarták
595. Karjaikat, kezdtek jósolni; azontul a Gallok¹¹⁹⁾,
Véres fürtjeiket meg-megpörgetve, a népnek
Gyászosan ujjongtak. Sohajok törtek ki a sírból.
Harczmoraj és iszonyú hang dördült végig az erdők
Rengetegén; árnyak szédelgtek: s szerte iramlott
600. A végházakkal szomszéd földet művelő nép.
Látták, mint dúlt-fult a falak közt szörnyü Erinys¹²⁰⁾
Csörgő fürtjeivel s rémitő fáklyatüzével:
Mint a minő Agavent¹²¹⁾ izgatta, minő neki lökte
Bósz Eumeni Lycurg¹²²⁾ irtóbárdját önerének;
605. Vagy, mint kit Juno Alcldre¹²³⁾ uszíta, midőn ez
Plutótól haza tért, a ránczos képü Megaera.
Harsonaszó csengett füleikben, s a komor éjek
Csendőrái alatt oly hangok dörgtek agyokban,
Mint mikor összezsapó két tábor fegyvere csattog.
610. Bolygani vélték a táborban Sylla¹²⁴⁾ fölébredt
Árnyát és szomorú hangokban mondani jósszót;
S a pár látni hívé Anienis¹²⁵⁾ hajjai mellett
Büszke emelt fővel Mariust elfutni a sírból.

118) Sibyllae cumanae carmina. — 119) Corybantes et Galli, numine Bellonae et Cybeles afflati, sectis sibi humeris et lacertis, rotatoque capite saltantes vaticinabantur tristia. — 120) Furia, csörgőkigyó-fürtökkel s égő fáklyával. —

121) Thebei Agavent fiának Pentheusnak meggyilkolására izgató Furia. —

122) Midőn Lykurgus Thrák király, Bacchus iránti gyűlöletből a szőlőtőket kivagdálja, dühében — ez az a Furia — saját lábát is ketté vágja. — 123) Herkules egyik Furiának, kit Junó küldött, izgatására ölte meg nejét és gyermekeit. —

124) Ugy rémlett előttük, mintha Sylla fölkelt volna a sírból, s a táborban körüljárva az ő korabelihez hasonló irtózatot eseményeket jóslgatott volna. —

125) A pór népnél úgy rémlett, mintha látta volna Mariust a sírból kiszaladni. Ugyan is Sylla győzelmesen térvén vissza, C. Mariusnak, ki az Anienis — melléke az Anienisnek — partjára temettetett, hamvait fölvetette és szétszóratva.

- Mindez az őshitből, csak azon Thusk-látnokokért¹²⁶⁾ lőn
615. Itt földidézve, a kik közt Aruns¹²⁷⁾ a legidősebb,
Luna¹²⁸⁾ romjai közt lakván, magyarázta a villám
Lendületit; jósolt a kibontott állati testek
Rostjaiból; s érté, a madárrepülés mire czéloz;
Fajtalan életnek szörnymagzatait¹²⁹⁾ legelőszőr
620. Elragadozni, utóbb máglyára rakatni kívánta
Korcsszüleményeit a meddő méheknek¹³⁰⁾. Azonnal
Körmenetet rendelt a rémült népnek a város
Környezetén, a falak tisztító-áldozatául:
Megtöltötte a nép a városvégi szabad tért¹³¹⁾,
625. A Főpapsággal¹³²⁾, kiket itt e jog illete, élén.
Aztán jött a kisebb papság Gabin-öltözetében¹³³⁾;
Erre a Veszta-szüzek seregével tünt föl a kontyos
Főpapnő, ki csupán maga volt mindig jogosítva
Trója Minerváját¹³⁴⁾ láthatni. Utánuk az égi
630. Végzetek és rejtett titkok papi őrei¹³⁵⁾ mentek;
És kik az Almonén szokták mosogatni Cybellét¹³⁶⁾,
És a madárjósok, kik a balmadarakra¹³⁷⁾ figyeltek;
A szentelt lakomák hét férfja és Titiusnak¹³⁸⁾
Papjai Saliusok¹³⁹⁾ tánczolva a szent paizsokkal,
635. S Flamenek¹⁴⁰⁾ a tarajos fejdíszot hordozva negélylyel.

¹²⁶⁾ Etruriai jóvendőmondók, kik ezt a görögöktől tanulták, s titkaikba utóbb a romaiakat is beavatták. — ¹²⁷⁾ Aruns, etrusiai látnok. — ¹²⁸⁾ Luna, város Lyguria és Etruria között; mások Luca-t olvasnak, mi szinte Etruriai város, ma Lucca. — ¹²⁹⁾ „Monstra, quae nullo semine.“ Hugo Grotius azt hiszi „misto semine“ — discors protulerat natura. Azért fordítam átalányban „fajtalan életnek szörnymagzata“, mert ez, akárhogy forgassuk a dolog természetét, mindenkép és mind a „mistum“, mind a „nullum semen“-t magában foglalja. — ¹³⁰⁾ „Sterili ex utero fetus“ — ez hogyan lehetséges? fejtse meg az orvosi kar. Az „os magna sonaturum“ költői tulajdönt igen nagy mértékben birta Lucanusunk! — ¹³¹⁾ Pomaerium, a város hosszában, kívül és belül levő szabad tér. — ¹³²⁾ Pontifices, rerum, quae ad sacra pertinent, doctores, consulti, custodes, dicti a „ponte sublicio“ quem fieri et restitui ab ipsis oportebat. — ¹³³⁾ A Volskok „Gabii“ városából eredt ez a divat, t. i. olyan, mint a barát-köpeny vagy a mostani gallérok. — ¹³⁴⁾ Roma ismert „palladiuma“, melyet Trójából Aeneas vitt Italiába. — ¹³⁵⁾ Érti a 15 férfiút, kik a Sibylla-könyveket őrizték. — ¹³⁶⁾ Cybelle vagy mater Deum Pessinuntia, az istenek anyja, kinek szobrát papjai évenként megfürösztötték Almone folyóban. — ¹³⁷⁾ Délkelet volt nézpontjuk. Az innen balról feléjük repülő madár volt az istenek jobb madara, azaz: szemközt nézve, a mi az Isteneknek jobbról, az a jósoknak balról esett. — ¹³⁸⁾ Apollo papjai, szinte madárjósok. — ¹³⁹⁾ 12 Salius, Mars papjai, kik tánczolva hordozák az anciliákat, vagyis a szent paizsokat; mert a monda szerint Numa királysága alatt egy ilyen esett le az égből, melyet aztán más 11 utáncsinalttal Romában mint szentséget őriztek. — ¹⁴⁰⁾ Flamen többféle volt, mint Dialis, Martialis, Quirinalis. Legfőbb volt a F. Dialis, a Jupiter papja. Fejékszerű hegyes papi süveget — apex — viselt és mindig fűdött fővel járt.

- S míg ezek a várost roppant kanyarúlataikkal
 Átfonják, Aruns fölszedve a szerte derengett
 Villámszikrákat, s morgás közt ütteti földbe,
 S a helynek nevet ad¹⁴¹⁾. Aztán oda vonja az oltár
640. Mellé a kiszemelt szép büszke bikát. Belocsolja
 Borral szarva közét, s sós árpadarát vet a félszeg
 Tartott késsel rá: de — mi arra mutat, hogy az égnek
 Nem tetszik — dühösen vergődött áldozatuk, hogy
 Megragadák gyilkos szarvát a segédpapok, és csak
645. Térdre zuhanva hagyá fölívni nyakát: nem is áradt
 Vér, hanem a hörgő mély seb vérbibora undok
 Méreggő feketült. Elsáppadt és hűledezve
 Szemlélé Aruns a haláljós áldozatot; majd
 A belrészekben kutatá az egek boszuságát.
650. Már maga a szín elég, hogy megrémüljön a jóslár:
 A halvány beleken rút foltok s barna aludt vér
 Látszott és a merő kékség vérágba vegyült át.
 Látja az elsorvadt puha májt; vészt lát közeledni
 A közös ellentől a vérereken; kivethetlen
655. Lett a tüdőrost, és nagyon összeszorultak az élet
 Szervei. Petyhüdtlen lógg a szív, s ronda genyedtség
 Serkedez a belrész nyílásain és a beleknek
 Rejteke föltárul: s — a mi balvégzet jeleként volt
 Mindig az áldozatok belrészén — íme szemébe
660. Ötlik, mint nehezül eme rost csücsára a másik
 Csücsnek terhe¹⁴²⁾; a míg az egyik sorvadt s betegesen csügg:
 A másik szaporán reng duzzadt életerétől.
 Átlátván ebből a jövőndő nagy veszedelmet,
 Följajdul: „nagy egek, bármit forraltok, a népet
665. Abba avatnom alig szabad: e szent áldozatomtól
 Elfordult Jupiter¹⁴³⁾; s a leölt bika belseje meg van

¹⁴¹⁾ Az ily helyeket „villámjelv“, vagy mennykőütötte helynek — „bidental“ — nevezték, mikre nézve a haragos istenséget egy „bidens“ föláldozásával engesztelték ki, s hogy más megszenteltelenítés ne érje, kerítéssel vették körül. — ¹⁴²⁾ Miatán elszámolja az áldozat baljóslatu jeleit, minők: az áldozatra szánt állat szilaj nyugtalankodása, ha a belrész foltos, hideg, kék, sorvadt és genyedt, ha a szív és tüdő nem ép sat.; különös súlyt fektet a májra, melynek egyik csücske — caput fibrarum — az övéknek, a másik pedig az ellenségének tartatott; s itt az ő részőkre mindenben a legrosszabb jósjelek mutatkoztak, t. i. az ellenséges csücs ép, egészséges volt, és egészen elnyomta rengő súlyjával az övékét, mely amugy is beteges és sorvadt volt. — ¹⁴³⁾ Litare = kedvező jelenségekkel áldozni; tehát a „non litavi“ azt fejezi ki, hogy ez az áldozat nem tetszett Jupiternek.

- Szállva sötétségnek vészjósló istene által.
 Szörnyü, mitől félünk; s még szörnyűbb dolgokat érünk.
 Vajha a mit láttam, fordítná jóra az isten,
 670. S csalnának jeleink; bár volna Tages¹⁴⁴) tana pusztá
 Ámítás! Imígyen csavará el a Thusk az egészet;
 S nagy feneket kanyarítva, homályba takarta a jósszót.
 Bölcs Figulus¹⁴⁵), ki az ég titkos szándékait érté,
 S csillagjósai közt Memphisnek nála e téren
 675. Nem volt képzetebb, azt mondja: vagy átabotába
 Bolyg mindenha a föld, s nincs rendszer a csillagos égen:
 Vagy, ha az istenség mozgatja, az emberiség és
 Föld roppant inség küszöbén áll. Meg fog-e nyíl ni
 A föld? S városokat temet-e el? Vagy hogy a forró
 680. Lég lankaszt-e agyon? Terméketlen lesz-e földünk?
 Vagy méreg vegyül-e fris habja közé a vizeknek?
 Mily vészjó nagy egek! Mily gyászt hoz szörnyü haragtok?
 Most nehezültek ránk végső inségei minden
 Kornak. Hogyha Saturn télen lángolna a légkör
 685. Legfölső pontján¹⁴⁶), vizözönt árasztva Vizöntő¹⁴⁷),
 És az egész földet tenger hulláma temetné. —
 Ha pedig a forró nap Oroszlán égi jegyében
 Volna, sugáraitól meggyúlna azonnal a légkör,
 És tüztengerben hamvadna le minden a földön. —
 690. E bolygók rendén vannak¹⁴⁸). Hát Mars, te, ki égő
 Fényeddel kiterülsz Ollós¹⁴⁹) s Mérleg¹⁵⁰) sugaráig,
 Mért főz'sz ennyi veszélyt? Jupiter¹⁵¹), lám, szende sugárit
 Elfödi; élvezetes Venus¹⁵²) ragyogása; s egyébkor
 Gyors Merkur¹⁵³) szépen nyugszik: Mars¹⁵⁴) birja egészen
 695. A nagy eget. Rendes forgását mért hogy a többi
 Égi jegy elhagyván, fény nélkül bolyg a nagy űrben? —

144) Tages, etrusiai isten vagy hős, ki az etruskokat a jelekből jóslolni megtanította. — 145) Nigidius Figulus, legjelesebb Astrologus s Pythagorast követő bölc, Cicero korából. — 146) Azaz, ha Saturnus télen jutna a Vizöntő-jegybe (Aquarius) az égi állatkörön — Zodiacus —, minek lehetőségét Olympiodorus tagadja, kivéve a nagy világévet = annus magnus, midőn minden bolygó a téli jegyben — halak és vizöntő — csoportosul. A nagy világév körülbelül 25,800 közönséges évből áll. De volt Saturnus-év is — annus Saturni — mi némelyek szerint 40 közönséges évet foglalt magában. — 147) Vizöntőjegy. Aquarius. — 148) Azaz, sem Saturnus, sem a nap nem állnak azon veszélyes égi ponton. — 149) Scorpio = Ollós, égi jegy. — 150) Chelae, csillagászatban a Scorpio ollóit jelenti, s innen, minthogy azok messze a mérleg-csillagzatba nyúltak, egyértelmű a mérleggel. — 151), 152), 153), 154). Jupiter, Venus, Mercurius, Mars, mindannyi bolygócsillagok.

- Harezejósló Oriont¹⁵⁵⁾ rendkívüli fénykör övedzi:
 Írtó háboru lesz; s földül minden jogot a kard;
 És a gyalár bűn „erény“ nevet ölt; és vajmi sokáig
700. Tart ez a bőszültség. Minek is kérnök az egetől
 Végét? Mert, hisz urat¹⁵⁶⁾ hoz a béke. Egész sora érjen
 Roma az átoknak; nyujtsd hosszas időkre a hareztot:
 Addig léssz csak úgy is szabad, a mig tart eme harcrod!
 Már ez a jóslat elég félelmet kelte a népben;
705. S még iszonyúbb sújtá: mert, mint a Thebei bortól
 Megneszesült Thrák-nő¹⁵⁷⁾ száguldoz a Pindusi bércezen:
 Ugy rohan egy delnő a reá döbbenve tekintő
 Városan át; Phoebus lángihleteit kebeléből
 Eként adva elé: „Ó Paeon!¹⁵⁸⁾ merre ragadsz és
710. Túl a föllegeken mily földrész a hova hurezolsz?
 Látom a hófúvatos Pangaeai¹⁵⁹⁾ bérceket és a
 Haemusi¹⁶⁰⁾ szirtek alatt a nagy teríméjü Philippit¹⁶¹⁾. —
 Honnan e düh, fejtsd meg Phoebus! Hova sújt keze s töre
 Roma hadának? Harezt.. és nincsen benne vidéki?¹⁶²⁾
715. Még hova nem hurezolsz? Keleten jársz most velem,
 ott, hol
 Megmásítja a Nil hulláma a tenger alakját¹⁶³⁾.
 Ismerem e csonkult hullát, mely iszapba keverve
 Fekszik¹⁶⁴⁾. Most visznek Syrtis gyanus öble fölött és
 Lybia tüzfövenyén, hova átkergette Erinny
720. A Pharsáli hadat¹⁶⁵⁾; most föllegfödte gerinczén
 Lengünk Alpesnek, s az egekbe nyúló Pyrenének¹⁶⁶⁾.
 Már-már visszajutunk a fővárosba¹⁶⁷⁾, s az átkos

¹⁵⁵⁾ Orion, vihart jelentő csillag. Latinban sokszor egyértelmű ezzel „jugulac“, mi a három csillagot jelenti Orion övé; — ezek ragyogására czéloz Lucanus. — ¹⁵⁶⁾ Csipős czélat; minthogy a „Dominus“ és „Rex“ nevek a szabadságharczos romaiak előtt gyűlöletesek voltak. Diocletian követelése legelőször, mint Imperator, a „Dominus“ czímet. — ¹⁵⁷⁾ „Megneszesült“ magyar szójárás szerint egyértelmű a „pityókös“, „ittas“ szóval; azért: „Ogygio lyaeo plena edonis = thebei borral eltelt thráciai bacchansnő. — ¹⁵⁸⁾ Paeon = Apollo. — ¹⁵⁹⁾ Bércz Macedoniában, Thracia határán, még ma is Pangea. — ¹⁶⁰⁾ Hegység éjszaki Thraciában, ma a nagy Balkán. — ¹⁶¹⁾ Macedoniai város Thracia határán. A romaiakra nézve historiai nevezetességü, főleg Lucanus tárgyat illetőleg. — ¹⁶²⁾ „Hostis“ itt vidékit jelent. „Hostis — ugymond Cicero — apud maiores nostros dicebatur, quem nunc „peregrinum“ dicimus.“ Off. I. I. — ¹⁶³⁾ A tenger színe és ize megváltozik ott, hol a Nilus ágai bele szakadnak. — ¹⁶⁴⁾ Pompejusra czéloz, kit Ptolomaeus parancsára Achilles meggyilkolt. — ¹⁶⁵⁾ T. i. kik Catoval a pharsáliai ütközet után Afrikába menekültek. — ¹⁶⁶⁾ Caesar átkelésére czéloz a pyrenei hegyeken. — ¹⁶⁷⁾ Caesar visszatér Romába és rendezi a köztársaságot. De ez, valamint azok is, mik a következő versekben jeleztenek, már nem tárgyaltnak a

Harczok színhelyeül a Tanács¹⁶⁸⁾ lesz. Ujra csatába
 Kezdenek a honatyák¹⁶⁹⁾. — Ismét a világ üregében
 725. Szerte ragadtatom¹⁷⁰⁾...ah Phoebus! hagyj új habokat, s új
 Földet szemlélnem...lelkem már látta Philippit!“ —
 Ezt mondván, dühtől kimerülve, rogyott le a delnő.

Pharsáliában. Világos azonban, hogy Lucanusnak szándéka volt mindezeket költeményébe foglalni.

¹⁶⁸⁾ Caesart megölik a tanácsban. — ¹⁶⁹⁾ Octavius és Antonius, megboszulandók Caesar gyilkosait, t. i. Brutust, Cassiust stb. — ¹⁷⁰⁾ T. i. Athenébe, Armeniába, Parthhonba, Egyiptomba stb., hova, Philippi városnál Brutus és Cassius legyőzetvén, Antonius költözött.

II. KÖNYV.

Elmélkedés a jóslatok fölött. 1—17. — Törvénytisztelet s egyéb jelei a népgyásznak Romában; mindakét nem panasza a polgárháború ellen. 18—72. — Egy agg visszaemlékezik a hasonló időkre; Marius elűzetése, visszatérte és halála. 72—147. — Sylla vérengző boszuja, s még iszonyúbb dolgoktól félelem. 148—251. — Brutus meglátogatja Catot és megkísérti őt a polgárháborútól visszatartóztatni. 251—306. — Cato elutasító válasza, mely Brutust is Cato részére vonja. 306—350. — Marcia, Cato egykori neje, özvegygé levén, visszatér Catohoz, s zaj és fény nélkül ismét egybekelnek. 351—423. — Pompejus Capuában; leírása a tájnak. 424—472. Caesar követi; Latium fegyverkezik ellene, de Hetruria megadja magát; Libo, Thermus, Faustus, Sylla, Varus és Scipio futnak. Domitus ellenállásra készül, de övéi fogva viszik őt Caesarhoz, kitől kegyelmet nyer. 473—566. — Pompejus érületkutató beszédje seregéhez. 567—642. — A sereg közönyössége, Pompejus Brundisiumba vonul; idősb fiát elküldi, hogy a népek-nél segédhadakat gyűjtsön; a Consulokat pedig Görögországba és Macedoniába küldi ugyan e végett. 643—699. — Caesar ostromolja Brundisiumot; Pompejus kiszökik. 700—791.

- Láttuk a megbántott istenség szörnyű haragját;
Háboru nyílt jeleit mutatá a világ; s a jövőndőt
Sejtő természet, törvényt s frigyét összezavarva
Ég és föld kebelén, már hírül is adta az átkot. —
5. Ég ura, mért tetszett a szorongó emberi nemre
A gond terhét is raknod, hogy lássa előre
A baljós jelből a tornyosuló veszedelmet?!
Vagy már kezdetben, mikor a még lángfolyadékból
Isten a képzetlen föld létegeit kiszakasztá,
10. A mindent vezető okokat kijelölte örökre,
S ő maga is megtartva a szent törvényt, a világot
Míg a kimért nagy idők folyamán tart pályafutása,
A változhatlan végzet korlátiba zárta:
Vagy hogy mitsem tett, hanem a sors játszi szeszélye
15. Alkot változatot; s vakesettől függ a halandó.
Bármit forralsz, tedd rögtön; s hagyd félve remélni

- A népet; s mit a sors rá mért képzelni se bírja! —
 Atlátván, hányféle csapás követendi e rémes
 Jósjeleket: gyászos törvényszünet áll a be, minden
20. Méltóság pórmézt öltött, eltűnt a szokásos
 Bárdversszőt követő bíbor¹⁾. Keblébe takarta
 Bús panaszát minden, s a szót elfojtva merengett
 Néma keservében. Mint áll döbbenve a háznép
 A végsőt pihegő haldoklónál, ha a gyászos
25. „Istenhozzád“ még nincs eljajgatva fölötte²⁾,
 S ájúlodozva, zilált hajjal nem roskad a szolgák
 Karja közé a bús anya, a siratók³⁾ zokogásán:
 De, ha a megmerevült, életjelnélküli testet
 Illeti, vagy hervadt arcot, s a kék üregében
30. Megjegesült szemeket; nem retteg . . fájlal⁴⁾ azontúl:
 Elbámul, s örült rohamok közt függed a bajhoz. —
 A delnök leteszik piperéiket; és tömegekben
 Járnak szentélyről szentélyre. Ki bú-könyvet ontva
 Kéri az isteneket, ki meg a földig leborúl, ki
35. Összekuszált fürtjét rémülve ereszti a szélnek
 A szentély küszöbén; s az eget, mely az emberi esdést
 Folyvást hallja ugys, fárasztják bús zokogással. —
 Nem borulának csak mennydörgő nagy Jupiterhez;
 Majd egy, majd meg más istenhez esengtek: egyetlen
40. Oltár el nem volt mellőzve az édes anyáktól,
 Kik közül egy, könyező szemmel, sőt kékre gyötörve.
 Karját bújában: „most, ugymond, ó ti kesergő
 Édes anyák szaporán verjétek melleteket; most
 Tépijétek hajatok, s e keservet utóbbi időkre
45. El ne halaszszátok; ne maradjon a végtelen inség
 Órájára; lehet még most sírnunk, míg a harczfők
 Kétesen állnak; mert vigadoznunk kell, ha egyik győz“.⁵⁾
 Így fokozódik még sajtóbbra a fájdalom-érzet.
 Majd a külön tábor s hadtestek bajnoki szórnak

1) A tanácsbeliek póröltözetbe rejték magokat, s a Consulok letették a bíbort, hogy a köznéptől ne legyenek megkülönböztethetők. — 2) A mily néma fájdalommal s megdöbbenve álltak a haldokló körül, mielőtt kiadák lelkét; mert a mint meghalt valaki, azonnal háromszor „istenhozzád“-ot kiáltottak neki „clamabant et nomine ter vocatum iubebant aeternum valere.“ — 3) Fogadott siratónők — praeficae — siránoztak a halott körül. — 4) Micyllus jól sejtí, hogy eredetileg így kelle e szavaknak állani: „Nec dum est ille metus, sed dolor“; mert csakugyan meg szokta előzni a félelem a fájdalmat. — 5) Azaz, akaratlanul is örömet kell színlennünk, akármelyik vezér győzőn.

50. Elkeseredve panaszt a keményszivű istenek ellen.
„Ó mért nem születénk mi, nyomornak fajzati, a Pün —
Cannae⁶⁾ és Trebia⁷⁾ vészterhes napjai közben!
Nem kérünk békét: haragot gyűjts isten a népek
Keblében; rohanó árvizként hozd el a barbár
55. Városokat; talpig fegyverkezzék föl egész föld.
Jöjjön a Méd-Susae⁸⁾ hordája; ne tartsa föl Ister
A vad Massagetát⁹⁾, s éjszak végszéleiről is
Hadd áraszszanak el Rhemus szilaj árjai s Elbe
Szöghaju Svévekkel¹⁰⁾: minden népével a földnek
60. Harczba keverhettek; csak a polgárháboru ellen
Övjon szent kezetek! — Zaklassanak innen a Dákok,
Onnan a Géta-hadak¹¹⁾. Harczfőnökeink¹²⁾ közül egyik
A Spanyolok-, másik szálljon küzdterre a tegzes
Párthesordák ellen. Ne nyugodjék Roma sehonnan.
65. Vagyha, egek, tetszik kitörölni, a római névnek
Még emlékét is, legalább villámaitokkal
Végezzétek: a két pártfőnököt és követőit
Zord atya addig sújtsd, míg nincs nekik érdemök arra¹³⁾.
Hát a bűn ily zsoldján keresik, hogy Roma melyiknek
70. Hódoljon? Hogy egyik se uralgjon, alig vala méltó
Kezdeni belharczot!¹⁴⁾ Zokogá a pusztai szóként
Elhangzó kegyelet. — De az édes atyákat emésztik
A benső gondok, s zugolódnak a vészes időre,
Mely vén napjaikon dül, s hogy nem haltak előbb meg,
75. Mintsem a polgárharcz kiűtött. S példákkal akarván
Élni e rettenetes félelmök közt, egyik így szólt:¹⁴⁾
„Akkor is így zavará, ugymond, e népet a végzet,
Hogy Marius, miután Teuton s vad Lybia¹⁵⁾ hódolt,
Káka s iszap közt lelt menedéket a gyilkosok ellen¹⁶⁾).

6) Cannaei ütközet, melyben P. Aemilius Cos. 44,000 romaival esett el.
— 7) Trebia, folyó, hol Hannibal keményen megverte B. Sempronius. — 8) Susa,
Persia fővárosa. Értetnek a Párthusok, minthogy a Perzsák és Medusok föl-
váltva használtatnak a Párthusok helyett. — 9) A szittya és sarmata népek ér-
tendő: mert Ister nem ér a Massagetáig, s nem is Scythiából jön. — 10) Nagy
német néptörzs a keleti tenger partján. — 11) Erti az oláh s moldva stb. népe-
ket. — 12) T. i. Caesar és Pompejus. — 13) Azaz: mielőtt polgárvért öntanának.
— 14) T. i. egyik az öregek közül azon viszontagságokat sorolja el, melyeket
Marius és Sylla kegyetlensége okozott. — 15) Miután Jugurtha legyőztetésével
Numidia, utóbb a Cimberok és Teutonok meghódítottak. — 16) Sylla, győzelmes
seregével a várost megrohanván, elleneit, s közöttük Mariust is, szétugrasztotta.
Marius egy ideig káka között magát iszapba süllyesztve bujdoklott, honnan utóbb
kijöven elfogatott s Minturnába — Campania határán — vitetett kivégeztetés végett.

80. A nyirkos földnek tágos pocsolyája, mocsárja
Védte a sorsnak ezen védenchezét! . . . Összeaszalta
Később a békó és büzhödt börtön az aggot.
A Consul, ki a bár földült városban örömmel
Hal vala meg, díját hamarább elvette bűnének.
85. Még a halál is félt¹⁷⁾ több izben e férfitől, és
Ellenségének nem használt, vérhatalommal¹⁸⁾
Birni fölötte; mi több, a halálos ütésre emelt kéz
Megdermedt, s az aczél a merev kézben lehanyatlott.
Roppant fényt¹⁹⁾ látott villogni a börtöni éjben;
90. S látta a büntények rettentő isteneit; sőt
Marius ajkáról jóslatként dörgegni hallá:
„„Reszkess ezt a fejet megsérteni! Soknak okoz még
Ez, mielőtt leütik, véres kimulást a világból.
Oltsd el üres dühödet! Ha gyönyörködtet boszut állni
95. A föld hátáról eltörlött nemzetekért: ugy
Czimber mentsd meg e vént!““ A nagy ég neki nem
kegyelemből, —
Rettentő boszubból nyujtott ótalmat az isten;
S e vad férfiuval végezteti Roma bukását.
Ő²⁰⁾, ellenséges partokra taszítva a zajló
100. Tengertől, rongyos kunyhóban lakta Jugurtha
Szétdúlt országát, s taposá hamvát a Punoknak:
Balsors nyújta vigaszt Carthagonak s Mariusnak²¹⁾;
S csak mikor elbuktak, békült ki a mostoha éggel
Keblok. Azonban alig ragyog ismét rá a szerencse
105. Csillaga²²⁾, színre-hozá Lybiából véle hozott vad
Lelkületét: szabadult szolgálakat²³⁾ gyűjte seregbe;
Megszünt a börtön, s fegyvert osztott a rabok közt.
Hadmeg nem lehetett más, mint rögzött gonosz, a ki
Egy vagy másnemű rút bünténynyel jött a seregbe.
110. Hah végzet! Mily vésznap volt az, melyben a várost
Marius, a győztes, sanyarú jármába szorítá?

17–18–19) A Cimber-bakó bemenvén Marius sötét börtönébe, Mariusnak villogó szemétől, mely mintegy mondani látszott, hogy még iszonyú boszut fog állani, annyira megijedt, hogy gyilkoló fegyverét elejtette, s kiszaladt a börtönből. — 20) Marius Minturnából menekülván, hajóra szállt és sok tengeri viszon- tagság után Afrikába jutott s Carthago környékén bujdoklott. — 21) Carthagonak Marius bukása, Mariusnak pedig Carthago elpusztulása nyujtott vigasztalást. — 22) Marius Cinnával egyesül s győzelmesen vonul a városba. — 23) A szolgálakat főlshabadítja, a rabokat kibocsátja és seregbe gyűjti.

- S gyászos léptei mint rohanának a szörnyű halálnak? . .
 Pór s nemes elhullnak, nem kímél senkit a fegyver
 Vér földi a szentélyt, s márványzata vérpatakokban
115. Fürdik. Az életkor nem birt megvédeni senkit:
 Nem szégyenlették gyász sirba taszítani a végkép
 Elgyengült öreget, s széttépni az élet időtlen
 Szálait a bölesőn ringó kiseded csecsemőnél.
 Mit vétett, vajon, a kiseded, hogy hálnia kelle?
120. Untig elég volt, hogy képes meghalni²⁴⁾: rohanva
 Vitte a düh; s neki már az unalmas volt, hogy a vétkest
 Fürkésztesse: közös mészárlás ölte halomra
 A nagy részt; s leütött, idegen főket ragadott föl;
 Minthogy üres kézzel szégyenlett járni a véreb.
125. Vérteltos kezeit megcsókolhatni, reményjel
 Volt, kikerülni a vést, hol ezer kard leste egyébként
 A mészárlás új jeleit²⁵⁾. — Hah kores ivadék! Még
 Százados élet sem méltó, hogy férfi ily áron²⁶⁾
 Vásárolja meg azt; hát még e rövid s berutított
130. Élet, melynek ugys véget vet Sylla, ha eljő. —
 A köznép sirján ki siránkoznék? Hisz alig jut
 Egy köny Baebiusért²⁷⁾, kit a zsoldosok és neki bőszült
 Nép szétszaggata; és Antoniusért, ki előre
 Láta a vést, s a kinek vérző feje összekuszált ő
135. Fürtjeinél fogvást vitetett a zsoldosok által
 Asztali disznek²⁸⁾. A két Crassusnak Fimbria²⁹⁾ lökte
 Porba fejét. Ázott a nehéz tölgyeszár³⁰⁾ a Tribunok
 Véréből. Hát még égett kezü Scaevola, téged
 A főistennő szentélye, s a Veszta öröktűz
140. Szent oltára előtt gyilkoltak meg, kigunyolva³¹⁾.

24) Élt, tehát meghalhat. — 25) Utasításul adta embereinek, hogy azokat mind legyilkolják, kiknek köszöntését el nem fogadja, s kiknek nem engedi, hogy kezét megcsókolhassák. — 26) Kifakad a magát ily kézsókig lealacsonyító kores-ivadék ellen. — 27) Baebius, néptribun, K. e. 111-ben, kit Jugurtha megvesztegetett, s kit utóbb a katonák és nép fölkoncizolták. — 28) M. Antonius kitűnő szónoknak levágott fejét az étkező Marius asztalára vitték, s miután iszonyú szidalmakkal illette, a szószékre szegezték ki. — 29) A két Crassus, t. i. atya és fiú, együtt vértett el a vadszívű C. Flavius Fimbriának, ki Marius czimborája volt, fegyvere által. Appián szerént az atya szúrta le fiát, hogy az utált ellenség kezébe ne kerüljön; s csak az atyát ölték meg Fimbria emberei. — 30) „Robora“ így nevezték a Servius Tulliustól építtetett börtön legborzasztóbb részét; hihetőleg, mivel falai erős tölgydeszkákkal voltak bevonva. Azonban Sextus Lucilius Tribun, kire Lucanus céloz, a Tarpéja-csúcsról taszított le. — 31) Scaevola, Pontifex Max. a Veszta szűz szent oltáránál, melyet átkarolva tartott, gyilkoltatott meg.

- Csakhogya gyilkos tör a bádgyadt agg kebelében
 Nem sok vért lelt, s így meg lön kimélve a szent tűz³²). —
 Erre következik a bárdveszszőt most hetedizben³³)
 Ismétlő év, mely Mariust, a ki mindenén átment
145. A mivel a balsors sújthat, s élvezte a mit csak
 Nyújthat a boldog lét, leragadta az élet öléről,
 Megfutván mindazt, mit a végzet az ember elé szab. —
 Hányan hulltanak el már Sacriportus³⁴) előtt? Vagy
 A Collinkapunál³⁵) hány lön gyilkolva halálra?
150. A mikor a legfőbb hatalom s a világ feje majdnem
 Változtatta helyét, s Samnis már kezdte remélni,
 Hogy sajtóbb sebet ejt Román, mint Caudina Furca³⁶).
 Még csak a rettentő boszu ördöge Sylla hiányzott:
 Ő a mi vért még a városban lelt, kimeríté;
155. És a midőn igen is mélyen vagdalta a rothadt
 Izmokat³⁷), a gyógy mód túl ment a határokon: és most
 Végletek álltak elé, hova a kór vitte a műtszert.
 Mind elhullt a bűnös; de talán csak a ponton, a hol már
 Élni egyébnek, mint bünszörnynek, nem vala biztos³⁸).
160. Ekkor a gyűlölség föl lön szabadítva, s a törvény
 Korlátit széttört ádáz harag adta ki mérgét.
 Nem függött egytől az egész; kiki, mint neki tetszett,
 Űzte gonoszságát: mindent egyszerre szabaddá
 Tett a kaján győző³⁹). A cseléd gazdája szívébe
165. Döfte az undok aczélt; a gyermekek usztak önatyjok
 Vérében; szüleik koponyáján megverekedtek
 A fiuk; és testvér testvérét szúrta le díjért. —
 A temetők rejtett üregét bújosva menekvők
 Tölték el; vegyesen fetrengett holt, elevennel;

³²) Az elnyomorodott öregből kevesebb vér folyt, hogysem a szent tüzet elolthatta volna. — ³³) Consulságának hetedik évfordulatán halt meg Marius. —

³⁴) Sacriportus, város a Volskusok földjén, Romához közel. — ³⁵) Porta Collina, a régi Romának egy kapuja a Quirinál-halmon. Itt és Sacriportusnál Sylla többet leöltetett 70,000 emberrel. — ³⁶) Marius megigérte a Sanniumbelieknek — Sabinus nép — hogy ezentúl nem Romában, hanem Sanniumban lesz a világ-birodalom székhelye, s hogy a romaiakat nagyobb rabigába szorítja, mintsem a Caudina Furcai volt. Furculae v. fauces caudinae, Caudiumhoz közel, azon hegy-szoros, hol a romai hadesapatokat elfogták, s járom alatt elmenni kényszerítették Kr. e. 321-ben. — ³⁷) T. i. midőn azokkal, kiket veszélyeseknek tartott, a legjobb polgárokat is kiölte. — ³⁸) „Periere nocentes“, és „soli nocentes“ szójáték. Első esetben azokat érti, kiket Marius tartott bűnösöknek; másodikban pedig az igazi bünszörnyeket, t. i. Mariust és czimboráit. — ³⁹) T. i. Sylla, ki egyszerre mindenkit s mindenre följogosított a Mariuspártiak ellen.

170. És a rengetegegek barlangjai tömve valának
 Bújdokló néppel. Ki hurokkal szegte nyakát, ki
 Nagy mélységbe rohant, s a kemény föld zúzta halálra:
 Hogy kikerülhessék a dühöngő zsarnok aczélját.
 Volt, ki a máglyához maga hordta a fát, s mielőtt még
175. A véresztés végerejét elvette, iramlott
 Lángja közé. Pártfők fejeit kelevézsre akasztva
 Hordozták körül a városban, s nagy kupaczkokba
 Halmozták a piacz közepén: könnyen kitalálta
 Rajtok a szemlélő a bűnt, mely rejlik alattuk ⁴⁰⁾.
180. Sem Thrákhon soha nem látott a bisoni zsarnok
 Aklaiban ⁴¹⁾, sem a mord Antaeus rejteke ⁴²⁾, sőt még
 Gyász Görögország sem siratott a pisaei fővényen ⁴³⁾
 Ily nagy vérontást. A midőn már rothadozának,
 S elkeveredve, idők folytán, a vonások enyésztek,
185. Összeszedék a szülők; s ki megismerhette övéjét,
 Bár remegő kézzel, de elorzá. En magam is jól
 Emlékszem, forrón óhajtván szinte legyilkolt
 Bátyám eltorzult hulláját lopva a máglyán
 Elhamvasztani, mint fürkésztem a syllai bárdon
190. Elvérzett hullák nyakain, hogy a fő hova illik.
 Azt elmondjam-e, mint kérlelték meg Catulusnak
 Árnyékát vérrel, mikoron gyász áldozatul lőn
 A nyomorult Marius ⁴⁴⁾ — tán ezt azon árny sem akarta —
 Csak félig-meddig lévén átadva halálnak?
195. Annyi sebet láttunk, valahány volt a leszabott tag;
 S bár az egész test szét volt vágva, halálos ütést nem
 Nyújta; s a haldoklót nem hagyta kimúlni a kinzás.
 Földre esett a leszelt két kéz, ott rezg a kivágott
 Nyelv, s az üres levegőt némán veri; ez lemetéli
200. A füleket, mig amaz czimpáját vágja az orrnak;
 Végre, midőn minden tagjának látta halálát,

⁴⁰⁾ A halomra hányt fejek arcvonalairól meglehetősen ismerni, melyik mily nemével a halálnak mult ki. — ⁴¹⁾ Diomedes Thrák király, ki Bistonis városban székelt, emberhússal hizlalta lovait. — ⁴²⁾ Antaeus, lybiai óriás, ki vendégeit mindig viadalra hittá, s meggyilkolt testöket barlangja köré rakta. — ⁴³⁾ Pisa, v. Pisae, város Elisben. Itt öldöste le Oenomaus, Arcadia királya, leányának, Hippodamiának kérőit, szekérversenben. — ⁴⁴⁾ Q. Luctatius Catulus, midőn megtudta, hogy Marius őt halálra szánta, széngözzel fojtotta meg magát saját szobájában. Öccse, az ifjú Catulus, ezt megtorlandó, Syllától magának átadatni kívánta az ifjú Mariust, a Consul öccsét, s ezen követte el idősb Catulus sir-jánál a leirt iszonyatosságot.

- Egy másik hóhér a szemeknek vájta ki fényét.
 Hinni alig fogják, hogy egyetlen főt a kaján bűn
 Ennyire megkínzott. Ép így töri össze a szétdőlt
205. Házak romja a kit benn ér; s alig éktelenebbek
 A roncsolt hullák, miket a tenger vet a partra.
 Mit nyertél vele, hogy faja elfogy, s ily lenyuzottan
 Szemléled Marius képét? Több élvezetet vón
 Sylla, ha ráismer rutul összeszabott vonalára
210. A meggyilkoltnak. Tömegestől látta Palestrin⁴⁵⁾
 Fortunája saját hiveit leöletni, s a bárd oly
 Gyorsan végeze egy néppel, mint végez egyessel.
 Roma virága, a már csak egyetlen szép fiatalság
 Nagy Latiumban, szint ekkor hervadt le, befestvén
215. Szívvérével bús Romának gyűlde-fövényét⁴⁶⁾.
 Ennyi virágzó kort, egyszerre, letörhete éhség,
 Árvíz, rom, dögvész, földrengés s ütközetek: de
 Még soha vérbírák. A zsúfolt néptömegekben
 S fölkonczolttak közt nem igen tudják fölemelni
220. A győzők kezöket; csak alig hullhatnak a földre
 A kiket ér a csapás; s mintegy szédelgve inognak,
 Mig eldöntik a holt tömegek, s meghalni segítik:
 A kiben élet van, megfúl a hullatehertől. —
 Rendithetlenül és erkélyén biztosan ülve
225. Nézi a bűnmester, s lelkét nem sérti, hogy a nép
 Ezreit így leölé. A syllai áldozatoknak
 Halmaza mind Tyrrhen hullámiba lón bele szórva.
 Vizbe esett elején, de utóbb hullára a hulla.
 Megsúlyodt a hajó, s a hullák torlasza mellől
230. Egyfelül a tenger medrébe futott a folyam, míg
 Másfelül összetolult: mert partot tört a magasra
 Áradt vér, s az egész sík tért rögtön befutotta;
 Majd Tiberisbe rohant, s tartalmát úgy szaporítá,
 Hogy se meder, sem part nem bírta meg, és a halottak
235. Újra kiuszkáltak. Valahára azonban elérvén
 A Tyrrhenhabokat, vérhullámmal szegi ketté
 A kékes tengert. Ezek-e, mik Sylla nevéhez
 „Honmentő“ s „boldog“ jelzőnevet eszközölének?!

⁴⁵⁾ Praenestei Fortuna, szerencse-istenasszonya a praenestei — latiumi város, ma Palestrina — templomban. — ⁴⁶⁾ Ovilia, elkorlátozott szavazóhelye a néposztályoknak a Marsmezőn.

- A fényes temetést Marstéren szinte ezekkel
240. Érdemlé ki ugy-e? — Ezt mind át kell nyomorognunk
 Ismét; így fizet a vad háboru; ez lesz a vége
 A polgárharcznak! . . S ámbár föl szokta fokozni
 Félénkség a veszélyt; de e polgárháboru minden
 Eddiginél iszonyúbb kárt érlel az emberi nemnek.
245. Számkivetéséből Romába jöhetni, elég volt
 A Mariuspártnak: sem Sylla egyéb nyereményt nem
 Vett győzelméből mint, hogy kiölette egészen
 A gyűlölt pártot. De ezek Fortuna nevében
 Másra törekszenek: Ők a főpolczért czivakodnak.
250. Polgárháborut ez nem kezd meg egyiksem a bérért,
 Mely kielégíté Syllát!“ Eként zokogá el
 Fájdalmát az öreg, ráemlékezve a multa,
 És a jövődőtől iszonyodva. De nem veri így le
 Brutus⁴⁷⁾ hős lelkét a rémület; és az ijesztő
255. Zűrzavarokban nem pityereg gyáván a tömeggel.
 Éj vala, Parrhasis⁴⁸⁾ a szép csillag majd lehanyatlott,
 Hogy nagybátyjának Catonak⁴⁹⁾ kisszerű házán
 Zörgete. — Még mindig virrasztva találta e férfit
 A közügy és város nyomorán, nem ügyelve magára,
260. Csak mások sorsán aggódva. — S a csendet eképen
 Törte meg: „Egyetlen tárháza a tiszta erénynek,
 Mely bár száműzetett az egész földről, de belőled
 A balsors keze nem képes kitörölni, vezérel
 Ingó lelkemet és vértezzéd a kétélyek árján!
265. Caesart vagy Magnust, nem bánom, akárki kövesse:
 Brutusnak Cato lesz mindenkor vezetője.
 Békét sürgetsz-e, szigorún megtartva irányod?
 A rengő földön? Vagy az átkos Főnökök elvét,
 S vérengző népség förtelmeit osztva, szegődöl
270. A polgárharczhoz? . . Mindenkit lelke tulajdon
 Érvei rántanak a förtelmes harciba: kit aljas
 Házi bűnök s törvény, melytől fél béke-időben;
 Kit gyötrő éhség, kit meg, hogy a közzavarokba

⁴⁷⁾ M. Brutus, J. Brutus fia, kinek szép tehetségét s szigorú erényét Cicero igen dicséri. Egyike Caesar megölőinek. — ⁴⁸⁾ Parrhasis Helice, Arcadia csillaga, vagyis az ugynevezett nagymedve-csillag; tulajdonkép Helice v. Calisto, az arcadiai királynak Lyciaonnak leánya volt. — ⁴⁹⁾ Cato, a szigorú bölcs, nagybátyja volt Brutusnak.

- Rejtse bukott hitelét. Csupa harczdüh még soha senkit
 275. Nem csábított el. Dús zsákmány esalja a nagy részt
 Harczba. Magáért a harczért csak tenmagad égnél?!
 Élted szép folyamán mit használt, lelkedet a kor
 Romlottságától megmenteni? Bére csak ez lesz
 Hosszas erényednek: más romlottan megy a harczba;
 280. Téged a harcz ront meg. Ne is engedd ó kegyes ég, hogy
 E kezek is fegyvert forgassanak! A te karodtól
 Lóditott kelevéz ne repüljön mord tömegében
 A nyilzápornak: Vakeset⁵⁰⁾ játékira bizni
 Kár ily ritka erényt! A harci szerencse egészen
 285. Hozzád fonja magát; ki ne óhajtná, hogy aczéled
 Őlje meg, és ámbár más ejté sebbe, te néked
 Essék áldozatul? Jobb, békén földre vonulva
 Élned; mint lengnek békén mindenha az égi
 Csillagok. A villám meggyújtja a föld közelében
 290. Ingadozó levegőt, s a földszint éri a szélvész,
 És fojtó hőség; de Olympus, az ég ugy akarván,
 Túl hat a föllegeken: csak törpéké a viszályok;
 A békét a nagyok birják. Mily kéjre ragadja
 Caesart már csak a hír, hogy e nagy polgár is a harczhoz
 295. Állott! Mert neki még az sem fáj, hogyha amannál
 Vállalsz harc szerepet: lelkében rendkívül örvend,
 Hogyha a polgárharc Catonak megnyeri kedvét.
 Már a Tanács nagy részt, a Consulok és hon atyái
 Égnek a harcvágytól a Magányzó⁵¹⁾ czége alatt; most
 300. Catot add oda még Pompejus igáinak: aztán
 Csak maga lesz Caesar szabad a kerek égnek alatta! —
 Ha csakugyan rendén van, a hon törvényeiért és
 Ősi szabadságért fegyvert forgatni; jelenleg
 Sem Caesarnak sem Pompejusnak; — de, ha véget
 305. Ér ez a harcz, Brutust annak tartsd elleneül, ki
 Győzni fog! — Igy szólott. Mire Cato keble titokszent
 Érzelmét eként tárá föl:
 „Brute! Igaz, hogy
 Leggonoszabb büntény a polgárháboru; ámde
 Ott az erény bizton jár, hol maga vonja a végzet.

⁵⁰⁾ „Nec tanta in casum virtus eat“ némely kiadásban „incassum“ olvas-
 ható; de a szöveg az elsőt ajánlja. — ⁵¹⁾ „Duce privato“ Pompejst érti, ki már
 ekkor 13 évig magányba vonulva élt.

310. Fölróják az egek, hogy még én is bele ártom
E bünténybe magam; de a csillagok és a világnak
Roskadozásánál meg nem rendülve, ki állhat?
Hogyha a súlyos lég lezuhan, s a reá szakadó ég
Roppant terhe alatt megrendül a föld: ki füzendi
315. Tétlenül össze kezét? Idegen népség sietend tán
Osztani Hesperióánk harcát, s a romai büszke
Harczjel alá távol földek fejedelmi eyeznek?
Egymagam üljek-e én renyhén?.. Óvjon meg az Isten
A büntől, hogy míg a Dák- és Géta-vadoneczok
320. Megrendülnek a vész nagyságán: Roma bukását
Én bizton várjam!.. Hisz a jó atya, gyermeke hunytán,
Nagyszerű dísztemetést rendez; mély fájdalom űzi
Magzata sírjához, s könnyebb neki, hogyha kezével
A máglyán igazít, s a megásott sír körül ő is
325. Gyász fáklyát tarthat: nem, nem fog semmi letépni,
Míg nem ölelhetnek, bár holtat, Roma; s szabadság
A te szent nevedet, s még árnyadat is követendem!..
Légyen!.. Az istenség békitő áldozatokra
Hadd vegye vérünket, s egy csepp se kerülje ki a harc
330. Vérszomját. Ó bár érné be az ég s pokol, e főt
Sújtván mindenekért!.. A kegyes Decius csak egyetlen
Hadseregért ontá véré: rám két sereg és még
A vad rajnai nép pattantsa nyilát; oda állok,
S minden lándzsadőfést e harcban fölfogok önnön
335. Keblemmel. Legyen e vér váltságdíja a népnek;
És e halállal mind róják le, miért keserűen
Kellene Romának bűnhődni. A népnek, a mely kész
A rabigát s zsarnok kormányt eltűrni, miért kell
Veszni? A gyilkos aczél rám zúduljon, ki a törvényt
340. S eltapodott jogokat védem. Békét e halál hoz;
S a nép inségét ez végzi be Hesperióában.
Holtom után annak, ki talán uralomra sóvárog,
Nem kell háboru már. Nyilvános harczeleinket
S Pompejust a vezért mért is ne kövessük? A nézet,
345. Hogy, ha a harc sikerül, Ő is számít az egész föld
Hódolatára, alig biztos: hát ott leszek én is .
Győzelmén, nehogy azt gondolja, hogy egymaga nyerte
A győzelmi babért.“ — Így szól s kiszakasztja fulánkját
A boszuságnak; sőt módnélküli lelkesedésre

350. Birja az ifju szívét a polgárháboru mellett. —
 A hűvös éji homályt e közben a nap tova űzván,
 Kopogatás hallik; s Hortensius eltakarított
 Hamvait elhagyván, mély gyászban ront be eléjük
 A jó Marcia⁵²⁾, ki, mint szűz, jobb férjnek arája
355. Lőn; de, mihelyt e frigy három magzatban ölelte
 Drága jutalmát — hogy két házat vérrokonítson
 Áldott keblével — más férjet kelle szívéhez
 Zárnia. Most, miután a hamvakat eltakarítá,
 Dúlt arczczal, tépett fürtökkel, s verve a mellét
360. És béhintve magát a sír hamujával — a férjnek
 Másképp nem tetszván⁵³⁾ — ily szókra fakad keseregve:
 „Mig keblemben vér s anyaképeség vala, mindent
 Megtettem Cato, mit akartál: szívem alatt bár
 Magzattal, más férj karjába vetém magamat. De
365. Most lankadt szívvel, s a reményt, anyaságra, letéve,
 Visszajövök, s tőled nem választ el soha más férj!
 Feddhetlen nyoszolyánk áldott kötelékeit újra
 Engedd vissza; vagy add legalább csak pusztá nevét át
 Házasságunknak; hogy síromon egykor e két szó:
370. „Marcia, Catoné“ állhasson; s majd az utókor
 Azt ne kutassa, vajon mint átadatott, vagy elűzött
 Hagytam-e férjemet el? Nem öröm s jólét kebelére
 Nyersz meg társnőül: osztozni jövök bajaidban
 S élted küzdelmén. Engedd, hogy a táborozásba
375. Szinte veled menjek. Mért hagynál pangani itthon!
 S a polgárharczban Cornelia⁵⁴⁾ nálam előbbre
 Álljon?!“ E szózat a férj lelkén megtette hatását;
 S bár a harczos idő nem kedves az összekelésre:
 Egyszerű eljegyzés, hiu nászpompát kikerülve,
380. Megteszi; s untig elég, hogy az ég lőn násztanujokká. —
 Ünnepi bokréták nem függnek a megkoszorúzott
 Ajtón, s szárnyairól lilomszin leplek uszálya
 Nem lobog; és a szokott fáklyák, s a mennyasszonyi
 ágynál
- Nincs ivorlépeső, sem drága aranyhimű kelmék;

⁵²⁾ Cato nejét, Marciát, kitől már két gyermeke született, s harmadszor is reményállapotban volt, átengedte Hortensiusnak. — ⁵³⁾ A szigorú bölcsek ily alakban vehette meg legkönnyebben szívét. — ⁵⁴⁾ L. Scipio leánya, kit Julia halála után Pompejus nőül vett, s a háború kezdetén Mytilenébe küldött. Utóbb vele együtt szaladt Egyiptomba.

385. Nincs tarajos koszorú, mely nélkül a szende mennyasszony
A nőszlak küszöbét nem lépheti át. S a szemérmes
Arczot aransárgás fátyol nem fődte; derékhoz
Nem csiptette finom hullámozó öltözetét dús
Gyöngy-öv, dráganyakék sem volt, sem hártya finom gyolcs
390. Nem fődözé hattyú-vállát; gyász öltözetében,
Ugy mint volt, ölelé — mint szokta ölelni szülöttjét —
Férjét szívéhez. Bóbort nem látni a gyászos
Gyapjúkelme alatt; a szokott tréfák kimaradtak;
A szomorú jegyesen nem játszottak, Sabinokként,
395. Rímre szedett élecek; magzat, vagy bármi rokonság
Nem volt ott; minden zaj nélkül keltenek egybe;
S nem kellett nekik több násznagy, mint maga Brutus. —
Torzomborz fürtjét Ő⁵⁵⁾ meg még el se simitá
Arcza erényrehívó vonaláról és a vigalmat
400. Távol üzé beborult lelkéről: a hogy a gyilkos
Fegyvert sejdíté köszörülni, haját megéreszté,
S ősz hullámaiktól lön zordon homloka fődve,
S hosszú szakálya alatt arczája kesergve borongott.
Ő egyedül, minden pártérdek- vagy gyűlölettől
405. Tisztán, hordja szíven sorsát a nagy emberi nemnek.
A férj visszakerült jogait nem vette igénybe;
S még a jogos szerelem sem birta megejteni szívét. —
A szigorú Cato hite⁵⁶⁾ ez, s hajthatlanul elve:
Mérsékelni magát, s szem előtt hordozni a végeztelt;
410. Természet rendén indulni, s egészen a honnak
Élni. Nem azt, hogy tán kiki önmagaért, hanem inkább
Azt kell hinni, hogy a közös emberiségnek okáért
Jött a világra. Azért kell enni csupán, hogy az éhség
Szünjék, s a hajlék csak azért van, hogy hideg ellen
415. Árnyékot nyujtson; s a fényes a durva ruhánál
Több becsben csak azért van, hogy, mint Roma fiához
Illik, az ő honatyák módjára viselje a tógát.
Végre az emberi nem föntartását tüzi a nő
Élet fönséges czéljául. Férj s atya együtt
420. A főváros iránt: az igazság és becsületnek
Törhetlen s szigorú védője; egészen a közjó

⁵⁵⁾ T. i. Cato, ki mióta a polgárháború előkészületeit látta, egészen elhanyagolta haját és szakályát, s minden öröm elül félre vonult. — ⁵⁶⁾ Cato a Stoicuskok itt elsorolt elveit követte.

- Birja; magán érdek soha még Cato művein nem
Látszott, s ön kését nem szokta vadászni közügyben. —
E közben remegő seregét Magnus⁵⁷⁾ Capuaba⁵⁸⁾
425. A puha Dardánnép⁵⁹⁾ bástyái közé viszi, és ezt
Főhadiszállásul tüzi, honnan, a végletig elszánt
Ellenfélre kívánt csapatokban eresztí ki népét,
Merre az Appennin, árnyékos halmái által,
Ugy fölvonja Közép-Olaszországot, hogy a földnek
430. Egy hegysége sem oly magas és közelebb az egekhez
Egy sincs⁶⁰⁾. E hegység két tenger habjai közt, mint
Alsó és felső tenger közt nyúlik el: innen
A Tyrrhen-tengert választja a pisai hegyhát;
A Dalmát-habokat pedig onnan zárja el Ancon.
435. Dús forrásaiból tetemes folyamok kerekednek,
És hullámaít e folyamoknak elosztja a kettős
Tenger közt. Balról a sebes hullámu Metaurus⁶¹⁾
Ömlik alá, s rohanó Crustinium⁶²⁾ és az Isaurral
Összevegyült Sapis⁶³⁾, majd Senna⁶⁴⁾ meg Aufidus⁶⁵⁾,
a mely
440. Adria hullámit csapkodja morogva, s a földön
Legrohanóbb Eridán⁶⁶⁾, mely Hesperiat kimerítve,
Roppant erdőket hömpölyget a tenger ölébe.
Monda szerint ennek partját árnyalta először
Nyárkoszorú, s a midőn Phaëton tévutra terelte
445. Tűzszekerét a ledőlt napnak, s a világot elönté
Lángja s a meggyúladt földön kiapadt folyam és tó:
Egymaga volt e folyam, mely a phoebusi lángon erőt vett.
Oly nagy, mint Nilus, ha kívált nem futna Egyiptom
Sík fövényén e folyó. De kisebb sem, mint a nagy Ister⁶⁷⁾.
450. Csakhogy ez a földet megfutván, habja közé szed
Minden egyéb folyamot, mely a tengerek árja felé lejt:
S nem maga száll egyedül a szittyai tenger ölébe. —

⁵⁷⁾ Pompejus értesülván Caesar jöveteléről, úzve-futva Capuaba, Campania fővárosába vonult rettegő seregével. — ⁵⁸⁾ E városnak trójai származású népe gazdagság- és elpuhultságról volt ismeretes; ma St. Maria. — ⁵⁹⁾ Trójai ivadék. — ⁶⁰⁾ Nagyítás; minthogy az Alpesek is magasabbak. — ⁶¹⁾ Folyó Umbriában; ma Metaro. — ⁶²⁾ Umbriai folyó, Rimini és Pezaro közt; ma Creca. — ⁶³⁾ Folyó Umbriában, mely a Rubicontól északnyugatra szakad a tengerbe; ma Savio. — ⁶⁴⁾ Kis folyó Sinigaglia mellett; ma Nigola. — ⁶⁵⁾ Apuliai folyó; ma Ofanto. — ⁶⁶⁾ Eridamus a Pagus — Pó — hitregei neve. Ez oltotta el a Phaëton által ledöntött napot; s Phaëton nővérei nyárfákká változtak partjain. — ⁶⁷⁾ Ister v. Hister = Duna.

- A hegy déli felén fakadó patakok Tiberist és Mély Rutubát⁶⁸⁾ képzik; Vulturnus⁶⁹⁾ gyors vize szinte
455. Itt zuhog és Sarnus⁷⁰⁾, légrontó éji ködével;
 És a lombkoszorús Liris⁷¹⁾, vestínahaboktól
 Nyerve Maricaterén új lendületet, s a Salernum
 Dús földjét zsuroló Siler⁷²⁾, és a sekély vizű Macra⁷³⁾,
 Mely nem türve hajót, fut a lunai tenger-öbölbe.
460. Beljebb, a magasabb hegyhátról Gallia művelt
 Földje tűnik szem elé, s Alpes hajlásait éri.
 Majdan az Umberek és Marsik⁷⁴⁾ gyarapulnak alatta;
 És a Sabelli ekék nyomain szépen művelődnek;
 S fényes szirtjeivel Latium ősrégi lakósit
465. Általölelve, csak ott bucsuzik szép Hesperiatól,
 Hol haladásának gátot vet a scyllai⁷⁵⁾ hullám,
 S bércze odáig elér, a hol áll a Lacinia templom. —
 Mig a határszélt úgy el nem koptatta a hullám,
 S földjein annyira még nem nyomta magát ki a tenger:
470. Hosszabb volt az olasz birtok; de mióta a kettős
 Tenger e földből egy részt elszelt, általesének
 A végső halmok Siculino-Peloro hegyekhez⁷⁶⁾.
 Megszállván Caesart a harc dűhe, vérbe borítani
 Vágyott minden utat: hogy Hesperian ne tapodjon
475. Ellen nélküli tért; ne rohanjon üres mezejére
 S kárba ne veszsen az ut, s csatatűzben víjja csatáit.
 Kedvesb volt bétört, mint nyílt ajtón bevonulni;
 És a szives néptől följáért legelőt letapodni,
 Nem tetszett neki úgy, mint tüzzel-vassal emészteni:
480. Jární szabad téren, s polgárnak látszani átall. —

68) Az Appenninek jobb oldaláról a Tyrrhé-tengerbe Tiberis és Rutuba — nem a liguriai —, mely elébb Tiberissel egyesül, folynak. — 69—70—71—72) Vulturnus (Vultorno), Sarnus (Sarno), Liris (Garigliano), Siler v. Silarus, campaniai folyók. Liris folyamba, mely Minturnaen foly keresztl, vegyülnek a Vestinavizek. A Minturnaieiek istennője Marica, Latinus király neje volt, kiról a tartomány Maricának is neveztetik. — 73) Macra folyó választja el Liguriát Etruriától, zátonyai miatt hajózhatlan; Lunánál omlik az etrusiai tengerbe. — 74) Umberek, Marsik, Samniták stb. őslakosi Latiumnak. — 75) Scylla, egy kőszikla alsó Itália partja mellett, a sicíliai tengerszorosban, a Charybdis nevű örvénnyel átellenben. Innen az a latin közmondás: „Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.“ Itt végződik az Appenninek egyik karja; a másik pedig főnebb, éjszakeletnek Croton városnál a Brutthegyok mellett, mely laciniai Juno templomától Laciniumnak, Juno Lacinia, neveztetik; ma Capo delle colonne. Farnabe kiadásában „undis“ helyett „antris“ áll. — 76) Az Appenninek végsőcsúsa, mely a tenger által elszakasztva, Sicília hegyfokát képi, Pelorusnak neveztetik; ma Capo di Faro.

- Ekkor a válságos Latium több városa, mely még
 Eddig a pártok közt habozott, bár a kiűtött harez
 Első dördületén meghökkent, bástya-körében
 Sűrű földvédet szerkeszt s mély sánczokat állít.
485. Kőlaptát⁷⁷⁾ s nyilakat, miket ellenségre röpítsen,
 Halmoz a bástyatorony magasabb osztályain össze.
 A nép Magnushoz jobban szít, és a borongó
 Félelem és hűség egymás közt néma csatát ví.
 Mint mikor a tenger borzasztó déli szelektől⁷⁸⁾
490. Korbácsolva, egész hullámözönével azoknak
 Enged: hogyha megint a föld Aeol szigonyától⁷⁹⁾
 Nem rázatva, kelet szeleit zúditja a duzzadt,
 Hullámokra, habár zaklatva az új szelek által,
 Mégis a régi szelek rohamának hódol a tenger:
495. És, ha kelet föllegghordó szele nem dul a légben . . .
 Újra a déli szelek játékinak enged a hullám. —
 Ámde a hangulaton könnyen fordíta a rémség;
 S a habozó hűség a szerencsésb részre sikamlott.
 A félénk Libo⁸⁰⁾ fődözetlen hagyta az Etrusk
500. Népet szöktével; majd Umbria szünt meg önálló
 Lenni, midőn Thermust⁸¹⁾ elüzé, és Sylla⁸²⁾ sem atyja
 Nyomdokain küzdött a polgárháboru mellett,
 Megfordulva, mihelyt Caesart említeni hallá.
 Várus is⁸³⁾, Auximont érvén a lovas had, a háttért
505. Elhanyagolva, hegyen-völgyön s több városon által
 Fut lövészében. Kiszorúl Eskulea-várból
 Lentulus⁸⁴⁾. A győző sarkukban jár a futóknak,
 S szétveri táborukat. Maga száguld végre a harczó
 Ekkora hadból a cserben maradott lobogókkal. —
510. Scipio! Luceria⁸⁵⁾ várát, mely gondod alatt állt,

⁷⁷⁾ E szót találok legalkalmasnak azon gömbölyűre faragott kövek kifejezésére, melyeket vetgépeikből hagyítottak az ellenség közé. — ⁷⁸⁾ E hasonlóképpen a déli szél alatt Pompejust, a keleti alatt Caesart, a tenger alatt pedig a népet érti Lucanus. — ⁷⁹⁾ Aeol, az istenektől kedvelt szelek ura, szigonynyal ábrázolva. — ⁸⁰⁾ Scribonius Libo, valószínűleg Hetruria helytartója, ki állomását elhagyva, Pompejushoz sietett. — ⁸¹⁾ Thermus nem bizva Iguvium — Gubbio v. Eugubbio, város Umbriában, — lakosiban, kik csakugyan szívesen fogadták Caesart, a sereg nagy részével Pompejushoz csatlakozott. — ⁸²⁾ Faustus Sylla, a Dictator fia. — ⁸³⁾ Atius Varus, Auximon (Picentin-város Kelet-Itáliában a mai Ancona környékén) városból az őrséggel üzve-futva megszökött. — ⁸⁴⁾ Asculumot pedig (szinte Picentin-város) Lentulus Spinter hagyta oda. — ⁸⁵⁾ Lucius Scipio, Pompejus második ipa, t. i. Cornelia atyja, szinte oda hagyta Luceriát Apuliában. — Megjegyzendő: hogy Lucanus az idő és helyek rendezésében sokszor eltér a természetes egymásután elvétől!

- Elhagyod, ott vala bár a legedzettebb fiatalság,
 Mely, hogy a Párhoktól féltek, Caesar seregéből
 Lőn kiszakasztva minap. — Pompejus pótseregeknek
 Küldte a Gallharczhoz, s.. míg majd maga hívja csatába..
515. A jó romai fajt használatul adta ipának. —
 De teneked harczos Domitus⁸⁶⁾ biztos menedéket
 Nyujt Corfinum erős bástyája: parancsod alatt ép
 Oly haderő küzd, mely már mint újonez, a bepíszkolt
 Milóval⁸⁷⁾ szem közt állt. Hogy meglátta a szörnyű
520. Tábori porfelhőt, s villogni a nap sugarában
 A sok ezer fegyver lángélét: „Bajnokok, ugymond,
 Fussatok és a hidat szaporán szórjátok a vízbe!.
 És te erős zuhatag szedd össze a bérczi pataknak
 Minden hullámát, s tajtékot hányva ragadd szét
525. A híd szerkezetét! E határnál pangjon a harc és
 E partok mellett csenevészszén tétlen az ellen.
 A rohanó harczfőt verjétek vissza; először
 Itt, mint veszteglő, maga Caesar adja kezünkbe
 A győzelmi babért!“ Egyebet nem mondva, kirentott
530. Összes népével bástyái közül; de hiába;
 Mert látván Caesar, a sikon mint állja el útját
 A szabadon rohanó folyam, elmérgedve imigy szól:
 „Hát nem elég, gyávák! bástyák üregébe temetni
 A pulya félelmet: torlasz kell még a mezőn is,
535. És hullámmárok? Tudjátok meg: Rubicont már
 Átlépven Caesar, gátot neki semmi folyam nem
 Vethet, még ha talán Ganges rohamárja leend is!..
 Rajta, lovas csapatok, s ti vitéz gyalogok, föl az omló
 Hidra!“ — Alig hangzott el e szó, a könnyű lovasság
540. Villámként száguld a sikon; s mint zápor, üvöltöz
 A túlpartra a nyíl. Maga Caesar rugtat először
 Átal az örsöktől szabadult folyamon, s seregével
 Ellenségének biztos falait bekeríti:
 Már emelé az erős vetgépes tornyokat és több
545. Védernyő immár félig megmászta a bástyát. —
 Ime, gonosz hadi bűn! Föltárja az őrsereg a várt,

⁸⁶⁾ Lucius Domitius Aenobarbus, Caesar utódja Galliában, mintegy 20 cohortissal feküdt Cortiniumban (San Perino) Alternus folyó mellett. „Harczos“-nak nevezi Lucanus, pedig nem igen adta jelét vitézségének! — ⁸⁷⁾ Milo, ki Clodiust megölte.

- És a vezért csufosan fogolyúl hurezolja a dölyfös
 Polgár⁸⁸⁾ lába elé, hol délczeg emelte fejét és
 Villámló arczezal követelte a büszke nemes⁸⁹⁾, hogy
 550. Öljék meg. Caesar átlátja, lakolni miért vágy;
 És a föloldástól mért retteg. „Bár nem akarsz: élj!
 Ugymond, és a napot láthatni, ajándokomul vedd!
 Légy te remény a bukott pártnak, s példája kegyemnek.
 Vagy: harczolj, ha talán úgy tetszik; s hogyha te győzesz:
 555. En soha, légy bizonyos, nem lépek ily alkura véled!“ —
 Így szól, s rendeli: hogy karján a szoros köteléket
 Oldják föl. Hajh sors, kegyesebben téssz vala, hogyha
 Roma fiát megölöd, hogy e szégyentől meneküljön!
 Nincs keserőbb bünzsold polgárnak, mint: ha azért, hogy
 560. A honi táborral, hol Magnus volt, s a tanács is
 Küzdött, mint vétkest oldják föl. Erőt vesz a lelkén
 Rágódó haragon, s a szilárd ezt mondja magában:
 „Tán Romába vonulsz, korcsként, a béke helyére?
 S nem csatatűzbe, a hol már rég el kell vala veszned?..
 565. Ebbé rohanj! Tépd el lassú haladékit egészen
 Éltednek; s ne legyen Caesar kegyajándoka léted!“⁹⁰⁾
 E közben Magnus, mitsem tudván a vezérnek
 Sorsáról, hadait rendezgeti: hogy, hova kellend
 Oszthasson be segédesapatot. S hajnalra akarván
 570. Utnak eresztteni a sereget, hogy hangulatáról
 Meggyőződnessék, halk méltósággal ekép szól
 Hozzá: „Ó ti bitor bűn megtorlói, kik a hon
 Szent lobogói alatt álltok, ti valódi vitézi
 Romának, kiknek fegyvert a tanács maga, és nem
 575. Holmi magán polgár nyújtott: szólaljatok itt föl
 A csata lángjaiért! Már dülja virányit a bájos
 Hesperianak a had; s a gáll vadság beborítá
 A hüvös alpesi tájt; s förtelmes fegyverein már
 Caesarnak vérfolt van. Mily jól adta az Isten,
 580. Hogy legelőször mink adtuk meg a háboru árát:
 S ott kezdték meg a bünt⁹¹⁾. Most, most álljon vezetésem

⁸⁸⁾ Caesar érti megvetőleg, hogy ellenszenvét kimutassa Lucanus. —

⁸⁹⁾ Pompejusnak föltűnőleg hízeleg Lucanus. Itt is úgy tünteti föl Pompejus pártmberét, mint az elszántság ritka példányát. — ⁹⁰⁾ Domitus csakugyan hű maradt pártjához. Massiliába vonult; s miután ez is elfoglaltatott, visszatért Pompejushoz, s a pharsáliai ütközetben esett el. — ⁹¹⁾ Hálát ad az égnek, hogy nem ők, hanem Caesar kezdte meg a polgárháborút.

- Mellett Roma boszút; nem is illik a harcز neve erre,
 Mi nem egyéb, mint a boszuló haza fölhevülése.
 Ez sem más harcز, mint hajdanta, midőn Catilina
 585. S Lentulus a büntárs s Cethegus meznélküli karja⁹²⁾
 Gyűjtogató fáklyát készít a házfődelekre.
 Szánandó, örült Caesar! Hol a ritka Camillus
 Áll, oda szánt téged, s a Metellusi díszkoszorúba
 A sors; s . . . Cinnává törpülsz, s ádáz Mariussá? —
 590. Porba terülsz egykor, mint porba terült Catulusnak⁹³⁾
 Kardjától Lepidus; s bárdunk fog küldeni sírba;
 Mint a sikán sírban nyugvó Carbot⁹⁴⁾ oda küldte;
 És mint Sertoriust⁹⁵⁾, ki a durva Ibert föluszítá.
 Ámbár, elhiheted Caesar, ily sorba helyezni
 595. Tégedet is, nehezemre esik, s hogy Roma dühödnek
 Általam áll ellent. Ó vajha a szittyá-csatákból
 Crassus mint győző jött volna meg, és te is úgy, mint
 Spartacus, a pártos, buknál el fegyvere által!
 Ámde, ha úgy tetszett az egeknek, hogy czimerembe
 600. Tűzzelek: a kelevézt elbirják még e karók, s új
 Lendületet nyer a vér e kebelben a lelkesedéstől. —
 Megtanulod majd, mint állják meg a békebarátok
 Harczban a sárt. Ámbár ő engemet ernyeteg aggnak
 Mondogat: agg koroméért ne riadjon vissza erélytek!
 605. A harcز fő öregebb e seregben; amott meg a harczos.
 Mennyire egy polgárt a szabad nép képes emelni;
 Annyira fölvittem: más sem volt, mint az uralgás
 Hátra. Aligha akar közpolgár lenni, ki többre
 Vágy Pompejusnál Romában. Táborainkban
 610. Vannak a Consulok és a vezérek egész kara. S Caesar
 Még a Senatuson is diadalt aratand-e? — Hiszen nem
 Oly vak futtában vonsz mindent! . . Vagy te, szerencse,
 Mit sem szégyenlsz? — Tán a zavargó Gallia földén
 Több lustrum⁹⁶⁾ folytán betanult hadi pálya fokozza

⁹²⁾ A régi Cethegusok nem viseltek tunicát, hanem csak olyan kötény-
 alaku fődőzöt (campestre); s így testök fölrésze s a lábszárak meztelenek voltak.
 — ⁹³⁾ Lepidus Cl. a tanács által Galliából visszahivatván, midőn seregével Romába
 visszatér, Catulus által teljesen legyőzetik. — ⁹⁴⁾ Papirius Carbo, Metellus Pius
 által Faventianál megveretvén, Siciliába szaladt, hol Pompejus hatalmába kerül-
 vén, kivégeztetett. — ⁹⁵⁾ Sertorius, ki az Ibereket (spanyolok) föllázítván, Metellus
 Pius és Pompejus által ismételve megveretett. Azonban nem úgy, mint Lucanus
 mondja, hanem lakomában Perpenna által orozva öletett meg. — ⁹⁶⁾ Őt évi
 időszak.

615. Bátorságát? . Hogy Rajnától vissza szaladt? ⁹⁷⁾ És
Tengernek vélvén a tünékeny Gáll-vizek árját ⁹⁸⁾,
A keresett Brittek kardjától félve futott el? . .
Vagy, tán arra kapott ily vérszemeket, hogy a vadság
Rémlire fészkeből kiriasztá a csataképes
620. Várost? . . Hah őriült! Nem tőled futnak; . . utánam
Jőnek mindnyájan, ki midőn a tengereken szét-
Hordoztam ragyogó jelvényinket, csak alig telt
Két hónap bele, és rettegvé hagyák el a tengert
A rablók; s kiseded menedéket kértek a földön ⁹⁹⁾.
625. Én keresém föl a vad, vizenyős országa határin
Rejlő szittyá királyt ¹⁰⁰⁾, kivel annyit küzd vala Roma,
És jobban sikerült elemésztne, mint a szerencsés
Syllának ¹⁰¹⁾. Nincs pont, hol még nem jártam, a földön;
S a nap alatt minden földrész diadalmi jelemnek
630. Hódol. Azért engem, mint győzöt, tisztel az éjszak
Phasis ¹⁰²⁾ habjainál; ismer meleg égőve délnek;
És az Egyptomiak; s a hol árny sincs néha, Syene ¹⁰³⁾.
Napnyugat ¹⁰⁴⁾ is retteg tőlem; s Baetis folyamárja,
Mely szép Hesperian végső és lenge ölébe
635. Csapkod a tengernek ¹⁰⁵⁾. Jól ismer Arabia, melynek
- Hódítója vagyok; s vad küzdelmekre teremtett
Henioch ¹⁰⁶⁾ és, kit arany gyapjától Jáson elejtett,
Colchis. Harczi jelem félelme a Kappadokoknak ¹⁰⁷⁾;
És a Zsidóknak ¹⁰⁸⁾, kik nem tudni, mily isteni lénynek
640. Nyujtanak áldozatot; valamint a Sophenei kényes
Népnek ¹⁰⁹⁾. Az Örmények, Cilikek s Taurik ¹¹⁰⁾ leigázvák.
Hagytam-e hát egyebet, mint polgárharcot ipamnak?!"
Nem riadoz tetszést a vezér hangjára a tábor;
S nincs, a ki sürgetné, hogy szóljanak a csata-kürtök.

⁹⁷⁾ Caesar a Germánokat tüzzel-vassal pusztítván, vissza ment Galliába, s a Rajnán vert hidat maga után lerontatta. Pompejus ezt futásnak bélyegzi. —

⁹⁸⁾ A britt-csatornát érti Calais és Dover közt. — ⁹⁹⁾ A tengeri kalózokat legyőzte, s a tengertől távol gyarmatosítá Pompejopolis név alatt. — ¹⁰⁰⁾ Mithridatest, ki 40 évig foglalkodatta Romát különböző szerencsével. — ¹⁰¹⁾ Sylla „szerencsés“ előnevét élcezi; mert ennek méreg által sem sikerült elemésztetni Mithridatest. — ¹⁰²⁾ Colchis legnagyobb folyama, hová Pompejus Mithridatest kergette. — ¹⁰³⁾ Syene, város Egyptom és Aethiopia között, hol, midőn a nap rákjegybe ér, nincsen árnyék. — ¹⁰⁴⁾ — ¹⁰⁵⁾ Spanyolhon, melynek határfolyama, Baetis, ott szakad a tengerbe, hol a már említett ár-apály történik. — ¹⁰⁶⁾ Vad-népek, Colchos vidékén. — ¹⁰⁷⁾ Kis-Ázsiai népek. — ¹⁰⁸⁾ Látszik, hogy Lucanus nem sokat tudott a zsidókról! — ¹⁰⁹⁾ Ázsiai elpuhult, fényűző nép. — ¹¹⁰⁾ Taurus-hegy lakosi.

645. Pompejus maga is megdőbbsent; s a lobogókat
Visszavoná: jobbnak tartván, nem tenni ki ily nagy
Harczvérsznek seregét, mely Caesar pusztá hírére
Meghódolt. Mint a bika, mely kiszorítva legelső
Küzdelmén a csorda körül, rejtett pagonyokban
650. S falkátlan legelőn büjkál, s az eléje akadt fák
Izmos törzsökein kémlelgeti szarva hatalmát;
S nem megy a csordához, míg újra nem érzi nyakának
Edzettségét és nem késztí az állati ösztön:
Majd aztán viadalt nyervén, a bikák seregestől
655. Száguldnak vele; bár mint küzd, hogy félre terelje,
A csordás. — Ő is, gyöngébb lévén, oda hagyta
Hesperiót; s szaporán átkelve Apulia síkján,
Brundusium biztos várába vonult seregével. —
Diktei gyarmatosok¹¹¹⁾ birták hajdanta e várost,
660. Kik kekrópi hajón, melyről Theseus vereségét
Hirdették a hazug lobogók¹¹²⁾, illantak e földre
Cretából. A tenger ölén ott támad e keskeny
Nyelv, hol az összeszorult Olaszország Adria habját
Mintegy hajlított szarvakkal zárja be. Biztos
665. Rév még sem lehetett e torkolaton, hacsak éjszak
Zord szeleit föl nem tartják a szigetbeli szirtek;
S vissza nem üzték a fáradt habokat. Közegenként
A természet a nyílt tengernek szírhegyeket vont
Ellene; s a szeleket gátlá, hogy csendesen álljon
670. Révkötélén a hajó. Innen láthatni egészen
A tenger tükrét, akár a Coreyrai¹¹³⁾ révbe
Lengjenek át a hajók, akár ériék balra a Jóni
Hullámokra dülő Illyrvárost, Epidamnust¹¹⁴⁾.
Itt vet a kormányos horgonyt, ha egész dűhe fölforr
675. Adria habjainak, s a Cerauni hegyek¹¹⁵⁾ beborúlnak;
Vagy, ha Calabri Sasont¹¹⁶⁾ a zajló tenger előnti.
Most, hogy háta mögött nem volt már semmi kilátás,
S nem viheté seregét a harczedzett Iberekhez¹¹⁷⁾ —

¹¹¹⁾ Brundusium városát néhány cretai férfiú alapította, kik atheni hajókon Theseussal akkor jöttek Cretából, midőn Theseus a Minotaurust megölte. Dicte, cretai hegy. — ¹¹²⁾ Theseus atyja, Aegaeus, azt kívánta, hogy, ha fia megöli Minotaurust, fehér vitorlákat vonjanak föl. Azonban ezek a feketéket fön feledvén, Aegaeus a tengerbe ülte magát. — ¹¹³⁾ Ma Corfu. — ¹¹⁴⁾ Epidamnus utóbb Dyrrhachium (Durazzo) Epirusban vagy görög Illyriában. E nevezetes révvárost Corinthusból szakadt coreyrai gyarmatosok lakták. — ¹¹⁵⁾ Epirusi hegyek. — ¹¹⁶⁾ Szikla föld az előbbi mellett. — ¹¹⁷⁾ Spanyolok.

- Elzárván útját a roppant Alpesi hegylánc —
 680. Magzatját, ki e hős vérből születésre legelső,
 Igy szólítá meg: „Menj, izgasd harcra a földnek
 Legvégső zugait, Nilussal Euphratet és hol
 Hírnevem ismeretes, s minden várost, hol utánam
 Roma dicsővé vált. Rakd újra hajóra Cilixek¹¹⁸⁾
 685. Földművelő népét; Pharosz¹¹⁹⁾ fejedelmeit is rázd
 Részvételre, s az én Tigranesemet¹²⁰⁾ s ne feledd ki
 Pharnaces¹²¹⁾ hadait, sem a két Armenia földén
 S Pontus partjainál kóborló vad gyülevész; sem
 A Ríphaei¹²²⁾ hegyek hordáit, s kiknek a lajha
 690. Maeoti¹²³⁾ tenger zord jéghátán jár dörögve
 Szittyai harczszekerök. De minek több szót szaporítani?
 Hívd az egész keletet fegyverre fiam! S a világon
 Minden meghódolt várost izgass föl; a győzött
 Nemzetek összege hadd gyülekezzék táborainkba. —
 695. És ti, a kik Latium névtárában¹²⁴⁾ diszclegtok:
 Gyorsan evezzetek át Epirusba az éjszaki első
 Széllel, s új haderőt szervezzetek a Görögökből
 És Macedónokból, míg télen a béke-idény tart!“
 Igy szól. És a hajók indulnak rendeletére.
 700. De békét s hosszabb fegyverszünetet soha Caesar
 Nem tűrvén, nehogy e közben forduljon a koczka;
 Vője után cred és sarkában jár seregével.
 Mások elégelnek első hadjáratuk által
 Amnyi jeles várost és várt, szétszórva belőlük
 705. Ellenségeiket, hódítani meg és, mi e harcban
 Legfőbb díj, Romát, a világvárost, csata nélkül
 Ejteni kézre: de a villámtermészetű Caesar, —
 Azt tartván, mitsém tett, míg csak tennivaló volt, —
 Űzte kegyetlenül. És, ámbár az egész Olaszország
 710. Meghódolt; még azt sem tűrheti, hogy vele Magnus
 A végső partot közösen bírhasa, magát ez
 Ott meghuzván. S hogy többé ne vihesse hajóit

¹¹⁸⁾ Kiket Pompejus gyarmatosított. — ¹¹⁹⁾ Egyiptomiak. Pharosziaknak a szigettől, melyen a nevezetes világító-torony állott, neveztettek. — ¹²⁰⁾ Övének nevezi, mert az ő kegyelméből nyerte vissza trónját. — ¹²¹⁾ Mithridates fia, pontusi király. — ¹²²⁾ A mesés Ríphaei hegyek alatt Szittyahont, vagy átalán északot kell érteni. — ¹²³⁾ Asowi tenger, hol a szittyák kétkerekű harczszekereken járnak. — ¹²⁴⁾ Fasti Capitolini vagy Consulares, névjegyzéke a főbb tisztviselőknek minden évre Kr. e. 508-tól kezdve Kr. u. 354-ig.

- Ellensége a nyílt tengerre, betorlaszoló nagy
 Sziklákkal. Majdnem végnélküli munka veszett így
715. Kárba; midőn a falánk hullám elnyelte a roppant
 Sziklákat, s fővenyébe egész hegyeket temetett el:
 Mint, ha az Aegaeum közepébe zuhanna magasztos
 Eryx¹²⁵⁾ s csücsai sem tűnnének elé a habokból;
 Vagy, mint hogyha belé süllyedne Avernbe¹²⁶⁾ fenékgig
720. Gaurus¹²⁷⁾. Végre midőn zátonyt e szörnyű tömeg sem
 Vért, jónak látták talpakká fűzni gerendát,
 És a tehert roppant lánczokkal ezekre kötözni. —
 Azt mondják, a kevély Xerxes¹²⁸⁾ szint ily hidakat vert
 Ázsia földjétől Európáig, hol Abydo
725. S Seston városa állt, és Hellespont sebes árján
 Így kelt át; se kelet se nyugat szele meg nem ijeszté,
 A hogy Athon¹²⁹⁾ hegyeit körülusztá vitorlahajója.
 Így torlaszták el talpakkal a torkolat árját.
 Gyorsan domborodott aztán a nagyszerű töltés;
730. S a hullámok ölen hosszatt sok harcztorony ingott.
 Pompejus látván, hogy a tengertorkolat el van
 Zárva tömésfölddel; lelkét a gondolat ölte:
 Mint tör a vizre utat, s e hadat mint kergeti széllyel?
 Gyakran a déli szelek s kifeszült kötelek rohamától
735. Rázva dereglyéik megszaggetták a magasra
 Töltött tengeri zárt; s a hajók ösvényre találtak. —
 Éj idején, edzett karo-álta-álta hajtva a gépek
 Hasogatott fáklyát szórtak. Hogy végre közelgett
 A titkos kiszökés órája, parancsot adott: hogy
740. Zajt a hajós nép a parton ne tegyen; se a kürtök
 Óra-beosztást, sem jelt harsonaszó ne riadjon
 Indúlóra. — A Szűz véghajnala kezde hasadni:
 A hol a Mérleghez hajol át a nap¹³⁰⁾ ekkor ereszték
 Csendben az árboczokat szélnek. Nem csalt ki egyetlen
745. Hangot a horgony a mint kampóit a sűrű iszapból
 Fölvonták; a midőn a vitorlarudak lehajoltak,

¹²⁵⁾ Sicilii magas hegy. — ¹²⁶⁾ Mély tó. — ¹²⁷⁾ Campaniai hegy. —
¹²⁸⁾ Xerxes hajdan a Hellesponton hajóhidat vert, s így Abydo ázsiai várost Seston
 európai várossal összekötve, vezette át seregét. — ¹²⁹⁾ Midőn Athon, ma Cedon,
 hegyet a szárazföldről elvágtatá és körülhajókázá. — ¹³⁰⁾ Azaz: ép azon reggelen
 indult volna ki, melyen a nap a Szűzjegyből a Mérlegbe fordul át; vagy is ősz
 közepén. Ambár Cicero leveleiből világosan kitűnik, hogy e polgárháború január
 elején kezdődött, s Pompejus mártiusban hagyta el Brundisiumot.

- S égbe meredt a nehéz árbocz, hallgattak a félénk
Kormányzók; a kuszó matróz a vitorlakötöket
Fölbontá; s a hajó izmos kötelét, hogy a lég se
750. Sűvöltsön, halkan tekeré föl. — Sors! a vezér is
Azt óhajtja csupán; ha hogy Őneki birni Olaszhont
Nem hagyod, engedd meg legalább, oda hagyni e földet!
A végzet nehezen türi ezt is: mert a hajóraj
Orrától ingásba hozott tenger neki bődült;
755. S annyi hajó által hasogatva, erős habokat vert.
Ekkor az ellenség, kapukon s falakon besegítve
A vár balsorsán hűtlenné vált lakosoktól¹³¹),
A hajlított rév szarvára rohanva, gyülvöngött
A bemenethez; s fájt, mikoron meglátta, hogy immár
760. Siktengerre jutott a hajóserég. Ah e gyalázat!..
Pompejust, a futót meggyőzni, parányi vitézség! —
A szűk tengeri ut, melyen átsurrant a hajóhad,
Még szorosabb annál, hol Chalcis¹³²), Eubea¹³³) partját
Verdesi. Itt késett két sajka — hajóhada némely
765. Horgonyait vágyván fölszedni — ezekkel a parton
Harczra került a dolog; s itt füsté meg legelőször
Polgárvér a habot. Csak e két sajkája vészett el,
Másképp megmenekült a hajóhad: Phasison ép így
Járt Pagasaea-hajó¹³⁴), mikor a Cyanéai sziklát
770. Tellus a tenger ölén föltárta, s e szikla-hegyekből
Argo far nélkül szabadult, s Symplega liába
Dúlt az üres habokon, s épségben visszamenekvék.
A lég változatos színe jóslá már közeledtét
A napnak, s a fejez fényt még nem környezi bíbor;
775. Bár a közel ragyogó csillagzat fénye hanyatlik.
Pleias¹³⁵) már csak alig rezg, s Gönczöl¹³⁶) is összetörődve
Vissza siet bádogyadt fényével az ég kebelébe;
S lassanként a nagyobb csillagzatok is kialusznak,
Sőt maga Lucifer is tova száll a nap melegétől.

¹³¹) A brundisiumi lakosok Pompejustól elidegenedve, Caesar népét leeresztett létrákkal segítették a városba. — ¹³²) — ¹³³) A rés, melyen Pompejus hajóhada átkelt, szűkebb volt, mint a keskeny tengerszoros az euboi és boeotiai szigeteknél. — ¹³⁴) Osmonda szerint Cyanea és Symplega szigetek sziklái, midőn közöttük a tengeren hajó ment át, összeborultak, s a hajót szétzúzták. Azonban Pagasaea vagyis Argo hajó, melyen Jason utazott, szerencsésen kimenekült közülök, csupán fara zúzott be. — ¹³⁵) Fiastryk nevű csillagcsoport. — ¹³⁶) Gönczöl szekere, szinte csillagcsoport.

780. Voltál már ura a tengernek Magne, de sorsod
Más csillagzattal, mikor a dagadó habok árján
Tönkre tevéd a kalózt. Meguná immár a szerencse
A diadalt s . . eltűnt. Nőd- s gyermekeiddel elűzve,
A honi isteneket táborba czipelve magaddal
785. S néptől véve körül, mint órjas számkivetett¹³⁷⁾ jársz! —
Hol lel az ártatlan rom a távolban menedéket?
Ó nem azért, mint hogyha az ég nem akarna porodnak
Sirt engedni a hon kebelén, ásatja Egyiptom
Gyász fövényén sirodat: kímélni akarja Olaszont!
790. Hogy távol földön rejthesse a sors el a vétket;
S Magnusa vérétől szűz légyen Roma fővénye!

¹³⁷⁾ Azaz tekintélyes; minthogy a consulok, a tanács egy része s a sereg is vele bujdosott.

III. KÖNYV.

Utazás közben megjelenik Julia szelleme, s szerencsétlenséget jövendöl Pompejusnak; — megérkezése Dyrrhachiumba. 1—48. — Caesar fájlatja, hogy elszalasztotta ellenét; élelemszerekről gondoskodik s Romába megy. 49—101. — Roma tartózkodó hangulata; tanácsülés Apollo templomában; Metellus a népvéd, ámbár eredmény nélkül, ellentáll a kincstár fölnyitásának; Cotta eszélyes avatkozása. 101—180. — Pompejus hadereje. 180—317. — Caesar átmegy az Alpeseiken. Csupán Massilia áll ellent; a békekövet beszédje. 318—375. — Caesar boszus válasza; mindkétreszről harczkészületek. 376—421. — Kiirtása egy druida-bereknek; babonás félelme az irtással megbízott harczosoknak; Caesar teszi az első vágást; e fölötti öröme a Massiliai népnek, mely azt hiszi, hogy ezt Caesaron megboszulják az istenek. 421—476. — Caesar másokra bizza az ostromot, maga pedig Spanyolországba siet; harczkisérlete mindenik félnek; a Massiliaiak elégetik a romai tábornok. 477—530. — Tengeri harcz. Romai és görög hősjellemek. 531—759.

- A hogy a déli szelek, földuzzasztván a vitorlát,
Jól tova lendíték a hajóhadat, és közepére
Ért a derékviznek¹⁾, mindenki a jóni öbölre
Nézett: Hesperia szép földjétől egyedül csak
5. Pompejus szeme nem bir válni; midőn a hazának
Révét s partvonalát, miktől ma örökre bucsúzik,
És föllegbe borult ősbérczét s játszi homályként
Tévedező hegyeit lassanként látja enyészni.
Majd álom lepi meg bádgyadt testét a vezérnek;
10. S rémitő álmoképben sejdíti a megnyílt
Földből Julia²⁾ bús képét fölszállni, s az égő
Sirnál furiaként ácsorgani. „Elysiumból,
Ugymond, a boldog lelkek gyönyörű mezejéből,
Száműztek; s majd a gyászos Styx³⁾ éji ködében

¹⁾ A hajós nép „derékviznek“ nevezi a tengerek és tavak derekát, hol rendszeren legmélyebbek. — ²⁾ Almában Julia szellemét látja furiaként megjelenni s fenyegetőzni, hogy ő utána Corneliával összekelt, s polgárláborúba keveredett; mert e házasságnál kezdődött a meg hasonlítás Caesar és Pompejus között. ³⁾ Styx-folyam az alvilágban, hol a kárhozott lelkeket bolygani hitték.

15. Bolygok a polgárharcz végén gonosz árnyaitokkal.
Láttam, a bős Furiák mint verték fegyvertekhez
Fáklyájok mérgét⁴⁾. Sok ezer sajkát vesz igénybe
A tüzes Acheroni révész⁵⁾; készíti pokol már
A sok kinszállást⁶⁾. A Párkák, bármi serények,
20. Összes erővel⁷⁾ sem bírják végezni a roppant
Munkát és kezök elfárad tépdelve az élet
Ép fonalát. Míg én voltam nő, Magne, te győztes
Voltál minden időn. Megváltoztatta az új nő
Sorsodat is: már ez sors átka, hogy ő a hatalmas
25. Férjeknek mindig veszedelme legyen; s im a langyos
Sirnál⁸⁾ a csélesap⁹⁾ Cornelia összekel újra! ..
Harczban s tengereken lobogóiddal lehet ő: csak
Nyugtalan álmodat én dulhassam föl, s ne találhass
Kéjtelgésre időt. Nappal Caesar legyen, — éjjel
30. Julia gyötrőszer! Férj, téged Lethe vizétől¹⁰⁾
Sem feledélek el és üldhetlek az árnyak urának
Engedményéből. Körüled leszek a csatatűzben;
Szelleme és árnyam hozzák mindenha eszedbe:
Hogy soha Caesarnak nem szüntél meg veje lenni.
35. Hasztalanul vágod ketté fegyverrel a szentelt
Vérkötelékeket; a polgárharcz téged enyimmé
Tészen.“ Eként szólott és, mint ködkép, tova szállott
Karja közül remegő férjének Julia árnya.
Ö, jósolják bár vesztét egék és csuda-árnyak:
40. A vész csalhatlan tudatával még dühösebben
Ront csatatűzbe. „Miért is rettegjünk, üres álom-
Képektől? ugymond; vagy megszűnik érzeni lelkünk
A sir után; vagy hogy maga is csak semmi halálunk.“
Annyira volt immár a nap a látkörbe merülve,
45. Mint mikoron töltét, növekedve s apadva, a holdfény
Megközelíti¹¹⁾; midőn nyájas kikötőbe fogadta

4) Láttá: mint izgatták a furiák égő fáklyáikkal harcra a polgárokat! —

5) Azaz: Charon alvilági révész nem képes az elesendők árnyait egy sajkán át-
szállítani Acheron folyamán. — 6) A poklot tágitani kell a kárhozandók számára.

— 7) A Párkák mind a hárman sem győzik metélni az élet fonalát; pedig ezt
rendesen csak egy szokta végezni. — 8) Még jól el sem aludt a máglya tűz,
vagyis, mielőtt a 10 havi rendes gyász eltelt volna. — 9) Gyöngédtelenül czimezi
Corneliát csapodárnak, hogy a gyász végét be sem várva, összekelt Pompejussal. —

10) Azt hitték, hogy a ki Lethe folyóból iszik, elfeledi sir előtti élete eseményeit;
de Juliára nézve kivételt tett az alvilág ura, s megengedé neki férjét üldözni.
— 11) Azaz: már csaknem félig eltakarta a láthatár a napot.

A föld horgonyait; s végezvén a kötelekkel,
S árboczokat hajtván, parton termett a legénység.

Caesar most, hogy a szél szárnyán a hajóhad ellillant,

50. És a habok szem elől elfődték, csak maga állott
Hesperia partján; de azon, hogy megfutamitá
Pompejust, nem örül: fájlalja, hogy a habok árján
Bizton odább menekült ellenfele¹²⁾. Már nem elégel
Bármi szerencsét a villámtermészetű férfi;
55. S arra e győzelmet, hogy odább halogassa a harcztot,
Nem leli méltónak. Kiveté hát a csata gondját
Kebléből, s békés utakon készült földidézni
A nép vonzalmát, tudván, hogy a népharag és kegy
Főtényezője: a nép élelme. Midőn csupa éhség
60. Városokat hódít; s a hatalmasok a tunya népet
Féken tarthatják táplálva: a nép hahogy éhség
Gyötri, nem ismeri a félelmet. Curio át lőn
Küldve Sicilia dús földjére¹³⁾, mit a habok árja
Majd rögtön beborít, majd, ketté vágva, esatornát
65. Alkot rajt. Iszonyú ott mindig a hab rohanása
S folyvást küzd, nehogy a leszegett hegy viasszasimuljon
Ösi határaihoz. Szétágazik a had a Szárdok
Partjain is¹⁴⁾. Mindkét sziget áldott földművelésnek
Örvend. Hesperian sehol oly bőven nem aratnak,
70. S ennél több gabonát egy sem tölt Roma csűrébe.
Libya földjén sem dúsabb ama ritka tenyészet,
Mely, ha a déli szelek megszűnnek, az éjszaki felhők
Záporosői után meghozza a nagyszerű áldást¹⁵⁾.
- Ezt így elintéztvén a vezér, fegyverre s alakra
75. Békés hadseregét a fővárosba vezette. —
Ah, ha a Gállokat és éjszak népét leigáztván
Tér haza, mily nagy fényt készít vala neki a város!¹⁶⁾
Kell e dicsőbb harczkép, mint, hogyha a Rajna s a tenger
Hordja bilincseit; és diadalszekerét a legyőzött
80. Gállók közt vegyesen kísérik a szöghaju Brittek ?!

¹²⁾ Restelte Caesar, hogy tönkre nem tehetné Pompejust, s egy csapással véget nem vethetett a polgárháborúnak. — ¹³⁾ — ¹⁴⁾ Curiot egy hadcsapattal Siciliába küldötte, egy másikkal pedig Valerius a Szárdszigetekre. — ¹⁵⁾ Afrikában a nyári esőzés után bámulandó gyorsasággal indul meg a tenyészet; elragadtatásig szépen és buján virul föl minden, s néhány hét alatt a legdúsabb aratás áll elé. — ¹⁶⁾ Legnagyobb pompával fogadta volna.

Mily diadalt vesztett, hogy a többségen¹⁷⁾ vala győztes!
 Nem vigadó tömegek, hanem inkább néma ijedtség
 Tünt föl előtte, midőn bevonult honi városainkba.

A harcztűt sohasem tartá föl eléje tolúlva

85. Néptömeg; és inkább örvend, hogy töle a nép fél
 Mint, ha szeretné tán. Már-már átkel vala Anxur
 Föllegvárainál, s hol ketté metszi a nyirkos
 Ut¹⁸⁾ Pontina mocsárt, hol a Szittyá-Diána magasztos
 Rengetegében uralg, s hova bárdveszszős Latium jár
90. Aldozatok végett, föllengős Alba hegyénél¹⁹⁾.
 Sziklatetőről a távolból látva a várost,
 Mit soha sem látott azalatt, hogy az éjszaki harez folyt,
 És Romája dicső falait bámulva, ekép szól:
 „Teged, az istenség székét, nem is üzve hadaktól,
 95. Hagytak a férfiak el! Mily város lesz csatatárgyuk?!
 Jobb is, egek, hogy nem párt-harczok mérge emészti
 Szép Latium földjét; sem a Pannoniakkal a fürge
 Sarmata nép, sem a Dákhordákkal a Géta vadoncok
 Nem rontottak rád: megkímélt, Roma, szerencséd
100. Gyáva vezéred alatt²⁰⁾ ettől; neki untig elég volt
 A polgárharez is!“ — S bevonúl, ezt mondva, a rémült
 Fővárosba, hol azt hitték, hogy a házfödelekbe
 Űszköt hány, rabol ugy, mint ostrom után szok a harcznép,
 És szent isteneit szétszórja. Azért remegének
105. Ugy; mert azt vélték, hogy igénybe veendi hatalmát.
 Távol az ünnepi fény; nem harsog vig tömegekből
 Ujjongó színlés: csak alig jut idő gyűlöletre.
 Phoebus csarnokait²¹⁾ megtölték a hon atyái;
 És a tanács önként vete véget a rejtekezésnek.
110. Consul nem ragyog a szent székben²²⁾, sem, kit a törvény
 Ehez legközelebb állít hatalomra, a Praetor;
 A rendőr-tisztek²³⁾ helye sines bétöltve. E perczben
 Caesar volt minden²⁴⁾: s a magán szónak tanújaul
 Volt egyedül a tanács. Az atyák köre sem vala másért

17) T. i. a Senatus nagyobb részén, mely Pompejus táborát követte. —

18) Az ugynevezett „via appia.“ — 19) E hegyen szoktak áldozatot bemutatni a Consulok. — 20) Pompejust érti, ki a fővárost védelem nélkül hagyta. — 21) Apollo templomában a Palatin-hegyen jöttek össze a honatyák. — 22) Mert a Consulok távol valának Pompejus seregével. — 23) Hiányoztak az Aedilisek, ugy szinte a többi főtisztviselők is, mint a Praetorok, Censorok stb. — 24) Azaz, mint korlátlan hatalmu ur ült ott; a többi pedig csak azért, hogy hódoljon akarátának.

115. Ott, mint, hogyha talán trónt óhajt s tiszteletére
 Templomot és éltét a tanácsnak s száműzetését,
 Mindezt készséggel neki megszavazandja. — De jó, hogy
 Roma keservénél többet követelni pirult volt!
 Mégis előnté őt a szabadság némi jelére
120. A harag: egy polgár²⁵⁾ megkisértvén, vajon a jog
 Ellene állhat-e a vad erőnek? . . Látva Metellus
 A hős, mint zúzzák le Saturnus temploma roppant
 Zárát, villámként átront Caesar seregén és
 A szentélynek még föl nem tört zára elé áll,
125. (Csak maga, mindeddig, mi a kardtól és a haláltól
 Nem félt, a kincsszomj! . . Kimélet nélkül enyészik
 Minden jog s törvény: harczot csak a legnyomorultabb
 Tárgyért, a kincsért, kísérlétek!) s a kirablást
 Tiltva a győzőnek, fennszóval mondja a népvéd²⁶⁾ :
130. „E szentélybe csupán meggyilkolt testemen át jutsz
 Rabló! És nem más, mint polgárvérbe²⁷⁾ fűrösztött
 Kincs lesz zsákmányod! . . Boszuló Istent, hiszem, itt is
 Lel még a sértett hatalom²⁸⁾: Crassusnak is így lett
 Népnagyok átka a gyász harczokban rémkövetője.
135. Rajta tehát, most már ránts kardot! Nincs e gonoszság
 Szemlélői előtt magadat szégyenlened indok:
 Elhagyatott város térségén állok. E kincstár
 Nem fog a büntények katonáinak osztani zsoldot:
 Van, mit meghódíts, népség, s mit ajándokul adhatsz,
140. Város. Nem kész a kimerült békét²⁹⁾ kirabolni
 Inség. Birtokod a harcz, Caesar.“ — Szörnyű haragra
 Gyújták a győzöt e szavak. — „Hijába sovárogsz
 Halni dicsőn, ugymond; kezemet nem fogja, Metellus,
 Bémocskolni e vér; Caesart nincs oly hatalom³⁰⁾, mely
145. Méltó volna, reád lázítani. Biztosan áll-e
 Ten védelmed alatt a szabadság? . Nem zavará még
 A nagyot és törpét az öröklét annyira össze,
 Hogy ne kívánjanak a törvények, hogyha Metellus

²⁵⁾ Metellus a Tribun, mint kincstárnok. — ²⁶⁾ Tribunus plebis = Népvéd, Népnagy. — ²⁷⁾ Mert a Tribunok személye szent és sérthetetlen volt. — ²⁸⁾ T. i. a megsértett Tribunhatalom vagy méltóság. — ²⁹⁾ T. i. béke idején gyűjtött kincseket, melyeket csak legnagyobb közszükségben volt szabad igénybe venni. — ³⁰⁾ Az a szent és sérthetetlen hatalom, melyet annyira hánytorgatsz, sem magasztal téged annyira föl, hogy haragomra méltónak tekintselek.

- Őrzi csupán, inkább Caesar keze által enyészni!“³¹)
150. Így szólt. És, nyakasan védvén a Népnagy a závárt,
Még dühösebbé lőn; s békét színelni feledvén,
Kardja után kap³²). — Most kezdé meg Cotta Metellust
Elhajlítani merész lépésétől. „Hol a népet,
Ugymond, más kormány hódítja meg, ott a szabadság
155. Sirja szabadság lesz, minek úgy még birhatod árnyát,
Hogyha hiven hódolsz mindenben rendeletének.
Annyi kajánságot türtünk győzetve; ez egyszer,
Hogy semmit meg nem tagadánk, mentségül a szégyen
És kores félelem áll. Vigye átkos magvait a bős
160. Harcznak!³³) A közkaron fölajdul az ősjogok által
Védett nép. Terhesb, ha nyomorban sínylik a szolgálta,
A nyomoreszközlő urnak, mint szolgálhadának!“
- Erre Metellust elvonják: s föltárul a templom.
A tarpėjai szírt visszhangzik; s szörnyű csikorgás
165. Hirdeti, mint zuzzák le a zárt: kiragadtatik a szent
Helyről a közadó, mit a romai nép sok időn át
Őrzött³⁴), és mit a pún-harczok, s mit Perzsia nyujtott;
A zsákmánynyal, mit kobzott, megverve Philippust,
És mit Roma neked, Pyrrhus hogy ijedve ellillant,
170. Hátra hagyott, az arany, minn Fabricius³⁵) nem adott el.
Mind, mit az ősi erény³⁶) lassanként megtakarított.
Ázsia duggazdag népének hosszas adója;
És mit Creta adott, a midőn leigázta Metellus,
S Cato Cyprusból az unalmas tengeren által
175. Hordott. Végre kelet dus kincsei és ama kincsek,
Mind kiraboltattak, miket a fogságba kerített
Fejdelmektől nyert, s diadalszekerének előtte
Hordoza Pompejus. S mikor így kizsebelte a rablás
Templomainkat, volt legelőször Roma szegényebb
180. Caesarnál³⁷).

³¹) Annyira föléje helyezi magát Metellusnak, hogy hinni meri, miszerint a törvény inkább őhajt az ő keze alatt veszni, mint Metellus védelme alatt élni! — ³²) Mondják, hogy kardjához kapva így szólt Caesar: „Nem tudod-e ifju, hogy ezt nehezebb kimondanom, mint megtennem?“ — ³³) Vigye minél előbb e kincset, mely tán e harcra indította, mit ha meg nem kaphatna, tán még dühösebb lenne Roma iránt! — ³⁴) Az aranyt és ezüstöt, mi közadóból és hadi sarcz-ból bejött stb. — ³⁵) Pyrrhus aranynyal akarta Fabriciust Roma föladására bírni, de Fabricius visszautasította. Azonban Pyrrhus siettében az aranyt is ott hagyta. — ³⁶) Mit az ősök takaréksága meggazdálkodott. — ³⁷) Gúnyos célzás Caesarra, ki többnyire nyakig volt az adósságban.

- E közt Pompejus harczra tüzelte
Majd az egész földnek főbb városait³⁸⁾, vele egykor
Szinte enyészőket. Mint tőszomszéd, Görögország
Szép haderőt kölesőnz a közelgő harczra; sereggel
Jó Amphissa³⁹⁾ is és a szirtes helyzetű Cyrrha⁴⁰⁾;
185. S Parnassus⁴¹⁾ mindkét hegyháti hadát oda küldte.
Bocotiából is, mit jósvize környez igen gyors
Cephissusnak⁴²⁾, már tábort képzett a vezérkar.
Cadmusi Dirkeből⁴³⁾ s Pisából hadsereget nyert;
És a Sikánnéptől Alpheus⁴⁴⁾ hajjai mellől,
190. Mik a tengeren át folynak; s Arcadia⁴⁵⁾ népe
Maenalo bérceitől oda gyűlt, s a Herkules által
Hajdan Oétánál alapított Trachine⁴⁶⁾ népe.
A Thespróták⁴⁷⁾ és Dryopék⁴⁸⁾ is harczba rohamnak;
S csendes tölgyeit a Chaeonbérceknek az ősi
195. Sellák⁴⁹⁾ elhagyták. Ámbár Athent a toborzás
Jól kimeríté már, s csak néhány Phoebusi sajka
Volt kikötőjében, három Salamini⁵⁰⁾ hajóját
Mégis elindítá. Jupiter kedvencz helye Créta⁵¹⁾
Őskori száz meg száz telepével szinte kiállott;
200. És az ijátszatban Párthokként jól begyakorlott
Gortyna és Gnossus⁵²⁾. Valamint Dardán-Orikon⁵³⁾ sem
Késett, és Athamas⁵⁴⁾ hegyi kóbor népe is eljött;
És, kik az átalakult Cadmusnak az „Encheliák”⁵⁵⁾ ős-
Névvel tartják fenn emlékét. Adria által
205. Tajtékozva locsolt Absyrtis⁵⁶⁾ a Colchisi néppel;
S kik Pencus⁵⁷⁾ mezein laknak, s a kik Aemon-Jolcont⁵⁸⁾
Bűvös ekéikkel szántják, Thessalia népe.
Innen bolygatták a tengereket legelőször,

³⁸⁾ Félvilágot maga köré gyűjtötte, kik aztán vele együtt buktak el. —
³⁹⁾ Phocis városa. — ⁴⁰⁾ Sziklára épült város. — ⁴¹⁾ Kéthalmu Parnassushegy,
mely Pythia jósdájáról ismeretes, s a muzsák szent helye volt. — ⁴²⁾ E folyam
Phocis hegyeiből ered, hol a Dodonei jósda volt. — ⁴³⁾ Dirke forrás, Thebe
szomszédságában, melyet Cadmus alapított. — ⁴⁴⁾ Erről azt mondják, hogy a
tenger alatt foly át Siciliába. — ⁴⁵⁾ Maenalo Arcadiai hegy lakosi. — ⁴⁶⁾ Oéta-
hegy mellett épült város. — ⁴⁷⁾ — ⁴⁸⁾ Epirusi népek. — ⁴⁹⁾ Jupiter papjai Do-
donán, hol ősmonda szerint jóstölgyek voltak. — ⁵⁰⁾ Azért nevezé így e hajókat,
hogy megmutassa, miként Salamina az övé, nem pedig Megara városé. — ⁵¹⁾ Jupiter
születéshelye. — ⁵²⁾ E két város lakosi rendkívül ügyes ijászok voltak. — ⁵³⁾ Rév-
város Epirusban, hol Troja veszedelme után Helenus és Andromachus uralkod-
tak. — ⁵⁴⁾ Epirusi hegyek. — ⁵⁵⁾ ἐνχελως = kígyó, innen jó az Enchelia név.
annak emlékére, hogy Cadmus itt változott kígyóvá. — ⁵⁶⁾ Absyrtis, sziget az
adriai tengeren. — ⁵⁷⁾ Thessaliai folyó. — ⁵⁸⁾ Thessaliai város.

- Ahogy az új Argo⁵⁹⁾ idegen partokra kikötve,
 210. Összevegyíté a föld népeit, és a szelekkel
 S tengerek árjaival bőszen harczba keverte az embert,
 S a balsorshoz egy új neme jött a halálnak⁶⁰⁾ e réven.
 Thrák-Haemus⁶¹⁾ megürül, s mely kettős termetű néppel
 Ámitott, Pholoë⁶²⁾. Strymon⁶³⁾, mely Bistoni vándor
 215. Szárnyosait langyos Nilushoz küldözi, szinte
 Elhagyatik; valamint a barbár Cone⁶⁴⁾, hol Ister
 Sarmata habjaival, mielőtt tengerbe rohanna,
 Szétszakadoz⁶⁵⁾, s legfőbb ágát Peuceenre⁶⁶⁾ locsolja;
 Mysia⁶⁷⁾ is s a hideg Caicúsöntözte vidékek⁶⁸⁾;
 220. S Idahegy aljától⁶⁹⁾ a terméketlen Arisbe⁷⁰⁾;
 S kik Pitanét⁷¹⁾ lakják, s Celenék, kik a Phoebusi versenyt
 Elvesztvén, Pallas adománya miatt keseregnek⁷²⁾.
 Merre a róna ölen gyors Marsya⁷³⁾ lejt, s hova ismét
 Visszakerül, miután Maeandron téveteg árját
 225. Érvén ebbe vegyült; s az aranyporu Pactalon⁷⁴⁾ által
 Érintett földrész, s a művelt Hermusi⁷⁵⁾ tájék.
 Ilion is minden, bár veszni szokott seregével
 Utnak credt, a mesék, hogy Caesar trójai Julius⁷⁶⁾
 Véréből sarjadt, sem birták visszariasztani.
 230. Syria népei is jönnek, mint: pusztá Orontes⁷⁷⁾
 A boldog, ha igaz, Ninos⁷⁸⁾, s széldúlta Damascus⁷⁹⁾;
 Gáza⁸⁰⁾, a pálmákban dúsgazdag Idúme⁸¹⁾, a lenge
 Tyrus⁸²⁾ s Sídoni nép, mely gyűjti a nagybecsű bibort⁸³⁾.

⁵⁹⁾ Argo, Jason hajója. A költők ezt tartják a legelső hajónak. — ⁶⁰⁾ Hajótörés általi halál. — ⁶¹⁾ Thráciai hegy. — ⁶²⁾ Pholo, macedóniai hegy, melynek lakosi legelőször harczolván lóról, úgy tűntek föl, mintha két föltestök volna, s Centaurusoknak nevezettek. — ⁶³⁾ Thráciai folyó, Biston pedig tő ugyanott. Mindkettő mellől a daruk télen a Nilushoz vándorolnak. — ⁶⁴⁾ Sziget, hol Ister a tengerbe ömlik. — ⁶⁵⁾ De előbb már hat ágra szakad, melyek közül a fő. — ⁶⁶⁾ Peuceen szigetet érinti. — ⁶⁷⁾ Kis ázsiai tartomány. — ⁶⁸⁾ Caicus folyó Mysiában, ma Ak-sou. — ⁶⁹⁾ Ida, magas hegy Troasban, melyről Jupiter Gany-medest elragadta, ma is Ida. — ⁷⁰⁾ Troas városa, igen silány földdel. — ⁷¹⁾ Troas városa. — ⁷²⁾ Celene, phrygiai város, hol Marsyas, Apollo elvetett sípját megtalálván, hangversenyre hita föl a művészet istenségét, ki amaszt legyőzven, megnyuzatta. E gyász esetet siratják a Celenek. — ⁷³⁾ Marsyas, folyó. Nevét Marsyastól kölcsönzi, ki e folyóba vettetett. — ⁷⁴⁻⁷⁵⁾ Pactalon és Hermus, mindenik aranyfövenyű folyó. — ⁷⁶⁾ Trója is egész haderejével Pompejushoz csatlakozott, s daczára annak, hogy amugy is mindig szerencsétlen volt, még azon hír sem rettentette vissza, hogy Caesar, a ki ellen indul, saját vére, phrygiai ivadék. — ⁷⁷⁾ Folyó Syriában. — ⁷⁸⁾ Ninus v. Ninos, Assyria fővárosa. — ⁷⁹⁾ Syriai város, sik téren a szeleknek igen kitéve. — ⁸⁰⁾ Város Syriában. — ⁸¹⁾ Idume v. Idumaea vidék Palestinában, gazdag pálmáiról híres. — ⁸²⁾ Hajdan sziget, utóbb töltés által a szárazfölddel összekötöttetett. — ⁸³⁾ Phoenicziai tengerparti város, biborkagyló halászatáról nevezetes.

- Oly bizton s egyenest vezeté által Cynosura⁸⁴⁾
235. Tengeren ezt a hadat, hogy jobban már lehetetlen. —
 És a Phoenicz-népség⁸⁵⁾, mely a nyelvhangokra először
 Gondolt állandó jeleket, ha hihetni a mondát.
 Még a folyói papirt⁸⁶⁾ Memphis nem lelte föl akkor,
 S a bővös nyelvet⁸⁷⁾ sziklába rovott madarakkal
240. S állati ábrákkal nyújtották át a jövőnek.
 Taurus rengetegét, s Tarsust⁸⁸⁾, hol Perseus egykor
 Pegasuson nyargalt, oda hagyták és az időktől
 Megrongált szirtes barlangját Coriciusnak⁸⁹⁾;
 Harsog Mallos⁹⁰⁾ is és végső Aegae⁹¹⁾ a hajóktól;
245. Cilix is⁹²⁾ jogosan, nem mint rabló, ered utnak.
 Még kelet elrejtett helyeit sem hagyta nyugodni
 A harezhir, bejutott oda is, hol a népek imádják
 Gangest⁹³⁾, mely maga mer csak e földön napkelet ellen
 Folyni, s erős habokat lódít a déli szeleknek:
250. Itt, hol a Pellai hős⁹⁴⁾, miután a tengeren átkelt,
 Megvallván, hogy a föld nagysága legyőzte, megállott.
 S merre nagy Indusnak⁹⁵⁾ szakadékos habja rohanva
 Fut, s nem is érzi, midőn hullámaait éri Hydaspes⁹⁶⁾.
 És, kik az éretlen nád édes nedveit iszszák;
255. S kik Sáfrán illatszert használnak hajaikra,
 S lenge ruházatukat színezett gyöngyöv fűzi össze⁹⁷⁾.
 És, kik a máglyához kezeikkel hordva a galyjat,
 Élve rohannak rá. — Ó mily nagy e népben a dicsvágy,
 Hogy bele ártja magát a végzet rendeletébe,
260. S élte megunt részét önként oda adja az égnek! —
 A vad Kappadokok, kik most az Amannusi⁹⁸⁾ zordon
 Földet turkálják; s a szirtes medrü Nephates⁹⁹⁾

⁸⁴⁾ Cynosura, a kis medve, csillagzat, mely a hajósergeknek biztos irányul szolgál. — ⁸⁵⁾ Azt tartják, hogy Cadmus a Phoeniciakkal találta föl a bötüket, vagy legalább ők közték legelőször a görögökkel. — ⁸⁶⁾ Biblus fluminea, széles levelű papir-növény, melyet kezdetben írásra használtak; jelenleg is erről nevezik a rongyból készült papirt. — ⁸⁷⁾ *περολυφα γραμματα*; vagy, mint Lucanus nevezi, magicas lingvas. Egyiptomban, mielőtt a bötük föltaláltattak, különböző jeleket, leginkább madarak s egyéb állatok ábráit vésék sziklába az évszámok s gondolatok kifejezésére. — ⁸⁸⁾ Tarsus (talpa valamely állatnak), város neve Ciliciában. Monda szerint itt törte ki lábát Pegasus, midőn Perseus nyargalta. — ⁸⁹⁾ Ciliciai sziklabarlang. — ^{90—91)} Ciliciai városok. — ⁹²⁾ Hajdan tengeri kaló-zok tanyája. — ⁹³⁾ Kelet legvégső folyama, mely, egyedül a világon, foly kelet felé. A nép istenként imádta. — ⁹⁴⁾ Pella, város Macedoniában, Nagy Sándor születés helye. — ⁹⁵⁾ Roppant folyó, mely mielőtt tengerbe ér, két ágra szakad. Oly nagy, hogy . . . — ⁹⁶⁾ Hydaspes folyam beleömlését észre se vehetni rajta. — ⁹⁷⁾ Hindu népek. — ⁹⁸⁾ Ciliciai hegység. — ⁹⁹⁾ Folyó Armeniában.

- Örménynépei is, s a Coastrák¹⁰⁰), kik magas erdők
 Rengetegét lakják, seregestől jöttek a harezra. —
265. Arabsnép, idegen földrésze vetődve, csodálód
 Nemde, hogy árnyékot nem balról vetnek az erdők?¹⁰¹)
 Ekkor a romai düh az Olostrák¹⁰²) messze honát is
 Lázba hozá, valamint a Carmánok¹⁰³) vezetőit,
 Kik, minthogy jobban délnek lejt látkörük, akkor
270. Látják csak gönczölt, mikor ez már-már lehanyatlik;
 Éjszak csillaga is csak perczig rezg nekik éjjel.
 És szerezsen földet, mely az állatkörbe¹⁰⁴) csak akkor
 Jut, mikor a bika végesülkével néha behajlik.
 S merre fejét rohanó Tigrissel¹⁰⁵) a nagyszerű Euphrat¹⁰⁶)
275. Hordja: e két folyam egy forrásból ömlik a Persis-
 Hegységben, s a midőn hullámaik összevegyülnek, —
 Azt sem tudni, nevet melyik adhat jobban a víznek, —
 Euphrates, Nílként, hasznos habját kikiönti;
 Tigris azonban a föld gyomrában hirtelen elvész,
280. És elrejtve zuhog; majd ismét fölveti árját,
 S újult habjait a tenger kebelébe üríti.
 Caesar tábora és amazok közt kétesen állott
 A harezos Párthnép¹⁰⁷), örvendve, hogy összeveszeszté
 Őket. Kente nyilat a kóbor szittyahad is¹⁰⁸), mely
285. Bactros hűs vize és a Hyrcánrengetegek közt
 Él. Lacedaemont¹⁰⁹) is megnyerte lovagseregével
 Henjoch véréből, s a szilaj Móschék¹¹⁰) ivadékát
 A vad sarmata fajt; s kiknek ketté szegi Phasis
 Legdúsabb vize szép földjét, a Colchisi¹¹¹) népet.

¹⁰⁰) Népség a legvégső hindu erdőségben. — ¹⁰¹) Mi szükség volt, ugyan mond Jos. Scaliger, ezeknek, kik az egyenlítő és ráktérítő közt laknak, a bal-árnyékot csodálni, holott ez néha náluk is így esik? De Lucanus a ráktérítőn innen lakókra gondolt, kiknek, ha délben nyugatra fordulnak, jobbról esik árnyékuk. — ¹⁰²) Hindu nép. — ¹⁰³) Nép Kis-Ázsiában. — ¹⁰⁴) Ezt is Lucanus egyik érthetetlen kifejezésének tartják. Tán azt akarja mondani, hogy Aethiopia az állatkörön kívül esvén, csak legfőlebb a bikajegy éri, midőn ez az éjnap-egyenlítőn túl terjeszkedik? De ez is hibás. — ¹⁰⁵-¹⁰⁶) Tigris és Euphrates az armeniai hegyekben erednek, de mindenik más oldalon; utóbb összefolynak, s ismét két ágra szakadva ömlenek a Persa tengerbe. — ¹⁰⁷) A Párthok semlegesen viselték magukat, sőt örültek, hogy Crassust tönkre tevén, Caesart és Pompejüst összeveszeszthették. — ¹⁰⁸) Bactrus folyó melléki vándor szittyák. — ¹⁰⁹) Lacedaemonok, kik Henjoch vagyis Castor és Pollux ivadékának tartották magukat. — ¹¹⁰) Nép a Hyrcántenger mellett. — ¹¹¹) Tartomány Ázsiában a fekete tenger mellett; az Argonauták kalandjáról híres. Phasis folyam gazdagsága az arany-gyapjúra czéloz.

290. Merre Halys¹¹²⁾, Croesus baljós vize foly, s Tanais¹¹³⁾, mely Rhiphaeus¹¹⁴⁾ csücsán ered és partjával a föld két Részének nevet ad, Európát s Ázsia földjét Elkülönítvén, mint válaszvonal, egyszer emennek, Másszor amannak, a mint hajlik, bővítve határát.
295. A tengerszoros is, melyen át Pontusba¹¹⁵⁾ rohannak A Macoti vizek, s így Herkules oszlopa többé Nem kérkedhetik a joggal, hogy a tenger ölére Csak Gádes¹¹⁶⁾ nyit utat. — Vele volt Essédoniának¹¹⁷⁾ Népe, s aranyszállal fürtjét kötöző Arimaspe¹¹⁸⁾;
300. És az erős Arius¹¹⁹⁾ s a Sarmata-Massageták¹²⁰⁾, kik Lótéjjel szokták a szomjat eloltani harezban, És a füрге Gelon¹²¹⁾.
Soha, még hogy a Memmoni¹²²⁾ ország
Hadseregét vezető Cyrus¹²³⁾, s hogy Xerxes¹²⁴⁾ egy-egy
nyílt
Légbe röpítve vevé számon roppant seregét, s hogy
305. A testvérszerелем¹²⁵⁾ boszulója a tengeren oly nagy Hadsereget vitt át, sem kísért harciba egyetlen Harczfőt¹²⁶⁾ ennyi király; sem nyelvre avagy viseletre Ennyi külön nemzet nem tódult még soha össze. Gyászkíséreteül a nagyszerű rombadölésnek,
310. Ily sok népséget csődített egybe a sors, és Téged, Pompejus, hozzád méltón temetett el! Még a szarvhordó Hammonnép¹²⁷⁾ is sietett, hogy Marmari¹²⁸⁾ sergeivel bétöltse helyét a csatában. Szóval: az összes nép, mely az alkonyi Libya¹²⁹⁾ száraz
315. Földjétől keletig, — Pareton¹³⁰⁾ kikötőjeig, — ott élt; Hogy boldog Caesar egyszerre kerítse kezére Mind¹³¹⁾: s Pharsália így hódolni vivé a világot!

¹¹²⁾ Határfolyam Media és Lydia között. — ¹¹³ ¹¹⁴⁾ Tanais folyó, mely Európát Ázsiától elválasztja, Rhiphaeus-hegységben ered. — ¹¹⁵⁾ Fekete tenger. — ¹¹⁶⁾ Cadix, Herkules szobrai mellett. — ^{117–118)} Szittyánépek, kik között az egyszemű Arimaspiak aranyfonállal kötötték csomóba hajfürtjeiket. — ¹¹⁹⁾ Ázsiai szittyaföld népe. — ¹²⁰⁾ Aludt lótejet ittak vérral vegyítve. — ¹²¹⁾ Kelet, honnan Memnon — Tithon és Aurora fia — jött hajdan Priamus segítségére. — ^{122–123)} Cyrus és Xerxes seregéhez hasonlítja, nagyítva Pompejus seregét. — ¹²⁴⁾ Agamemnon, megboszulandó fivérének Menelausnak nejét, kit Paris elrabolt. — ¹²⁵⁾ T. i. kinek vezénylete alatt annyi király lett volna a maga népével. — ¹²⁶⁾ Afrikai nép, mely Jupitert kosalakban tiszteli. — ¹²⁷⁾ Afrikai tartomány Egyiptom körül. — ¹²⁸ ¹²⁹⁾ Mauritaniától a Paretoni révig. Syrtis mellett; azaz Afrika nyugati részétől keletig. — ¹³⁰⁾ Hogy itt egy füst alatt mind tönkre tehesse Caesar. — ¹³¹⁾ A Massilii v. Phocaei nép Joniából Narb. Galliába jött, s itt alapítá Massiliát.

Rémült Roma falát Caesar oda hagyva, hadával
Villámként röpül a föllengős Alpesen által:

320. S míg más nép remeg a rémhirtől, a fiatalság
Phocaeben¹³²⁾ hiven áll és nem görög ingadozással¹³³⁾,
S nem vakeset, hanem a szentelt frigy¹³⁴⁾, s indoka¹³⁵⁾
készti.

Mégis előbb a konok harczó mord lelkiületére
Békés szózáttal kísértvén hatni, Minerva

325. Zöld olajágával¹³⁶⁾ megy eléje, s esengve imigy szól:
„Hogyha külellenség dült népeiden, hiven osztá
Mindig a harc nyomorát Massilia; ezt Latiumnak
Emléklapjai hűn bizonyítják minden időből.
Most is, hogyha talán külső diadalmak után vágysz,
330. Készséggel nyújtjuk külső harcokra kezünket.
Ámde, ha gyász harcok s átkos pártküzdelem¹³⁷⁾ izgat:
A polgárharcznak csak bús könyvet és menedéket¹³⁸⁾
Áldoz e nép. A szent sebeket kezeink ne is ériék¹³⁹⁾.
Hogyha az ég kebelén, vagy a föld gigásai s ég közt
335. Ütne ki harc, ugy-e bár nem merne az emberi részvét
Sem hadi tervet, sem fegyvert Jupiternek ajálni?
És a halandó nép, nem tudva, az ég ügye mint lőn
Elvégezve, csak a villámok dördületéről
Sejtné, hogy Jupiter most is legfőbb ur az égben.
340. Aztán mindünnen, mint méhraj özönlik a népség,
És e ragálytól még nem fél ugy a lomha világ, hogy
Polgárháboru is kényszerharczosra szorúljon.
Bár érezne velünk az egész, s ovakodva terelné
Félre veszélyeidet, s e csatába magát ne avatná
345. A zsoldos gyülelévész¹⁴⁰⁾. — Atyját meglátva, kinek nem
Csügged karja alá? Vonakodni fog ellenes öcsesét
Bátyja lelőni. Be lesz tüstént végezve egész ügy,
Hogyha azoknak, kik jogosítvák hordani¹⁴¹⁾, fegyvert

¹³²⁾ A görögök ingatag jellemű népnek tartattak. — ¹³³⁾ Érti a frigyét, melyre a római néppel léptek. — ¹³⁴⁾ T. i. a jogegyenlőség indoka közöttük s a római nép közt. — ¹³⁵⁾ Pallas v. Athene hozzá létre az olajágat, miért aztán az új várost nevére Athenének nevezték el. — ¹³⁷⁾ T. i. polgárháboru a legfőbb hatalomért. — ¹³⁸⁾ T. i. a legyőzötteknek s kik nem akarnak pártoskodni. — ¹³⁹⁾ Távol legyen, hogy kezeinket bemocskolja azok vére, kikhez szent frigy köt bennünket. — ¹⁴⁰⁾ Az idegen népek, kiket e polgárháboruba összecsisdítottak. — ¹⁴¹⁾ Kik ösidőktől fogva esküdt ellenségei lévén Rómának, mintegy jogosítva érzik magokat ellene fegyvert ragadni.

- Nem szolgáltatottok. Kérelmünk hát ide megy ki:
350. A rettentő sást, s minden balvégzetű harezjelt
Távol tartva ¹⁴²⁾, kegyelt vendége lehetsz e falaknak;
És, hova Caesar jut, legyen onnan a harcz kirekesztve.
Hadd legyen egy hely, mely kikerülve a bünt, menedéket
Nyujtson Magnusnak, s neked úgy, hogy, majd ha a
végzet
355. A meg nem hódolt várost megmenti, legyen, hol
Összejöhessetek a szent frigyről értekezendők ¹⁴³⁾. —
Ám, mikor oly roppant harezvész li a Spanyolokhoz,
Gyors rohamodból mért csapsz félre? Mi, nagy befolyással
A jelen ügyre alig lehetünk; soha fegyvereinken
360. Nem volt még áldás: Ösfészünkéből kiriasztva,
Phocae ¹⁴⁴⁾ üszkeiből megmentett isteneinkkel
Kunyhók árnya alá, idegen partokra szorultunk,
S csak hűségünkről ismernek. Hogyha e bástyát
Ostromzárja veszed, s betöröd tán bástyakapunkat:
365. Kész keblekre talál repülő fáklyád nyilaiddal.
A folyamok lecsapolt habját rut gödrök ¹⁴⁵⁾ iszapja
Kárpótolja, vagy a földet nyalogatva csitítjuk
Szomjunkat; s a midőn kifogyunk élelmi szerünkből,
Azt, a mitől szem s kéz borzad, fogjuk fölemésztni.
370. Kész a szabadságért mindazt eltűrni e népség,
Mit csak a pínostrom közepett a Saguntumi ¹⁴⁶⁾ nép türt.
Száraz keblökről anyjoknak a kis csecsemőket
Tűzbe röpitjük, s a nő kedves férje aczéjlán
Vágy elvérzeni. A polgárharcz kényszere ellen
375. Kölcsönösen verik át egymás keblét a fivérek! —
A mint e szavakat végzé a görög fiatalság;
Eltorzult arczán tükrözte magát a vezérnek
A fölháborodás, s így szólt végtére dörögve:
„Hasztalanul biztatja magát hadaink rohamával
380. A görög! . . Ámbátor sietünk eljutni nyugatra;
Massiliát is azért ráérünk romba temetni. —
Örvendj hadseregem! Maga adja kezünkbe a végzet

¹⁴²⁾ Fölösztatva az idegen hadakat. — ¹⁴³⁾ T. i. véget vetve a polgárháborúnak, Pompejussal ott tanácskozzék a béke és jólét fölött. — ¹⁴⁴⁾ Phocae, jóniai város, hol hajdan laktak, de fölpörköltetvén, házi isteneikkel jelen helyekre menekültek. — ¹⁴⁵⁾ Cisternák pangó vize. — ¹⁴⁶⁾ Spanyol nép, Hannibal ostroma alatt.

- A harcot. Valamint a rónán tévedező szél
 Lassanként lelohad, ha nem áll vele szembe nagy erdő;
 385. S mint a nagyszerű tűz, gátot nemelve, kialszik:
 Épen így árt nekem is, ha hiányzanak ellencím. S úgy
 Vélekedem: hogy az év, melyben nem lázadoz oly nép,
 Mely leigázandó, részünkről veszve vagyons¹⁴⁷⁾. — De,
 Hogyha magam megyek, a tábort gyáván eleresztve,
 390. Béfogad e város¹⁴⁸⁾!.. Ki sem annyira, mint be akarnak
 Zárni!.. Talán mert a harcmetéltől iszonyodnak?!..
 A kért békéért megbűnhödtök; s hiszitek még,
 Hogy misem oly biztos most, mint: harcolni alattam.“ —
 Ezt mondván, indult a bátrak városa ellen,
 395. Hol bészárva talált minden kaput; és az erődön
 Láttá, miként hemzseg tömegekben a hős fiatalság.
 A bástyák közelén oly domb állt, mely tetején sik
 Térséggé alakult: úgy vélekedék a vezér, hogy
 Ez, megerősítvén, legbiztosb tábori hely lesz.
 400. A város szomszéd részén, oly döngeleten, mint
 E domb, föllengős várrá magasul, s a közegtért
 Szántóföld lepi el. Most azt végezte, hogy a két
 Halmot — roppant mű! — földvédekkel köti össze.
 De, hogy a szárazról zárhassa előbb el egészen
 405. A várost¹⁴⁹⁾, Caesar a tábortól vezeté le
 Hosszu futó-árkát, s forrásokat és legelőket
 Kettős árokkal zárt el, mely durva tömessel,
 S gypeszakadékokkal volt párkányozva erősen.
 Már ez elég emlék a görögvárosra, s örök dics,
 410. Hogy készséggel, s nem megtörtten félelem által,
 Állá utját a harcplángok vak rohamának;
 S míg a többieket mintegy ragadozva keríté
 Caesar kézre, ez egy nem hajlék rögtön igába.
 Mit tesz a végzet elé akadályt gördíteni?.. És, hogy
 415. A sors e napokat megvonta a férfútól, ki
 Ugy sietett az egész földön sulyt adni nevének!
 Erre ledöntögeték a fákat szerte, s az erdő

¹⁴⁷⁾ Elvesztettnek tartotta az évet, melyben valamely népet, azon ürgy
 alatt, hogy föllázadt, el nem nyomhatott. — ¹⁴⁸⁾ Mintha gúnyosan mondaná:
 „Bizony szép tőle, hogy egyedül magamat szives elfogadni, hogy elfoghasson!“
 — ¹⁴⁹⁾ Massiliát három részről tenger köríti; a negyedikről, hol tábort ütött,
 kétfelül a tengerig magas fal módjára, széles párkányzatu sáncztöltést hanyatott
 Caesar, s minden közlekedést elzárt a várostól.

- Törzseit elhordták, hogy, míg a föld s a csepőte
 A közegalkotványt föntartja, azok leszorítsák
 420. Oldalzárként a földet: hogy szét ne terüljön
 A nagy toinyok alatt.
- Egy, hosszú idők folyamán át
 Sértetlen liget állt ott, mely sűrűn összefonódott
 Lombja közé ölelé a légkört, és tova űzve
 Enyhe sugárait a napnak, hideg árnyakat ejtett.
425. Nem tartózkodik itt a mezőség Pánja, s a szende
 Erdei Sylvánok s Nymphák; a vad istenimádás
 Fészke ez: oltárok vannak véráldozatokra
 Árnyaiban; s minden fán ember vére piroslik.
 Ha hiteles szentelt hagyománya az ősi időknek,
 430. Még a madársereg is retteg lombjára leszállni;
 Nem menekül bele vad; fuvalom sem járja időnként;
 Sőt a borús felhőn dörgő villám is odább áll;
 S nem lengetvén friss szellő a lombkoszorúkat:
 Még maguk a fák is tele vannak titkos iszonynyal.
435. Sok kormos forrás bűzhödt vize öntözi földjét;
 És itt-ott durván ácsolt szobrok meredeznek.
 Már az idők moha és a penészszin a korhadozó fán
 Rémületet gerjeszt. Nem fél úgy az ember az ismert
 Bálványképektől: a rémületet fokozá, hogy
 440. A félt isteneket nem tudták, honnan crednek. —
 Azt mondják, sokszor megrendül a föld, s üregéből
 Bőgés hallatszik; s a ledőlt ternyőfa¹⁵⁰⁾ föléled;
 Majd az egész erdőt áltüz lángolja keresztül;
 S a fák törzsökein sárkány-alakok tekerőznek.
445. Munkás emberi kéz nem jár ide: istenciknek
 Engedték e helyet. Ha a nap delet éri, vagy éjféli
 Rémórája közelg, maga sem mer a pap bele menni;
 Hogy ne találkozzék a berek rémséges urával.
- Irtó fejszéket vitetett e bereknek a harczfő;
 450. Minthogy a táborhoz közel és kímélve előbbi
 Harczok alatt, a kopasz hegységek közt sűrűségét
 Épségben tartá. De remegtek a harczosok edzett
 Karjai; és a liget szentsége fejökbe szeget vert:
 Nem fog-e, hogyha a szent fákat megsértik, a fejsze

¹⁵⁰⁾ E fát mérges bogyci miatt a régiak alviláginak tartották, s azt hitték föléle, hogy levágatván, töve nem hajt ki többé.

455. Visszataszítatván, öntagjokon ejteni sérvet?¹⁵¹⁾ —
 Ezt a lelki tusát látván Caesar a csapatban,
 Fölragad egy fejszét, s bátran bele vágja egy órjas
 Tölgybe; s a mint a nehéz vas a fába merül, imígyen szól:
 „Már most, hogy bátran vagdalhassátok az erdőt,
 460. Rójátok rám a bünt!” — Ekkor, bár tusakodva,
 Szót fogadott a sereg: szem előtt forgatva haragját
 Égnek s Caesarnak. Roskadnak azonnal a kőris-
 És göresös cserfák, Jupiter szent tölgye, vizekre
 Leghasznosb eger és nem pórtemetést jelölő zöld
 465. Cziprus¹⁵²⁾, mely levelét most veszti először el és most
 Látja az életben csupasz ágát a nap először;
 S a fahalomtól már nem dőlhet földre az erdő. —
 Ezt látván zokog a Gállnép; de örülnek az ifjak
 A zárt bástyák közt. Kinek is juthatna eszébe,
 470. Hogy bántalmait a boszuló ég meg ne torolja?
 Sok vétkeket kímél a szerencse; s az ég maga is csak
 A nyomorúságban sínylődőn tölti haragját! —
 Ahogy az erdőből eleget vágtak le; székéren
 Hordatták át a népséggel, mely zugolódott:
 475. Hogy marháit eként elvonva a földműveléstől,
 Parlag földjeiről ez idén nem gyűjti az áldást! —
 Mégis a veszteglést e falaknál unva a harczfő,
 A Spanyoloknál és a világ végszélein indít
 Harczot. — Azonban emitt csillagtöltés¹⁵³⁾ magasul, s rajt
 480. Oly magasan, mint a bástyák, két tornyot emelnek.
 Nem tapadának ezek földhöz: rejtélyes erővel
 Gurdúltak közelebb¹⁵⁴⁾. S a mint e nagy teher ingott,
 A fiatalság a bástyán azt hitte, hogy a föld
 Gyomrából kitörő szél rázza; s a bástyafalaknak
 485. Épségén bámult. Nyilzápor özönlik azokból
 A bástyákra; de több kárral csap a romai testbe
 A görögök vasa. Mert ők lándzsát nem kezeikkel
 Löknek csak, hanem a vetgéppel, s ez nem elégel
 Egy bordát; hanem a vértén s a csontokon által —
 490. Törve, halálra sebez, s útját folytatja tovább is.

¹⁵¹⁾ Félték, hogy a fejsze öntagjokat csonkítja meg, mint a szőlőirtó Lyeurgusét. — ¹⁵²⁾ Csak gazdagok és előkelők máglyáihoz használták ritkasága miatt. — ¹⁵³⁾ Csillag módra keresztbe helyezett rudak közé hányt töltés. — ¹⁵⁴⁾ Kereken vagy hengerekben gurdúltak.

- A kőlapta pedig, mit a vetgép szörnyü erővel
 Csap, mindent úgy tör porrá, mint vész, foga hosszas
 Évsoron át a hegyek szírtormait őrleni szokta;
 S a testet nem csak hogy meggyilkolja: egészen
495. Szétveti a testnek minden tagjával a vért is.
 Ahogy mégis a hős sereg a sűrű védfüdelek¹⁵⁵⁾ közt
 Ellensége erős bástyáihoz ér, s a vitézek
 Pajzsaik árnya¹⁵⁶⁾ alatt védvék: háttérbe zuhanak,
 Mik távolban elébb ártottak, a gömbölyü szirtek.
500. A görögök meg sem kísérték messzehagyító
 Gépeiket, mi igen sok bajjal jár, idomítani;
 Czélszerűebb vala: jól neki türközvén, kezeikkel
 Szórni nehéz köveket. Mig föl nem bomladoznak
 A pajzs-védfüdelek, szintugy pergett le ezekről
505. A nyíl, mint kopogó jégzápor a házfüdelekről.
 De, hogy a véd-seregek hős elszántsága a fáradt
 Ellenség födelén rést tört, az örök pufolásban
 Egymástól el lőn végtére a pajzs különítve.
 Erre lugasfüdelet¹⁵⁷⁾, véknyan behintve agyaggal,
510. Vettek igénybe, minck gúzsernyeje által elülről,
 Szinte takarva, alá kezdék aknázni a bástyát,
 S vassal dönten szét: a visszafeszítve erősben
 Sújtó kosgépek¹⁵⁸⁾ kísérlek a falakon rést
 Bontani, s egy sziklát legalább kiemelni belőlük.
515. Ámde fölülről majd üszkők-, majd sziklakövekkel,
 És fadurungokkal s meggyújtott fák özönével
 Ismét szétapulták a védfüdelet; s a hiúsult
 Munkában kimerült katonák sátrukba vonultak¹⁵⁹⁾.
 Eddig a városiak főőhajtása a bástyák
520. Épségén alapult: most már támadni akarnak.
 Pajzsuk alá rejték éjente a fáklyavilágot,

¹⁵⁵⁾ Testudo, fa-védfüdél vagy ostromfüdél, mely alatt az ostromlók védve voltak, midőn faltörő gépeikkel a bástyához közeledtek. — ¹⁵⁶⁾ A katonák úgy tartották fejük fölé pajzsaikat, hogy egymást félig fődve, egész fődélzetet alkottak maguknak. — ¹⁵⁷⁾ Vineae, szőlőlugas módjára készített védfüdél, melylyel az ostromlók az ellenség löszerei ellen fődöztek magukat. — ¹⁵⁸⁾ A kosgép nehéz gerendából állt, végén súlyos vassal borítva. A régiektől faltörésre használtatott. — ¹⁵⁹⁾ Így adja elé Lucanus, itt is Pompejus pártját legyezve. Mások szerint C. Trebonius, kit Caesar e város ostromlására hátra hagyott, a városiak könyör-gésére irgalomból fegyverszünetet engedett, mit a görögök megszegve, titkon az ostromgépeket fölggyújtották s ezek a nagy szélben, mielőtt a romaiak észre-vettek, porrá égtek. Nem is éjjel, hanem dél tájban.

- És a merész ifjak kirohantak. Sem kelevézök,
 Sem gyilkos nyilaik nem voltak: tűz vala minden
 Fegyverök. És az erős szél gyorsan vitte a lángot
 525. Ostromgépein át Romának; s bár nehezen bir
 A még nyers fával, gyorsan harapózik el a tűz.
 A rohanó lángok s kormos füst nagy területben
 Dulva borong és nemesak fákat emészt föl: a roppant
 Szírt- s termékkövek is hamuvá porladnak alatta.
 530. Szétdőlt a földvéd; s teriméje, ledölvé, nagyobb lett.
 Szárazról e szerént célhoz nem jutva: a vesztos
 Fél a tengerről kísérti a harczy szerencsét.
 Nem ragyogott a hajón diszképe a tenger urának:
 Durva gerendából, a hogy egykoron állt a hegyekben,
 535. Ácsolták az erős járműveket a vizi harezhoz.
 És a hajóseregek tornyokkal, Brútusi módra ¹⁶⁰⁾
 Gyorsan eveztek alá Rhodan árján Stoechada ¹⁶¹⁾ mellé.
 Most immár a görög fiatalság is közerövel
 Bizza a sorsra magát: vegyesen, szolgálak s öregeknek
 540. Fegyvereket nyújtván. Nem is a kikötői hajókra
 Szállt csak harezos nép: a régi hajókat is újra
 Fölszerelik. S a midőn a kelő nap szende sugári
 A tenger tükrén megtörnek, s nem földi felhő
 A légkört és dél s éjszak szele hagyja nyugonni
 545. A harezot váró tengert: egyszerre megindul
 Mindkét tengererő és egykép küzd a habokkal,
 Imen Caesaré, görögök révésze amonnan.
 A neki lendített sajkák bordái remegtek
 Gyors evezőik ¹⁶²⁾ alatt, s jól meghányták a magasra
 550. Fölvért hullámok. Szarvát ¹⁶³⁾ a romai hadnak
 A legerősb három-, négy- s több evezőjü hajók és
 Sok mindenfélék képzék. Nyílt tengeren így szállt
 Harezra hajóseregek; s a kétevezőjü Liburni ¹⁶⁴⁾
 Apróbb járművek a hold görbületére kerültek.

¹⁶⁰⁾ Brutus tornyokkal ellátott hadi hajóit utánozták. — ¹⁶¹⁾ Stoechada, sziget Liguria és Massilia közt. — ¹⁶²⁾ Tonsa, evezőlapát. Ezt a hajósok röviden „evezőnek“ nevezik. — ¹⁶³⁾ A romai hajóhad félhold alakban indult meg olyképen, hogy két szarvára a legerősebb hajókat alkalmazták. A hajók három, négy, öt, néha több serevezővel bírtak, s eszerént neveztettek triremes, quadriremes, quinqueremes etc. — ¹⁶⁴⁾ Liburnia, vidék Illyriában, a mai Horvátország. Itt használták a kétevezőjü, sebesen járó hajókat, minők e félholdalaku hajóhad közép görbületére alkalmaztattak.

555. Legkitünőbb mégis Brutus harczfői hajója,
Mit hat erős evező mozgat s mélyen lemeríti
A vizben roppant terhét, s hosszan kifeszíti
Főkormányrudját a tenger habjai ellen.
A mint a seregek közt egy evezőnyi lesz a köz:
560. Megszámlálhatlan torok ordít a levegőbe,
És a lapátzörgést elnyomja a zaj; s a rivalgó
Harsona sem hallik. Majd a kéklő habok árját
Sepregetik szaporán; a hajó aljára lapulnak;
S mellhez ütődik a gyors evezésben a durva lapátnyel¹⁶⁵).
565. A mint orron ütéek egymást a hajók: a lapátot
Hátra hagyították: a kilőtt nyilzápor előnté
A levegőt, s a midőn leesett, elfödte a tengert¹⁶⁶). —
Most fölbontakozék, s szétnyúlt két szarva a hadnak,
És a jövő ellen seregét e nyilásba fogadta.
570. Mint, ha a tenger ölet kelet és nyugat összeütődött
Vad szele dülja, s emitt hullám, ott enged a tenger:
Igy, mikor a két had hullámkígyózatot alkot;
Azt, a mi onnan jó hullám, ez visszataszítja. —
Tengeren a görögök honosabbak; s majd tüzesebben
575. Küzdenek, majd szaladást színelnek; sem kanyarulat,
Sem halk forgással nem lajhítják a hajókat. —
De a romaiak járművei biztos erősek;
S mint száraz földön, harczolhat rajtuk a népség. —
Ekkor a kormányost, ki a harczielvényü hajón volt,
580. Igy szólítá meg Brutus: „Van béketüresed
Nézni, miként csavarog sergünk? Vagy, tán vizi játék
E csata czélja? Eredj, indítsd meg a harcztot erélylyel!
És a középhaddal támad meg Phoca hajóit!“
Ugy tön. Oldalvást hajtotta hajóit eléje
585. Ellenségének; s valahány a Brutusi izmos
Járművekre rohant, mintegy csapdába keríté
Maga-magát, önnön rohamával rajtuk akadván.
Többet vaskapcsok- s lánczokkal fűztenek össze.
És a hajók álltak: had földte egészen a tengert.
590. Most már nem nyilakat röppentenek, és sebeket nem
Meszszünnen sujtó gyilkos fegyverzetek ejtnek:

¹⁶⁵) Midőn a hajós erős lendületet akar adni a hajónak, evezés közben hátra hanyatlik; s gyorsan kapkodván az evezőlapátot, ennek nyelével sokszor mellbe üti magát. — ¹⁶⁶) Nagyító-kép.

- Ölre kerül a dolog. Vizi harcban kard legelőnyősb.
 Ön sajkájáról sujt mindenik és oda várja
 Ellene ütlegeit: sokan elvérezve hevernek
595. Sajkájok fenekén. Vértől tajtékzik a tenger;
 Megdagad a hullám, biborszint öltve magára.
 Nem lehetett a hajót a vízbe esett tetemekről
 Egymáshoz közelebb mozdítani; kik pedig élve
 Hulltak vízbe, saját vérök keverékibe fúltak.
600. Mások, kik régen küzdöttek a lassu halállal,
 Szétrobbant sajkák romján buktak le örökre.
 Hogyha irányt vesztett a nyíl, gyilkolt a habok közt;
 S ha kiszemelt tárgyát nem döfte keresztül a lándzsa,
 A hullám közepett bizton lelt ölnivalókat.
605. Majd Massília két sajkája körülveszi egyik
 Romai sajkát, mely mind jobb, mind balfelül egykép
 Védi magát; s a midőn végén, fennállva, vitézül
 Harczol hős Tagus¹⁶⁷), s szert vágy a görög lobogóra
 Tenni: nyilak döfik át mellét s hátát egy időben.
610. Összetalálkozik a két nyílhegy a test közepében,
 És nem tudni, melyik seb fogja kiontanivérét;
 Mig kitaszítja a vér a két tört, s köztük elosztva
 A lelket, sebein szétömlik a gyászos enyészet.
 A kormányos is¹⁶⁸), a boldogtalan, erre irányza
615. Sajkáját: Ó, kit háborgó tengeren ember
 Nem mulhat fölül és a jövő hajnal tüneményit
 Napról és holdról megjósolván, a vitorlát
 Ugy, mint ő, a jövő szélhez készíteni senki
 Nem képes. S ez tört a latin soron át; de szívébe
620. Lándzsák éle repült; s még haldoklása alatt is
 Fordított rudján a kormányos. Gyareus¹⁶⁹)
 Ezt látván, a midőn átugrani készül e rudhoz,
 Egy repülő dárdát érez gyomrába furódni,
 És ott függ, az erős vastól a hajóra szegezve.
625. Ott áll két iker is, szemefénye az édes anyának,
 Egy méh, ah de külön végzetre, szülé: a halál szét-
 Választá őket. Melyik életben maradott is
 Csak keserű könyük forrasaul élt a szülőknek;

¹⁶⁷) Romai vitéz, a görögök jelvényeit akarván leragadni hajójokról. —

¹⁶⁸) A görögök legügyesebb kormányosa. — ¹⁶⁹) Szinte görög kormányos, ki amaszt akarta pótolni.

- S, benne az elhunynak képmását látva, örökké
 630. Sirtak. Egyik közülök, hogy a sajkák összevegyültek,
 Átnyul s megragad egy sajkát a romaiakból:
 Karját elszeli a rettentő bárd; de az elszelt
 Kéz betapadva marad, s dermedten lógg a hajóról.
 Nőtt a vitézség a balsorsban: a csonka vadabbúl
 635. Fölhevül és izmos baljával kezdi a harczt;
 S áthajol a habokon, hogy jobbját visszaragadjja.
 Most balját szelik el; s ámbár ive s vértje lehullnak,
 Nem buvik a jármű fenekére; kitárt kebelével
 Elfödi önnöneit: szurkálják minden irányban,
 640. S a nyilakat, miktől sok testvér dölne a sirba,
 Még mielőtt meghal, testével tartja föl. Ekkor
 Összeszedé sebesült s lankadt testének utolsó
 Életszikráit, s a vért, a mi még ki nem ömlött
 Tagjaiból, hogy még terhével is ártson, az ellen
 645. Sajakájára veté romját csonkult tetemének: ¹⁷⁰⁾
 A sok vér s hullák túlterhelvén, s a sok üteg
 Rést törvén e hajón, előzőnli egészen a hullám,
 S a betolult víztől, roncsolt bordája lesüllyed.
 A lebukott sajkán hamar összeesap újra a tenger,
 650. S hullám állja helyét. — Nyújtott még sok csudadolgot
 Tengeri látmányúl e nap a gyász végzet öléről.
 Ahogy a vasesádklyát átsujtják szörnyü erővel
 Egy sajkára: a vas Lycidásba merül, s bele rántná
 Rögtön a vízbe; hanem gátolják társai, lábát
 655. Megkapván. Ekkor kettészakad ¹⁷¹⁾; és nem úgy ömlik
 Vére, miként sebből: egyszerre rohan ki a tépett
 Vérereken, s minden tagon átrepbenve az élet
 Nedve, a vízbe vegyül. Még ily roppant seben ember
 Nem vérzett soha el. Vérvesztett vége a testnek
 660. Már elhalt; s az a rész, hol a szív dobog és a tüdő függ,
 Élt még, és több tag gyász harczt vitta halállal.
 Majd egy sajka, midőn mind arra a részre tolulnak
 Hősei, honnan a harez foly, amaszt, hol nem vala ellen,
 Suly nélkül hagyván, fölfordul a ferde tehertől;

¹⁷⁰⁾ Lucanus, szokott részrehajlásával, ezt is Pompejus embereinek tulajdonítja; ámbár Svetonius, hiteles tanuk után, világosan kimutatja, hogy ez Caesar Acilius nevű harczosával történt. — ¹⁷¹⁾ Némelyek szerint e sorokat szavalta Lucanus, midőn végperceze közeledett; mások szerint a IX. K. 847—850 verseit.

665. És a hajót hullám, népét a hajó temeté el;
Még csak uszással sem lehetett a halált kikerülni. —
Most újabb színben mutatá képét a kegyetlen
Végzet: egy ifju uszás közben két sajka közé jut.
Széttépé mellét a sajkák szörnyü ütése.
670. Mintha nem is lett volna a csont és összezuzott test:
Ugy csattant egymáshoz a két sajkának az orra;
S száján nyomta ki a belső részt, vérbe vegyítve.
Elválna a hajók, a testet vízbe taszíták,
S tátongó sebein ki-bejárt a tengerek árja. —
675. Majd egy vízbe merült sajkának hősei, uszva
Megragadák a rokon sajkát; de a gyáva hajónép
Félve hason vésztől; karjokhoz vagdal aczéllal;
És a görög hősök, kezöket vesztvén, lemaradtak,
S a csonkult súlyos testek tengerbe merültek. —
680. Elszórván minden nyilat és kelevézt, boszuságuk
Lelt rögtön fegyvert: evezővel sújtja egyik fél
Ellenségét, s ez két kézre fogott lobogónyél-
És evezőpaddal csap vissza. A már leterített
Hullákról szednek fegyvert; mások kiszakítják
685. Önkeblökből a kelevézt; s míg jobb kezök azzal
Sújt, baljokkal a seb nyílásait összeszorítják.
Még sem szült oly vést itt semmi, minőt a vizekkel
Ellenséges elem. Mert kénkö s zsirkeverékü
Fáklyákat¹⁷²⁾ szórtak; s viaszos s szúrto ragaszával
690. Könnyen lángra kapott a hajó, nem is oltja el ezt víz;
S még a vizen lebegő töredékeket is fölemészt.
Ez hullámot mer, hogy véle eloltsa a lángot;
Mások amott égő deszkára tapadva merengnek.
A százféle halál közt egy döbrenti meg őket:
695. Hogy nyakukon van már a halál. De merengve sem enged
Hős elszántságuk: kelevézt szedegetnek a vízben,
S azt a hajóra vetik; sőt bádgyadt karjok ütést is
Kisért meg közben. Végtére, hogy elfogy a fegyver,
Fölhasználják a hullámokat: ellen az ellent
700. Általölelve örül, hogy vízbe sodorja magával,
És vele meghalhat. Volt ott egy phocai hős is,

¹⁷²⁾ Olaj, szurt, enyv, kénkö, gyánta s egyéb gyulékony keverékekből készült fáklyák, vagy is az ugynevezett „görög tüz.”

- Ki, mint ritka buvár, sokszor fölhozta a vízből
 A leesett tárgyat, s a kelepceből kiségité
 A megakadt horgonyt: most ellent ránta a tenger
705. Mélységébe; s ahogy mint győztes a vízföldre
 Készült, eltakarák a hajók körülötte a tengert,
 S ez sírjává lőn. Mások gátlák evezőit
 Ellenségeknek, s így tarták vissza hajóit.
 Főgondjok vala: nem boszulatlanul esni el; és sok
710. Öntestét zuzatá szét, hogy megmentse hajóját.
 Tyrrhenust¹⁷³⁾, ki emelt helyen állt a hajó elején, úgy
 Csapta halántékon Lygdám¹⁷⁴⁾ vetgépe nehéz ón-
 Laptával, hogy a vér szemeit kidölesztve helyökből,
 Azt képzelte: hogy e vakság a halál borus éje.
715. De, miután érzé az erőt ép tagjain, így szólt:
 „Bajtársak! Nekem is, mint vetgépeknek, irányt ti
 Adjatok a repülő dárdát ellenre hagyitván.
 Még mielőtt lelked kiszakad Tyrrhenus, a harcznak
 Osszsd minden nyomorát! Hős harczost pótol e hulla,
720. Hogyha belé, s nem az ép harczosba furódnak a dárdák.“
 Így szólt, s még vakon is leteríte vasával egy ellent.
 Szívgödrébe repült Argus nemes ifjunak a vas,
 És mélyebbre nyomá önterhével, bele bukván.
 A vesztes jármű hátulsó részein álla
725. A csak imént leterült Argus boldogtalan atyja.
 (Ifju korában nem volt párja a phocai harczban;
 De erejét az idő megtörte, s a roskadozó agg
 Csak példának, nem harczosnak jött ide). Látván
 Gyermeke gyász esetét, a hajó elejére¹⁷⁵⁾ botorkált,
730. És még életjelt lelt tagjain. Arcza könnyűktől
 Nem lőn nedvesség, mellét sem verte: szoborként
 Állott, csak kezeit terjeszté szét; szeme fényét
 Éji homály födi el, s bár nézi, nem ismeri már meg
 A nyomorult Argust, a ki atyját látva, lecsüggő
735. Fővel s lankadozó nyakkal fölhajlani készül.
 Haldokló ajkán nem jön hang; néma jelekkel
 Kér bucsucsókot csak, s hogy a jó atya fogja szemét be. —
 Hogy megszűnt az öreg szívgörce, s a fájdalom újra

173) Romai katonát. — 174) Lygdamus, massiliai vetgépész, ballistra. —
 175) Hol az ifju Argus elesett.

- Megrohaná, így szólt: „Az időt, mit rám a kegyetlen
740. Isten mért, sietek használni: magam döföm át agg
 Keblemet. Ó Argus, ne neheztelj kínos atyádra,
 Hogy nem ölelheted meg, s kerül a végbucsu-csókot!
 Serkedez a vér még sebeidből, még fölidülhetsz
 Haldoklásodból: Ekkor, bár markolataig
745. Döfte magába a tört, mégis lerohant a habok mély
 Örvényébe. Előbb óhajtván halni fiánál,
 Nem volt néki elég egyképen eloltani éltét.
 A harczfők döntő órája közelgete immár,
 És többé nem volt a csatának végzete kétes.
750. Vizbe merült a görög sajkák nagy része; a többi
 A győztes sereget hordozta cserélt evezőkkel,
 Csak néhány lelven menedéket gyors szaladásban. —
 Hajh, a város ölén az atyák mint sirtak! A parton
 Mily nagy volt az anyák kínos zokogása! A bús nő
755. A partokra vetett torzarczokon a maga férjét
 Sejtven, romaiak hulláit ölelte gyakorta.
 És versengve vívék az atyák máglyára övéik
 Képzelt hulláját. — Caesart így a tengeri harczok
 Dicskoszorújával Brutus koszorúzta először.

IV. KÖNYV.

Caesar Hispaniában van. Ilerdánál ostromolja Afraniust és Petrejust. 1—47. — Hideg tél. Tavaszi áradás, mely Caesar táborát igen megrontja; Caesar bárkákat fonat, hidat veret; Pompejus seregét, mely Celtiberiába akar illanni, utoléri; a két szomszéd tábor barátkozik; Petrejus a vendégharczosokat leöleti. 48—267. — Pompejus hada vissza akar térni Ilerdába; de Caesar gátolja, s szomszaggal hódítja meg; aztán lefegyverezvén haza bocsátja. 268—417. — Caesar balesetei. C. Antonius Salonánál bekerítettik, s mesterséges járműveken akar megszökni; egy ily járművet Octavius kötelekkel kelepczébe kerít; kétségbeesett halála a tutajon levő Opitergineknek, kiknek Vultejus népvéd volt parancsnokuk. 418—610. — Curio erős állást foglal Utika táján. Herkules és Antaeus küzdelme. 611—692. — Curio megveri Varust; azonban Juba csellel körülv teszi és tönkre teszi őt, ki seregét veszve látván, meggyilkolja magát. 693—830. — A költő utóhangjai. 831—856.

- E közben Caesar borzasztó harczműveket vizsgálva a legszélső földrészekben ¹⁾). Itt a vezérek Sorsa ²⁾) a legfontosb, nem a vér, mit aczélja kiontott. — Ott ³⁾) Afranius és Petrejus voltak egyenlő
5. Joggal táborfők: egymást fölváltva gyakorlák
Szép egyetértés közt őrgondját táboraiknak;
És fölváltva kapott tőlük jeligét is az őrség.
E tábornak a latin seregek mellett a tevékeny
Asturnép képzé, s a Vetton ⁴⁾) könnyű hadosztály,
10. És a szökött Celták, kik Gallból lettek Iberré.
Halkan domborodó hegységet képez a dús föld,
Melyre az ősi kezek fektették hajdan Ilerdát.
Csendesesen ömlik alá Sikoris, mely Hesperiaiban
Nem legutolsó, nagy kőhiddal övezve a hóviz

¹⁾ Spanyolországban, vagyis Hesperia végszélén. — ²⁾ Mert Pompejus vezérei, mindenféle inségtől nyomatva, megadák magukat Caesarnak. — ³⁾ T. i. Pompejus táborában Afranius és Petrejus, kik akkoriban Pompejus spanyol követői voltak, egyenlő joggal gyakorlák a főparancsnokságot. — ⁴⁾ Vectonok v. Vettonok, lusitániai nép, Tagus folyótól éjszakra, a mai Estremadurában.

15. Árja miatt. Jeleit Pompejus a legközelebbi
Szirthalmokra tüze: Caesar szintakkora dombon
Vert tábort; s Sikoris válaszvonalúl folya köztük.
Elláthatlan nagy távolban nyúlik el innen
A síkföld, rohanó árjaig Cinga folyónak ⁵⁾,
20. Mely bekeríti a tért; de saját hulláma nem éri
A tengert; minthogy, mielőtt oda érne, Iberus,
Melyről e földrészt nevezék, medrébe fogadja.
Első nap nyugovék a fegyver: csak mutogatták
A sereget s számos jelvényt a büszke vezérek.
25. Szégyenlék a gyalár bünt ⁶⁾; és ovakodva dühöngő
Fegyvertől, egy nap legalább a hon és a letépett
Östörvénynek lón szentelve. De, hogy besötétült,
Sánczezal vette körül seregét Caesar, az előhad
Által földve, s eként ügyesen rászedve az ellent;
30. És oda csempészé seregét amazok seregéhez. —
Amint hajnalodott, rohamot rendelt ama dombon,
Mely válaszfalként zárá el tőle Ilerdát,
S a másik tábort: de gyalázat s félelem által
Úzve az ellenség elkapta előle a halmot.
35. Ennek fegyvere és hős elszántsága igéri
A helyet, annak meg maga a hely. Küzdve igyekszik
Súlyos fegyver alatt a harczi ⁷⁾ a hegy tetejére;
És a hanyat-homlok mászott hegyről lezuhanma,
Hogyha a hátulsók nem tartnák vissza paizsszal.
40. Ingadozásában nem lödözhetne nyilát szét
Senki; s a kópja csupán lecsuszás ellen vala védszer.
Szirtok s bokrok közt kuszván, mellőzik az ellent,
És utakat nyesnek kardjokkal a sűrű hegyormon.
Ily vész közt látván seregét a vezér ⁸⁾, lovagosztályt
45. Küld oda védelmül, s balról kanyarúl föl az edzett
Oldalhad; mire a gyalogok szépen lehuzódnak,
S nem lévén csata, azt sem tudták, hogy ki a győztes ⁹⁾.
Ebből áll a veszély, mit a fegyver szült: eme harcznak
Többi csapása a lég megbomlott változatából
50. Támadt. A szigorú s zord éjszaki széllel uralgó

⁵⁾ Valamint nyugatról Sikoris, úgy keletről Cinga folyó körítette a térséget, melyen a két tábor állott. — ⁶⁾ Érti a polgárháborút. — ⁷⁾ Caesar harczosai. — ⁸⁾ T. i. Caesar. — ⁹⁾ Minthogy ütközet nélkül vonultak vissza, azt sem tudták, tulajdonképen melyik a győztes.

- Téli tömör levegő az esőt föllegbe szorítá.
 A hegyet és völgyet leaszalta a rajt heverő hó,
 Mely nem bírná meg, ha reá mosolyogna a napfény.
 És minden földrész, mely tőszomszéd azon éghez,
 55. Mely fényesillagait nyugalomra ereszti öleről¹⁰⁾,
 Elhervadva hevert a csikorgó téli napokban.
 De lebukott Helle hordára, a visszatekintő¹¹⁾
 Napjeggy megnyervén ismét melegét a tavasznak;
 És, miután az időt ketté osztotta a mérleg¹²⁾,
 60. És a nap győzött: ¹³⁾ a hold, elhagyva a napfényt,
 A mint szürke homály árnyalta be szarvai fényét¹⁴⁾,
 Elzárá Boreast¹⁵⁾ s Eurustól¹⁶⁾ nyer vala lángot.
 Ez, keleten minden felhőt fölszedve, nyugatra
 Korbácsolja szokott Nabatacai¹⁷⁾ langy fuvalommal;
 65. És, mit az Arabs- és Gangesföld¹⁸⁾ fölleget alkot,
 S mind, a mi napkeleten képes volt összetolulni,
 Mind, a mivel Corus¹⁹⁾ keleten beborítja a légkört,
 És, mi a Hinduknál²⁰⁾ hűtőszert, nyomja nyugatra.
 A napot elfogták²¹⁾ terhes felhői keletnek,
 70. És a nehéz felhők terhét nem bírva a légkör,
 A zápor megeredt. Éjszak s dél légköre tiszta;
 Csak Calpent²²⁾ mossák záporfelhői a légnek.
 Itt, hol már elhal Zephyr²³⁾, és a legmagasabb ég
 Sarkán áll Tethys²⁴⁾; hol gombolyagokba tömődve
 75. A sűrű gőz elakad, s a tér, mely a földet a légtől
 Elkülöníti, alig képes befogadni a kormos
 Összetolult felhőt. Majd légtől nyomva, esővé

¹⁰⁾ Azon nyugati tartományok, hol a csillagokat letűnni látjuk. — ¹¹⁾ A bakjeggy visszatekintő alakban rajzoltatik. Azon aranygyapjas ez, melyet Jason kerített hatalmába. Ennek kell vala Phrixus és Helle testvéreket, Athamas boeotiai király gyermekeit, mostohájok elől megmenteni. Azonban csak Phrixust vihette szerencsésen Colchisba, míg Helle a tengerbe zuhant, s róla e tenger Hellespont-nak nevezetett. — ¹²⁾ A mérleg- és bakjeggyen áll be az éjnap-egyenlőség, t. i. a tavaszi és őszi. — ¹³⁾ Hosszabb kezdett lenni az éjszakánál. — ¹⁴⁾ Azaz, udvara kezdett lenni a holdnak, mi esőzés előjele. — ¹⁵⁾ Az éjszakai szelet, az egész tél folytáni száraz fagy szerzőjét s az eső elűzőjét. — ¹⁶⁾ A délkeleti szélről nyer meleget és égi pirt, mit szél és eső előjeleül tartanak. — ¹⁷⁾ Boldog Arábia felőli szél. — ¹⁸⁾ Föld, hol Ganges foly. — ¹⁹⁾ Szél, mely a keleti eget felhővel szokta borítani. — ²⁰⁾ Az esőzés a Hinduk forró levegőjét meg szokta hűvesíteni. — ²¹⁾ „Incendere“ helyett „in-scendere“ olvasandó. — ²²⁾ Csak Spanyolországot, hol táboraik álltak. — ²³⁻²⁴⁾ Végső nyugaton, honnan Zephyr fú, s hol úgy látszik, mintha a tenger és ég össze-érnének a láthatáron.

- Válík s földre lohog; nem gyűjt villáma, ha mindjárt
Gyakran sujt is alá; lángját elmossa a zápor.
89. A csak alig színezett, féynélküli gyöngé szivárvány
Szörbőli a tengert, s ismét felhőbe ragadva
A habokat, mi lehullt égből, oda visszaidézi ²⁵⁾.
Már a Pirénei hó, mit a nap fölbontani eddig
Nem volt képes, foly; s olvadt jég mossa a sziklát.
85. És a szokott forrásvíz nem lel utat lefolyásra,
Amnyira megteltek már parti vizekkel a medrek.
Vízbe merülve uszik Caesar harcznépe a rónán;
És az özönvitzől megrendül a tábor: a sánczot
Hullámok lepik el. Marhát nem könnyű rabolni,
90. Nem terem a víz alatt álló föld semmi takarmányt;
A befödött utról általtévednek a dülők
A szem elől rejtett szántóföldekre ²⁶⁾. Beállott
Már a nagy ínségnek mindig első utitársa
A sanyarú éhség; s nem lévén nyomva hadaktól,
95. Nélkülöz a harezos; ha egész zsoldját oda adja,
Sem kap rajt néhány falatot. Hah sárga aszálya
A nyereségváagnak! Van példa reá, hogy a nyujtott
Csábító aranyért, bár éhel halnak, eladják
A mentő falatot. Nem látszik már a halom s domb;
100. Már minden folyamot, mint egy tenger temetett el,
S mély örvénybe sodort a nagy ár; elnyelte a sziklák
Csúcsait és a vadak menedékét, önmagukat meg
Habja közé fojtá; lovak is horkolva merültek
A rohanó mélység torkába, s a tenger erősebb
105. Habjai visszalökék: a felhőtől, mely az égen,
Mint komoly éj fekszik, nem tudni, mikor kel a nap föl;
Torz arczával az ég, s a folytonos éji sötétség.
Igy nézhet ki azon földsark, mit hó s örökös tél
Nyom: soha csillagokat nem lát, meddő fagya nem hoz
110. Semmit létre, csupán jege hűti a délközi forró
Légkört. Így tégy ó így legfőbb atyja a földnek!
És szigonyos Neptun, kinek osztályrészül a tenger
Kormányzása jutott, te is így tégy! Az ²⁷⁾ sűrű zápor

²⁵⁾ A szivárványról maiglan azt hiszi a köznép, hogy végeivel mindig valamely kut vagy tóvizbe merül, s onnan vizet szí a felhőkbe. — ²⁶⁾ Viz borítván az egész síkföldet, azt sem tudták, mikor tértek le az utról a szántóföldekre. — ²⁷⁾ Jupiter.

- Öntsön örökké a légből; Te²⁸⁾ ne hagyd a kiöntött
 115. Tengeri áradatot többé oda visszaömlöni!
 Lejtésök ne legyen tengerbe a nagy folyamaknak:
 Habjaikat verjék a tengerek árjai vissza,
 S a szétbomladozó föld nyisson a bős folyamaknak
 Sülyeszítő utakat. Rhenus s Rhodanus folyamakból
 120. Rontson e térre az ár, a bő forrásvizek erre
 Lejtsenek. A hólé Ríphaeusról ide folyjon;
 Öntsd ide a pangó tavak és a léha mocsárok
 Habjait: és polgárharczoktól óvd meg a földet!
 De megrezzentvén a hőst²⁹⁾ a szerencse, egészen
 125. Melleje áll ismét; s a kibékült istenek eddig
 Hallatlan kegyeket nyujtnak neki. Ritkul a lég már;
 Bárányfelhőkké aprózza a záporcsővel
 Terhelt felhőket Phoebebus; szép napra mutatnak
 A piros alkonyatok; s a dolgok rendje szerént, már
 130. Elszállt a felhő az egckről s tenger ölébe
 Ömlött a függő föllegviz. Kezd fuvakodni
 A fák lombja; a domb viz-síkjából kimenekszik,
 És a verőfényen lassanként szikkadoz a völgy.
 A Sikoris hogy visszafutott medrébe, legottan
 135. Szürkés fűzguzsból apró sajkát fonat, és ezt
 Bévonván bőrrel, rajt átevez a folyamáron.
 Így, ha kiárad a Pó, a velencei nép, így eveznek
 Tengerök öntésén a Brittek; s hogyha egészen
 Elfödi táját a Nilus vize, Memphis eként fon
 140. Sajakákat papyrus sík héjából evezésre.
 Így sajkán a sereg túlpartra evezve, serényen
 Cserjet vág s hajlít, és tartva: hogy újra megárad
 Bős folyamuk, nem az ős partok szélére helyezték
 A czölöpöt; hanem a szántóföldekre kinyujták
 145. A hidfőt. S Sikorist, nehogy ismét megnövekedjék,
 Mellék vízvezetőn lecsapolják, s árvízecrt így
 Bünhesztik. — Miután Petrejus látja, hogy a sors
 Mindenben kedvez Caesarnak, Herda magasztos
 Várából kivonul; s nem bizva az ismeretes táj³⁰⁾

²⁸⁾ Neptun, kinek, midőn Saturnus birodalma fölcsztatott, a tenger jutott osztályrészül. — ²⁹⁾ Caesar. — ³⁰⁾ Afranius és Petrejus, miután Caesar lovas-sága elzárta élelmüket, s a közel fekvő városok Caesar részére hajlottak, Celti-beriaiba siettek, mely még hű maradt Pompejushoz.

150. Harczkészségében, bárbar népet keresendő,
 Oly népet, mely a harc vérengzésén leli kedvét:
 A föld legvégső szélére nyomúl³¹⁾. Hogy a puszta
 Halmokat és megürült táborn meglátja a harczfő: ³²⁾
 Harzosait rögtön fegyverre kiáltja; nem is hid-
155. Vagy gázlútakon, hanem uszva erős idegökkel
 Rontanak át a folyón, s oly uton törnek csatatűzbe,
 Melyre futás közben nem mernének vetemedni. —
 Átázott testét megszáraitgatja a harcznép
 Futva; s uszás közben meghült tagját neki edzi,
160. Mig rövidebb árnyat vet a délponton ragyogó nap. —
 Most a szökött táborn utoléri a fürge lovasság;
 S nincs mit tennie mint: választani harc s szaladás közt.
 Kettős bércz üti föl sziklás kebelét a mezőről,
 Közben mély völgygyel; migeminnen, mint meredek domb,
165. Nyúlik odább a föld, s árnyékos görbületében
 Biztos utat rejt el; s ha lefoglalhatja az ellen
 E hegytorkolatot, Caesar azt látja³³⁾: hogy a harc
 E kanyarúlaton a bárbar földekre huzódott.
 „Minden rend nélkül támadjátok meg, eként szól,
 170. A szaladó sereget; s fordítsátok csatatűzbe!
 Szikrázó szemetek villámát lássa csatában!
 S a gyávát ingyen mért hagynátok leterülni?
 Melle fogadja be a szaladóknak kardotok élét!“
 Így szólt és utját állá a hegyekbe törekvő
 175. Ellenek.
- Közel üt táborn egymáshoz a két fél,
 Kisded sánczokkal. Miután tisztán kivehették
 Egymás arcát ily távolban könnyű szerével,
 S gyermeköket látták, testvéröket, atyjokat ottan:
 Fölfödözék a kaján polgárbünt. Szólani féltek
180. Egy kissé; csak bicezentés, vagy kardlebegéssel
 Üdvözlék egymást. De midőn a lángszeretet nagy
 Ösztöne törvényt bont: átlépi a harczfi a sánczot,
 S örvendezve siet tárt karral ölelni övét.
 Az vendéggel enyelg, rokonának hívja emezt az;
 185. Itt egymásra talál két gyermektárs a tanévből.

³¹⁾ Hispánia véghatárait. — ³²⁾ Caesar. — ³³⁾ Azaz: ha Pompejus serege a hegyek közé menekülhetne, Caesar egyszer csak azt venné észre, hogy az ellenség Celtiberiába surrant, s ismét elszalasztaná a megütközésre kedvező alkalmat.

- Romai egy sem volt, ki ne ismert volna föl ellent.
 Könyeik áztatják fegyverzetöket, s elakasztja
 Csókjokat a zokogás; s ámbár még senki sem ontott
 Vért, elgondolván: mit tettek volna! . . remegtek. —
190. Mellede, őrült nép, mért verded? Emyre mért nyögsz?
 Mért e hiú siralom? Mért emlegeted, hogy a bűnnek
 Nem hódolsz önként? Hát annyira féled, a kit te
 Téssz félelmissé? . . Ha vezéred harcziadót dörg³⁴),
 Vesd meg; harczeleit ne kövesd: s szétrozkad az ádáz
195. Polgárharcz; s Caesar, mint polgár, s vője kibékül. —
 Ó szent összhangzás, mely örök lánczazzal füzesz egybe
 Mindent! Most ébred napod áldott üdve, szerelme
 E mindenségnek! Mily egészen más a jelen, mint
 Majd a jövődő lesz. Le van álarozva a vétek;
200. S a ki ezentúl vét, miután itt önmőneikre
 Ismertek, nem lesz mentsége; a mostoha végzet
 Ah e csekély enyhet mily nagy vésszel torolá meg! —
 Szent vala békéjők, szabadon járt-kelt e vitéz nép
 Összevegyűlve a két táborban; durva gyepasztalt
205. Állítván, lakomát ütnek, s poharazva vigadnak.
 Csillog a tábortűz, s melléje heverve, csatákról
 Rögtönzött mese közt virrasztják által az éjet:
 Elmondják első táborhelyöket, s hol az első
 Lándzsa-dőfés sikerült. A midőn kérkedve regélik,
210. Mily nagyokat tettek, s a midőn el kelle tagadni
 Sokfélét: ott a sors lőn megróva³⁵), s ez újra
 Edzte szegényeknél a bizalmat; s a szeretet csak
 Szörnyűbbé növelé a jövődő rettenetes bünt. —
 Mert, a hogy észrevevé Petrejus a békeszövetség
215. Pontjait és látá, hogy így el van tábora adva,
 És vele őnmaga is: vétkes harcziokra tüzelte
 Szolgahadát; s a nyugodt táborra rohant e tömeggel.
 Egymás kebléről fegyverrel tépte le öket,
 S nagy vérontással zavará meg a béke malasztját;
220. És bőszt mérge eként izgatta csatára övéit:
 „Ó te, ki elfeledéd a hont ten harczeleiddel!
 Ha a Tanács ügyeért küzdvn, azt nem teheted, hogy

³⁴) „Classica det bellum“, némely kiadásban „classica dent bellum“ olvas-
 ható. — ³⁵) A mi előadás közben hátrányukra szolgált volna, azt a sorsnak
 rótták föl.

- Caesart megtörvén, térj vissza . . tehetsz legalább is
 Annyt: hogy harcban győzessél meg! Mig aczéltok
225. Megvan, s nem dőlt a harcokozka el és eretekben
 Még sok harc-seb lel hős vért, ha kiontani készül . . .
 Urhoz³⁶⁾ pártultok? S hordozhatjátok az átkos
 Harcjeleket? Sőt, hogy mint rabszolgáival, ép úgy
 Bánják véletek is, Caesart még kérnetek is kell?
230. Tán harczfőitek is koldult életre szorulnak? . .
 Nem, soha éltünkért a hazát nem fogjuk eladni!
 A polgárharcznak nem az a főczélja, hogy éljünk:
 Rabszolgákká tesz bennünket a béke nevében!
 Nem vájnak az aczélt bányák üregében a népek,
235. Sánczok nem védnek a várfalakat, sem a bőszen
 Nem tombolna csaták mezején, s tornyos tutajokkal
 Tengerek árját sem lepnék a hajóseregek, ha
 Csendes uton-módon, békével lenne szabadság!
 Ellenségeimet gonosz ügy rút esküje tartja —
240. Össze: tehát nektek szívetek hűsége silányabb
 Ennél; hogy, mikor a jó ügy mellett hadakoztok,
 Büntetésért így koldultok?³⁷⁾ Hah a gyalázat
 Förtelmes frigye ez! Most, Magne, a mig te a földet
 Harcban idézed; s mig, e veszélyt nem sejtve, hivod föl
245. Távoli országok fejedelmeit: itt mi frigyünkkel
 Tönkre silányítjuk sikerét nagy vállalatodnak!³⁸⁾
 Így szólt, s összedulá a kédélyeket, és földidézé
 Újra a bünvágyat. Mint rengetegét feledő vad,
 Mely rekeszében már megjámborul, egykori ádáz
250. Külseje átidomul, s embert is tür maga mellett;
 Hogyha a párolgó vériz megcsapja az orrát
 Vad dühe fölfortyan, rettentő torka kiduzzad
 A vériztől, és föllázadt szörnyü haragja
 Még ura éltét sem kiméli meg: így rohanának
255. Minden bünbé; s a mit tán a boszu istene éji
 Rémséges harcban tett volna, mi tettük a hűség
 Őrve alatt. Lakomák s alvás közt szurja keresztül
 A keblet, mit imént szeretettel ölelt kebeléhez.
 S ámbár kezdetben keseregve ragadta aczélját;

³⁶⁾ Mint már egyszer megjegyeztük, a romai népnél ez időben a dominus és rex nevek nem igen kellemesen hangzottak. — ³⁷⁾ — ³⁸⁾ Ezek is azon zavart helyek közé tartoznak, minők Lucanusnál sokszor fordulnak elő.

260. Amint elnémult a kard hangjára a szív jobb
 Hangja, s agyon sújtá önnön vérét: neki bőszült
 Öldöklés közt a meghökkent ördögi vérszomj.
 Megzavarodva zsibong e gyalár büntényre a tábor;
 És nehogy értékét a rut bűn, rejtve, veszítse;
265. A rokonok fejeit, s minden bünszörnyet eléjek
 Raknak a harczőknek, hős tettnek tartva a vétket.
 Ó Caesar, ámbár sokan elhulltak seregedből,
 Te legalább ösmérsz Istent!³⁹⁾ Neked Emathia gyász
 Térségén sem font, sem a Phocai tengeri harcban,
270. Massiliánál, ily győzelmi babért a szerencse;
 Pharos tengere sem látott ily nagyszerű dolgot⁴⁰⁾.
 E förtelme elég a polgárháborúnak, hogy
 Téged tartson a jobb ügy Főnökeül az utókor! —
 A vérengzéstől undok tábort a vezérek
275. Most már nem merik a másik tábor közelében
 Hagyni, s Ilerda magas várába sovárganak újra.
 Ámde előttük a sik tért megszállá a lovasság,
 És beszorítá a zord bérezi üregbe az ellent.
 Ekkor a viz nélkül lévő tábort bekeríté
280. Caesar sánczokkal, s sem partját a folyamoknak
 Érne nem engedi, sem bő forráshoz kanyarúlni. —
 A mint átlátják, hogy meg kell halni, haraggá
 Bőszül félelmök. Lovait, mint hasznavehetlent,
 A bekerített nép leölé; s végtére, futással
285. Sem menekülhetvén, ellenségére rohan: hogy
 Elvérezhessék. Látván őket közelíteni
 Caesar és sebesen s elszánva rohanni a biztos
 Vészbe, imígy szólott: „Tartóztasd vissza vitézem
 A nyilakat, s kardot ne szegezz a felénk rohanóra;
290. Hogy ne kerüljön e harc vérünkbe: nem enged az ingyen
 Győzelmet, ki halált keres ellensége aczélján.
 Mennyire eltörpült im az életeunt fiatalság,
 Hogy nekem óhajtván kárt tenni, magát viszi sirba!
 A vágások alatt meg sem jajdulva feszíti
295. Keblét a gyilkos kardnak, s örvend, ha kiomlott
 Vére. E lelkesedés hadd hűljön meg, s a halálvágy

³⁹⁾ Mig amazoknak se Istenök, se lelkök. — ⁴⁰⁾ Azaz: e borzasztó esemény körüli lovagias viselete Caesarnak sokkal inkább dicsőíti őt, mintsem az Emathiai stb. győzelmek.

- Vessze botor rohamát!“ Eként a hiába agyargók
 Tikkadtak, s enyhült a gátolt harcban a vak láz;
 Míg a letűnt napnak csillagfény szálla helyébe.
300. Igy, miután nem lelt a halál irtásra kívánt tért,
 Lassanként lelohadt a vad harag és a kedélyek
 Lanyhultak. Mint a sebzett szív lelkesedése
 Forróbb, míg a seb új, s a fájdalom és a meleg vér
 Izgatják az idegrendszert, s bé nem heged a seb:
305. De, ha a szívbe döfött kardot vas karja szorítja
 A szirtként álló győzőnek⁴¹⁾; megmerevülnek
 A tagok és erejét vesztvén, ellankad a lélek,
 A mint összevoná száraz sebjét az aludt vér. —
 Viz nélkül lévén, kezdék áskálni a földet,
310. Zárt ereket s folyamak rejtett árját keresendők.
 Nem csak erős kapa- és csákánynyal, karddal is ásák
 A földet; s a kívájt hegy kutja leért a mezőség
 Színvonaláig; még halvány bányásza az Assyr
 Sárga aranynak sem száll ily mélységű üregbe:
315. Mégse zuhogtak elé a tajtból zárt patakok, sem
 Új források; sőt nyoma sem volt nedvnek a kutban,
 S a kavicsos földben sem akadtak gyöngye erekre.
 Ekkor a sziklatörés által kimerült fiatalság
 Fölvonatik; s hogy még nehezebben tűrje epesztő
320. Hőségét, hiusult forráskeresése okozta⁴²⁾.
 A bádgyadt test nem nyert táplálékot evéssel;
 Sőt koplaltak, hogy szomjok se gyötörje úgy őket.
 A nyirkos földben vízéseppet sejtve, kezökkel
 Szájokhoz facsarák; bármily moslékos iszapból
325. Térdre lapulva nyelék a csömört; és, mit megutálna
 Éltemben, lenyelé a halál torkában a harcoss.
 Vadként szopják a barmot, s a tej elapadván,
 Rút vérét szívják a kiszáradt állati tölgynek.
 Zöld levelet s füveket zuznak, vagy harmatos ágat
330. Rágnak, s azt a csekély nedvet nyalják, mi kiserked
 Megmetszett venyegék s fiatal fák sérületéből.
 Boldogok, a kiket a barbár ellen, szaladás közt
 Megmérgezvén a kutakat, végzett ki mezőkön!

⁴¹⁾ „Si conscius ensis adacti stat victor tenuitque manus.“ E kifejezés, a mellett, hogy zavart és hibás, nem is illik bele a különben helyes hasonképbe. —

⁴²⁾ T. i. miután a hűvös kutból ismét a melegebb légkörbe jutottak.

- Szórj a folyókba öló állatmérget, vagy a Dicta⁴³⁾
335. Sziklákon zsengő mérges katikát⁴⁴⁾, lehetetlen,
 Hogy ne igyék róluk, bár tudja, a romai ifju.
 Belsejök ég, epedő szájok megfásul, a száradt
 Nyelv megpikkelyesül; hervadnak az életerek; szűk
 Lélekzetre szorúl a tüdő, nem nyerve ültitő
340. Nedveket, és az erős lihegés ártalmas az inyenek.
 Szájokat eltátják mégis, szűresölve az éji
 Ártalmas levegőt. Most égnék a záporosőért,
 Melyben a multkor még nyakig usztak, epedve tekintik
 A száraz felhőt; s mi a szomjat még nehezíté,
345. Az volt, hogy nem hő Meroë szigeten⁴⁵⁾, sem a Rákjegy
 Forró lége alatt⁴⁶⁾ vannak, hol meztelenül szánt
 A Garamasz⁴⁷⁾; hanem a Sikoris halk árja, s Iberus
 Vad hulláma közé zárttan, végkép elepedve
 Kell az elérhetlen folyamak hullámira nézni!
350. Végre a meggyaludott⁴⁸⁾ harczők engedtek. A félholt
 Népet békéért koldulni, leoldva a fegyvert,
 Afranius viszi a győzőhöz: ⁴⁹⁾ hősi alakja
 Nincs megtörve a sok bajtól; érezve előbbi
 Jobb sorsát s a jelen balvégzetet, úgy türi mindezt,
555. Mint vesztés, de vezér; és bátran kéri a békét:
 „Hogyha a végzet nem hős ellenség keze által
 Süjtött volna le, volt még annyi erőm, hogy eloltsam
 Éltemet: arra tehát, hogy most irgalmat esengni
 Jöttem, az indított: mert lelkem előtt egyedül csak
360. Caesar méltó, hogy mint éltem visszaadóját
 Tiszteljem. Nem is a pártos lélek vezetett és
 Nem, mint elleneid, fogtunk fegyvert: mi vezérek
 Voltunk még mielőtt a polgárháboru béállt;
 S hűn szolgáltunk, míg lehetett, a régi ügyeknek.
365. Nem daczolunk immár a végzettel. Kezeidre
 Bizzuk Hesperia népét; megnyitjuk előtted
 Napkeletet, s nem kell aggódnod a hátra hagyott tér

⁴³⁾ Hegy Creta szigetén, ma Kasthi. — ⁴⁴⁾ Aconitum = katika, sisakvirág vagy kék sisakfü. — ⁴⁵⁾ Nagy szigete a Nilusnak Aethiopiában, ma Atbar. — ⁴⁶⁾ Forró égalt = zona torrida. — ⁴⁷⁾ Népség éjszaki Afrika belső részében, a mai Fezzanban. — ⁴⁸⁾ „Meggyaludott“, „megjuhászodott“, magyar kifejezés olyan hetvenkedőkről, kiket a nyomor megtört. — ⁴⁹⁾ Afranius ment, mint békekövet Caesarhoz, s arra kérte, hogy félre vonulva adhassa elé követésége tárgyát; azonban Caesar úgy kívánta, hogy a sereg előtt nyilatkozzék.

- Biztonsága miatt. Vér nélkül vitted e harcot
Véghez, sem fegyver nem volt itt, sem kimerült kéz.
370. Ellenségednek, hogy győzelmekre segítsen,
Azt engedd el csak!⁵⁰⁾ Kérelmünk tárgya nem oly nagy.
Engedj nyugtot e tört népnek, s hagyd tüzhelyeiknél
Tölteni életöket, mit nagy lelked nekik enged.
Mint megsemmisülőt csatatéren, hadseregünket
375. Ugy tartsd; disztelen is győztes seregekbe vegyíteni
Vert hadakat, s a dicső diadalt fogságba kerített
Nép közt osztani meg. Seregünknek vége van immár.
Ó ne kívánd, kérünk, hogy e vert nép győzni segítsen!⁵¹⁾
Ezt monda: s Caesar fölmenté nyájasan őket
380. A szolgálat alól; meg sem torlá a gyalár bünt⁵²⁾. —
Megnyervén a kívánt békét, bődülve rohantak
A katonák az erős őrségtől ment folyamakra;
Partra hasalt a sereg, s a habsolt víz zavaros lett.
Soknak a hosszú mohó kortyok nem hagyva ivás közt
385. Lélekzésre időt, elakadt lélekzete; még sem
Enyhült a forró láz; s ámbár torkukig eltelt
Gyomruk, epedt folyvást; míg lassanként fölüdülnek
Vércik, és erejét a harcznép megnyeri újra. —
Tékozló hiu fény, melynek nem elég takarékos
390. Birtok, tengeren és földön keresett hiu étkek,
S asztali költséges pompák! Tanuság legyen ez: mily
Kisszerű a létnek föntartására kívánt szer;
S a természet mily keveset követel! Nem ad enyhét
Isten tudja minő Consulról hátra maradt bor,
395. Bár igya myrrha-⁵³⁾ s arany-szilkéből a beteg ember:
Víz nyújt életerőt; a népnek elég a kenyér s víz. —
Hajh nyomorultak, kik viselik terhét a csatáknak! . .
Most a lefegyverzett sereg ártalmatlanul és gond
Nélkül, békével haza szélyedez⁵⁴⁾. Ó a kivívott
400. Béke után hányan megbánták, hogy kezeikkel

50) — 51) „Hoc hostibus unum, quod vincas, ignosce tuis“ kifejezés értelmét az alább következő „Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas!“ határozta meg. — 52) Lovagiasan megbocsátá nekik a főnőbb elsorolt alávaló vérengzést. — 53) Le Blond Abbé a myrrhát azonosnak tartja a keleti sardonix-kővel. — 54) Caesar a lefegyverzetteknek megengedte, hogy hazájokba visszatérhesse- nek. A spanyolok egyenest haza mehettek; a többiek pedig Varus folyóhoz utasítottak. Továbbá biztosította őket, hogy utközben semmi bántalmuk nem lesz, hogy hadi szolgálatra nem fognak kényszerítettetni, s elkobzott vagyonuk is vissza- adatik.

- Fegyvert forgattak, szomjat tűrték, s az egektől
 Hasztalanul kérték a harczy sikert! Hisz a győzők
 Még hány kétséges harczot, még mennyi keservet
 Érnek meg?! S hogy a harcz sorsát a kétes eredmény
405. Balra ne rántsá, nekik mindenkor győzni, s örökké
 Vért kell ontani és Caesart, valamerre vezérli
 Sorsa, követni hiven. Boldog, ki a roskadozó föld
 Romjai közt a helyet, hova dől, kiszemelte előre!
 A fáradt tagokat csata nem zaklatja, az álmat
410. Harczriadók nem üzik; már a pórmagzatok és nő
 S rongyos házköre és hona lesz biztos menedéke
 A haza tért pórnak. Megkímélé a szerencse
 Attól is, mit a pártérdek kelt máskor a szívben⁵⁵⁾.
 Az⁵⁶⁾, harczfőnöke volt; ez⁵⁷⁾, boldogsága adója.
415. Így csak ezek várják a polgárháboru végét
 Boldogul és minden rejtett vágytól menekülve. —
 De a világ minden részén a harczy szerencse
 Caesart sem kegyelé: vele szintén összeütötte
 A tengelyt ott, hol hullámival Adria mossa
420. Hosszu Salónát⁵⁸⁾ és halkan foly a langyos Jader
 Enyhe Zephyr ellen⁵⁹⁾; hol a harczos lelkű Curikta⁶⁰⁾
 Népre — mely a földön, melyet Adria mos körül, éleng —
 Bizva magát, von erős állást Antonius e föld
 Végsarkán, hoya nem fér, hogyha fődözve az éhség,
425. Ellenséges had. Nincs abrak e földön a lónak,
 Szőke Ceres veteményt nem képes rajta tenyésztni;
 A kiehült katonák a mezők zöldjét fölemészték,
 S fölragván a füvet, letarolt táborhelyeikről
 Tépték a kiaszott gyept. A mint szembe tűnének
430. Társaik a tulsó parton, s Basilus⁶¹⁾, vezetőjük:
 Tengeri fortélylyal készül megszökni a harcznép.
 Nem nyújtják hosszatt a hajó fenekét, sem a végét
 Nem hajlítják meg, mint szoktak: durva gerendát
 Fűznek, terhek alá, rendkívüli módokon össze⁶²⁾.
435. Minden részen üres tömlők tartják e tutajt fön.

⁵⁵⁾ Ezeknek most már mindegy volt, akármelyik rész győzend. — ⁵⁶⁾ Pompejus. — ⁵⁷⁾ Caesar. — ⁵⁸⁾ Dalmát város az adriai parton. — ⁵⁹⁾ Jador, Jader vagy Jadera, város (Zara) vagy folyó, mely nyugat felé foly Dalmátiában. — ⁶⁰⁾ Ezek nem Brundisiumiak, mint némelyek vélik, hanem illyr Curicta sziget lakói Absyrtis szomszédságában. — ⁶¹⁾ Az Opiterginek hajóserégének Praefectusa s vezére. — ⁶²⁾ Tutajt, fenyűtápat szerkesztenek össze.

- Lánczokkal szorosan függesztvék sorba a tömlők,
 És a gerendákat két sor hordozza keresztben.
 Lőtárcsául, nyílt kebelén, nem hord evezőket;
 Lendületet csak a hab, mi körülesapkodja a talpat,
 440. Ád, és bámulatot gerjeszt a zajtalan ingás,
 Nem vervén a habot nyíltan, s nem hordva vitorlát.
 Észlelik a tengert, mikor a lejtő habok árja
 Elvonul, és a lefolyt tenger föltárja fővényét.
 S már a visszafolyó tenger megtölti a partot,
 445. És a reá helyezett bárkát önként viszi mélyre,
 Két más sajkával; de fölülhaladák a magasztos
 Tornyok mind, s a tutaj rengő szárnyakkal ijesztve.
 Még sem ütött rajtuk tüstént Octavius, — őre
 A Dalmátpartnak⁶³⁾ — mérsékelvén a vitorlák
 450. Gyors röptét, minthogy növelé másodszori jöttük
 A zsákmányt; s színlett békével esalta a vízre
 A könnyelmű szökők sajkáit. Mint a vadász, ki
 A félénk szarvast pörkölt tollszaggal ijeszti
 A lőkörbe; avagy, míg hálóját kifeszíti,
 455. Fúrge Moloszebeit⁶⁴⁾ nem hagyja ugatni, s a spárta-
 S Créta-vadászebeket⁶⁵⁾ pórázon tartva, egyéb eb
 Nem fut az erdőben, mint hallgatagon nyomozó⁶⁶⁾, mely
 A meglelt vadakat, szíját rángatva, mutatja. —
 Megteltek, nem sok vártatra, a nagyszerű talpak
 460. Kéjittas néppel; s a szigetről akkor ereszték
 Szélnek a sajkákat, mikor a bucsuzó nap az első
 Szürke homályt ejtő a közelgő éj kebelére.
 De a Pompejust követő Cilik⁶⁷⁾ a víz ölére,
 Ősi kalóz módon, eselt hány: mellőzve a fölszint,
 465. A tenger közepét hurkokkal rakja meg és szét
 Hagyja terülni, míg a tartólánczot fölakasztja
 A sziklás illyrpartokra. Evezhet az első,
 S második is szabadon; de legott a harmadik, a nagy
 Jármű fennakad és a szirtpartok közelébe
 470. Vonják a kötelek. Korhadtan hajlik a szikla

⁶³⁾ Octavius, Pompejus hajóhadának Praefectusa, mint őre az illyr-partoknak, nem ütött rajtok mindjárt, hanem bevárta, míg azok, biztos szökés reményében, minden hajóstól a sik tengerre szálluak, hogy így belőlük minél többet foghassanak el. — ⁶⁴⁻⁶⁵⁾ Vadászebek, származási helyükről nevezve. — ⁶⁶⁾ Ugynevezett vizsla, mely megállja, de nem ugatja a vadat. — ⁶⁷⁾ Ciliciai, Kis-Ázsiában, a közép-tenger mellett.

- A tengerre, de a függő rom, bámulatos, mint
 All, és erdőség árnyával övedzi a tengert.
 Éjszaki szél által széttört sajkákat a hullám
 S emberi hullákat gyakran hányt erre, s az örvény
475. Lón rejtett sirjok. Zsákmányait újra kiönti
 A rejlő tenger; s a midőn kiokádja a barlang
 Gyomra a hullámot, sokkal hevesebb rohanása
 Örvényének, mint a Taormíni⁶⁸⁾ Charybdis.
 Itt állott opitergi lakók seregével előntve
480. A tutaj; és a hajók⁶⁹⁾, állásukból kiszaladva,
 Itt fogják körül azt; míg mások a sziklatetőket
 És partot lepik el. Vultejus a tengeri titkos
 Ármányt észre revén — ő volt a tutaj vezetője —
 Ámbár hasztalanul, megkísérté a kelepezt
485. Kardjával ketté vagdalni; remény színe nélkül
 Készti csatára hadát, bár azt sem tudja: csatázni
 Lenne e jobb itt, vagy hátat fordítani a harcznak.
 Mégis az elszántság, mit meglepetés közepett birt,
 Eszközlé itt is: sok ezerrel, kik bekeríték
490. A megakadt járműt, küzdött a maroknyi hajónép,
 Ámbár csak kis időt; minthogy befödé a világot
 Barna lepellel az ég, s békét nyújtott a sötétség.
 Ekkor meghökkent seregét, mely félt a közelgő
 Vésztől, így tüzelé Vultejus lelkesedésre:
495. „Ifjak, kik szabadok még egy rövid éjszaka vagytok,
 A válság perczen jól intézzétek utólsó
 Dolgotokat! Ki halált választani időt nyer, az élet
 Nem rövid annak; s hős lélekkel nézni szemébe
 Ifjak a rátok mért végzetnek, szinte dicső tény.
500. Nem tudván, a jövő élet még mennyire terjed,
 Egyre megy a léleknagyság: akar ejtsd a reménylett
 Éveket áldozatul, akar éltednek legutólsó
 Perczét, hogyha kezed végzendí művét a halálnak.
 Nincs rá kényszerűség, hogy halni akarjon akárki.
505. Futni lehetlenség. Vérünket szomjuhozó nép⁷⁰⁾
 Zár minden részről bennünket. Haljatok önként;

⁶⁸⁾ Tauromenium, város Sicília keleti partján, ma Taormina. — ⁶⁹⁾ Pompejus hajói. — ⁷⁰⁾ Cives helyett alkalmasint Cilices értendő; mert Vultejus aligha volt hajlandó őket romai polgár czímmel — ámbár az Opitergiumiak is romai polgárok voltak — akkori helyzetében megtisztelni.

- Senki se rettegjen: vágjunk jó képet az átkos
 Sors játékához. De ne essünk vak dühe közt el
 Öldöklő harcznak, hol az éj gyász leple alatt sujt
510. A küzdő harcnép kelevézt egymásra, s a hulla
 Összevegyülve hever, s a halál sokféle nemében
 Elvesz a hősi erény. Oly nyílt tutajokra helyeztek
 Isteneink minket, hol az ügyfél s elleneink is
 Láthatnak. Legyenek tanuink a tengerek és föld,
515. És a sziget legfőbb szikláit. A partokon álló
 Mindkét fél látand bennünket. Nem tudom a sors
 Mily maradandó nagy példát készít esetünkből:
 A mit örök lapján mutat a történet a hűség-,
 S karddal megvédett kegyeletről, e fiatalság
520. Mind tullengi. Igaz, hogy meggyilkolni magát ön
 Kardjával, Caesar érted, nem nagyszerű tett; de
 Ostromzárban nincs ily nagy szeretetre magasztosb
 Zalog, a mit nyujtsunk. Sokat elveszen érdemeinkből,
 Hogy foglyokká nem lettünk öregek- s gyerekekkel ⁷¹⁾.
525. Lássá az ellenség, mily megtörhetlen a férfi;
 És a dühöngőktől, kik könnyen szállnak a sirba,
 Rettegjen; másrészt örvendjen, hogy nem akadt fenn
 Több tutajunk ⁷²⁾. Ők majd megkísértik hiu frigygyel,
 S bémocskolt éltünk árán megrontani minket.
530. Vajha, hogy annál szebb hír fonja körül az egyetlen
 Hősi halált, kegyelemszót hirdetnének, azontúl
 Áldó szende reményt; hogy, majd, ha szívünkbe meritjük
 Gyilkos aczélunkat, kétségbeesési merényt ne
 Foghatnának ránk! Oda nagyszerű hősi erény kell
535. Caesar, hogy mikor annyi ezer közt hull el e néhány:
 Ezt kárnak tartsd és vereségnek. Még, ha a végzet
 Mentségemre utat nyithatna is: abba rohannék,
 A mi reám itt vár. Bajtársak az életet én már
 Félre vetém, s a halál izgalma egészen előnté
540. Lényemet; ah ez düh: csak azok szíve érzi, kiket már
 Ért a halál szele; mert élőktől rejt az Isten
 A boldogságot, mely a haldoklót előzönlí!“
 A nemes ifjak mind oly lelkesedésre hevültek:

⁷¹⁾ Mert így oly hősi elszántsággal, mint a Saguntumiak, nem hányhatják tűzbe vagy kardra kisdedeiket stb. — ⁷²⁾ Mert, ha még egy pár volna jelen, nem kételkednék a győzelem fölött.

- Hogy, kik a csillagokat, mielőtt szólt volna vezérök,
 545. Könybe borult szemmel nézték, s iszonyodtak a gönczöl
 Rudja hanyatlásán ⁷³⁾, ugyanók, áthatva a lelkes
 Tantól, óhajták a virradatot. Sietett is
 Akkor az ég ragyogó csillagseregét lemeríteni
 A tengerbe; hisz a nap már a Leda ⁷⁴⁾ jelében
 550. Volt, hol legmagasabb fénypontja a Rák ⁷⁵⁾ közelében
 Áll; ott a rövid éj sürgette a Thessali ijjást ⁷⁶⁾. —
 Istria népét a hajnal sorakozva találja
 A szirtpartokon és a Liburnok harcra teremtett
 Sorhadait s görögök sajkáit látja evezni.
 555. Megkísértették eleinte, kerülve a harczot,
 Friggyel győzni: ⁷⁷⁾ ha tán a foglyoknak, halogatván
 A végső órát, édesbbé lenne az élet.
 Mint kőszirt állott a törbe került fiatalság,
 Harczaggály nélkül; érezve, hogy önkeze ontja
 560. Szívvérét: s nem birt a harczaj a férfi kebelnek
 Végletekig fokozott elszántságára hatással.
 Megszámálhatlan kart foglalkodtat a földön,
 S tengeren e néhány: ily döntőleg hat a végső
 Elszántság. A midőn belátták már, hogy a harczban
 565. Folyt elegendő vér: ellenségről maga ellen
 Fordult a vérdüh. Vultejus a jármű vezére
 Első tárá föl keblét a gyilkos aczélra;
 Így szólván: „Ifjak, véremre kinek keze méltó,
 S biztos jelként, hogy kész itt meghalni: ki sujtja
 570. Szívemen át kardját?“ A vezér nem mondhatta több szót,
 Villámként mártván, több kéz, keblébe a kardot. —
 Mindre helyeslőleg nézett; azt meg, ki először
 Sujtá, hálából haldoklás közben ölé meg.
 Most mind összeszalad, s egymáson végzi a kis had
 575. Átkát a harcznak. Szintigy támad vala Cadmus ⁷⁸⁾
 Magvaiból, s egymást így ölé ki a Thebai ⁷⁹⁾ harcznép,

⁷³⁾ A Gönczöl rudja kelet felé hajolván arra mutat, hogy közeledik a hajnal. — ⁷⁴⁾ Kettős jegy, mivé Leda fiai, Castor és Pollux változtak. — ⁷⁵⁾ A legmagasabb égi jegy. Midőn a nap e jegybe ér, leghosszabb a nap s legrövidebb az éjszaka. — ⁷⁶⁾ Ijjásjegy, mely monda szerint Saturnus fiából, Chironból támadt, s mintegy kergetve az éjszakát, akkor tűnik le, midőn a nap fölkel. — ⁷⁷⁾ Igéretekkel, hogy ha magokat megadják, életök meg lesz kímélve. — ⁷⁸⁾ Szintigy öldöklé egymást a földnép, mely a Cadmus által földbe vetett sárkány fogakból született. — ⁷⁹⁾ Dircaea v. Thebana.

- Szörnyü előjeleül a fivérek ⁸⁰⁾ gyász esetének;
 E fogból nőtt nép Phasis ⁸¹⁾ mezején a barázdát
 Annyira megtölté — bősztítve varázslatok által —
580. Testvérvérrel, hogy maga is Medea ⁸²⁾ ijedve
 Szemlélé a csapást, mit a titkos füvel először
 Véghez vitt. Egymást gyilkolva dől a fiatalság;
 S ritka dicsőségben ragyog a hősök kimulása
 E gyász vérszüreten: leterítnek s földre kerülnek
585. Kölesönös ütleget alatt; jól végzé szörnyü döfését
 Haldoklás közt is minden kéz; mert nem erősen
 Sújtó kard műve volt a seb; úgy döltek kebelökkel
 Kardba az átszúrttak, s nyakukat nyomták a gyilokhoz.
 Ugy hozván a kaján sors, hogy testvérré kerüljön
590. Testvér és az atyák fiaikkal jöjjenek össze:
 Nem remegő kézzel, s a fegyver egész erejével
 Öldöklék egymást. Csak az egyben volt kegyelet: hogy
 Nem döftek kétszer. Félig meghalva vonák már
 Sebjeiken kitolult belrészöket a tutajon, s nagy
595. Vérpatak ömlék a tengerbe. Nem is vala hátra
 Más, mint még egyszer láthatni megunt ragyogását
 A napnak; büszkén a győztes félre tekintni;
 S türni a néma halált. Holt testek halmaza látszik
 A tutajon; s a midőn a győztesek eltakaríták:
600. Nem győző a vezérkar bámulatát kifejezni:
 Hogy lehetett a vezér mindenkinek ennyire kedves! ⁸³⁾
 Még az egész földet befutó hír nyelve hajóról
 Föllengősből nem szólt. Mégsem okulnak a gyáva
 Népek e hős példán: mily könnyü, saját kezeikkel
605. Törni meg a rabigát! Fegyver teszi rémületessé
 A kormányt; s fegyver közt sorvadván a szabadság,
 Azt sem tudja, hogy a rabságtól óvni magát, van
 Adva a fegyverzet! Bár mindenkor kikerülné
 A gyávat a halál, s csak hősnek lenne jutalma! —
610. Szintily erős harez folyt ugyanekkor Libya földén.

⁸⁰⁾ Etocles és Polynices, Oedipus Thebai király fiai, kik abban egyeztek meg: hogy évenként egymást főlátva fognak uralkodni; utóbb az egyeduralom miatt harezra keltek, s a csatában egymást agyon vágták. — ⁸¹⁾ Colchis, melynek főfolyama Phasis. — ⁸²⁾ Medea, Aetes Colchisi király leánya, híres varázsnő, ki Jasont az aranygyapju elrablásában segítette. — ⁸³⁾ Az ellenfél vezérei bámulták: hogy lehet Caesarnak ily nagy tekintélye övéi előtt; s hogy nyerhető meg Vultejus ennyire a csapat ragaszkodását?

- A Lilybae-révből⁸⁴⁾ ugyanis Curio⁸⁵⁾ kivitorláz,
 Gyöngéden lengvén éjszak szele⁸⁶⁾, s Clupea s a nagy
 Carthago félig dőlt várai közt amaz ismert
 Partoknál állt meg. Tábort ott vert legelőszőr,
 615. Távolság a tengerek ősz hullámainál, hol a lassu
 Bagrada⁸⁷⁾ ömlik alá száraz fövényén a vidéknek.
 Innen szállta meg a halmot, s a szerte kívánsott
 Sziklákat miket úgy, mint Antaeus birodalmát
 Ir le a hű őskor. Ki akarván Curio tudni
 620. Titkos okát ezen ősnévezetnek: a nép előzől
 Mondákkal, miket a fiu apjától örökölt volt.
 „A föld megszülvén őrájait, újra reménybe
 Jött, s a libyai barlangban rettenetést szült,
 Melyben büszkébb volt, mint Typhon-, Tityos-, avagy
 625. Vad Briareusban; s csak azért lón győztes Olympus,
 Mert Antaeust ott hagyták Phlegraei tanyáján⁸⁸⁾.
 Még azzal fokoza roppant erejét e fiának
 A föld: hogy küzdvén, ha megérintendi szülőjét,
 Új életre derül a hősi erő a tagokban.
 630. Lakhelye e barlang volt. Azt mondják: e magas szirt
 Árnya alatt rejtett, s leterített szörnyű oroszlán
 Szolgált tápszereül. Nem aludt bőrén a vadaknak,
 Sem falevél nem volt nyoszolyája, a földre terülve
 Gyűjtött újra erőt. Meggyilkolt Libya földén
 635. Minden földművelőt, s ki hajón e tájra vetődött.
 A fekvés edző erejét nem vette igénybe
 Rég, s elmellőzé anyját; mert vele, ha állt, sem
 Bírt már semmi erő. Mig e vérengző hire elhat
 A vizek és földek vad szörnycit irtogató hős
 640. Herkulesig, s becsalá őt Libya hő fövényére.
 Azt Cleonán⁸⁹⁾ ejtett himoroszlán bőre takarta;
 Antaeust meg azé, mit elejtett Libya földén.
 A vendég olajat használta olympi modorban;
 Antaeus, nem igen bizván a szülői segélyben
 645. Lábérintésből⁹⁰⁾, testére tüzes fövenyet szórt.

84) Lilybae, sicíliai hegyfok. — 85) Caesar oly utasítással küldötte Curiot
 Siciliába, hogy ezt meghódítván, tüstént Afrikába vonuljon. — 86) Azaz: kedvező
 széllel. — 87) Folyó, mely Utika mellett szakad a tengerbe. — 88) Tehát csak
 azért győzött az ég, mert Antaeus nem harczolt az óriásokkal. — 89) Nemaei
 oroszlán, melyet Cleona és Philumtes közt ölt meg. — 90) Azaz, ha csupán csak
 lábával érintheti az erőt kölesönző földet.

- Átölelék egymást vaskarjaik; a nyak erősen
 Ellentáll a karok hajlításának; a homlok
 Homlokon áll, de fejük nem mozdul, s érzi a küzdő,
 Hogy párvára talált. Erejét sem vette igénybe
 650. Alcides mindjárt, mégis, hogy amaz kimerült már,
 Értésére adá a gyors lihegés, s a kifáradt
 Testen jégeseppként lefolyó küzdelmi verőték.
 Ekkor a fáradt nyak lelohadt, a mell beszorítá
 A mell, és a kezek mellékes ütése behajtá
 655. A esetlő inakat. Már átkulesolva derékon
 Antaeust, gyomrát mód nélkül összeszorítá,
 S lágyékát térddel kifeszítvén, földre teríté
 Hosszatt a viadort. A száraz föld letörölte
 Izzadságát: fris vér lüktet az életerekben,
 660. Izmai duzzadnak, s az egész test újra szilárdul,
 És Alcides erős karjából a neki edzett
 Test kiszakasztja magát. Áll és bámulja magában
 Herkules ezt az erőt. Így mint újoncz is alig félt
 A sárkányszörnytől az Inachus partokon, ámbár
 665. A leszegett nyakon ott új kígyófők növekedtek ⁹¹⁾.
 Egyképen küzdtek; de ez önmön, amaz meg a földnek
 Használá erejét. Soha jobban mostohaanyját ⁹²⁾
 Nem táplálta remény: látván izzadni kifáradt
 Tagjait és száradni nyakát annak, ki Olympust
 670. Föntartá vállán. S ez után már lankadozását
 Sejtven karjainak, nem várá, hogy leteperje
 A hős: önként dőlt Antaeus földre, s erősbben
 Kelt mindenkor föl. Bele szállt a föld kebelében
 Rejlő minden erő a fáradt tagba, s a föld is
 675. Vált a vivő mellett. Hogy végre hatása e titkos
 Földérintésnek kiderült, Alcides eként szolt:
 „Állnod kell; nem fogsz leterülni; a földre eséstől
 Majd meggátollak. Függjön keblemre tapasztva
 Megrokkant tested. Fekügyél Antaeus így itt ni!”
 680. Így szólván, magasan föltartja a földre törekvő
 Ifjut. A föld többé a haldokló fiúnak nem
 Birt juttatni erőt tagjába. Az ég s anyaföld közt
 Tartá Alcides; s ámbár a halál jege immár

⁹¹⁾ A lernai szörny, melynek nyakán egy levágott kígyófej helyett azonnal kettő támadt. — ⁹²⁾ Junó, ki minden áron vesztét kereste Herkulesnek.

- Elfojtá keblét: még jó ideig nem ereszté
 685. Földre az ellenfélt. Innen jelölé a saját hős
 Tettein elbámult ősnép ama földet e névvel ⁹³⁾.
 Még ragyogóbb névvel jelzé e halmokat az, ki
 Visszahívá Latium várából a zsaroló Pünt,
 Scipio ⁹⁴⁾, itt ütvén táborát, hogy Lybia földét
 690. Meghódítá. Im még látszik a hajdani sánczok
 Romja; e térségen győzött volt Roma először.
 Curio, mintha e tájt győzelmi varázslat uralná,
 S őt is a hajdaniak diadalmi babérja keresné,
 Örvendett: s gyászos sátrát a szerencse helyére
 695. Ütvén, táborozást kezdett. De varázs hitelétől
 Megfosztotta a tájt; mert nem volt tábora a vad
 Ellenségével sem szám-, sem erőre egyenlő.
 Afrika Romának hódolt részén ez időben
 Várus volt a vezér, ki, habár Latium seregében
 700. Megbizik, összeszedé mindünnen Libya népét,
 És örömet követé még a legtávolibb is
 Fejdelmét Júbát ⁹⁵⁾. Sohasem birtak fejedelmek
 Ennél roppantabb földrészt: hosszára, nyugatnak
 A Gadesparttal ⁹⁶⁾ szomszéd Atlasvizet éri;
 705. Délen a Syrtissel ⁹⁷⁾ tőszomszéd Ammon a mesgye;
 De széltében a nagy tengert érinti határa
 E heves országnak, s a forró égöv egészen
 Elfér száraz ölen. Minden népsége e földnek:
 Autololák ⁹⁸⁾ s kóbor Numidák ⁹⁹⁾ táborba gyűlönnek,
 710. És a szilaj lóról küzdő Getulok ¹⁰⁰⁾, s az egészen
 Indszinü Mór, nyomorult Nasamon ¹⁰¹⁾, s perkelt Gara-
 maszszal
 Társult Marmaridák ¹⁰²⁾ gyors sarjai és a Mazákok ¹⁰³⁾

⁹³⁾ A régiek meg akarván azon idők eseményeinek emlékét őrizni, e helynek „Antaei regna et monumentum” nevet adtak. Plin. l. 5. c. 1. —

⁹⁴⁾ Scipio Afrikába szállítván seregét, egy éjjel két táborát fölgújtotta az ellenségnek, Syphaces királyt elfogta, Hannibált pedig — Lucanus ezt érti a Pünt alatt — ki már 16 évig harczolt és győzött Italiában, visszaidézte onnan Afrikába, hogy őnhonát védelmezze. — ⁹⁵⁾ Juba, Numidia s Mauritania egy részének királya, Pompejus híu barátja, kezdetben 600 numidiai lovas s 400 gyalogot küldött Varusnak; utóbb maga is segítségére ment összes hadával. — ⁹⁶⁾ Gyarmatváros Hispaniában, ma Cadix. — ⁹⁷⁾ Két tengeröböl neveztek így Afrika északi partján: egyik nagyobb, ma Sidrai öböl; másik kisebb, ma Cadesi öböl. —

⁹⁸⁾ Mór-nép Afrika nyugati partján. — ⁹⁹⁾ Nomád-nép. — ¹⁰⁰⁾ Nép, Libya belséből. — ¹⁰¹⁾ Igen szegény nép Marmaria kopár földjén. — ¹⁰²⁾ Gyorsaságról híres nép. — ¹⁰³⁾ Mór-nép.

- Kik nyíleresztésben jól megközelítik a Medust;
 S a Massylianép, mely zablátlan lova szőrén
715. Ülvén, vesszszóvel hajlítja; s a ritka vadásznép,
 Mely sátrát üresen hurczolja, s a mérges oroszlánt
 Nem löfegyverrel, hanem öltönyvel teszi tönkre¹⁰⁴).
 Juba királyt nemesak polgárok hareza tüzelte:
 Öt a magán gyűlölet szintugy sarkalta csatára.
720. Mert azon évben, hogy lábbal tapodá a világi
 S szent jogokat: kész volt, a tribuntörvények alapján¹⁰⁵),
 Curio Jubát is letaszítani az ősuralomról;
 S Libya földjéről száműzni, midőn leigázni
 Készült Romát is¹⁰⁶). Most e bántalmak eszébe
725. Jutván, úgy tartá: mint megmentett koronája
 Zsoldját, e harczot. Megdőbbent Curio, hallván
 Juba hírét és . . mert sem az újonczok, sem azok, kik
 Rhenus hajjainál megszokták már a csatázást,
 Nem kegyelék Caesart; s a Corfinumbeli foglyok
730. Új harczfőikben nem bíztak; a régiek ellen
 Szívökben gyanu élt; s azt hitték, hogy jogosan küzd
 Mindkettő¹⁰⁷). De midőn sejté, hogy tönkre silányít
 Mindent a félénk pangás, s szökdösnek az éji
 Örök a sánczokról, megijedt lelkéhez imigy szólt:
735. „Elszántság közepett félelmünk mérge eloszlik:
 Én ragadok fegyvert legelőször; a harczosok addig
 Küzdjenek érdekemért, míg enyéim; az ingadozásra
 Tétlenség csábít. Csata üzd el a lajha tűnődést! —
 Hogyha kivont karddal föltámad a harczdüh, s a szégyent
740. A sisak eltakará, van-e példa rá, hogy a harczfők
 Még tanakodnának, vagy az indokokat füzögetnék?
 A ki hol áll, oda huz¹⁰⁸); mint küzdhomokon, nem a régi
 Megbántás üzi a viadort: az erőre egyenlők
 Szoktak agyargani ott.“ — Így szólt s seregét csatarendbe
745. Állítá; s a jövő bajt nyájasan eltakaró sors
 Kezdetben kegyelé. Mért Varust megfutamítá,

¹⁰⁴) E vadászok a rohanó oroszlánnak fejére vetik bő öltönyüket, s szemeit elhomályosítva kerítik hatalmukba. — ¹⁰⁵–¹⁰⁶) Azon évben, midőn Curio mint Tribunus, Caesar által megvesztegetteték, kímélet nélkül dúlt szent és világi jogokon egyképen. Ekkor akará Jubát is megfosztani trónjától; s Romát is szabadságától elűtve, Caesar uralma alá helyeztetni. — ¹⁰⁷) Azt hitték, hogy Pompejusnak is igaza van, Caesarnak is. — ¹⁰⁸) Azaz, mindenik azon párt érdekeit támogatja, melyhez tartozik.

- És a csupasz vadnép hátat fordítva iramlott
 Vissza a földvédig. De midőn Varus vereségét
 Juba király hallá, örvendett, hogy neki szánta
 750. E győzelmi babért a sors: seregét kiragadta
 Titkon; mély csendet rendelt, s aggályt csak az egy szült:
 Ellensége vajon, sejtén, nem hagyja-e cserben? ¹⁰⁹⁾
 Elküldé a király, élén egy gyöngé csapatnak,
 Sabburát: hogy, mint a sereg másodvezetője ¹¹⁰⁾,
 755. Színlett harcokkal bolygatva, kezére kerítse
 Ellenségét. Ő maga a had főerejével
 Egy mély völgybe lapult. Ép, mint az egyiptomi kígyót
 A szemesebb ellen ¹¹¹⁾ megcsalja, midőn földézi
 Ádáz mérget: majd ide, majd oda ejtve az árnyat
 760. Farklebegésével; s míg a kígyófő levegőnek
 Ront, torkon csipi őt ellenfele, mentesen a vész-
 Genytől, s hasztalanul ömlik torkán ki a mérge.
 A csel jól sikerült; mert, nem kémlelve ki álnok
 Ellensége egész erejét, éjente a bősziűt
 765. Curio harcrahamot rendelt a lovas csapatoknak
 S kelletnél beljebb engedte a még nem is ösmert
 Tájon menni; míg ő maga összes hadseregével
 Hajnalban szintén indult; bár mennyire inték:
 Övni magát e ravasz néptől, s a púnhadak ismert
 770. Csalfa fogásaitól. Az alig mult játszi szerencse ¹¹²⁾
 A fiatal harcztót örvénybe sodorta, s a polgár-
 Háboru elragadá szerzőjét: szikla tetőkön,
 S uttalan ormokon át mászkált összes seregével.
 Végre az ellenség föltűnt egy távoli halmon,
 775. Cselből hátrálást színlelve; míg a halom alján,
 A tágos téren csataállást vett seregével.
 Ő ¹¹³⁾ színlésre nem is gondolva, üzőbe vevé, mint
 Győző a szaladót, s seregével a sikra kiszállott.
 Ekkor tűnt ki a csel: látván a futó Numidáktól,
 780. Kik belepék a körülfekvő hegyeket, bekerítve
 Hadseregét. A vezér elbámult törbe kerített
 Népével. Nem fut sem a gyáva, sem ütközetet nem

¹⁰⁹⁾ Juba nem attól félt, hogy megverik; hanem, hogy őt észrevevén megszöknek előle. — ¹¹⁰⁾ Sabbura volt a király megbízottja, s mintegy helytartója. — ¹¹¹⁾ Egyiptomi petymég = ichneumon. — ¹¹²⁾ Mely inémt győzelenre segíté, hogy annál nagyobb legyen utóvesztesége. — ¹¹³⁾ T. i. Curio.

- Kezd a vitéz. Hogyan is, mikor a harczmén a rivalgó
 Harsonaszóra, szokott módon, nem tombol a szírtén ;
785. Megtűri szájkízó zabláját, hosszú sörényét
 Összezilálja, fülét neki hegyzi, emelgeti fáradt
 Lábát, szép nyaka csügg, füstölg tagján a veróték,
 S szikkadt szájából érdes nyelvét kiereszti;
 Szűgye rekedten hörg a leggyorsabb lihegésben
790. És az ütér bádgyadt mozgása alatt az erőtlen
 Bél kiterül, s véres zabláján összezsomósul
 A száraz tajték. Már nem mozditja verés, vagy
 Kényszerű ösztönzés, s örökös sarkantyura sem hajt.
 Megsebesítve üzék a lovat; de mit ér, ha így indul
795. A ló, nem lévén roham és szaladásra hevülve:
 Csak is, az ellenhez közelebb jutván, rövidíti
 A távot, s mintegy sebeit viszi a nyíl élébe.
 De, hogy a kóbor mór, tűzménjével, csapatokban
 Indult: rengett a föld; s mint a bisoni szélvész:
800. Ugy kavará föl a port, s éjfátyolt vont az egekre.
 És, hogy a harczihar a gyalogokra rohant, bizonyos volt
 A vereség; s addig tartott a harc, míg az ellent
 Lassanként leölék¹¹⁴); s lehetetlen volt a viszonzás,
 Gyilkos ökölharcban. S így a körbe került fiatalság
805. Távolról egyenes, közel oldalagos bökődését
 Érzi a lándzsáknak; de nem is seb s vér öli meg csak:
 A nyilzápor elég, hogy agyonnyomkodja, s a lándzsák
 Terhe. Az oly roppant seregek kis körre szorultak;
 És, haki féltében menedékül a harc tömegekbe
810. Surrant: megsérté a rokon fegyver sűrűsége.
 Még tömörebb leve a kör, hogy, hátrálva, a szélsők
 Megzavarák a hadat. Nincs akkora hely, hogy a
 fegyvert
 Megmozdíthassák a szorongásban; zsúrolódnak
 A zsúfolt tagok és ropog a vértfödte kebelhez
815. Zökkent mell. A mór¹¹⁵) nem látott oly diadalmi
 Képet, mint a minőt a szerencse ígért: patakokban
 Nem látott vért, sem szétszórt tagokat, s leterített
 Testeket: egy sajtolt halmot képztek a hullák.

¹¹⁴) Azaz csak addig tartott a harc, míg a vad nép leöldöse a romaiakat.
 — ¹¹⁵) T. i. Juba király.

- Keltse föl a sors új véráldozatával a vészes
820. Carthago gyűlölt siri árnyait; és a kegyetlen
Büntény Hannibal és a Pünök lelkeit érje! ¹¹⁶⁾
Roma bukásában vad Libya térein, ó ég,
Pompejus s a Tanács csak vétkes előnyre találhat:
Vajha e győzelmet rajtunk maga Afrika venné! ¹¹⁷⁾
825. Curio így látván seregét a földre tiporva,
S a vész nagyságát a vérpocsolák tanusítván:
Nem birt lelkével megválni e szörnyű csapástól,
S futva remélni: rohant inkább s elesett seregével,
Hősi halállal, bár kényszer fejté ki erélyét ¹¹⁸⁾.
830. Mit használ a piac ¹¹⁹⁾ s lázító szózataid ¹²⁰⁾ most,
Mikkel mint Népvéd ¹²¹⁾, s mint népzászlósa, a népnek
Fegyvert nyújtottál? A Tanács joga, a mit eladtál,
Mit használ? S hogy a vőt gyász harcza keverted
ipával?
- Nyugszol, még mielőtt a vezérek Pharsaliának
835. Gyász mezejét érték; s a polgárháboru mérgét
Nem láthattad. Eként lakol omlott véretekért ős
Roma: Nagyok ti is így bünhődtök szörnyű halállal
A kihuzott kardért! ¹²²⁾ Mily boldog lenne a város,
S polgárság; ha a Fők a szabadságért oly erélylyel
840. Küzdnének, mint a boszuért! Im mórmadaraknak
Szolgál a deli test étkül, s sirorom se takarja
Curio hulláját! — De mi, ifju, megadjuk a méltó
Dieskoszorút munkás éltednek. Hasztalan arról
Hallgatnunk, kinek ön ragyogó hire őrzi jövőndő
845. Hallhatlanságát. — Romának alig vala ennél
Lelkesb gyermeke és, mielőtt tévutra sikamlott ¹²³⁾,
Szent törvényeinek hűbb őre. Az árta leginkább
Romának, hogy a kor bős szelleme, ostoba dicsvágy,
Tulzó fény s kincsszomj által kiemelte a gyöngébb

¹¹⁶⁾ Kik a pünháborukban csestek. — ¹¹⁷⁾ Vajha e förtelmes harcra Afrika adott volna okot. — ¹¹⁸⁾ Domitius biztatta Curiot, hogy futás által meneküljön; de, semhogy serege nélkül térjen vissza, elszánta magát, csatában meghalni. — ^{119—120)} Forum, hol a néplázítóbeszédek tartotta. — ¹²¹⁾ A Tribunok beszédei igen gyakran szolgáltak üszkeiül a néplázadásoknak. Curio pedig, mint Tribun, legdühösebb ellene volt Caesarnak; de ez által pénzzel megvesztegetvén, rögtön legelszántabb pártemberévé lett, s utóbb a városból megszökvén, egyik főtenyezője lett a polgárháborunak. — ¹²²⁾ Melyet a köztársaság ellen emeltek. — ¹²³⁾ Mielőtt Caesar megvesztegette.

850. Lelket sodrából; s elpártult Curio szintigy
Árt vala Gáll-zsákmány- s aranyért a romai ügynek ¹²⁴).
S bár a vérjogokat fegyverrel nyerte hatalmas
Sylla, dühös Marius, vérengző Cinna, s azok, kik
Caesar házából származva bírák e hatalmat:
855. Mindnyáján vették — ez az egy meg eladta a várost ¹²⁵).

¹²⁴) Kincsszonj stb. birták árulásra. — ¹²⁵) Amazok másokat megvesztegetve, megvették; Curio pedig, más által megvesztegetve, eladta Romát.

V. KÖNYV.

Pompejus és a romai Senatus Epirusban. Lentulus beszédje a tanácshoz. Elhatároztatik a harc Pompejus fővezérsege alatt. 1—72. — Appius megkérdezi a delphii jósbarlangot, mely neki halált jósol. 72—249. — Caesar lecsillapítja a Piacenzában föllázadt veteránokat. 250—401. — Caesar sietve Brundisiumba küldi hadát s 40 napig Romában időzvéen, maga is oda megy; daczára a tölnek, hajóra száll. Borzasztó tengeri vihar. Palaestenél kiköt. 402—493. — Szemközt áll a két harczfő. Caesar ütközni akar, s boszankodik Antonius késlekedéséért. Caesar éji időben rendkívüli vakmerőséggel egy naszádra száll s roppant vihart áll ki. 494—719. — A sereg örvendezése visszaérkezése fölött. Antonius Nymphaeumnál kiköt. 719—767. — Pompejus sejtve a közelgő vészt, Corneliát Lesbosra küldi. Cornelia keserves bucsuzása. 768—869.

- Eként a harczok sebeit fölváltva¹⁾ kiállott
 Harczfőket, jó s rossz sors közt, de erőre egyenlőn
 Vitte el a Macedon földekre a játszi szerencse.
 Már hóval takará Haemust²⁾ és hűvös Olympust³⁾
 5. A tél, és nem volt már messze a nap, mely az évnék
 Új nevet eszközöl⁴⁾ és Jánust, az idők vezetőjét
 Első tiszteli meg⁵⁾. S ámbár még a jogos évet
 Bé sem tölté a két Consul⁶⁾, a homnak atyáit,
 Kik szétszórva a harczok végett, Epirusba
 10. Összehívá. Idegen s rut fészek ölen gyülekeztek
 Nagyjai Romának; s az ügyek titkát a tanácstest,
 Mint vendég, idegen földön hallá. Ki nevezne
 Ennyi jogos bárdot s bárdvesszőt táborozásnak?⁷⁾

¹⁾ Pompejus Massiliánál s Ilerdánál, Caesar pedig az Adrián s most Afrikában veretett meg. — ²⁾ Thrák hegyek. — ³⁾ Szinte hegy, személyesítve, mint Atlas leánya. — ⁴⁾ — ⁵⁾ Január első napja, melyen új Consulok választottak s ezek nevei tüzetek az évkönyvnek czimlapjára s így az évnék nevet adtak. Az év első napja Janus tiszteletére ünnepeletett. — ⁶⁾ Még vége sem volt a Consularis évnék. — ⁷⁾ Kérde: vajon nem nevezhetni-e Pompejus táborát, hol a Senatorok s annyi törvényes országnagy gyűlt egybe diszjeleikkel, inkább országtanácsnak, mint tábornak?

- A néppel tudatá a főbbek rendje, miként ő
15. Nem követé Magnust, inkább Magnus követé őt⁸⁾.
 A mint csend állt bé a kedélyre levert honatyák közt,
 Lentulus egy magasabb szószerkből ékesen így szólt:
 „Hogyha latin jellem, s szivetekben az ősiekéhez
 Méltó lelkesedés él: nem mily földre szorúltunk,
 20. És mily messze vagyunk a fogolyváros kebelétől,
 Kell néznünk; e gyűlés képét kell venni szemügyre⁹⁾.
 És, honatyák, legfőbb jogotoknál fogva, először
 Mondjátok ki, a nép hadd tudja meg és az egész hon,
 Hogy mi vagyunk a Tanács. Mert vessen bár a szerencse
25. Éjszaki Gönczölnek jégrudja alá, vagy a forró
 Égöv gőzbe borult pontjára¹⁰⁾, a hol sem a nap nem
 Nő, sem az éj: oda is követend bennünket a főjog
 És legfőbb hatalom. Mikoron Tarpéja leégett
 A Gállüszköktől! és Vejít lakta Camillus¹¹⁾,
30. Ott vala Roma. E rend, változtathatta lakását,
 Nem veszté jogait¹²⁾. Caesar csak a népelhagyott ház
 Bús födelét s falait bírhatja, s a néma jogokkal
 A törvényszünetes zárt gyűldéket¹³⁾. Honatyákul
 Ott a tanácsház nem lát mást, mint kik kiűzetek
35. Hajdan a városból¹⁴⁾. A főrendből, a ki csak nem
 Volt száműzve, velünk van¹⁵⁾. A harc első rohamában
 A büntiszták, és kik a tartós béke nyugalomát
 Megszokták, robbantak szét: ismét helyeikre
 Térnek mind a tagok. Lám Hesperia¹⁶⁾ az egész föld¹⁷⁾
40. Lelkesedésével pótolja az ég: diadalmat
 Nyertünk a dalmát vizeken¹⁸⁾, vad Libya földjén
 Curio¹⁹⁾, mint főfő a Caesar-féle Tanácsban
 Szint csesett. Harczfők! kezetekbe ragadva a zászlót,

8) Nem ők vannak Pompejussal, hanem ez övelők. — 9) T. i. hol Roma főmeltóságai összpontosultak. — 10) Akár a fagyos éjszaki, akár a forró déli földekre, az egyenlítő alá. — 11) Camillus Ardeaba száműzetett, honnan visszahívván, Vejiben lakott, s itt ruháztatott reá a legfőbb hatalom. Ekkor tehát Vejiben volt Roma. Hogy a Capitoliumot a Gallusok gyujtották volna föl, nem áll. — 12) Azaz: a Senatus jogai, bárhol tartózkodjék, mindenütt vele vannak. — 13) Caesar az üres várost foglalta el, mely valódi gyászkepe volt az elnyomott törvény- és hatalomnak. — 14) Csak oly egyének gyülekeztek körüle, kiket a törvényes rend annak idejében száműzött, mint bűnösöket a városból. — 15) A ki nem száműzetett már előbb, az mind Pompejus táborában volt. — 16) T. i. az elfoglalt Italiát és Hispaniát. — 17) Azaz: segítségünkre összeseregltő népei. — 18) Vulteius az opitergiumi tutajon. — 19) Caesar legbensőbb barátja s tanácsosa.

- A végzet folyamát gyorsítsátok, s az egekbe
45. Vetve reményeteket, gyúlaszszon a jó siker ép oly
Lelkesedésre, minőt az igazság szent ügye²⁰⁾ keltett
Futva az ellen elől. Jogaink, végével az évnék,
Végződnek. Honatyák! kiknek nem jár le hatalma,
Gondoskodjatok a közről²¹⁾, kinevezve vezérnek
50. Pompejust. "A Tanács e névre kitört örömeiben;
És a hon és önmön sorsát Magnusnak adá át²²⁾. —
Most a királyoknak s a kesergő népnek adának
Kellő tiszteletet: kitünő dicsfény koszoruzta
Phoebus kedvenczét, Rhodost, vizi hős seregéért;
55. S zordon Taygetes²³⁾ nyers harczosait. Kiemelték
Ős Athene hírét²⁴⁾; és Phocist Massiliáért
Főlszabadították²⁵⁾. Sadalát²⁶⁾ hős lelkű Cotyssal,
Ritka dicsérettel tisztelték meg, valamint hű
Dejotarust²⁷⁾, a hideg táj főnöke — Rhasipolissal²⁸⁾;
60. Végre kimondák, mint végzést, hogy Libya földje
Júba hatalmának hódoljon. Hajh szomorító
Sors! Ime még neked is Ptolomaeus, bár ama hűtlen
Nép közt legméltóbb vagy most — ha utóbb a szerencse
Csufja s az istenség gonosz átka is! — a hon atyái
65. Körzeni hagyják a pellaci²⁹⁾ dicső diadémmal
Fürtjeidet: még csak gyermek veszed át a kegyetlen
Kardot³⁰⁾. Vajha csak a népnek³¹⁾ lett volna urává
Lági!³²⁾ Elhez járult, hogy Pompejust megölette³³⁾;
S a nővértől trónt³⁴⁾, büntényt ragadott el ipától³⁵⁾. —
70. Hogy szétment a Tanács, mindenki aczélja után nyult;
Csakhogy mind nép, mind harczfők véletlen eset- s vak

²⁰⁾ A jó siker lelkesítsen benneteket az ellenség üldözésére, miként a jó ügy lelkesített a város odahagyására, midőn az ellenség megszállotta. — ²¹⁾ Ti, mint Senatorok, kiknek tekintélye és hatalma nem egy évre terjed, karoljátok föl a közügyeket és Pompejust nevezétek ki seregeitek vezérének. — ²²⁾ A Senatus a köz- és magánügyek sorsát Pompejus kezébe tette. — ²³⁾ Laconicai hegy Lacedaemon néppel. — ²⁴⁾ Tudomány és vitézség szempontjából. — ²⁵⁾ Phocis — anyavárosa Massiliának — valamint Massilia is, szabad városokká lőnek. — ²⁶⁾ Sadala, Cotys thrák király fia, 500 lovassal csatlakozott Pompejushoz. — ²⁷⁾ Dejotarus, a Galaták királya, 600 harczost hozott. — ²⁸⁾ 200 macedon harczost vezetett. — ²⁹⁾ Nagy Sándornak, ki Pellában született, koronájával. — ³⁰⁾ Mert kegyetlenül uralkodott. — ³¹⁾ És ne Pompejusnak s a maga nővérének is! — ³²⁾ Ptolomaeus Lagi egyiptomi királylány lőn. — ³³⁾ A hálátlan megölette Pompejust, midőn ez hozzá menekült, jöllehet ez volt egykor leghatalmasabb pártfogója. — ³⁴⁾ Cleopatrától, kivel közösen örökölte atyja trónját. — ³⁵⁾ Caesar helyett ő gyilkolá meg Pompejust.

- Sorsra bizák magukat; maga Appius az³⁶⁾, ki a kétes Harec veszedelmének fél, vaktában, neki menni:
S hogy megtudja az ég szándékát a kimenetről,
75. Delphiben a rég zárt jósdától kérdi a titkot.
Parnassus, mely a föld közepéről³⁷⁾ nyúlik az égbe
Phoebus s Bacchusnak szentelt kettős hegyorommal³⁸⁾,
S rajt közös³⁹⁾ áldozatot végeznek a harmadik évben
Thebai bacchansnők. A közös vizözönt csak e hegynek
80. Csúcsa került ki, mint válaszpont állva az ég és
Tenger közt. De te sem tudtál Parnassus egészen
Megmenekülni, s egyik bérczeddel vízbe merültél⁴⁰⁾.
Itt sujtotta agyon, boszut állandó vajudás közt
Üldött anyjáért, Pythont a gyermek Apollo
85. Mint újoncz íjász⁴¹⁾, mikor a kormány s csodajósszék
Themis birtoka volt⁴²⁾. Sejtván Paeon⁴³⁾, hogy a roppant
Barlang istenként ihlet, s csevegő szeleket fű
Földje⁴⁴⁾: bevette magát e szent rejtekbe, s ölében
Lakván, lassanként jóssá vált benne Apollo.
90. Mily fensőbb lényt rejt e hely?⁴⁵⁾ Melyik isten alázza
Ugy le magát, hogy egét ellagyva, sötét üregébe
Szálljon e barlangnak? Hogy tud meglakni a földön
Mennyei istenség, mely a lét végnélküli titkát
Birja, jövőndőjét a világnak látja, a népnek
95. Kész föltárni magát, érintkezik emberi lénynyel,
S nagyság és hatalom leng végig rajta, akár ő
Zengi jövőndőjét, akar alkot zengve jövőndöt?⁴⁶⁾
Tán a nagy istenség ama része van oltva a földbe,
Mely vezet és föntart mindent? Ez jó ki a Cyrrha-⁴⁷⁾
100. Barlangból, s szorosabb kötelékeket alkot az éggel.
Ahogy az emberi szüz keblet megszállta az isten:

³⁶⁾ Achája főnöke, ki a polgárháború kimenetelét megtudandó, a Delphi szent barlang titkaihoz folyamodott. — ³⁷⁾ A föld azon pontjáról, melyhez ép annyira van kelet, mint nyugat, azaz a föld közepéről. — ³⁸⁾ Tithoreus és Hyampeus hegyesícsokkal. — ³⁹⁾ Minden harmadik évben Apollo és Bacchus tiszteletére közös áldozatot mutatnak ott be Bacchus papnői. — ⁴⁰⁾ Csak egyik csúcsa látszott ki a vízből. — ⁴¹⁾ Az ifjú Apollo Python nevű kígyószörnyet, ki Juno izgatására Latonát a szülési fájdalmak közt üldözte, itt terítette le nyilaival; ámbár még akkor csak újoncz íjász volt. — ⁴²⁾ Themis után öröklé, Apollo a Delphi jósdát. — ⁴³⁾ Apollo. — ⁴⁴⁾ A barlangból hideg szellő jött ki, mely megihletvén, jövőndülésre lelkesítette a jóslárokat. — ⁴⁵⁾ A költő okát fürkészi a barlang jóstulajdonának. — ⁴⁶⁾ Akár előre látja és megmondja a jövőndöt, akár azt eszközli, hogy úgy történjék ahogy jövőndölt, mindenkép nagy és hatalmas. — ⁴⁷⁾ Cyrrha, város Phocisban, nem messze Delphitől.

Fölzengett a kedély, érintésén, s megeredtek
A jóslár nyelvén az igék: mint Aetna kiömlő
Lángja Sicília ösbérczén; vagy, mint Inarime⁴⁸⁾

105. Terhe alá temetett Typhoeus menydörgve okádja
Cámpanszicláit.

Nem mellőz e közös isten

Senkit; csakhogy a rut bünt kész megtorlani mindig.
Ott halkan susogó bűnvágyra aligha figyelnek,
Minthogy jósszava szent⁴⁹⁾, azt megmásítani hiába

110. Esd a halandó nép; ősfészkeből kizavart jó
Népnek sokszor adott úgy, mint a Tyrusiaknak,
Új menedéket⁵⁰⁾; s hogy kell visszariasztani az ellent,
Megmutatá, mint a Salamisnál⁵¹⁾ vitt vízi harcban;
A meddő földet megbékíté, kiderítvén

115. A baj okát⁵²⁾; s a ragályt elhajtá a levegőből⁵³⁾.
A legfőbb kegyszert, mit az istenség adományoz,
Elvesztette korunk: hogy most némult el a Delphi
Jósszék⁵⁴⁾; mert a jövőt nem akarván a fejedelmek
Tudni, betiltották a jóslást. Nem keseregnek

120. E tilalom végett, inkább egyházi szünetként
Élvezik a jósök. Mert, hol megszállja az isten
A keblet, jutalom, vagy megtorlása a bűnnek,
A kora sirba jutás: ugyanis lázas rohamától
A jósló dühnek szétrohad az emberi termet;

125. S a kebel istene a gyarló lelket letarolja
Izgalmaival. Az így rég nyugvó jósokat és nagy
Barlang mély csendjét, szép Hesperianak utóbbi
Sorsát fürkészhén, fölháborgatta merészen
Appius. A főpap föltára rendeletére

130. A szentélyt; aztán megkísérlé, oda küldni
Phemoneö félénk jósnőt, ki a Castali forrás

⁴⁸⁾ Aenaria, vulkán-sziget Campania partja körül; némelyek Aeneas ki-
kötőhelyeül tartják. A romai költők „Inarime“-nek nevezték (félreértvén a ho-
merosi Εἷν Ἀραιαί-ét), és azt állították, hogy Typhaeus, a szörnyű óriás, miután
a villám agyonütötte, e sziget alá temettetett. — ⁴⁹⁾ Azaz, hogy a mít egyszer
kimond, az szent és változhatatlan, bármint óhajtja a halandó annak megváltoz-
tatását. — ⁵⁰⁾ A föníciaiak gyakori földrengés miatt elhagyván őshelyöket, előbb
Sidonában, utóbb Eyróban telepedtek meg. — ⁵¹⁾ A Salaminai tengeri ütközet-
ben Apolló tanította meg az Athenieket a védelmi harcra, s meggyőzték Xerxes
hadát. — ⁵²⁾ Az egyiptomi 9 évi terméketlenséget Busiris király Thrasius va-
rázsló megöletésével szüntette meg. — ⁵³⁾ A ragály megszüntetésére a Thebaiak-
nak azt ajánlotta, hogy áldozzák föl Laius gyilkosát. — ⁵⁴⁾ Okát fürkészi a költő
a jósdák megszüntének.

- S szent liget árnyainál tévelygett, véle akarván
Fölnyittatni a szent hajlékot. Azonban a jósnő
Félve a rettenetes küszöbön bélépni, a harczfőt
135. Csellel akarta a jóstitkóktól visszariasztani.
„Rimai férfit, mond, mily ferde remény von e helyre?
Elnémulván e barlang, elhallgata végkép
Parnassus, s a jósistent elnyomta; akár, mert
Elszállt e helyről a lelkesedésre hevítő
140. Szellem s széteszlott a világon; akár, hogy a bárbár
Lángok földulván Pythot⁵⁵⁾, hamu tömte be roppant
Torkát s elzárá a jósló szellemek útját;
Vagy, hogy az istenség akará, hogy Cýrrha ezentul
Hallgasson s a jövő titkát ismerni Sibylla
145. Ösdala nektek elég⁵⁶⁾; vagy hogy Pacan kirekesztvén
Innen a méltatlant, nem akad tolmácsra korunkban.“⁵⁷⁾
Föltűnt a szüzi esel, s félelme mutatta, hogy ott van
A tagadott isten. Majd homlokfürtje fölé szép
Bodros kontyot tűz, s hullámát hátra eresztve
150. Dus hajfürtjeinek, rá helyzi babérkoszorúzott
Phocisi hőszinü díszfövegét⁵⁸⁾; beerölteti aztán
A kétes habozót a szent hajlékba a főpap.
Beljétől mégis rettegve a végzetes ürnök,
A szentély küszöbén meghuzza magát a varázsnő,
155. S ihlést színlőleg⁵⁹⁾, bár keble nyugodt, szavakat költ,
És elmondja; de a zavaros morgás jeleit s szent
Gerjedezés rohamát nem látni e lelkesedésen.
Ámitó szava mégsem sérté ugy meg a harczfőt,
Mint a varázsszéket s Phoebus hitelét. Akadozva
160. Rezgő szózata nem tölté be a nagyszerű barlang
Bő üregét, a babér nem hullt le a rémület által
Összekuszált hajról és nem rendült meg a templom
Oszlopa, a liget is csendes volt vádjeleül, hogy
Phoebustól retteg⁶⁰⁾. Sejtvén, hogy hallgat a jósdá⁶¹⁾,

55) — 56) — 57) Vagy, midőn Delphi, Brennus által ostromoltatván, le-
égett s bedőledezett, a hamu és romok elfojták a szelelő lyukakat; vagy az
isteneknek ugy tetszett, hogy a Delphi jósdá szűnjék meg. minthogy a Sibylla-
könyvekben ugyis föltalálhatni Roma végzetét; — vagy hogy Apollo nem talál
már oly szenteket, kiket közlönyeikül használni méltóknak tartana. — 58) Par-
nassusi, mert ez Phocisban volt. — 59) Tetteté magát, mintha már át volna
hatva a jósbarlang szellemétől. — 60) Az elsorolt tünemények nem mutatkoztván,
kitűnt, hogy a jósnő nem merte magát érintkezésbe tenni Apollóval. — 61) Azaz,
hogy nem a jósszellem sugja, miket a jósnő jövőndölgöt.

165. Appius elmérged, s így szól: „Mi is, és azon isten,
Kit majmolsz, keserűn megtorlunk, hogyha le nem szállsz
Vétkes jősnő a barlangba, s az összezavart föld
Rémséges napján kérdezve, a jósda helyett te
Mondasz jós szavakat!“ Végtére a szüz megjedve
170. A jósszékhez fut, s a barlang tág üregében
Meglapul: itt rögtön megszállta szívét a szokatlan
Istenség, mit a sok századtól föl nem emésztett
Szikla fuvalma lehelt a jós kebelébe. Apollo
Cyrrhai ihlettel még jobban nem szerelé föl
175. Papnőjét: kiüzé kebléből hajdani lelkét,
S lángihlése alá rendelte egészen az embert⁶²).
Őrültként tombol most a barlangban a váltott
Nő⁶³), elszórva zilált fűrtjéről diszfövegét és
A jősnői babért; száguldoz a templom ürében;
180. S szerte botorkálván, itt is fölrugja, amott is
A jósszékeket; így hordozza hevült kebelében
A haragos Phocbust, ki nem ösztönt nyujt egyedül és
Jóslángot, hanem ad mérsékletet is, nehogy azt, mit
Tudni lehet, de ki nem mondhatni, kiejtse hevében.
185. Összevegyülve borong minden kor lelke előtt és
Oly sok századnak nehezűl keblére keserves
Terhe: egész sora kezd a dolgoknak kiderülni;
Szétosztatja ködét a jövendők titka, s erővel
Elmondatni kíván a világ minden tüneménye.
190. Láta az életnek kezdő napját s az utólsót;
A tenger minden cseppjét s számát fövenyének. —
Mint a Cumaen jósszüz, hogy Euboi jósüregében
Majd minden néptől boszusan sejté bitorolni
Jóslelkét, büszkén kikapá e tömkelegekből
195. Roma ügyét⁶⁴): így tőn, mikoron jós lelkesedéssel
Megtelt Phemonoë, Phocbust, ki a Castali földben
Rejlik, kérdezvén, a végzet nagy tömegében
Appius életügyét csak sok kutatásra lelé meg.
Őrjöngő száján a dűh tajtéka csak ekkor
200. Habzik, nyög s tompán hallik morgása szavának;

⁶²) Megszűntek saját érzékei, s egészen a jósszellem foglalta el valóját a szüznek. — ⁶³) A köznép „váltott gyermekeknek“ nevezi azokat, kikről nagy fejük miatt azt hiszi, hogy a boszorkányok kieserélték vagy kiváltották. — ⁶⁴) Küljelei a jósda működő szellemének.

- Ekkor jajdul meg zúgása a sziklaüregnek⁶⁵),
 És e szókra fakad végtére, lekallva, a jósszüz:
 „Rimai! elkerülöd, menekülve a szörnyű veszélytől,
 A harez rémületét, s egyedül fogsz lelni nyugalmat
 205. A tág völgy kebelén Euboea partjai mellett⁶⁶).
 Többet nem mond, mert száját betapasztja Apollo. —
 Jósszékek, mik a föld titkát s a világesemények
 Sorsát őrzitek, és Paeon, ki előtt a jövőndőt
 Nem rejté el az ég, mért félsz föltárni az ország
 210. Végromlását, a harczfők véres kimulását,
 A fejedelmek gyász pompáját és a tömérdek
 Népet, mely lebukik vérében a Hesperidáknak?
 Tán e nagy átok még nincs elvégezve az égben,
 És csak azért halad e sok balsors, mert az egek még
 215. Pompejusra halált kétkednek mondani? Vagy tán
 A boszuló fegyver vétkét s zsoldját a dühöngő
 Láznak hallgatod el, s hogy torló Brútusok ejtik
 Újra az országot, ha a sors kedvez, kezeikre? —
 Ekkor az ajtóhoz dőlven keblével a jósnő,
 220. A zár föl pattant, s a templomból kiiramlott.
 Még dühe most is tart, mindent nem mondhatta el; s még
 A keblébe szorult istenség, szerte merengő
 Vad szemeit dühösen forgatja: tekintete majd mord,
 Majd félénk, soha sem békés; vérpir födi ajkát
 225. S kékült arczbubját és sápadtsága nem olyan,
 Mint a félénké. . . ez rettentő; szive is, bár
 Fáradt, nem nyugszik; s mint tompa nyögése a tenger
 Duzzadt habjainak, ha az éjszaki szél odahagyja:
 Úgy zajlik jósnőnk pihegő keblén a sohajtás.
 230. És, hogy a szent fényből, melylyel látá a jövőndőt,
 Visszajutott a közös napfénybe, homály takará el
 Azt ettől. Paeon megittatta a Lethe vizéből,
 Mely kiragadta a szent titok emlékét kebeléből:
 A csallhatlanság eltűnt, a jövők tudatát meg
 235. Visszavevé Phoebus, s a bádgyadt jósszüz elájult. —

⁶⁵) Sibylla könyveire czéloz, melyek csupán Roma sorsára vonatkoznak.

⁶⁶) Euboea coela vagy csak Coela, keleti völgyvidéke a szigetnek Karysthos és Geraestos közt. E vidéket jelölé ki a jósdá Appius halálhelyeül. Appius azonban azt gondolván, hogy az ég ezt lakhelyeül tűzé ki, oda költözött, és ott megbetegedvén, még a pharsáliai ütközet előtt meghalt.

- Appi, kit a kétes jóslat tévutra vezérelt,
Téged sem rettent a közel sír! Míg a világban
Ingadozók a jogok, tulkapva a dőre reménytől,
Meghódítani vágysz Colchist Euboeai földön.
240. Hah eszelős! kivevén a halált, melyik isteni lénytől
Függ, hogy a harczdörgés füledet ne boszontsa, s az élet
Amnyi keservétől menekülj? Euboeai parton
Lelsz nyugtot majd a hírhedt sír néma ölében
Ott, hol a szűk tengert a Carystosi szirttelep⁶⁷⁾ éri,
245. S Rhamnus⁶⁸⁾ a gőgtorló istenség tisztületére
Oltárt tart, hol erős tajtékot hány a dühöngve
Összeszorult tenger, s hol rendetlen rohamával
Verdesi Euripus bős árja a Chalcisi révész
Aulishoz⁶⁹⁾, mely nem kegyelöje a tengeri hadnak.
250. E közben Caesar, az Iber népet leigázván,
Megjött, hogy győztes seregét más földre vezesse;
Minthogy a dolgok jó folyamát majdnem megakasztá
A balsillagzat. Bár még nem győzte le ellen:
Mégis félt a vezér, hogy a táborozás fölemészti
255. A bűn⁷⁰⁾ eredményét; mert még a kik annyi csatában
Hűn követék is, már jól lakván emberi vérrel,
Elhagyták a vezért: vagy azért, hogy harczriadónak
Nem hallották bús hangját, s a vesztgelő kard
Megszüntette a harcz mérgét; vagy, mert, ha a harczos
260. Zsoldemelést óhajt, kifakad harczfő- s ügye ellen,
És a bűnös fegyvert ismét új árba bocsátja⁷¹⁾.
Semmi viszontagság így még nem avatta be Caesart:
Mily rengő polczról néz mindent, s támasza is mily
Roskadozó. A ki oly sok népet idéze csatába,
265. Amnyi segédkéztől megfosztva, magára hagyottan
Áll, s meggyőződik: hogy a zsoldosoké a kivont kard,
És nem a harczfőé. A morgás sem vala immár
Félénk és a harag sem lappangott a kebelbe
Zárva; mivel most még az sem fékezte, mi máskor

67) Márványáról nevezetes. — 68) Attikai falu, hol Nemesis, a gőg és dől-
fősség boszuszeleme tiszteltetett. — 69) Aulis Bocotiai réváros azért mondatik
a hajóhad ellenségének, mert a görög hajósereg egykor ott igen sokáig küzdött
az ellenkező széllel, míg Trójához evezhetett. — 70) A polgárháború eddigi
sükerét. — 71) Caesar serege vagy azért, mivel a hosszabb harczszünet Pia-
cenzánál lelohasztá bennök a vérengzési vágyat, vagy, mert elégtelenségével
zsoldjavitást akart eszközölni, zugolódni kezdett Caesar és a polgárháború ellen.

270. Fékezi a habozót, mikor attól ez, s amaz ettől
Tart s azt véli, hogy a kormány méltatlanul ötet
Nyomja csupán⁷²⁾; s a közös félelmet már maga képes
A daczolók bátor sokasága eloltani: nincs ott
Büntorlás, hol igen sok a vétkes. Eként fenyegették:
275. „Hagyj eltávoznunk, Caesar, örült rohamából
A bűnnek! Vizen és földön gyilkolni törekszel
Bennünket, s hitvány⁷³⁾ éltünket kész vagy akármily
Ellenségeidért áldozni. Ugy is közölünk már
Egy részt Gallia, mást Hispania harcrai tettek
280. Tönkre, a harmadikat gyász Hesperia-ba temetted;
S míg az egész földön győzesz, seregünk is egészen
Elfogy. Mit használ, hogy vérünkkel leigáztad
Éjszakon a Rhodanust és Rhenust? Annyi csatánkért
Polgárharczot adál. Mikor, elvervén a Senatust,
285. Béveltük Romát: melyik embert, vagy melyik istent
Volt kirabolni szabad?⁷⁴⁾ Kézze karddal neki rontunk
Minden bünténynek; de szegénységünk tanusítja
Jámborságunkat⁷⁵⁾. Mi a célja e hadviselésnek?
Roma kevés lévén: mi elég? Nézd ősz fejünket,
290. S hasznavehetlenné gyengült gyarló kezeinket!
A jobb kor letűnik⁷⁶⁾, megvénültünk a csatákban:
Hagyd legalább otthon meghalni a véneket. Ime
A vétkes vágyak⁷⁷⁾: haldokló állapotunkban
Gyengébb pázsit ölen feketni; nem esni göröngyös
295. Földre halálunkkor⁷⁸⁾; s oly kézre, a mely szemünket
Egykor befogná, szert tenni; keserve könyűit
Látni a hitvesnek s tudhatni, hogy egymaga ég csak
Máglyáján⁷⁹⁾ testünk. Hadd végezzük betegen⁸⁰⁾ bé
A vénség napját. Ne csupán csak kard legyen, a mit
300. Caesar mellett a végzet nyujt. Mint buta eszközt,
Mely nem tudja, minő csodadolgot fogsz vele tenni,
Pusztá reménynyel mért ámitasz? Mintha csupán mi

⁷²⁾ Midőn egyik sincs teljesen meggyőződve arról, hogy a másik fél is szintoly nyomottnak érzi magát, s így ép oly kész elpártolni, mint ő. — ⁷³⁾ Mit te oly kevésre becsülsz. — ⁷⁴⁾ Nem engedte meg Caesar a házak és templomok kirablását. — ⁷⁵⁾ Éretted minden bűnt elkövettünk, de, hogyséml rablás által gazdagodjunk, inkább szegények, de becsületesek maradtunk. — ⁷⁶⁾ Melyben jövőnkről gondoskodhattunk volna. — ⁷⁷⁾ Mintha mondaná: „ítélje meg a világ, vajon vétkes vágyak-e a következők?” — ⁷⁸⁾ Azaz, nem a csatatéren. — ⁷⁹⁾ Mert a csatában elesetteket közös máglyán égették el. — ⁸⁰⁾ Azaz, saját ágyunkban, betegség, nem pedig csatatéren gyilkos szer által.

- Nem tudnók: polgárharczban legfőbb jutalomhoz
 Mily büntény juttat? Még a harc semmire sem ment,
 305. Ha meg nem tanulá, miszerint mindent kivihetnek
 E kezek és a merényt nem gátolhatja szabadság,
 Sem korlátoltság. Rhenusnál harcvezetőnk volt
 Caesar, itt bajtárs: kiket egykép piszkol a büntény,
 Egyjoguakká is teszi. Add hozzá: ha az érdem
 310. Nem nyert méltánylást, a vitézség is lehanyatlik.
 Mindent, mit kiviszünk, a szerencse nevére keresztel.
 Tudja tehát meg, hogy mi vagyunk balvégzete. Minden
 Istenség hozzád állhat, Caesar; ha a harcznép
 Duzzog: béke leszen.⁽⁸¹⁾ Végezve-szavát a beszélő
 315. Szerte szalangált és a vezért mord arczatával
 Ingerlé.
- Ó ég, legyen ugy⁽⁸²⁾! Ha lealkonyodik már
 A kegyelet s hűség, s a reménység horgonya bün lesz:
 Leljen a polgárharcz véget rut visszavonásban! —
 Hol van a harczfő, kit meg nem döbönt az eféle
 320. Lázongás! De hanyat-homlok megy végzetes útján
 Caesar és örvend, ha a harci szerencse a legfőbb
 Vész hullámai közt ing; azt sem szokta bevárni,
 Míg e harag lelőhad: mikor a düh leghevesebb, ront
 A lázongókhoz. S hogy a várost s templomokat, sőt
 325. Tarpéján Jupiter szentélyét is kirabolják,
 És rutul illessék a delnöket menyecikkel;
 Nem tiltá másért Caesar, csak, hogy kegyelemként,
 Mint harczdíjt, kérjék katonái e vad kicsapongást.
 Mert csak a józanság⁽⁸³⁾ félelmes, a mord katonákban. —
 330. Nem szégyenled, hajh Caesar, hogy a harc, mire átkot
 Mond katonád is már, még mindig kedves előtted!
 Hát katonáid előbb unják meg a vért? Ezeké lesz
 A vérjog?⁽⁸⁴⁾ s te hanyat-homlok dőlsz jóba, gonoszba?
 Szünjél már egyszer, s kard nélkül élni tanulj meg.
 335. Vess a gonoszságnak véget! Vad lelkü mit üldözzsz?
 Visszavonókat mért kontatsz? Kisuhadt kezeidből
 Már a polgárharcz! — Ott állt bátor kebelével

⁸¹⁾ Azaz, nem folytathatod a háborút. — ⁸²⁾ Az isteneket kéri a költő, hogy e viszály vessen gátot a polgárháborúnak. — ⁸³⁾ T. i. mely gyűlöli a háborút és békét óhajt. — ⁸⁴⁾ Ezeketől függ, hogy még több vér is folyjon.

- Egy magasabb sánczon, nem félt, sőt félni tanított,
 És ezeket mondá, izgatva dühös harag által:
340. No's... harczos... ki imént kézzel lábbal dühödél, im
 Gyilkos fegyveredet kész tárt keblembefogadni!
 Kardodat itt⁸⁵⁾ hagyván, haza futhatsz, hogyha a harczok
 Végét óhajtod. Kimutatja a lázadozás, mely
 Hős dolgot nem mer, kik a gyávák: és a legénység
345. Futni csak akkor vágy, ha a győzhetlen vezetőnek
 Unja szerencsáját. Csak rajta, eredjete! Engem
 Hagyjatok e harczban sorsomra; találnak e kardok⁸⁶⁾
 Kart; s elkergetvén titeket, nekem annyi vitézt hoz
 Majd a szerencse, a hány gazdátlan kardra találunk.
350. Magnushoz, noha fut, tódulnak Hesperiaóól
 Új csapatok: s nékem nem tudna a győzelem adni
 Hadsereget, mely a jól neki lendült harcz jövedelmét
 Elvigye, munkátok díját elorozza, s egyetlen
 Seb nélkül diadalszekerünk követője lehessen?
355. És ti hadastyánok vérvesztve, lenézve ögyelgtek,
 Romai pórokként, koszorús diadalszekerünknel?
 Azt hiszitek, Caesar haladásának szakadástok
 Kárt okozand? A folyók, mik a nagy tengerbe ömölnek,
 Mind megvonhatnák daczosan vizöket; biz' azért ily
360. Viztagadás mellett sem apadna a tenger alább, mint
 Másként nő. Vagy tán hiszitek, fontos nyomatékul
 Vagytok mellettem? Soha sem száll ugy le az isten
 Gondja, hogy a végzet-veletek bibelődve kutassa:
 Éltek-e vagy haltok?⁸⁷⁾ Csak a főbbek mozdulatára
365. Indul a mindenség. Néhányért él a világon
 A közös emberi nem⁸⁸⁾. Ti, kik én mellettem Iberföld
 S éjszak félelmét okozátok, szerte szaladtok
 Pompejus mellett! Labienus szinte vitéz volt
 Hadseregemben; s most mint pártjahagyott, ama nálam
370. Többre becsült harczfő mellett bujdoklik a tenger
 És föld rejtekein⁸⁹⁾. Ha sem ellen, sem vezetőként

⁸⁵⁾ T. i. keblembé döfve. — ⁸⁶⁾ Melyeket t. i. itt hagytok. — ⁸⁷⁾ Szerénte csak a fejedelmekre van gondjok az isteneknek, a népet pedig a fejedelmek gondjaira bízták. — ⁸⁸⁾ Szerénte a fejedelmek hasznára születik és él az összes emberiség. Lucanus, a hol lehet, árt ilyképen Caesar népszerűségének. — ⁸⁹⁾ Labienus, ugymond, egykori követem a Gáll hadjárat alatt, szinte vitézül harczolt és mindig győzött, míg velem volt; s azóta, hogy Pompejushoz pártolt, hűségével a szerencse is elhagyta, s urával együtt bujdósik a nagy világban.

- Nem lesznek is veletek, hűségtekről nem ítélek
 Jobban. Hűtelenül haki elpártúl lobogómtól,
 Bár Pompejus alatt sem szolgál, nem lehet arra
375. Többé számítnom. Kétséggkül őrzik e tábort
 Isteneink, kiktől függ, hogy váltott⁹⁰⁾ seregekkel
 Végezzem be e nagy harczot. Hajh mekkora terhet
 Hárít roskadozó vállamról félre a jobb sors!
 Ily szépmódjával sükerül fegyverteleníteni
380. E mindentváró népet, melynek maga a föld
 Sem lett volna elég. Már ennekutána magamnak
 Harczolok. A tábort hagyjátok el és lobogómat
 Nyerjék férfi kezek⁹¹⁾, kezetekből gyáva Quiritek!⁹²⁾ —
 Néhányat mégis, kik e lázongás koholói,
385. Visszamaraszt, nem ugyan Caesar, inkább a fenyték.
 Földre velök! Nyujtsák hűtlen fejöket nyakaikkal
 A sujtó bárdnak. S újoncz, te, ki ennekutána
 Föntartó erejét képzended hadseregemnek,
 Lásd a szigort, s példát végy, mint fogsz halni, ha
 vétesz!“
390. A harczfő dörgő szavain megrendül a gyáva
 Nép, és fél a sereg, melytől oly nagyszerű dolgok
 Függnnek, egyes főtől: mint hogyha parancsa vezetné,
 Tán akaratlanul is, harczos népének aczélját.
 Aggódik Caesar maga is, hogy nem fog akadni
395. Sem kéz, sem bárd e büntényre⁹³⁾; de békétürése
 A mord harczfőnek diadalt aratott a reményen,
 És az vértanut is⁹⁴⁾ nyujtott neki, gyilkos aczélt is.
 Semmisem aggasztá úgy, mint, hogy vén katonája
 Megszokván minden büntényt, oda hagyja; s utóbb még
400. Mint ellent leli föl⁹⁵⁾. De keményen sujtva a pártbünt⁹⁶⁾,
 Béáll a nyugalom, s a szigor lecsitítja a népet.

⁹⁰⁾ Újlag gyűjtendő, erőre és hűségre szilárdabb csapatokkal. — ⁹¹⁾ Nem oly elpuhultak, mint ti vagytok. — ⁹²⁾ Quirites, megtisztelő megszólítása a romaiknak polgári viszonyban, míg a táborban, mint jelen esetben is, csak gúnyból használták. — ⁹³⁾ T. i. a békét sürgetők kivégzésére. — ⁹⁴⁾ Svetonius szerént a 9-dik legiónak, mely főkozója volt a lázadásnak, megtizedeltetését határozta el. Azonban a sereg zokogása s a Praetoroknak, kik előtte térdre borultak, rimánkodására megengedte Caesar, hogy 120 főczinkos szemeltessék ki, s ezek közül 22 végezzenek ki. — ⁹⁵⁾ T. i. Pompejus táborában. „Ac reperire timet“; nem „atque perire“. — ⁹⁶⁾ Foedus itt conjuratio-t = összeesküvés, pártbűn jelent.

- Ugy rendelte⁹⁷⁾, hogy e had, akárhogy, Brundusiumba
 Erjen tiz nap alatt⁹⁸⁾, s a hajót mind visszaidézzé
 Kigyódzó Hydrus⁹⁹⁾, vén Taras¹⁰⁰⁾ és Leucának¹⁰¹⁾
 405. Rejtett partjaitól, s a mi csak Salapina¹⁰²⁾ taván és
 Hegymögi Sípuson¹⁰³⁾ áll, hol a dus Ausoni vidékre
 Döl Gargan¹⁰⁴⁾ s Dalmát Boreást s a Calabrisi Austert
 Ellhárítva, belényulik Adria tengerölébe.
 Ömaga¹⁰⁵⁾, had nélkül, remegő Romába siet, mely
 410. Megtanulá már a békét¹⁰⁶⁾ szolgálni; s a népnek
 Kérelmére, hogy is ne!¹⁰⁷⁾ a fődictatori rangra
 Lépett, s mint Consul, közörömré¹⁰⁸⁾, nevét a szokásos
 Évkönyveknek adá. Ugyan is mindennemű szó, mit
 Anyi idők folytán hazudunk urainknak, e korból
 415. Sarjadjik¹⁰⁹⁾, mikoron Caesar, hogy vérjoga teljes
 Légyen, kardokat és Ausonbárdot kever össze¹¹⁰⁾.
 Bárdvesszőt is adott a sas mellé, s a Parancsnok¹¹¹⁾
 Czim hiu örve alatt gyász foltokat ejtő a korra¹¹²⁾.
 A Pharsálévet mely Consul hirdeti jobban
 420. Nálánál? Ugy tesz, mint hogyha gyűlést alakítia
 Mars mezején; a kizárt nép szótöbbsége után dönt¹¹³⁾;
 És az üres vedret rázván, hívogatja a népnek
 Osztályát¹¹⁴⁾. Az eget nem kémli; döröghet az ég, nem
 Hallja a jós; s a bagoly baljós repüléseiből is
 425. Kellemeset jósol¹¹⁵⁾. Legelőször e tény teszi tönkre,
 Ősi jogát vesztvén, a hajdan nagybecsű Tisztet¹¹⁶⁾:
 És csak azért jelölé a szokott évkönyvbe időnként

97) T. i. Caesar. 98) Nagy ut volt, minthogy e szerint egész Olaszországon, hosszában, végig kellett menniök. — 99) Calabiai tekervényes folyam. — 100) Folyó Tarentum mellett. — 101) Salentinok városa. — 102) Apuliai város. — 103) Sípuntum, szinte Apuliai város. — 104) Gargan, Apuliai hegy, mely Dalmátia felől, az északi, Calabria felől pedig a déli szélnek van kitéve, s hegyfokával az Adriai tengerbe nyulik. — 105) T. i. Caesar, fegyveres kíséret nélkül. — 106) Caesart a béke szerzőjét. — 107) Gúnyosan, minthogy senkisémet kérte. Tizenegy nap mulva Consulá tette magát P. Serviliussai. — 108) Szinte gúnyos célzás az ellenkezőre. — 109) Ilyenek: divus = isteni; semper Augustus = mindig Főnséges; Pater Patriae = haza atyja; fundator quietis = nyugalom vagy béke alapító; Dominus = ur stb. — 110) Vagyis az imperatori jogok és czimekhez a Consulét is oda csatolta. — 111) Inkább illet rá, Lucanus czélzása szerint, a zsarnok név. — 112) A maga Consularis évét bepiszkolta: Pompejus megölésével, s a senatus és szabadság száműzésével. — 113) A szintett népgyűlésen szótöbbségével határoz a népnek, melyet be sem bocsátott. — 114) A sorsolási üres edényt, a módját megadva, rázatja, s hivatja osztályonként a népet, mely ott sem volt. — 115) Nem alkalmazza a szokásos jósokat. Mit sem ad az égdörgésre, mely miatt a gyűlést szokás volt elhalasztani, valamint a madarak repülésére is. — 116) A Consuli méltóságot, melyet így tekintélyétől megfosztott.

- A havi Consulokat¹¹⁷⁾, hogy a korszaknak nevet adjon.
 Ős Latium szent áldozatát¹¹⁸⁾ sem látta ezentúl
430. Ilion Albáján lakozó Jupiter, ki igába
 Hagyta veretni a nép megszentelt régi szokását.
 Innen a térségen, mit Apulia renyhe lakói
 Szántatlan hagytak, s gízgaz vert föl, sebesebben
 Rontott át, mint a villám, vagy kölykeveszített
435. Tigris: s Brundusium rendetlen, krétai módra
 Épült házaihoz jutván, a téli szelektől
 Elzártan leli a tengert, a hajósereget meg
 Félve a zord téltől. Szégyennek tartja a harcz fő
 Lopni a harcz idejét és így horgonyra tapadni,
440. Míg mások, kiknek kevesebb kedves a jobb sors¹¹⁹⁾,
 Bizton eveznek; s még avatatlan tengeri népét
 Ekép buzdítja:
 A téli szelek, ha a tengert
 És levegőt immár átjárják, sokkal erősbek,
 Mintsem azok, miket a kikelet föllegtakarító
445. Változatos lege¹²⁰⁾ nem hagy lengeni biztos irányban.
 Nem bolygunk szanaszét és nem járjuk be a tenger
 Partjait; átevezünk egyenest s csak az éjszaki széltől
 Hajtva, a hullámon; s az¹²¹⁾ vajha dühöngve feszítne
 A magas árbocznak fölrészét, s hajtna Göröghon
450. Váraihoz, nehogy a Pompejus-párti hajósnép
 A Phaeák partról¹²²⁾ kirohanva, kezére kerítse
 Lajha vitorlánkat! Tépjétek szét a szerencsés
 Sajkák révkötélét, veszteglésünkkel úgy is már
 Sok jó fölleget és hullámot¹²³⁾ vesztegetünk el!
455. A nap már lebukott a mély tengerbe, ragyogtak
 A kora csillagok és árnyát mutogatta a holdfény,
 Ahogy elindíták a hajórajt: most kifeszülnek
 Mind a vitorlák és a hajós bal részre csavarva
 A mellékvásznat, kiteríti egészen a fölsőt;
460. Hogy, ha a szél fordul, jól fölfoghassa fuvalmát.
 Kezdetben csak alig lengette a szél a hajókat,

¹¹⁷⁾ A 6, 2, v. 1 hónapra nevezni szokott Consulokat. — ¹¹⁸⁾ Melyet a Consulok Jupiter tiszteletére az Alba hegyen évenként bemutattak. — ¹¹⁹⁾ Mint például Pompejus szerencsétlen hajóhadánál. — ¹²⁰⁾ A szelek gyakori változása ismeretes kikelettel. — ¹²¹⁾ T. i. az éjszaki szél. — ¹²²⁾ Dyrrhachiumi partok. Dyrrhachium, város Illyriában, régebben Epidamnus, ma Durazzo. — ¹²³⁾ Kedvező szeleket.

- És csak alig duzzadt a vitorla; azonban a belső
 Árboczt érintvén, hogy a partoktól tova szálltak,
 Még maga a hajtó szél sem bírt futni a rajjal. —
465. A tenger nyugszik, mintegy dermedve, s a pangó
 Töcsáknál halkabb víztükre a tenger ölének.
 Bospor, a szittyaszoros, szintűgy pang, hogyha a jégtől
 Gátolt Isternek nem dulják hajjai öblét,
 És az egész tengert roppant jégtábla takarja:
470. Összeszorítja a hab, valahány sajkát kebelén lel;
 Most a fagyos tengert, hova nem fér sajka, lovasság
 Zuzza¹²⁴⁾, s a vándorló Bessus¹²⁵⁾ maeoti szekérrel
 Vágja föl. A nyugovó tenger, melynek feneketlen
 Pangó örvényét mély gyász fűdi, marczone; mintha
475. Dermedt volna a nagy természet, hallgat a jéggé
 Vált tenger; s mintegy feledőleg régi szokását,
 Nincs ár rajt, sem apály, nem rettent szörnyű robajjal,
 S szemkáprázólag nem villog a nap sugarától.
 Száz balesetnek volt így az álló sajka kitéve:
480. Onnan a béállott¹²⁶⁾ hullámot gyors evezővel
 Lódító ellen, míg eminnen a marczone éhség
 Támadhatja meg a jégostromlotta hajórajt.
 Új ijedelmeik új óhajtásokra fakadtak:
 Hullám- és iszonyú szélért esedeznek az éghez;
485. És, hogy pangását elhagyva a víz, legyen újra
 Tengerré. Hire sincs föllegnek; semmi viharjel!
 Oly dermedt ég és hullám, hogy sajkatörésre
 Sem számolhatnak¹²⁷⁾. De az éj multával eléjött
 A beborult nap, mely lassanként fölhyitogatta
490. A tenger keblét; s a Cerauni hegy ingani kezdett¹²⁸⁾.
 Gyorsan elindult most a hajósereg, űzve a tenger
 Forgó hajjaitól, s a kívánt szél és habok által
 Hajtva, szerencsésen kikötött a Palaestei réven¹²⁹⁾.
 A harczfőnököket, tábort egymás közelében¹³⁰⁾
495. Űtve, a föld látá elsőben, mit Genesus¹³¹⁾ gyors

¹²⁴⁾ A befagyott tengeren lovas csapatok száguldoznak. — ¹²⁵⁾ Thrákhoni rabló vándornép. — ¹²⁶⁾ Azaz, bejegedt. — ¹²⁷⁾ Hogy legalább is lenne vége nyomorúságuknak. — ¹²⁸⁾ A mozgó hajón úgy tetszett, mintha a Ceraunia-hegy, Epirusban, ingana. — ¹²⁹⁾ Palaeste v. Orico, város a Ceraunia-hegy mellett. E helyen, mely Pharsalusnak nevezetik, kötött ki Caesar minden baj nélkül. — ¹³⁰⁾ Caesar az Apsus folyamon innen, Pompejus pedig a folyamon túl ütött tábort. — ¹³¹⁾ Macedoniai folyó.

- Habjai és a szelid Apsus¹³²⁾ hullámi körítnek.
 Halk folyamán, mintegy tóvá alakúlva, hajót hord
 Apsus, míg Genesust a hó, nap- s záporosótól
 Oldva, ragadja tovább. Mindkettő kisszerű földrészt
 500. Ismer, a tengerhez közel esvén. Itt hozza a sors
 Oly két elhírhedt nevet¹³³⁾ össze. Hiába remélte
 A nyomorult föld, hogy, majd egymáshoz közel esvén
 A két harczfőnök, megutálja talán eme büntényt¹³⁴⁾?!
 Most csakugyan látá, s egymást hallotta beszélni
 505. A két fő. És, Magne, ipad már hosszú időn át
 Vérkötelektek alatt¹³⁵⁾, a mióta a gyász születés volt¹³⁶⁾,
 És unokája¹³⁷⁾ kimult, közelebb nem láthata téged,
 Csak Nilus fővenyén¹³⁸⁾.

Hogy nem ront harcza azonnal

- Caesar, azt csak a hátrahagyott büntársak okozzák.
 510. Hős Antonius állt ezen összes hadsereg élén,
 A ki talán már itt érlelte, utóbb Leucásnál
 Vitt polgárharczát¹³⁹⁾. E késlekedőt fenyegetve,
 Majd meg kérőleg, Caesar eként hívogatja:
 „Ó te, ki a földön tényezője vagy ekkora bajnak,
 515. Isten- s végzetnek mért állsz utjába? Eleddig
 Mindent én viselék: a sükert aratott hadi munkák
 Most téled várják a bevégezést harci szerencse!
 Libya tűzheve és tengerzátony van e köztünk?
 Vagy soha meg nem mért mélységre bizunk seregeddel,
 520. S újabb vészbe vonunk? Pulya jöjj, azt rendeli Caesar,
 Nem, hogy távozzál! En már, áttörve, az ellen
 Partjainál kiköték. Benned tán táborom ébreszt
 Félelmet? Mig a sors vesztett órája panaszt kelt
 Ajkaimon, buzgón sóhajtok a szél- s a habokhoz:
 525. Ne tartsd vissza, kik a kétes tengerre sietnek!

132) Hajókázható folyam. — 133) Caesart és Pompejst. — 134) Azt hitte a világ hogy, majdha e két vezér egymással találkozik, magukba szállva, kárhoztatni fogják e rut polgárháborút. Azonban esatlakozott a világ. — 135) Az óta! hogy Pompejus nőül vette Caesar leányát, nem látták egymást oly közlelöl, mint itt. — 136) Az alatt, míg egymástól távol voltak, szült Julia idétlent, s magzátával együtt meghalt. — 137) Némelyek szerint Juliának előbb már leánya született, s azt hiszik hogy erre czéloz Lucanus, mint Caesar unokájára. — 138) Közelebből mint most, csak Egyptomban látta Caesar Pompejst, midőn t. i. ennek fejét eleje vitték. — 139) M. Antonius beletanulván Caesar alatt a polgárháborúba, utóbb Octavius Augustus alatt ő is hasonlót kezdett, de a melyben Leucas mellett legyőzetett.

- Sajkatörés közt is, ha hitem nem csal, szívesen jő
 A fiatal harcznép Caesarhoz. Búba merülve
 Látom, hogy nem jól osztók két részre a földet.
 Mig Epirust Caesar és Roma senatusa birja:
530. Ausoniát egyedül Te bírod!“ Több izbeli szóra
 Sem sejdítve a kit várt, azt képzelte: az istent
 Ő kerülé, nem az őt¹⁴⁰⁾. S a sötét éj tömkelegében
 Ő maga kísérté meg a hullámot, mire nem mert
 Szállni a kit sürgölt¹⁴¹⁾: s a merény sokszor sikerülvén,
535. Kis sajkan¹⁴²⁾ evez át, hol nem mer evezni hajóraj.
 Szétoszlatta nehéz gondját e harcznak a lanya
 Éjszaka: álmában nyugszik, kit mostoha sorsa
 Más kedvezményben gyéren részeltet. A tábor
 Csendes volt; immár a másodrendbeli örök¹⁴³⁾
540. Portyáztak, mikoron Caesar mély gondba merülve,
 Lépdél az alvók közt, a merényt forralva, mitől még
 Szolga is irtóznék; s a szerencsét hívá magával,
 Mindent hátra hagyott. Sátrából csendesen, alvó
 Örök teste fölött lépdél ki, magában evődve
545. A hanyag őrségért. S a kanyargó partot elérvén,
 A vizszélen lelt egy vén sziklához akasztott
 Sajkát. A sajkas gunyhója is ott, közel állott,
 Mely, fa helyett, sás és kákából volt füzögetve,
 És a bejárást egy fölfordult sajka fődözte.
550. Caesar néhányszor rákocczantván e küszöbre,
 Megrázkodik egész gunyhó és fölkel Amyklás¹⁴¹⁾.
 Gyöngé hinárból vert nyoszolyájáról: „Ki köszönt be
 Sajkatörése után gunyhómba? Kit üld a szerencse
 Emberi részvétért hozzám?“ Így szólva, kihuzza
555. A tüzhelyhamuból a zsarátnokfát¹⁴⁵⁾, s a parányi

¹⁴⁰⁾ Midőn többszöri fölkiáltására sem látta Antoniust jöni, azt képzelte, hogy ő hanyagolja el az Istentől az ügy sikerére neki szánt jó alkalmat, nem pedig az ég vonja ezt meg tőle. — ¹⁴¹⁾ T. i. Antonius, Gabinius és Calenus, kiket parancs mellett, levélben is sürgölt. — ¹⁴²⁾ Appianus vadásszajkának, Florus kémhajónak, Plutarch 12 evezős dereglyének nevezi. — ¹⁴³⁾ Az éj második felében portyáztak már az egymást három óránként fölváltó éji táborőrök. — ¹⁴⁴⁾ A sajkas neve. — ¹⁴⁵⁾ Pásztoember és halász, midőn még gyúfa nem volt, de most is, ha megszorul, égő taplót vagy szikrát tesz egy csomó zuzott szalmába, s ezt addig esőválja, míg lobbot vet, azaz kicsóvál. Így éleszt tüzet. Lucanus is erre czéloz. Azt is teszlik, hogy a hamuval befödött esti parázsba száraz ág végét takarják, hogy, ha kell, ennek izzó végét azonnal használhassák. Azért is a fune helyett valószínűleg fuste olvasandó.

- Szikrát csóválván, tüzet éleszt, távol a harcok
 Gondjaitól, tudván; hogy nem szok pusztá vityillót
 A polgárharczos zsákmányért összekutatni. —
 Ó a szegénység és szűk tűzhelye mekkora áldást
560. S biztonságot nyújt! Be nem ismerik ezt a nagy Isten
 Drága ajándékát! Hol a templom, hol van a város
 Mely meg nem borzad, ha talán Caesar keze zörget
 Ajtain? — A támlát most félre taszítva, a harczó
 Így szól: „Ifju, fokozd a szerény vágyat magasabbra,
 565. És tágítsd a reményt! Ha, parancsszavaimra figyelve,
 Hesperióba viszesz, nem fogsz sajkádra szorulni
 És vén napjaidon munkádból tengni nyomor közt.
 Végzetedet mért nem biznád Istenre, ki gazdag
 Kincset akar kisded házistencidre tétetni?”
570. Ezt mondá. Nem birt, bár pór köntös vala rajta,
 Szólni közönséges pórnnyelven. Most meg Amyklás:
 „Sok jel ijesztget ugyan tengerre bocsátni ez éjjel
 Sajakamat; mert nem vont bíbor felleget a nap
 A tengerre, se nem hintette sugárait egykép:
575. Része az éjszaki szél kelté, más része a délit.
 Béhorpadt közepén a fénykör, s hogy lehanyatlott
 A lankadt bucsufény, bádgyadva tekint a szemre;
 A hold szarvai sem keltek föl dús ragyogásban;
 Belköre sem vala ködfátyoltól tiszta egészen;
580. S vékony szarvhegyein föltűnt a szelet jelező pir;
 Aztán elsápadt arczával bűba merülve
 Tűnt el a felhők közt. Nekem a fák bús suhogása
 Sem tetszik, sem a víz zajlása, sem az, hogy a Delphin
 Hánytorgásával zuditja haragra a tengert;
585. Sem, hogy száraz után úgy eseng a buvár, s hogy a gémeek,
 Bár könnyebb az uszás, oly fönn repkednek a légben.
 És, hogy a varju sereg, mintegy megelőzve a záport,
 Kapkod a vízbe, s örök mozgással méri a partot. —
 Hogyha azonban igen nagy dolgok sorsa igényli:
590. Ingadozás nélkül nyujtom kezemet; s vagy a rendelt
 Partra jutok, vagy hogy, csak a szél s hullám vet el attól.”
 Most sajkát oldván, a vitorlát szélnek eresztí,
 Melynek üvöltésén nemcsak, hogy a tünde futó fény
 Hull az egekből a bebarázdált tenger ölébe:
595. Még a szilárd, állócsillagzat is ingani látszik.

- A tenger hátát rémitő gyász szín övedzi;
 Hosszu vonalt képez fenyegetve a nagyszerű hullám;
 És, a jövőndő mily kétes, tanusítja a bolygó
 Szél, mely a tenger ölén dul. Most fölszólal a félénk
600. Sajkás: „Nézd, csak nézd, ugymond, mit forral a tenger!
 Éjszaki szél hoz e, vagy délit, nem tudni; a sajkat
 Hab veri mindünnen. Fölleg s ég déli szelekre
 Cézéloznak; de, ha a tengermorgásra tekintünk,
 Corus ver habokat, s ily vész közepett sem a sajka
605. Hesperia-ba nem ér, sem partra a sajkatöréses
 Révész. Fölhagynunk ezen uttal, s visszaeveznünk,
 Ez: más nem ment meg. Hagyj parthoz eveznem e rongált
 Sajkával, míg igen távol nem hagyjuk a földet!“
 Caesar jó végén nem kételkedvén a veszélynek:
610. „Vesd meg a háborgó tengert és lökd a vitorlát,
 Ugymond, a dühödő szélnek. Ha bizalmad az égben
 Nincs, hogy Hesperia-t lásd: én nyújtsak bizodalmat¹⁴⁶⁾.
 Rettegsz és méltán, nem tudva miként utitársad
 Oly lény, kit sohasem hagy az ég el; s veszt a szerencse
615. Érdeme, hogyha utóbb jön, mintsem várja kegyencze.
 Bizton-bátran törj védelmem alatt a viharba;
 Ez csak a tengert és levegőt zaklatja; hajónkon
 Nem tesz kárt. E hajó, míg Caesar nyomja, haboktól
 Védve leszen, s a dühös szél sem fog zúgni sokáig.
620. Áldást hoz sajkáink e vizekre; de vissza ne fordulj!
 Fuss a közel parttól! Hidd el, ha hajónk egyebütt nem
 Lelne szelid kikötőt, befogadua Calabria partja.
 Nem tudod e roppant orkán mért dül? A szerencse
 Tengeri szélvész közt készít számomra jutalmat¹⁴⁷⁾.“
625. Nem folytatta tovább, mert megrohaná a dühöngő
 Szélvész a sajkat: széttépte silány kötelékét,
 S a reves árboczról leragadta a gyöngye vitorlát.
 A nagy erőszak alatt a naszád bordái recsegték.
 Majd a világ minden részéről vész rohaná meg.
630. Corus volt első, mely az Atlanttenger öléről
 Hozta fejét hullám közt: érkeztere a tenger
 Fölzúdult, s iszonyún döngette haragja a szirtet.

¹⁴⁶⁾ „Rajta, ugymond, jó ember! Caesart viszed és vele szerencséd!“ —

¹⁴⁷⁾ Mert, míg ő szerencsésen átevezt, Pompejus ily viharban nem meri elindítani hajóhadát.

- Éjszak hűs szele áll ellent és visszataszítja
 A habokat: kétes helyzetbe jut ekkor a tenger,
 635. Nem tudván, mely szél veri őt végtére igába.
 Mégis a szittyai szél dühe győzött; s visszásodorva
 A habokat, zátonyt képzett torlott fövényéből.
 Éjszak vad szele sem veri szírthez hajjait, inkább
 Corus hajjainak tör, s bár a szelek lelohadnak,
 640. Szörnyű csatát vihat két így fölháborodott hab!
 Azt sem hinném, hogy szélesend van délkeleten, vagy
 Kormos felhőket hajtó Notust berekeszté
 Szírtüregébe¹⁴⁸⁾ Aeol; inkább, hogy minden irányban,
 Minden szél dühösen védvén teríméje határit,
 645. Nyugszik így a tenger; mert általhajtja a szélvész
 A kised vizeket: Tyrrhent Aegaeum ölébe
 Kergeti, Adria meg bele lódul a jóni vizekbe. —
 Ah, hány oly hegység, mit a tenger hasztalanul dült,
 Omlott szét e napon! Mily sziklamagaslatokat tett
 650. Tönkre a megrendült föld! Nem támadt egyebütt még
 Ily roppant hullám: a világtenger kebeléből,
 Más tájról, jött ez; s a világ szűk volt befogadni
 Órjas áradatát. Ép így történt, hogy Olympus
 Főura unván már villámmal sújtni a vétket,
 655. A testvéri szigonyt ragadá¹⁴⁹⁾ s a föld is a másod
 Országához függedt¹⁵⁰⁾, mikor eltemeté az özönviz
 A föld nemzeteit, mikoron nem türt meg a tenger
 Partot, elégelvén, hogy az ég teszi tünde határit¹⁵¹⁾.
 Ekkor is a tenger földuzzadt volna az égig,
 660. Hogyha borúlattal nem nyomja az ég ura vissza.
 Nem csupa éji sötét volt az: siri árny feketíti
 A levegőt, kormos fölleg döl rá, s az egeknél
 Iszsza a hullám a záport. Elszáll az ijesztő
 Fény is; a villámok sem futnak szerte cikázva:
 665. Csakhogy a ködfelhők itt-ott már megszakadoznak. —
 Megrendült a nagy ég ekkor s esikorogva dörömbölt
 A föld tengelye, minthacsak ég s föld összeszakadna.

¹⁴⁸⁾ Aeol barlangja, melyet a szelek tanyájának tartottak. — ¹⁴⁹⁾ Neptunt, mint a tengerek urát hívja segítségül; azaz, nem használván a villámok, viz-özönnel bünteté a romlott emberiséget. — ¹⁵⁰⁾ Neptun, mint Saturnus másodszülöttje, a tengert öröklé, s most a föld is ezen vizországhoz függedt, azaz tengerre változott. — ¹⁵¹⁾ Azaz, sehol sem volt száraz föld látható.

- Megrázkodik az ős természet e szörnyű zavarban:
 Ernyed az összhangzó elemek szentelt köteléke,
 670. S újra borongani kezd ama mord éj, melyben az égi
 Szellemelek és gyászos sirok árnyai összevegyülnek.
 Némi reményt csak az egy nyújthat, hogy a szörnyű
 világrom
 Őket kímélé¹⁵²⁾. Mint a Leucata¹⁵³⁾ magasztos
 Bérczeiről ha merengsz a csöndes tengeren; ép ugy
 675. Nézi a megrémült sajka a tornyosodó hab
 Ormairól a mély örvényt: ha meg újra lehajlik
 A hullám, alig ér a hab tetejéig az árboz.
 Majd eget ér, majd meg földszint uszkál a vitorla¹⁵⁴⁾;
 Mert, hol nincs hullám, fenekét láthatni a viznek;
 680. Máshol meg hegyként tolul a tenger vize össze.
 Félelmök háttérbe nyomá a művészi segélyt; s nem
 Tudta a kormányos, hol kell átszegni a bőszült
 Hullámot, s hol kell kikerülni. De végre segített
 Rajtok a háborgó tenger, s nem tudja a hullám
 685. A sajkat egy más hullamba teperni: ha innen
 Bukni akart, tüstént kiemelte amonnan a hullám;
 S készséggel fordult minden szél ellen a sajka.
 Sason zátonyait nem rettegi már, sem a görbe
 Thessali szirtpartot, vagy tán Ambracia vészes
 690. Réveit a sajka: inkább a Ceraunia-bérczek
 Szirttetejétől tart¹⁵⁵⁾. Caesar is kezdi belátni,
 Hogy már ez méltó vész balsorsára. „Tehát ily
 Nagy munkába kerül, mondá, az egeknek eloltui
 Életemet, hogy e rongy sajkában ülőre ily órjás
 695. Tengert zúdítanak? Ha csaták helytt hab nyeri tán el
 Azt a dicsőséget, hogy gyász sirjába temessen;
 Hős elszántsággal fogadom, bármint töritek szét
 Istenek életemet! Bár nagyszerű vállalatoknak
 Tépné el fonalát a hirtelen elragadó sir;
 700. Már elegendő nagy dolgot végeztem: igába
 Hódítám éjszak népét; rettegni tanítám
 Büszke irigyeimet; Magnust is, rangra utánam
 Másodikat látá Románk; ráhajtva a népet¹⁵⁶⁾

¹⁵²⁾ Caesart és Amyklást. — ¹⁵³⁾ Hegyfok Leucadia szigetén. — ¹⁵⁴⁾ Amint
 t. i. föl vagy lecsuszik a hullámon. — ¹⁵⁵⁾ Oly magasan hánnyák a hullámok. —
¹⁵⁶⁾ Kényszerítve, hogy szavazzon rám.

- Birtam a bárdveszszőt¹⁵⁷⁾, mit a harcok megtagadásának¹⁵⁸⁾:
 705. Romai méltóság egy sem marad el czimeimből.
 Senki, kiyűled sors kegyes istennője ki látod
 Vágyaimat, soha azt meg nem tudhatja, hogy, ámbár
 Mint Dictator s mint Consul szállottam a sirba,
 Mégis rang nélkül halok el. Nincsen temetésre
 710. Szükségem. Tartsd, ó ég, roncsolt testemet a mély
 Hullámok fenekén. Emlék és máglya nekem nem
 Kell; csak az ellenség rettegjen tőlem örökké,
 S várjon rám a világ!“ Ezt mondva, csodája csodáknak!
 A most tizszeresen nőtt hab fölkapja elernyed
 715. Sajkájával, s nem veti többé vissza a hullám
 A mélységbe; hanem kiröpíti a földre, a hol nincs
 Éles szikla a szük parton. S így a földet elérvén,
 Azt a sok országot, várost és régi szerencsét
 Ismét visszanyeré.

De a tábort és hadi népet

720. Nem lepi annyira meg Caesar másnap haza térvén,
 Mint meglepte, midőn eltűnt. Könnyezve, zokogva
 Vette körül a sereg harczfőjét s hálapanaszszal
 Így faggatta: „Ugyan mire vittek hősi merényid
 Törhetlen Caesar! Vagy mily böszült zivatarra
 725. Biztad tagjaidat, hitvány éltünket a balsors
 Átkainak hagyván? Mikor annyinak élete, üdve
 Függ a te éltedtől, s fejedelmévé löl a földnek,
 Hah! akarnod nem gyöngédség! Hű követőid
 Közt egysem volt-e méltó, hogy véled enyészszék,
 730. Hogyha te veszni találsz? Míg téged hánytak a böszült
 Hullámok, testünk renyhén, álomba merülve
 Senyvedt. Hah szégyen! Csak azért mentél magad által
 Hesperiaába, mivel mást tenni ki a habok ádáz
 Mérgének, gyöngéd lelked vadságnak ítélte?!
 735. Végső inségben teszi ily kockára az ember
 Éltét, s hajlandó így a szörnyü veszélybe rohanni.
 S itt, ki a föld legfőbb kormányát tartja kezében,
 Bízza habokra dicső éltét! Minek ennyire Istent
 Kísérted? Hareczunk sükerére elég a kegy és nagy
 740. Küzdelem a sorstól, melylyel partunkra segített.

157) Consuli méltóságot. — 158) T. i. a Galliai hadjárat.

Hát az egek kegyeit nem avégből vetted igénybe,
 Hogy te lehess a föld ura és vezetője; hanem hogy
 Sajkatörésedből menekülj?!..“ Imigy emlegetőztek
 Hogy, széternyedvén a sötét éj leple, reájok
 745. Virradt a derülő nap; s lankadván a szelek, bőszt
 Habjait a fáradt tenger, nyugalomra simítá.

Hesperian ép így látván a csapatvezetők¹⁵⁹), hogy
 Csendesül a tenger, s hogy a hullámot földidéző
 Éjszaki szél bizonyos jele kezd támadni az égen:
 750. Útnak creszték a sajkákat, mik, szelek és jól
 Edzett révészek karjától hajtva, a széles
 Tengeren oly rendes tömegekben lengtek előre,
 Mint sorhad száraz földön. De az éji borulat
 Lankasztván a szelet¹⁶⁰), s a hajóraj rendes irányát

755. Gátolván, ama szép sort ismét összezavarta.
 Darvak is így hagyják oda Strymont¹⁶¹) téli időben
 A Nil partjaihoz szállván: első repülésök
 Változatos képet, mire véletlen sorakoznak,
 Tüntet föl; de utóbb a magas légkörben a déli
 760. Szél jobban vervén kifeszült szárnyát a seregnek,
 Rendetlen köröket képez s a zavart repülésben,
 Eltűnik a betűkép. Mihelyest reggel dühösebb szél
 Űzte, az ébredező naptól izgatva, a sajkák
 Árboczeit: bármint óhajtottak bele jutni,
 765. Elkerülék Lissust¹⁶²), és Nymphaeumba¹⁶³) jutottak;
 Mert éjszak szeleit fölváltván rögtön a déli,
 A csendes partnál nyájas kikötőt alakított.

A mint összeszedé Caesar minden hadi népét;
 Pompejus látván a kemény harcok veszedelme,
 770. Hadseregéhez mint közeleg, s menekülni akarván
 A férj gondjaitól¹⁶⁴), Lesbost jelölé menedékül,
 Hol Cornelia majd bizton lesz a harc robajától.
 Hajh a viszonszerető lelkekre minő befolyással
 Bír a jogos szerelem! Szerelem tőn ingadozóvá

¹⁵⁹) T. i. Antonius, Gabinius, Calenus és Posthumius, kik Brundisiumban voltak. — ¹⁶⁰) Az éj beálltával megszűnván a kedvező szél, fölbomlott a hajórend.

— ¹⁶¹) A vándorutra kelt darvak kezdetben rendes Y vagy A betűket, de erősebb szélről zavartatva Δ vagy más, nem betűalakot képeznek. — ¹⁶²) Lissus, város Dalmatiában, ma Alessio. — ¹⁶³) Kikötő és hegyfok Illyriában. — ¹⁶⁴) Nejét, Cornéliát, kinek a táborban úgy sem nyújthatott kényelmet, Lesbos-szigetre küldé a közelgő csata előtt.

775. Tégedet is Magne, s habozóvá a csatavésznél:
 A mit nem mertél a szerencse csapásainak, hol
 Roma s egész föld állt, oda vetni, csupáncsak a nő volt!
 Kész ugyan a lélek, de szavak nem jönnek a nyelvre;
 Nyájas időzés közt oly jó a jövőt halogatni,
780. S búvni a végzet elől! . . A végső éjjel, elüzvén
 Lankasztó álmát, a midőn Cornelia gyöngéd
 Karja a férj gondtól terhelt keblére fűződik,
 S elfordult ajkát viszonos csókokra idézi:
 Ázott arczától meghökken, s bár kebelében
785. Titkos seb támad, nincs bátorsága kutatni:
 Mért sir Pompejus, ki eként kezd szólni zokogva:
 „Ó te, ki éltemnél — nem most, mikor oly keserű az;
 Legszebb napjain is — kedvesb vagy, nőm! Közeleg már
 A gyász nap, mit igen, s mégis halkán halogattunk:
790. Itt van már Caesar mindenkép harcra szerelve.
 Engednünk kell a harcnak, mely elől menedéked,
 Lesbos lesz: ne esengj, lelkemben megtagadám már
 Kérelmed tárgyát! Nem fogsz tőlem sok időre
 Venni bucsút. Gyorsan fejlődik az ügy: ha a bomlás
795. Megkezdődik alatt, a tető is rögtön utána
 Dől. Hallhatnod¹⁶⁵⁾ elég Pompejusnak veszedelmét.
 Azt hinném színlés gyöngéd vonzalma szivednek;
 Ha szemlélhetnéd e polgárharczokat. És én
 Megvallom, miután minden készen van a harcra,
800. Átallok nőmmel bizton szunynyadni¹⁶⁶⁾, s a harcküirt
 Ríadozásainál kebledről szállni csatába.
 Restelném, ha csupán Pompejus lenne az egy, ki
 Nélkülözés nélkül vesz részt polgári csatában.
 Addig biztosb lesz menedéked, mintsem e népnek,
805. S hős fejedelmeinek¹⁶⁷⁾; férjed balsorsa sem éri
 Lelkedet oly mélyen távolban. S hogyha az Isten
 Szétüzi e sereget, lelkem legjobb fele meglesz;
 És, ha a végzet s vad győző nyom, lesz, hova futnom!“
 Ekkora fájdalmat Cornelia lelke alig birt,
810. S elrémült keblén megszűnt működni az érzés.
 Végre, midőn szavakat lelt fájdalmas panaszának,

¹⁶⁵⁾ Balsorsomat hallanod is sok, hát még látnod! — ¹⁶⁶⁾ Csak én ne tudjam nélkülözni nőmet, midőn mindenki nélküli a magát! — ¹⁶⁷⁾ T. i. kik seregeikkel a táborban vannak.

- Igy szólt: „Magne, okom nincs házassági csapásunk
 És a nagy ég ellen zugolódni: sir el nem emészti
 A mi szerelmünket, sem bármily nagyszerű máglya.
815. Csak, hogy köznapias pórnóként kell oda hagynom
 Férjemet, az szörnyen fáj! Elváljunk-e azért, hogy
 Itt van az ellenség? Ipadat kérleljük-e így meg?
 Hűségemről ily fogalommal birsz-e te, Magne?
 Azt hiszed énnékem biztos lehet az, mi neked nem?
820. Sorsunk, nemde, rokon végzettől függ? S te, kegyetlen,
 Távolban hagynád mennydörgegni árva fejemre
 A villámokat és végromlást? Azt hiszed, úgy lesz
 Sorsom biztosbá, ha, miként ohajtod, a vészben
 Nem leszek oldaladon? Készséggel meghalok inkább
825. Véled, sem hogy majd távolban sujtson elested
 Gyász hire mint élő! Aztán majd tünni tanítasz,
 A bajokat; hisz ugyis, de ne vedd roszt néven a nyílt szót,
 Oly fájdalomhoz kezdesz szoktatni, kegyetlen!
 Miknek terhétől félek hogy megreped e szív!
830. És, ha fohászaimat meghallgatják az egek, s te
 Győzni találasz, az örömhirt nőd hallhatja utólszor.
 Még győzelmeid is búsongva találhatnak a szírten,
 És a hajótól is félek, mely hozza a jó hirt;
 Hogyha csatád sikerét hallom, sem enyészik egészen
835. Félelmem; minthogy nem védett helyre taszítva,
 Akkor is elfoghat Caesar, mikoron fut előtted.
 Száműzetésétől oly hirhedt névnek, a partok
 Ismertté válnak; s Mitylenae rejtekeit, ki
 Nem tudhatná majd, mikoron Magnus neje ott lesz?
840. Végső kérelmem, ha legyőzött fegyvereid nem
 Nyújthatnak biztosb menedéket, mint a futást, és
 Hullámokra bizod magadat, bár merre irányozd,
 Mint oda, sajkádat; mert nálam kémlél az ellen!“
 Ezt mondván, ágyát őrzöngve hagyá oda, többé
845. A mély gyötrelmet nem akarván már halogatni.
 Nem volt benne erő, hogy Pompejusra borúlva,
 Fájdalmas keblét édesdeden általölelje;
 S hosszú szerelmöknek nem lőn bucsucsók a gyümölcse.
 Rögtön kezdik a gyászt, s „isten hozzádat“ egyik sem
850. Bir vala mondani. Ily fájdalmas nap soha sem volt

Éltökben; mert, bármi veszély éré is egyébkor,
Edzett lélekkel, s meg nem rendülve viselték.

- Összerogyott nyomorult, és szolgálói vivéék át
A tengerparthoz, melynek fővenyére borult és
55. Görcsösen átölelé¹⁶⁸⁾, míg végre hajóba emelték. —
Ó a szegény be nem így bucsuzott el drága honának
Csendes partjaitól, mikoron Caesar hada nyomta!
Akkor elindult ő, bár hű nő volt, egyedül is,
És sebesen bucsuzott Pompejustól¹⁶⁹⁾. — A legelső
860. Éj álomtalanul mulik el. Hideg özvegyi ágya
Nem nyujtott enyhet, férj nélkül, árva szívének.
Álmában sokszor mint általölelte csalódva
Terme üres légét, s éjente, feledve futását,
Mint keresé férjét! Mert ámbár titkon emészté
865. A forró szívláng, a terem nem nyujthata enyhet.
A jegyes ágyban hűn föntartá férje helyét¹⁷⁰⁾; félt
Hogy Pompejust már többé nem látja¹⁷¹⁾; de sajnós!
Ennél is keserűbb, mit az istenség keze rá mért:
Vajmi közel vala a Pompejust visszaadó percz!

¹⁶⁸⁾ Megölelé a földet, melyen férjét kelle hagynia. — ¹⁶⁹⁾ Mert tudta, hogy Pompejus is azonnal indul utána, s a viszonzítás biztos öröme lelkesítette. De most másképp állt a dolog. — ¹⁷⁰⁾ Ámbár kinosan epedt, mégis szemérmesen visszavonta magát férje szokott fekhelyétől. — ¹⁷¹⁾ Félt hogy tán soha, vagy csak sok idő múlva láthatja férjét; azonban előbb látta, mintsem remélte, csak-hogy legyőzve, nemsokára bujdosva, sat.

VI. KÖNYV.

Caesar csatára csábítgatja Pompejust; hogy Dyrrhachiumot bevehesse, bezárja sánczokkal az ellent, de mind hiába. Pompejus seregét dőghalál, Caesarét éhség gyötri. 1—118. — Pompejus kitör; egy ponton megtámadja a sánczot; Scaeva csodálatos hősiessége és halála. 119—267. — Pompejus a legnagyobb veszélybe ejti Caesart; ez Thessalia felé huzódik, Pompejus üldözi, ámbar barátai azt tanácsolják, hogy Itáliát szállja meg. 268—339. — Thessalia tájraja és történelme. 340—420. — Sextus, Pompejus fia, Erichto varázsnőtől tudakozza a harcz kimenetelét. 421—614. — Erichto föltámaszt egy halottat s vele jövődőt mondat. Sextus visszatér Pompejus táborába. 615—846.

- A hogy a két harczfő, lélekben már csatakészen,
Elhelyezé seregét, egymás közelében, a halmon,
És önnön mását szemlélé bennök az Isten¹⁾):
Caesar a görögök bástyáira ostromerőt sem
5. Küldött; mert mást, mint vőjén győzelmet aratni,
Semmibe sem vett²⁾): hisz mindenkép gyászba borítani
Vágy az egész földet, s baleset dönt minden ügyében.
Koczkát vet, mely egyik félnek jelölendi bukását.
Háromszor helyezé csatarendbe hadát, a jelekkel;
10. Így tanusítva, mikép mindig harczkész Latiumra
Romlást hozni. De, hogy látá, miszerént lehetetlen
Harczba idézni vejét földvédeiből: seregével
Utnak eredt, s a mezők cserjétől fődve, vihareként
Robbant Dyrrhachium várára³⁾). Hajókon azonban
15. Magnus előbb oda ér; s a hegyen, mit Petra halomnak
Hi a Taulantnép⁴⁾), üt tábort, honnan Ephyra

¹⁾ Hasonkép a küzdhomokról véve, melyen a két hatalmas viador, t. i. Caesar és Pompejus az istenek szemei előtt küzdenek. — ²⁾ Caesar méltónak sem tartotta a görög városokat ostromolni. Pompejust megverni, volt főhajtása, mi a többit önként vonta maga után. — ³⁾ Corinthusi Phaliustól épített vár. — ⁴⁾ Macedon nép, mely hajdan Dyrrhachium és Apollonia földjét bírta.

Tűzhelyeit képes megvédeni tornyai⁵⁾ által.

Ezt nem erődté ősgond, vágy nagyszerű bástyák,
Sem más emberi mű, mit harc s az idő foga szétzuz:

20. Védőfala a helyzet s természet, mit soha semmi
Vas nem dönthet meg; mert hullámtól s habokádó
Éles sziklaktól lévén környezve, csupáncsak
Egy kis dombtól függ, hogy nem mondhatni szigetnek⁶⁾.
A révéseknek félelmes szirt kebelén áll
25. Falzata és, ha Iont korbácsolják a dühöngő
Déli szelek, lakait, szent templomait s a tetőket
Verdesi a hullám.

Ide űzte a kába reménység

Caesar harczszomjas lelkét, hogy elállva a roppant
Halmokat és hosszas földvédet huzva, bezárja

30. Titkon az ellenfélt⁷⁾. A tájt megméri szemével
És nem elégli, csupán omlékony gypeszakadékból
Rakni a rögtönzött falakat: roppant köveket, majd
Ércesákányokkal fejtett sziklát, a görög nép
Házait és rablott bástyáit hordja reájok.
35. Oly földvédet rak, mit kos⁸⁾, vagy másnemű harczgép
Meg nem rendíthet. Hegyeket bont, völgyeket eltölt
Caesar, s őrtornyos falait, valamint ezek árkat,
Fölviszi a bércek tetejéig, s nagy területben
Béfglalal sik tért, csátés pusztát, vizeséses
40. Döngeletet s ligetet, hogy még vad sem menekülhet.
Lelt Pompejus azért legelőt s tápszert elegendőt
Caesar sánczai közt, sőt mozgathatta hadát is;
Aztán mennyi folyó támad, fut s végzi futását
Köztük! S hogyha művét meg akarja tekinteni Caesar,
45. Elfárad, míg a mű közepét szemlélve eléri.
Most hirdessétek népmondák ős Ilionnak
Istenemelte falát⁹⁾; bámulja a szökve csatázó
Párthnép téglafalát Babylonnak! E harczzavarokban
Rögtönzött mű oly tért foglal, mint a minőn foly

⁵⁾ Corinthus, mely Ephyra nymphától, Ephyrának is neveztetik, már a természet által annyira meg van erősítve, hogy saját erődei, hadsereg nélkül is, eléggé őtalmazzák. — ⁶⁾ Mert sziklára épülve s tengertől környezve, csupán egy kis halom által van a száraz földdel összekötve, s ez teszi félszigetté. — ⁷⁾ Hogy így az élelmzési rendszert a maga seregeinek biztosítsa, ellenben Pompejusz a szabad közlekedésben gátolva, élelmi zavarba ejtse. — ⁸⁾ Faltörő gép. — ⁹⁾ Osmonda szerint Ilion falait istenek rakták.

50. Tigris, s mint a minőt bekerít habjával Orontes;
 Ugy, hogy az Assyrnép, keleten, megférne egészen
 Ekkora országon: s mind kárba veszett ez a munka!
 Ily sok munkás kéz Sestont s Abydót¹⁰⁾ egyesíti¹¹⁾,
 Phryxeum habját¹²⁾ földdel tömi bé, leszakasztja
55. Pelóps¹³⁾ földjeiről Ephyrent, könnyíti Malea¹⁴⁾
 Fárasztó hullámutját, képes kijavítani
 A természettől bármennyire elhanyagolva
 Tengő részét a földnek. Bézárul a harczkör¹⁵⁾:
 Itt táplálják a vérontást, mely belocsolja
60. Majd az egész földet; Thessalia s Libya szörnyű
 Harczai itt érnek; dühtől forrong e csekély kör.
 Kezdeté e műnek nem vonta magára figyelmét
 Pompejusnak; mint, ki Sicilia csendes ölében él,
 Azt sem tudja, mikor bömből bőszülve Pelorus¹⁶⁾;
65. Vagy, mint hogyha a vad hullám Rutupína¹⁷⁾ fővényét
 Verdesi, a Caledon brittek föl sem vészik e zajt.
 De, a midőn látá a tájt bekerítve e roppant
 Sánczczal, hadseregét ő is levezette a biztos
 Petráról, s a külön dombok tetejére kiosztá;
70. Hogy Caesar seregét foglalkodtassa hadával,
 S szétosztott seregét ostromlójára vezesse.
 Ámde csak akkora tért foglalt el a sánczczal övedzett
 Földből, mint a minő térség van a romai halmok
 S berkes Arícia¹⁸⁾ közt, minek istennője Diána;
75. És a mennyire van Tyberis tengerbe folyása —
 A víz görbületét nem számítván — ama ponttól,
 Melynél Romától átlengő habja bucsút vesz.
 Hallgat a harsonaszó, csak tiltott nyíl repül olykor,
 És, ha foly is vér, azt csak harczkísérlet okozza.
80. Mindkét harczfőt nagy baj gátlá harczbá vegyülni:

¹⁰⁾ Lásd II. K. 724—725. vv. jegyzettel. — ¹¹⁾ E helyett: egyesíthette volna. — ¹²⁾ Ily fáradsággal betömheték volna Hellespontot, melyen Phryxus átevezett. — ¹³⁾ A Corinthusi földszorost, melyen éjszaki Görögországot Peloponnesussal összeköti, ettől elszakaszthatták volna. — ¹⁴⁾ Malea, hegyfok Peloponnesusban Laconianál, ma C. Malio di S. Antonio. — ¹⁵⁾ Azon kör, mely magába zárja azokat, kik a nagyszerű vérontást valának előidézendők Pharsaliánál és Afrikában. — ¹⁶⁾ Scylla és Charybdis üvöltése a Siciliai tengeren Pelorus hegyfok mellett. — ¹⁷⁾ Ha a hullámok zajlanak a Rutupinai partoknál Kent (Gantium) vidékén, vagyis Britannia legdélibb részén, erről mitsem tudnak a Caledonok, vagyis Skótiának éjszakyugati lakói. — ¹⁸⁾ Latium városa, az Alba hegy közelében.

- Pompejust a kopár földek, miket összetíportak
 Száguldó lovaik, s legelők, hol a zsenge takarmányt
 Vaskörmük kiölé. A harczmén tar legelőjén
 Bádgyadtan lézeng, s a midőn végtére a rácsot
 85. Megtöltik¹⁹⁾, szakadó párával nyámmog az újdön
 Szénán, és lerogyik remegő lábszára, ha fordul.
 Fölbontván a merev hullákat a dög, veszedelmes
 Kór támad, s kormos felhőként terjed a légben.
 Nessus²⁰⁾ kárhozatos lehe szintig jön ki borongó
 90. Szirtjeiből, s Typhon²¹⁾ barlangja is épen így önti
 Dögleletes mérgét. Elsatnyul végre a népség
 S a víz, mely jobban fölfogja a mérget a légnél,
 Bédugulást támaszt a bűzhödt ronda iszappal.
 Kérgesül a feketült bőr és kiszorítja ürcből
 95. A duzzadt szemeket, s a kigyúladt arcz mutogatja
 A vész kórjeleit, s önterhe alatt lehanyatlík
 A fő. Mindinkább elkezd rombolni a végzet;
 Nincs, mi enyészet s lét közt válpont lenne, betegség:
 A bádgyadtság és a halál egyszerre köszönt bé;
 100. S a tetemes hullák terjesztik a vészt, miután holt
 És nem holt testek vegyesen nyújtóznak a földön;
 Mert a szegény polgárt néhány lépésre czipelni
 Sátruktól, volt a temetés²²⁾. Oszlatta azonban
 E nép inségét egyrészt a háta mögötti
 105. Tenger, másrészt a föltámadt éjszaki szél és
 Tenger part, s idegen gabonával jött hadi sajkák.
 Ellenben tágas hegységei közt sem a lajha
 Lég, sem a pangó víz nem emésztheti a szabad ellent.
 Itt meg a mord éhség pusztít, ép, mintha le volna
 110. Zárva erősen. Még föl sem nyúlék a kalász, már
 Látni, miként rohan a nyomorult nép arra, mi még csak
 Állatok étke lehet: szájával tépi a bokrok
 Sarjait és levelét, s oly kétes fajta növénynek
 Rágja gyökét²³⁾, mely vészt hozhat rá. Mit vagy a lángok
 115. Meggyöngítnek, vagy foga meg tud rágni, s amit csak

¹⁹⁾ Pompejus Acarnania- s Corcyrából hozatott takarmányt. — ²⁰⁾ Nessis (Nesida) Vulkán sziget Nápoly mellett. — ²¹⁾ Már főnebb volt róla szó. — ²²⁾ Ebből állt a temetés, a nélkül, hogy a hullákat elásták volna. — ²³⁾ „Állatokkal van dolgom“, így fejezte ki magát Pompejus, hallván, hogy amazok gyökerekkel sat. élnek.

Sorvadt gégején leereszthet, többnyire mit még
Emberi éteknek sohasem használtak, a harczos
Fölszedi és a hizó ellent elzárni így is kész.

- A mint Pompejus föltette magában, e zárolt
120. Helyzetből immár valahára kijutva, szabad tért
Birni; nem a komor éj rejtélyes pillanatában
Indul, sem titkon, mikor a vő tábora nyugszik:
Széles résen akar menekülni, lerontva a sánczok
Tornyait és az egész táborát átvágva teremtni
125. Öldökléssel utat. Mégis legcélszerűebbnek
Vélte Minutiusét ²⁴⁾ a körsáncz pontjai közt; mert
Legközelebb s fák és sűrű bokrokkal vala földve.
Porföleg nélkül s gyorsan jut e helyre a tábor.
Mily sok romai sas ragyogott, mily sok csatakürt szólt
130. Egyre a táborban! S hogy győzelmet ne a fegyver
Víjjon, ijedtséggel nyomoriták tönkre az ellent.
Itt a vitézségnek csak az egy jut: halva terülni
Arra a helyre, hol állt; nincs már több harczos; eredmény
Nélkül özönlik a nyilzápor. Most gyántakenőcsös
135. Égő fáklyákat szórnak, s a szörnyű ütésre
Inganak a tornyok, s félig dőledezve biczegnek;
És, a törőgéptől döngettetvén, nyög a sánczfal.
Túl ragyogott immár Pompejus harczi jele a nagy
Sánczon; a föld jogait szabadon védelmezi immár.
140. És a helyet, mit ezer csapat és összes hadi népe
Caesarnak nem bir megvédeni, azt egyes ember,
Nem rakván le a hős fegyvert, kiragadta a győzők ²⁵⁾
Körme közül, s Magnust gátlá győzelmet aratni.
Scaeva e férfi, ki még a vad gállharczok előtt mint
145. Közharczos szolgált: ott sok vért ontva nyéré meg,
Hordozhatni latin venyegét ²⁶⁾ a harcisorok élén.
Kész volt ő minden büntényre, ki tudta igen jól,
Polgárháboruban mily nagyszerű vétek az erkölcs.
Ez, látván azokat, kik a hareztért már oda hagyva,
150. Szökni akartak, imígy szólt: „Hah, hova vitt ama gyáva
Félénkség, mely még eddig Caesar seregében
Hallatlan vala? Ó rabszolgahad, ó pula népesség!

²⁴⁾ Appianus szerint Minutius Scaeva volt az erőd ezen részén levő
őrcsapat hős parancsnoka. — ²⁵⁾ A már-már győzedelmeskedő pompejusi sere-
geknek. — ²⁶⁾ A századosok, diszjelül, szőlővenyegét hordoztak.

- Vér nélkül hátat fordíthatnál a halálnak?
 Nem szégyelnétek, nem lenni a férfi tömeggel,
 155. És a közös sirban, s ha a hullák közt nem akadna
 Rátok a kémelő szem²⁷⁾? Fiatalság! Már, ha elernyedte
 Hűséged, legalább boszuságból, nem de, megállasz?
 Minket választott az egészszből arra, hogy által
 Törjön az ellenség: mennél több vérbe kerüljön
 160. E nap Magnusnak! Caesart itt látva, vigabban
 Halnék meg; de, ha ezt tanumúl nem hagyta a balsors,
 Ugy fogok esni, hogy ezt Magnus maga is kiemelje²⁸⁾.
 Törjétek szét a nyilakat rohanó kebelekkkel,
 És nyakszirteitek lódítsák vissza a fegyvert! —
 165. Messzire elhat a por, s a romok dörgése; fülébe
 Jut Caesarnak a harez zaja. Ó társak, kezeinkben
 A diadal! Mig mind elhullunk, itt leszen, a ki
 A vesztett falakat majd ismét visszaveendi!“
 Oly nagy lelkesedést keltett e szózat a népben,
 170. Mint a minőt maga a riadók első szava sem kelt;
 S a fiatal népség, izgatva kíváncsi szivétől,
 Elbámult s követé e férfit, tudni akarván:
 Képes e, vészhelyzet s túlszám közt, hősi halálnál
 Többre az elszántság? Ó a fal romjain állva,
 175. A tele tornyokból hullákat von ki először,
 S a nyomuló ellent holttestekkel veri földre;
 Fegyvert nyújt az egész rom a hősnek; sziklakövekkel
 És fák törzseivel, sőt önterhével is árt, mint
 Árthat az ellennek. Majd durva karó darabokkal,
 180. Majd nyers póznákkal löki a falról le az ellent,
 S a fal párkányán lóggó kezeket lekaszálja
 Kardjával; csontot zuz súlyos szikla kövekkel,
 S a gyöngén védett koponyák velejét kiszakítja;
 Másoknak fűrtjét és arczát lángba borítja,
 185. S a mérges lángok pattogva sütik ki a szemfényt.
 Amint, a hullák tömegével, a földszin a bástyák
 Fölszineig jut: mint leopárd a vadász gerelyébe;
 Oly sebesen robban, sürü lándzsák közt, tömegébe
 Ellenségének. Most ámbár körbe szorítva

²⁷⁾ T. i. ha elfutnátok a halál elül, s az eltemetők nem találják holt testeiteket a hullák között. — ²⁸⁾ Hogy lelkében még az ellenség is dicsérje vitézségemet.

190. A harcznépektől, és nyomva egész erejétől
 A hadnak, hova csak néz, meghódítja az ellent.
 Már élet vesztvén a csapás és emberi vértől
 Fegyvere, seb nélkül töri szét morda ellene tagját.
 Ellene tör minden, minden nyíl rája irányul;
195. S minden kéz bizton sujtá, minden nyíl elérte;
 S új mását²⁹⁾ látá a szerencse: egész hadat³⁰⁾ és egy
 Férfit a küzdőterén. Csattognak a szörnyű ütések
 Pajzsán; a bezuzott sisak összezsúrolja agyát, s már
 Nincs, a mi vétezné hős keblét, mint ama tenger
200. Dárda, mely átfurván mellestoját, benne megállott.
 Dörék, könnyű nyilat s kelevézt, mi az életerekhez
 Nem fér, hasztalanul mért szórtok? Gépbeli dárdák³¹⁾
 Törhetik ezt meg csak, vagy roppant szirtdarabok; sem
 Más a kapuktól, mint érzékos³²⁾, vagy nagyszerű vetgép³³⁾,
205. Nem löki őt soha el. Mint Caesar érzéfal, áll, és
 Gát Pompejusnak. Keblét nem vétezi többé;
 Szégyenlő, hogy paizs őrizvén, balja nyugodjék,
 És önvétke miatt éljen: neki ront a tömérdek
 Dárdának, s kelevézerdőt hordozva szívében,
210. Lábai már ingnak, s ellent választ, kire dőljön,
 Tenger szörnyeiként³⁴⁾. Elefánt is Libya földjén,
 Űzve vadászoktól, szintígy töri össze a lándzsát
 Kérges bőrével, vagy megrázkódva, leszórja.
 Belseje ép marad a vadnak, sőt vére sem ömlik
215. A bőrébe döfött lándzsáktól: száz kelevéz és
 Száz nyíl egy élőnek nem képes okozni halálát.
 És ime távolról egy Gortyni kéz veszi célba
 Krétai ijával Scaevát, s nyila, várakozásán
 Túl, bizton sujtá fön, s a bal szembe furódott.
220. Ő a vasat rögtön kiszakasztja az érköteléssel,
 S a nyilat és a nyilon függő szemet összetiporja.
 Mint Pannonia bőszt nőtény medvéje, dühöngőbb
 Megsebesítve: midőn szűgyébe furódik a szíjról
 Csattantott kelevéz, forog és bősztülve csikorgat

29) Lásd főnebb 3-dik V. jegyzékkel. — 30) Pompejus egész seregét egyetlen Scaeva ellenében. — 31) Falarica vagy phalarica, nagy és hosszú dárda, melyet néha géppel, például catapultával löktek az ellenség táborába. — 32) Faltörő kos-gép. — 33) Ballista, oly gép, melylyel a harcban köveket sat. hánytak az ellenségre. — 34) Mint a tengeri óriás halak, melyek roppant testöket a sajkára vetve, sülyeszti azt el.

225. A vele száguldó s vele forgó kópja nyelére.
Képén elhal a düh; eltorzult arcza egészen
Vérben uszik: most úgy megrázza a léget a győző
Tábor örömjaja, hogy jobban riadozni lehetlen
Volna, habár Caesart látná így vérbe borúlva.
230. Ő mély fájdalmát elrejtve, szelíden, a hősi
Elszántság minden jele nélkül: „Hagyjatok, ugymond,
Békét polgárok, távozzék innen a fegyver!
Nem használ immár se nem árt éltémnek az új seb.
Nem megrakni, hanem megmenteni kell a nyilaktól
235. Keblemet. Ő vegyetek karotokra, s emeljetek élve
Magnus sátraihoz; nyujtsátok e tábori életet
Harczfőtöknek, hogy példájával tanúsítsa
Scaeva, miként inkább kész volt Caesart oda hagyni,
Mint érette dicsőn elvérzeni a csatatéren!”
240. Hitte a csábhangot nyomorult Aulus, s ama kardot,
Mely jobbjobban volt, nem látta. Midőn fölemelni
Készül a foglyot s a fegyvert, ime Scaeva aczélja,
Mint villám szegi át torkát. Most újra föléled
A hős elszántság s enyhülvén lelke e vértől:
245. „Bünhödjék, ugymond, a ki merte remélni fogolylyá
Létét Scaevának! Ha nyugonni akarja e kardot
Magnus, hódoljon Caesarnak egész seregével.
Azt hiszitek, gyáván, úgy mint ti, remegtem elesni?
Kétlem, Pompejus s a Tanács ügye kedves e nektek
250. Annyira, mint a halál nekem!” Ekkor, hogy közelítnek
Caesar sergei a porföllegből veszi észre.
Magnus eként menekül a kudarcztól, hogy csak egyetlen
Férfi elől tágit hada ³⁵⁾! A mint szétszaladának;
Scaeva is összerogyott; mert addig, vére kihullván,
255. A harc nyujta erőt. Örvendnek, hogy felölelvén,
Vállra vehették őt a rokon seregek s kegyelettel,
Mintha az átszurdalt kebel istent rejtene, és mint
Élő példányát a nagyszerű hősi erénynek,
Tisztelik: a nyilakat versengve szedik ki keresztül
260. Szurkált tagjaiból, s szent isteneikre akasztják
Ékszerűl; és kardod Mars keblét fogja diszítani

³⁵⁾ Most legalább visszavonulásuk ürügyeül Caesar pótseregének megérkezését hozhaták föl.

- Scaeva³⁶⁾! — Minő dicsfényt halmozna rád a szerencse,
 Hogyha a durva Iber, kislefegyverű Cantaber és nagy
 Lándzsákkal küzdő Teutonnép futna előtted!
265. Nem diszesítheted a hadi zsákmánynyal Jupiternek
 Szentélyét, s nem fogsz diadelpompának örülni.
 Mily hősi tettel szert, ó boldogtalan, urra!³⁷⁾
- Magnus, e részéről a falaknak viasszaszorítva,
 Sánczai közt, ámbár a nagy ütközetet halogatta,
270. Ép úgy nem nyugodott, mint fáradt tengeri hullám,
 Mely, ha a déli szelek sziklához ütik, vagy emeltebb
 Hegyhez, bár később, de romot tud végre okozni.
 Innen a csendes part melletti erődre³⁸⁾ rohant és
 Kétképen³⁹⁾ küzdvén, bevév: most messze kinyújtja
275. Hadseregét s örvend, hogy nyílt térségeken üthet
 Tábort és szabadabb mozgást nyújthat seregének.
 Mint dagadó Padus, mely gátot törve, a parton
 Átcsap s minden ugart szétrombol; hogyha azonban
 Roppant víztömegén itt is szétomlik a földgát:
280. Átveti hullámát, s idegen tért foglal az örvény;
 Itt ura elveszté földjét s ezt Padus amott más
 Földművelőnek adá⁴⁰⁾.

- Caesar e csatát csak a füsttről
 Sejditvén, sietett; s a falat szétrontra találta,
 És, mint őstromokon, csak hült helye volt a csatának.
285. Föllobbantá már a helybeli csend; de nyugalma
 Pompejusnak, s hogy tán még álmodni merészli
 Caesart győzöttnek⁴¹⁾, rettentő dühre fakasztá;
 S kész neki menni, csak e kéjt földülhassa, a vésznek.
 Most Torquatushoz⁴²⁾ fordul fenyegetve, ki Caesar
290. Harczosait látván oly gyorsan vont a hadát bé,
 Mint a vitorlát mily gyorsan bévonja a révész,

³⁶⁾ Scaeva testén, midőn Caesar elé vitték. 230, mások szerint 120 szurás látszott. A testéből kiszedett nyilakat, legnagyobb megtiszteltetés jeléül, az istenek szobraira, fegyverét pedig Mars szobrára függesztették. — ³⁷⁾ Sértőleg czéloz Caesarra, kinek Scaeva magát is, Romát is szolgájává tette e vitézségével. — ³⁸⁾ Megtudván, hogy a tenger mellett a két sáncz közötti erőd még nem tökéletes, hirtelen ezt rohanta meg. — ³⁹⁾ T. i. tengeren és szárazon. — ⁴⁰⁾ Padus folyam a földet, melyet egyiknek birtokáról elsodort, a másikén lerakta. — ⁴¹⁾ Hogy Caesar csakugyan győzelemről álmodozást tesz föl Pompejusban, mutatja a következő „dum gaudia turbet“ kitétel is. — ⁴²⁾ Két Pompejus az erőd védelmére ott hagyott.

- Sejtvén arboczáin Circaeum⁴³⁾ szörnyü viharját;
 És a szűkebb belvédbe szorult várőrizetével,
 Hogy tömörebben együtt legyen ily kis körben a fegyver.
295. Caesar átment már az erőd első falain⁴⁴⁾; s most
 Pompejus szaporán a bezárt ellenre özönlí,
 A szomszéd hegyeken fekvő összes hadi népet.
 Annyira Aetna alatt sem borzadoz Enceladustól⁴⁵⁾
 A völgy népe, midőn megkezdí a déli szelekkel
300. Rettentő gyomrát kiüríténí Aetna, s előntí
 Termékeny mezejét: mint Caesar népe, mely a nagy
 Port látván, mielőtt harczolná, legyőzve szalad szét.
 Vak félelmében szemközt száguld a közelgő
 Ellennel s önként rohan a rettegte veszélybe⁴⁶⁾.
305. A vérontásnak teljes végére jutandott
 A polgárharcz itt, ha a harczfő nem vete gátot
 A mészárlásnak⁴⁷⁾. Mily boldog, kényuraidtől⁴⁸⁾
 Mentés s független volnál most Roma, ha ottan
 Sylla⁴⁹⁾ nyeré neked e győzelmet! Kár, örökös kár
310. Hogy legfőbb vétkeđ közepett jó vőd vala Caesar,
 A kivel ütköztél! Hajh gyász sors, nem keseregné
 Líbya most Uticát⁵⁰⁾, s Hispania Munda⁵¹⁾ veszélyit;
 És a kimondani is fájdalmas vérbe fürösztött
 Nílpártok sohasem hordozták volna a hullát⁵²⁾,
315. Mely nemesebb volt, mint Fárosnak büszke királya⁵³⁾;
 Juba király sem hull vala a marmári fővényre⁵⁴⁾;

⁴³⁾ Circaeum (Monte Circello) Latiumi hegyfok; monda szerint Circe varázsnő egykori tanyája. — ⁴⁴⁾ Caesar a nap veszteségeit helyreütendő, titkon 32 cohortet vezetett ide, hogy Pompejus őrseregeit tönkre tegye. — ⁴⁵⁾ Enceladus, egy óriás, kit Jupiter villammal lesnjtván, Aetna alá temetett, s Virgilius szerint ennek fészkelődése rázza föl Aetna tüzes gyomrát. — ⁴⁶⁾ Pompejus értesülván Caesar tervéről, az 5-dik legiót is segítségére küldi övéinek, s így, midőn Caesar népe magát minden oldalról bekerítve látná, rendetlen futásnak eredt; s mikor kerülni akarta, ép akkor ütközött minden felül azon veszedelembé, mely elől menekülni akart. — ⁴⁷⁾ Itt teljesen befejeztetett volna a polgárharcz Caesar iszonyú veszteségével, ha Pompejus vissza nem tartja seregét az öldökléstől. Caesar maga mondá barátainak, hogy „ma, ugymond, az ellenség győz vala, ha oly vezére van, a ki tud győzni.“ — ⁴⁸⁾ E szó Rex a köztársaság idejében, romai polgári viszonyokra alkalmazva, mindig a kényur kellemetlen mellék fogalmával bírt. — ⁴⁹⁾ Ki bizonyosan jobban fölhasználta volna e győzelmet, s a megszalasztott ellent tönkre tévén, a polgárháborút befejezte volna. — ⁵⁰⁾ Az Utica melletti vérontást Afrikában. — ⁵¹⁾ A Mundaí inséget, miről az I. K. volt szó. — ⁵²⁾ Pompejus sem öletett volna meg a Nilus mellett. — ⁵³⁾ Ptolomaeus, egyiptusi király, ki Pompejst megölette. — ⁵⁴⁾ Juba király és Petrejus, nehogy az ellenség kezébe kerüljenek, egymás kardjába rohantak Marmarica fővényein Éjszak-Afrikában.

- S a púnárnnyaknak nem kellett volna adózni
 Scipio ⁵⁵⁾ vérével, sem a jó Catonak ⁵⁶⁾ elesni.
 Ez lett volna a vész legvégső napja fölötted
 320. Roma, s a vészkörből Pharsália is kimaradna!
 Elbucsuzik Caesar ezen átokverte tanyától,
 S romjait Emathia mezejére vezényli hadának ⁵⁷⁾.
 Társai biztatták Pompejust, hogy ne kövesse
 Vert ipa hadseregét; inkább Ausonia békés
 325. Keblén a honi szent tűzhelyhez visszasziessen.
 „Caesarként soha sem fogok, ugymond, térni hazámba,
 S Roma egyébként, mint eleresztve e hadsereget, nem
 Lát engem kebelén. Mikoron kiűtött e zavargás,
 Hesperiat könnyen megmentem, hogyha sereggel
 330. Töltök meg minden honi szentélyt s őspiaczunkon
 Küzdök. Hogy honomat kiméljem a harez viharától,
 Elmegyek inkább a legvégső szittya hidegre
 Vagy forró-öv alá ⁵⁸⁾. Mint győző foszszalak e meg
 Roma a békétől, ki azért szaladék, hogy a harcztól
 335. Megmenekülhess? Ah inkább hadd tartson övének
 Caesar, mintsem e harez valahogy károdra lehessen!“
 Így szólt. És mikor a nap bíbor hajnala támadt,
 Mellék ösvényen, Candavia ⁵⁹⁾ völgyein által,
 Emathiába vonult, mit harezra jelölt ki a végzet.
 340. Thessaliát Ossaea magas szirtbércei zárják
 Ott, hol téli időn a nap kél: nyári keletről
 Pelion ⁶⁰⁾ ejti reá árnyékát. Déli sugárit
 A ragyogó napnak, mely oroszlányjegybe hajólva
 Legforróbb, Othyros ⁶¹⁾ mérsékeli rengetegével.
 345. Japyga ⁶²⁾ és Zephiros szelek ellen Pindus ⁶³⁾ a védfal,
 Mely, hamar elfödvén a napot, kora alkonyodást szül.
 A ki Olympus alatt él, bizton az éjszaki széltől,
 Éjek mulnak, hogy látná gönczöl ragyogását.

⁵⁵⁾ Scipio, Pompejus második ipa, a pharsáliai ütközet után Afrikába menekülő, saját kardja által vérzett el, mintegy engesztelő áldozatul azon púnok árnyaiért, kik a második és harmadik pún háborúban, romaiak által ölettek meg. — ⁵⁶⁾ A feddhetetlen életű Cato szinte önkézevel vetett véget életének Uticánál. — ⁵⁷⁾ Mert e két csatában Caesar 500 gyalogot, 62 lovast, 30 százados, 10 katonai tribunt és 32 harcztelt veszített. — ⁵⁸⁾ Legzordonabb éjszakra, vagy a legforróbb égöv alá. — ⁵⁹⁾ Hegység, mely Illyriát Macedoniától elkülöníti. — ⁶⁰⁾ Magas hegy. — ⁶¹⁾ Erdővel borított hegység. — ⁶²⁾ Japyga éjszaki, Zephiros nyugati szél. — ⁶³⁾ Pindus, hegy, mely magasságával az estalkonyi napot eltakarván, igen gyorsítja a beesteledést. Nyugatról és éjszokról Pindus hegy körüli Thessaliát.

- E hegységek közt örökös viz földte a völgyet
 350. Hajdan ⁶⁴⁾: mert a folyók e mezőkön fennakadának,
 S nem lelvén kifolyást tengerre, tavak takarák el
 A gyönyörű Tempét ⁶⁵⁾. Miután elvégre Olymptól
 Herkules ⁶⁶⁾ elvágá Ossát s érezte a tenger
 A kitörő habokat ⁶⁷⁾: Pharsália földje, — mi vajha
 355. A víz alatt maradott! — a tengerszülte Achilles
 Ösországa ⁶⁸⁾ kitünt, s Phylace ⁶⁹⁾, mely a Rhoetei partot
 Első érinté sajkáján és Pteleossal ⁷⁰⁾
 Dorion ⁷¹⁾ a muzsák gyászos helye; Trachin ⁷²⁾ azontul
 Átkos máglyatüzért nyert Herkulesij erejével
 360. Hős Meliboea ⁷³⁾; erős Larissa ⁷⁴⁾ az ősi időkben;
 Egykor szép Argus ⁷⁵⁾, hol most a földművelő szánt;
 A hol az ősmondák Echion ⁷⁶⁾ Thebája nyomára
 Emlékeztetnek; hova Pentheus árva fejével
 Bujdosván Agave ⁷⁷⁾, a máglya előtt csak azért sir,
 365. Hogy fia meggyilkolt testéből nem hozza többet.
 Igy szétrobbanván a mocsár, többféle folyóra
 Oszlott ⁷⁸⁾. A nem mély, mégis kristályvizü Acas ⁷⁹⁾
 Innen ered s nyugaton bele ömlik a jóni öbölbe.
 Az sem hullámosb, melytől Isis veszi létét ⁸⁰⁾,
 370. És majd csak nem vőd ⁸¹⁾, Oeneus, mely vastag iszappal
 Hordja be Echinadát ⁸²⁾; s Euenos ⁸³⁾ a Nessusi vérről

⁶⁴⁾ Thessaliát, mint az említett hegyek közötti sík tért, hajdan egészen viz földte. — ⁶⁵⁾ Gyönyörű fekvéséről híres völgy Thessaliában, az Olympus, Ossa és Pelion hegyek közt, melyen a Peneus folyó átfolyt, ma Lycostomoi szoros. — ^{66–67)} Herkules elvágván Olympustól Ossát, Peneus folyónak utat nyitott a tengerre. — ⁶⁸⁾ Achilles Thessaliában, Phtia városban született. — ⁶⁹⁾ Thessaliai város, hol Protesilaus uralkodott, ki a Trójai háború alkalmával első tünt föl a trójai partoknál. Rhoeteum pedig trójai hegyfok. — ⁷⁰⁾ Thessaliai város és liget. — ⁷¹⁾ Város, hol Thamyris a muzsáktól dalversenyen legyőzetvén, szeme világtól megfosztatott. — ⁷²⁾ Szirtes, kopár helyen épült Thessaliai város. — ⁷³⁾ Magnesia városa Thessaliában, mely azért, hogy Herkules máglyáját meggyújtotta, ennek íját kapta jutalomul. — ⁷⁴⁾ Thessaliai város, a trójai hős Achilles hazája. — ⁷⁵⁾ Egykor igen szép város. — ⁷⁶⁾ Egyike azon balandóknak, kiknek segítségével Cadmus Thebae városát építette. — ⁷⁷⁾ Cadmus leánya, Echion neje, Pentheusnak anyja, ki bacchansi dühében saját fiát vadállatnak képzelve, szétszaggatta. Magához térvén, Thessaliába futott, hol fiát — Lucanus szerént csak annak fejét — eltakarítván, őshona emlékre Thebae-t építette. — ⁷⁸⁾ Elsorolja Thessalia folyóit. — ⁷⁹⁾ Kis folyó, mely a jóniai tengerbe szakad. — ⁸⁰⁾ Inachus folyam-isten, Io-nak, kit később a görögök Isszel összezavartak, atyja. — ⁸¹⁾ Achilous, kinek Deianeira, Oeneus leánya eljegyeztetett, de ki mégis Herkules neijévé lett. — ⁸²⁾ E folyó mellett ölte meg Hercules Nessust, ki Deianeirát udvariatlanul illette. Caledonián foly keresztül, hol hajdan Meleager uralkodott. — ⁸³⁾ Fia Oeneus Calydoni királynak és Althaeának; híres a calydoni nagy vadászatra következett szomorú végéről.

- Fertőzött, melynek Calidonát, hol Meleager
 Székelt, vágják át hullámai; Sperchios⁸⁴⁾, a mely
 Maliacumba szakad, s Amphrysos⁸⁵⁾, mely belocsolja
 375. Tiszta vizével a sik tért, hol hajdanta Apollo
 Nyája legelt, s melyből sem köd, sem harmatozó lég
 Nem támad, s még csak szellőt sem lenget Anauros⁸⁶⁾.
 És a mi csak volt és név nélkül⁸⁷⁾ folyt Peneussal
 A tengerbe. Szelid Enipeus⁸⁸⁾, mely sebesebbé
 380. Apidamos rohanó hullámival összevegyülve
 Lesz csak. Asopossal⁸⁹⁾ Phoenix s Melas rokonulnak.
 Egymaga oly különös Titaresus⁹⁰⁾, hogy vize szétvál
 Más hullámoktól, s Peneus hulláma fölött úgy
 Foly, mint folya sikon. Mondákban az áll e folyóról,
 385. Hogy Stryxből ered és, szem előtt tartván születését,
 Óvja magát hitvány folyamak⁹¹⁾ szenyfoltjai ellen,
 Hogy rettegje nevét ég és föld istene⁹²⁾ mindig.
 Ahogy a szántóföld, víztől menekülve, kibukkant,
 Termékeny sorokat szántott rajt Boebe⁹³⁾ ekéje,
 390. S a Lelegek⁹⁴⁾ keze még mélyebbre nyomá az ekéket.
 Aeolidák⁹⁵⁾ s Dolopék⁹⁶⁾ földészek; lóidomítók
 Voltak a Magnetek⁹⁷⁾; Minyas⁹⁸⁾ népsége hajós volt.
 A terhes felhő itt szülte, Peletron üregben
 Ixiontól, a félvad Centaur ivadékot⁹⁹⁾,
 395. És Pholoë¹⁰⁰⁾ szirtjét a ki széttördelte, Monychost¹⁰¹⁾;

⁸⁴⁾ Sperchios a Maliacumi öbölbe szakad. — ⁸⁵⁾ E folyó mellett őrizte hajdan Apollo Admetes nyáját. — ⁸⁶⁾ Thessaliai folyó, mely körül, mint neve is mutatja, sem köd, sem szellő nem mutatkozik. — ⁸⁷⁾ Mindazon folyók, melyek, mielőtt nevet nyertek volna, Peneussal egyesülve szakadtak a tengerbe. — ⁸⁸⁾ Enipeus (ugymond Strabo) magába fogadja Apidamost, s egyesülve sebesebben folynak. — ⁸⁹⁾ Asopos, magával egyesítvén Phoenix és Melas folyókat, Thermopylenél a tengerbe ömlik. — ⁹⁰⁾ Egészen külön vála foly Peneus vize fölött. — ⁹¹⁾ Mint Peneus is. — ⁹²⁾ Az istenek legnagyobb esküjüket Styx nevében tették: „Dii jurare timent et fallere numen“, ugymond Virgilius Aen. 6. k. — ⁹³⁾ Thessalia népeit sorolja el a költő: Boebe, Thessaliai város. Néme-lyek azt hiszik, hogy ezek találták föl az ekét. — ⁹⁴⁾ Szinte Thess. város. — ⁹⁵⁾ Thessalia óslakosi Aeol-tól Aeolidáknak neveztettek; de a görögök is, Istmoson kívül, kivéve Athene és Megara lakosait, így neveztettek. — ⁹⁶⁾ Aeol nép, mely Magnesiába költözött. — ⁹⁷⁾ Peneus folyam és Pelius hegy szomszéd lakói, kik a lovak szelidítéséről voltak híresek, valamint a szomszéd Centaurusok is. — ⁹⁸⁾ Osatyja Orchomenos boeotiai hitregés királynak, kinek utódai voltak a Minyaek vagyis Argonauták, kik Jasont Colchisba kísérték. — ⁹⁹⁾ Pelius hegy lakói. Hitrege szerint ezeket Ixion nemzé egy fülleggel, melyet Junonak képzelt. Ezek harczoltak először lóról; s midőn lovaik ittak, távolról úgy tűntek föl, mintha fölrészük ember, az alsó pedig ló volna. Innen támadt róluk a „félvad“ hiedelem. — ¹⁰⁰⁾ Hegység Arcadiában. — ¹⁰¹⁾ Egy Centaurus.

- S mord Rhoetust¹⁰²⁾, ki azon kőrist, mit az éjszaki orkán
Föl nem dönt, Oetan¹⁰³⁾ kiszakasztá tősgyökerestől.
S Pholust¹⁰⁴⁾ Alcides gazdáját; és a garázda
Révészt¹⁰⁵⁾, kit szíven sújtott a Lernai íjász¹⁰⁶⁾.
400. Téged is ősz Chiron¹⁰⁷⁾, ki hideg csillagkebeledből
Hintve az égi sugárt, mint Aemoni íjas¹⁰⁸⁾, az Ollós¹⁰⁹⁾
Tündöklőbb fényét üldöd ragyogó nyilaiddal. —
E földből keltek mérges csemetéi¹¹⁰⁾ a harcznak.
Neptun rásújtván szigonyával a Thessali szírtre,
405. Ekkor támadt a baljós harczmén¹¹¹⁾, mely először
Rágt a vas-zabolát, s tajtékot hányt Lapithának¹¹²⁾
Kantárszija alatt. Pagasának¹¹³⁾ partjai mellől
Elsőben vezeté a nem ismert vízre az embert
Lengő sajkáján. Első fejedelme, Itonus¹¹⁴⁾
410. Vert a tüzes vasból többféle alakzatu eszközt;
Lángokon olvasztá az ezüstöt; majd az aranyból
Pénzt veretett, s roppant üstökben főzte az érczet.
Gyűjtögetését a kincsnek, mely harczba keverte
A föld népségét, itt kezdék. Itt jöve létre
415. És innen surrant Cyrrhae-barlangba a földön
Legtetemesb kígyó, Python¹¹⁵⁾, mely a Pythia verseny
Hőseinek Thessali babért füze homlokaikra.
Innen uszítá a magas égre garázda Aloeus¹¹⁶⁾
Magzatait, látván, hogy már a csillagokig hat
420. Pelion, és Ossán elakad forgása azoknak.

¹⁰²⁾ Rhoetus v. Rhoecus, gigás a Centaurosok közül. — ¹⁰³⁾ Oeta, magas hegy. — ¹⁰⁴⁾ Herkules, midőn a Nemeai oroszlánharczra ment, Pholusnál szállott, kit véletlenül megölvén, egy hegyre temetett. Tőle nyerte e hegy a Pholoë nevet. — ^{105–106)} Nessus, ki Dejanairával ingerkedvén, Hercules által agyonlötetett. — ¹⁰⁷⁾ Chiron Centaurus, kiből, monda szerint, az íjas csillagjegy lett. — ^{108–109)} Az íjas-csillagjegy a nagyobb Scorpio-jegy felé látszik eregetni nyilait. — ¹¹⁰⁾ Thessalia hadi találmányai soroltatnak el. Itt találták föl a lőszerszámot, s lőről itt harczoltak először. — ¹¹¹⁾ Az első harczmént Scyphiusnak nevezték; csak hogy a Neptun és Pallas közötti fogadás, mely a lovat létrehozta, nem itt, hanem Afrikában történt. — ¹¹²⁾ Egy ember azon Thessaliai vad, hegyi népből, a Lapithákból, kik a Centaurokkal hadakoztak. — ¹¹³⁾ Pagasa, tengerparti város Thessaliában, hol az Argo hajó készült. Lásd. III. K. 198. stb. vv. — ¹¹⁴⁾ Itonus, Thessalia első királya találta föl az érczhajlítást és olvasztást; pénz is ő veretett legelőször. — ¹¹⁵⁾ Thessaliában a vízőlön utáni iszapból származott a szörnyű Python kígyó, melyet Apollo megölt, s melynek emlékére a Pythiai verseny alapított, hol a győzteseket babérral koszorúzták meg. — ¹¹⁶⁾ Aloeus nejével, Iphimediával, nemzé Neptun Otust és Ephialtest, az iszonyu óriásokat, kik már kilenczedik évökben kilencz rőf magasak voltak, s a Jupiter elleni gigás harczban Pelion és Ossa hegyeket egymás fölé helyezve akartak betörni az égekbe.

- Elrendezvén e vésznek szánt földön a harczfők
 Táborukat: mindenki szívét a jövő csata gondja
 Nyomta, közelgését sejtven a szörnyű veszélyek
 Gyász órájának. Hogy mindinkább közelednek
425. A viharok, gyáván megrendül, s még gonoszabbat
 Forgat a korcsivadék; csak néhány van, kik a kétes
 Koczká előtt, bizván erejökben, félve remélnek.
 Nőtt a gyáva tömeg Pompejus korcsfia Sextus¹¹⁷⁾
 Által is, a ki utóbb számüzve, kalóz csapatokkal
430. Dult a Sikul vizeken, s a tengeri győzelemre
 Szégyenfoltot ütött; ki, mivel gyötrelmei készitik
 Tudni előre a vész folyamát, s elvesztve türelmét,
 Bármit rejt a jövő; egyaránt aggasztja előre.
 Sem Delos¹¹⁸⁾ székét, sem Pythia¹¹⁹⁾ jósüregét nem
435. Kérdezi; sem, mely az ős étket¹²⁰⁾ nyújtotta, Dodónán,
 Nem fürkészi, mit ércszilkéjével¹²¹⁾ Jupiter zeng;
 Sem, ki az áldozatok rostján át néz a jövőbe,
 És a madárrepülés s égdörgés titkait érti,
 S olvas a csillagból, mint böles Assyria népe,
440. Vagy más titkos, bár nem tiltott jóslatokat mond.
 Ő a bűvészetnek, mit az istenség gyűlöl, érté
 Ádáz titkait és a pokol gonosz árnyainak vitt
 Áldozatot; Pluto hive volt, s azt hitte: kicsalja
 E nyomorultaktól, mit az istenség is alig tud¹²²⁾.
445. A helyiség maga és a táborokat, körülálló
 Haemon városok is kedveztek e vad s hiu dühnek;
 Minthogy azok népét megmételtyezék eme hitszörny
 Kába merényei; és hihetetlen dolgokat üztek.
 Thessaliában sok veszedelmes fajta növény van
450. A hegyek ormain, és szirtek melyek ördögi titkát
 Érzik a bűbajos hangoknak. Többnyire ott kél

¹¹⁷⁾ Sextus, Pompejus elfajult fia, ki a Mundai ütközetből megszökvén, a Sikul tengeren mint kalóz barangolt; így gyalázva meg atyja tengeri győzelmeit. Ez most is a gyávák egyike levén, feltében a bűvészethez folyamodik, megtudandó a jövő ütközet kimenetelét. — ^{118—119)} Nem kérdezi az istenek tisztesebb tolmácsait, minők: a Delos szigeti és Pythia jósdák stb. — ^{120—121)} Dodona Epirusi város Jupiter jósdájáról híres, mely a Tomaros-hegyen levő templomban, egy szent tölgyerdő közepén volt. E tölgyfák gyümölcse volt az emberek eledele kezdetben, midőn még a gabonát nem ismerték. — A szent tölgyre egy érc szilkét akasztottak, melynek szél alkalmával adott hangjaiból jósólni szoktak. — ¹²²⁾ Azt hitte, hogy a bűvészet (magia) által az alvilági szellemektől oly dolgokat is megtudhat, miket maguk az Istenek sem tudnak.

- A mi erőszakkal hat az égre, s a Colchisi vendég¹²³⁾
 Haemon bérceiről szedegette a még keze közt nem
 Volt bűvös füveket. S az eget, hova nem hat imája
 455. Oly sok hű nép és nemzetnek, e kárhozatos faj
 Bűdallal nyeri meg. Túltörnek e hangok a kék ég
 Rejtekein, s szavaít, ha akarja ha nem, de eléje
 Tárja az istennek, kit most már tőle az ég s föld
 Összes gondjai sem vonhatnak félre; ha egyszer
 460. Átkos morgását az egekbe vihette, jöhetnek
 Ős Babylon minden jóslárai és a titok böles
 Pappjai Memphishből¹²⁴⁾, s minden bűvész a titkos
 Hajdannak: bizonyos, hogy Thessala¹²⁵⁾ bűdala vonja
 Oltárához az ég gondját. A thessali dalra
 465. Még a kemény szívet is meglepte, daczára a kornak,
 A szerelem; s tiltott lángokra hevültek a zsémbes
 Aggok. Eféle hatást nem csak kártékony ital tesz,
 Vagy, ha a homlokról¹²⁶⁾ az anyát szeretetre hevítő
 Nedvtől duzzadozó zálogjelt más elorozza.
 470. Méregital sem kell, maga örüllté tesz a bűdal.
 És, hol a házasság közös élve, s a nyájas alak nem
 Tudta az összhangzást földidézni, varázs kereköknek¹²⁷⁾
 Elkábítva ható erejével létre hozák azt.
 Megszűnt a dolgok folyamatja¹²⁸⁾; sokáig időzött
 475. A nap az éj kebelén; törvényét szegte a lég is.
 A nagy mindenség pangott, hallván ama bűdalt;
 És Jupiter, ki erős kézzel vezeté a világ gyors
 Tengelyeit, látván azokat fönakadni csodálta.
 Majd mindent szakadó záporhullámba temetnek;
 480. A ragyogó nap elé föllegfátyolt teregetnek;
 S dörgést támasznak, Jupitert sem kérde, az égen.
 Bűdalaik terhes felhőket vonnak az égre,
 S záporosót robbant lebegő hajfűrtjök a földre¹²⁹⁾.
 Megszűnván a szelek, hullám kél; és ha a déli

¹²³⁾ Medea, kit Colchishból Jason hozott ide, sok oly bűvös növényt szedett itt, melyek hatalmasabbak voltak, mintsem azok, melyeket magával hozott. — ¹²⁴⁾ Egyiptomból, hol az ősidők híres magnusai éltek. — ¹²⁵⁾ Thessaliai varázsnő. — ¹²⁶⁾ Szívós hus a csikók homlokán, melyről azt tartották, hogy, ha a kancza elől elragadják, nem ereszti tölgyeire csikáját, azaz nem képes szeretni. — ¹²⁷⁾ Bűvész pergetyű, varázskerek (Rhombus). — ¹²⁸⁾ A világrendszer megváltozott: nap, éj, időjárás sat. engedelmeskedett varázsszavoknak. — ¹²⁹⁾ Mezőtláb és zilált hajfűrtökkel barangolva, elkergetik vagy elidézik a föllegeket.

485. Szél zúg nem szabad a szélvészt érezni a habnak. —
 Szél ellen duzzadt sajkákon a lenge vitorla.
 A ketté vágott forrás sziklára tapadva
 Függött, és a patak medrében visszafelé folyt.
 Nyár közepén a Níl partját kiemelte az árvíz;
490. Rendes irányban folyt Maeander; Arar¹³⁰⁾ rohanóvá
 Tette Rhodan csendes folyamát. A hegyek leterülve
 Fensikot alkottak; fölleg burkolta Olympust;
 Zordon télben, nap nélkül, a szittya-hegyekben
 Minden hó vízzé olvadt; a hold erejétől
495. Duzzadozó tengert a Haemoni búdalok újra
 Partokhoz terelék. A föld is rengeni kezdett,
 És a világ közepén támolgott ferde irányban:
 Még e tömeg roppant terhét is visszataszítá
 A búdal, s a világ mintegy szétomlani látszott.
500. Minden mérges vad, s a mi csak vést rejt kebelében
 Retteg a haemon-bűbájt s vészeszköze lészen.
 Mind a sovár tigris, mind a nemesen vad oroszlán
 Kedvez e bűbájnak; kiteríti hideg karikáját
 Kedvéért a kigyó, s a zúzos földre kinyúlik.
505. Teljesen éppé lesz hangjára a szerte szakasztott
 Vipera, és a bűvész mérges lehe újra kivégzi¹³¹⁾.
 Mily kényszer műve az, hogy az ég e varázsfűvek és dal
 Vonzerején indul, s fél azt megvetni? Az Istent
 Mily nemű közlekedés, vagy frigy kötelezte le nekik?
510. Kényszerüsből-e, vagy jó kedvből van e készség?
 Titkon tán mégis könyörögnek, vagy fenyegetve
 Érnek ezélt? Egytől-egyig így van-e érdekeikhez
 Kötve az istenség? Vagy e zsarnok dal külön istent
 Bir, kit a dal kénytet, ki meg e kényszert a világra
515. Vetheti? Ők ránták legelőször földre az égnek
 Csillagait; s a szelid hold förtelmes dalaik bős
 Mérgetől ép úgy sápadt el, s földi homály ugy
 Lepete be, mintha a föld a testvérarcz sugarától¹³²⁾
 Eltiltná, s árnyát a mennyei fénybe keverné;
520. S addig gyötré a búdal, mig végre lehajlott,
 És az eléje rakott bájfűre lehelte hatályát.

¹³⁰⁾ Parányi folyó. — ¹³¹⁾ A széttépett viperák épekké válnak a búdal hangjaira, s újra megdermednek e daltól, ha a bűvész akarja. — ¹³²⁾ A naptól.

- E vétkes módját a galád népnek vad Erichto¹³³⁾,
 Mint igen isteneset megvetvén, átalakítá¹³⁴⁾.
 Torz feje városban, vagy csendes házi körökben
 525. Nem fordulhat meg: mohosult sírbolt a lakása,
 Honnan előle pokol bűnös árnyai földre vonulnak.
 Árnyak gyűldéjén lappangani, Styx birodalmát
 És a pokol titkát, nem az égét tudni, előtte
 Főföladat. Görhes testalkata undorodást szül,
 530. S borzasztólag hat napfénykerülő pokolarczán
 A sápadtság, mit torzonborz fűrtje takar bé.
 Hogyha a csillagokat zivatar földi és sűrű felhő,
 Thessala meztelenül sirját oda hagyva, az éji
 Villámokból von jósjelt. A mezők veteménye
 535. Elsorvad nyomain, s megrontja lehellete a jó
 Léget. Az égieket nem kéri; esengve dalával
 Nemtőket nem hí; nem kémli az áldozatoknak
 Rostjait: ő csak gyász lángokba borítani örvend
 Oltárát, s tömjént lophatni a máglyatüzekről.
 540. Első hangjainál minden gazságra reááll
 A megbűvölt ég, s másodszori hangjaitól fél¹³⁵⁾.
 Élő lényeket és kiknek még tagjai épek,
 Sirba temet; kiknek még éveket adna a végzet,
 Meg kell halniok; a gyász pompát visszavezényli
 545. A temetőből, a sírt elhagyják a halottak¹³⁶⁾.
 Izzó hamvait és csontvázait a fiatalnak
 Hirtelen elveszi a máglyáról és a szülőktől
 A lobogó fáklyát, valamint a gyász ravatalnak
 Füstölgő romját, hamvadt fátyolmaradékot,
 550. És ama fojtó bűzt, mely az égett testen elárad.
 Hogyha pedig sírboltba teszik, hol a nedv elenyészik,
 A testet, s ez utóbb, szikkadva velői, kiszárad:
 Éhes oroslánként dül-fül minden tagon ekkor,
 Ujjait a horpadt szemüregbe meríti s örül, hogy
 555. A jegesült szemeket kikaparta; lefalja a sápadt
 Körmöket¹³⁷⁾: a függő test még fris, erős kötelékét¹³⁸⁾
 Foggal tépi el, a hullát karmolja, keresztjét¹³⁹⁾

133) Thessaliai bűvésznő. — 134) Lélekidézetre (Necromantia) változtatta.

135) Inkább mindenre rááll, sem hogy még egyszer kelljen a rémdalt hallania. —

136) Az eltemetett vagy eltemetendő halottakat föltámasztja. — 137) „Ungvium sordes et praesegmina.“ — 138) „Nodosque recentes“, e helyett „nocentes“. —

139) Melyen a test függött.

Rágja, a záportól petyhedt beleket s a verőfény
Szárította velőt a csontokból kiszakasztja.

560. A kezét átnyilaló szegeket, s a halál kiszivárgó
Barna genyét s megaludt mérgét lekaparja a testről,
És az eret, foggal bele csimbeszkedve, kitépi.
A föld puszta ölén heverő hullán megelőzi
A vadat és hollót; kézzel s késsel sem akarja
565. Felkoncezolni: időt enged, hogy rajta a farkas
Rágódjék s éhes torkából fog kiragadni
Izkéket¹⁴⁰). Vért is kész ontani, hogyha a síri
Áldozatok friss vért s remegő beleket követelnek.
Ugy vagdalja ki a méhből a máglyatüzekre
570. Szánt csecsemőt, s ha erős s bős árny kell, őmaga alkot
Sírhomi szellemeket¹⁴¹); mindenkép irtja az embert:
Majd a gyermekkor rózsáit tépi az arczról;
Majd meg a haldokló ifjakra gyöngye szakálát¹⁴²)
Vágja le baljával¹⁴³); sokszor meg a szörnyű varázsnő
575. A kedves rokonok félholt testére borúl és
Színlett csókokkal¹⁴⁴) kifeszíti a dermedező szájt
Összeszorult fogait, s kiharapva a nyelvet a száraz
Gége fölül, valamit morog a jegesült ajakakra
És Styx árnyainál föltárja az ördögi titkot¹⁴⁵).
580. Ahogy e hely titkát Sextus hír után kinyomozta:
Éj közepén, mikoron délpontját éri alattunk
Titan¹⁴⁶), járatlan pusztákon kezdi meg utját.
A büntények hű szolgálai, ögyelgve a máglyák
És nyílt sirhalmok közt, megláták a varázsnőt
585. Egy meredek szirten guggolni a Haemusi bércek
Lábainál, hol ezek képzék a pharsali halmot.
Oly szókat fürkészs, mikről a bűvész s a bűvészet
Istene sem hallott, és dalt készít a legújabb
Mesterkéléshez; mert félve, nehogy tova szálljon
590. Emathiatól a harc és elveszsze a sok vért:
Bémocskolja varázsdala és bűnede Philippit¹⁴⁷),
Hogy ne cresssze tovább a harczt, melyben övéi

¹⁴⁰) Mert az éhes farkas vagy eb szájából kivett koncz bűbajosnak tartott. — ¹⁴¹) Ha varázs czéljai kívánják, legyilkol valakit, s ennek szellemét idézi. — ¹⁴²) Azaz, magukat az ifjakat. — ¹⁴³) Mert bűvészetben a jobb kéz nem működhetik. — ¹⁴⁴) „Fingens“, „figens“ helyett. — ¹⁴⁵) Kiadja neki végóráján az alvilági rendeletet. — ¹⁴⁶) Azaz, midőn az alattunk lakóknál délponton áll a nap. — ¹⁴⁷) Pharsália értendő, mert Philoppus Thrák város, mint az I. K. mutatja.

- Anyian elhalnak, s vérfürdőt alkot a földnek;
 Hol fejedelmeknek megcsonkíthatni reményli
 595. Hulláit, s a nemes nép hamvából is orozhat
 S esontjaiból és oly sok sírhoni árnyra tehet szert.
 Végre azon töri még a fejét, hogy majd, ha elesnek,
 Mit vigyen el Caesar s mit Pompejus teteméből?
 Most a varázsnőhöz Pompejus korcs ivadéka
 600. Így szól: „Haemonidák disze, a ki leleplezed a nép
 Sorsát és a jövő dolgok folyamának irányt adsz,
 Kérlek hagyd látnom, mit végez a harci szerencse!
 Én a romai had nem utolsó tagja, a hirhedt
 Magnus gyermeke, itt, vagy roppant földi uralmat,
 605. Vagy tán nagyszerű gyászt fogok e harczból örökölni.
 Félve haboz lelkem, de ha elhárítani lehetlen,
 A félelmeket is megbirja. Csak arra jogot ne
 Adj a vak sorsnak, hogy hirtelen öntse ki mérgét.
 Vagy hajtsd rá az eget, vagy békét hagyva az égnek,
 610. A sírok árnyaiból sajtold ki erővel a jósszót.
 Nyisd föl Elysiumot, s a halált földidézve, erővel
 Mondasd el vele, hogy kire vár a sir éje közülünk!
 Nem kicsiség. Magad is méltán vágyasz tudni előre:
 Kik nyernek tulstúlyt a nagy végzetszerű koczkán?“
 615. Hírhedtsége fölött megörülve a thessali romlott
 Bűvésznő, így szólt: „Kész volnék, ifju, ha oly nagy
 Fát nem mozgatnál, rábírni az isteneket, bár
 Ellenkeznének: de csak annyira van jogosítva
 E bűmesterség, hogy egyest megment a haláltól,
 620. Még ha az ég minden csillagzata nyomja is ötet
 Sírba; vagy éltét, bár minden csillagzat öreg kort
 Szán neki, szép tavaszán ketté vágthatjuk. Azonban
 Ott, hol az oksorzat, mint függő láncszem, a földdel
 Egykoru, és az egész végzet megrendül egyiknek
 625. Megváltoztával, s egy ütéstől függ a világnak
 Minden népe: igaz lelkemre, erősb a szerencse,
 Thessala titkainál. De, ha megtudhatni elégled
 A történeandót, könnyen s többféle modorban
 Jutsz az igazsághoz: nekem a föld¹⁴⁸⁾, lég¹⁴⁹⁾ s a sötétség¹⁵⁰⁾,

148) Geomantia, vagyis jóslás a földből. — 149) Aeromantia, légtünetemé-
 nyekből jóslás. — 150) Necromantia, lélekidézés s kikérdés.

630. Tengerek¹⁵¹⁾ és a mező¹⁵²⁾, s Rhodopeai szikla felelnek.
 Még is, minthogy elég új hulla van, Emathianak
 Téceiről jó lesz legalább egyiket földidézünk;
 Hogy fris s még langyos hullánk ép ajka dörögjön;
 Nem pedig elszáradt vázból nyöszörögjön a fölvert
635. Sírhoni árny kétes hangot kérdő szavainkra.“
 Ezt mondá, s a varázsvesszővel az éji sötétet
 Megkettőztetvén, bűzhödt felhőbe takarja
 Rémképét, s a csaták temetetlen hamvai közt bolyg.
 Elriad a farkas, tova száll étlen, kiszakasztva
640. Karmait, a holló, mig választ Thessala jóslárt;
 És a hideg hullán megvizsgálá a velőket,
 És a tüdőrostot: vajon ép-e a testben a hangszerv¹⁵³⁾.
 Mily sok meggyilkolt harczosnak végzete volt most
 Függőben, várván: a varázsnő kit fog idézni.
645. Hogyha a meggyilkolt harczos mind újra föléled,
 És a varázsvessző ismét csatarendbe idézi:
 Megszűnik a poklok törvénye s a szörnyű csodával
 Létre hozott népnek meghódol a styxi Avernus¹⁵⁴⁾.
 Végre nyakon ragad egy hullát, s vonezolja, hurokra
650. Kötve, hegyen völgyön, hogy így életet adjon a holtnak,
 És ama hegyzúgban, hol Erichto bűhelye állott¹⁵⁵⁾,
 Elveti egy sziklán. — Dis¹⁵⁶⁾ titkos rejteke mellett
 Nagy mélység tátong, sűrűen betakarva az erdők
 Halvány lombjaitól, s a napot gátló csoda-ternyők¹⁵⁷⁾
655. Mindenhol befödött ormát gyász ködbe borítják.
 Síri sötétség ül beljén, s barlangszerű keble
 Tartós éje fölött soha más, mint búdal okozta
 Fény¹⁵⁸⁾ nem rezg. Ott sincs ily pangó lég, hol a rémes
 Taenari barlangnál¹⁵⁹⁾ a sirok hona és e világ közt
660. A válaszvonal áll, s hova már a pokol fejedelme

¹⁵¹⁾ Hydromantia, vízből jóslás. — ¹⁵²⁾ Aruspicina, mezei állatok belrészeiből jóslás — áldozatok alkalmával —. — ¹⁵³⁾ A hangszervezet, mely a szavak tisztá kimondásához kíváztatik. — ¹⁵⁴⁾ Vagyis a pokol. Különben Avernus, tó Campaniában Cumae-hez közel egy vulkánus vidéken meredek és erdővel benőtt dombok között; vize kénes volt s kipárolgása elannyira ártalmas, hogy a madarak is kerültek. Innen a neve: Aornos = madártalan. Monda szerint itt jártak le az alvilágba, itt volt a Hecate ligete s a Cumaei Sibylla barlangja. — ¹⁵⁵⁾ Lásd a főnebbi jegyzetet Avernusról. — ¹⁵⁶⁾ Pluto. — ¹⁵⁷⁾ Lásd III. K. 442. v. jegyzetét. — ¹⁵⁸⁾ Csak varázsfényt ismer. — ¹⁵⁹⁾ Taenarus, hegyfok és város Lakóniában. Ennek közelében volt, a rege szerint, egy barlang, melyen át az alvilágba lehetett lemenni.

- Bátran ereszti föl a siri árnyat; minthogy Erichto,
 Ámbár kényszerrel hajlítja a végzetet, az még
 Kérdés: ő megy-e át, vagy Styxből vonja mágához
 A holtak lelkét. Mint furia, tarka ruhába
665. Öltözik, arcza elé hajlítja haját¹⁶⁰⁾, s iszonyító
 Fürtje fölé mérges kígyókból fűz koszorúkat. —
 Látva, miként remeg a megijedt társakkal az ifju¹⁶¹⁾,
 A lihegőre merev pillantást vetve, imígy szól:
 „Megréműlt szívetek félelmét félre tegyétek!
670. Rögtön elöttetek áll a valódi, az új alak, a mely
 Ugy szól, hogy még a félénk is könnyeden érti.
 Hogyha a styxi tavat, s ropogó lángokkal övedzett
 Partot megmutatom, ha velem bizton lehet a bőszt
 Furia arczokat és kígyóképezte sörényű
675. Cerbert s hátra kötött kezű Gígást látni: pulyák, mit
 Félték az elhunytak félénk árnyára tekintni!“
 Fölvágván a kebelt, most önt bele végre heves vért,
 Elsorvadt velejét megmossa, behinti a holdnak
 Mérges nedvével. Majd összevegyíti a földnek
680. Minden korcs anyagát, mint: megdühödött kutya¹⁶²⁾ nyálát,
 Vad hiuzok beleit, sörtét a szörnyű hiéna
 Hátáról, kígyókat evő¹⁶³⁾ szarvas velejével;
 És halakat¹⁶⁴⁾, melyek a sajkát megakasztani szokták
 A hullám közepén, sárkányszemeket, s ama csengő
685. Megmelegült szírtet, hol kotlós szárnyasok ültek;
 Arabsföld repülő kígyóit, s oly viperákat
 A rőt tengerből, mik a kagylók gyöngyeit őrzik;
 Elve nyuzott szarvaskígyók bőrét Libyából
 És kelet oltárán lelt Phoenixhamv¹⁶⁵⁾ maradékát.
690. Így, miután minden hitvány s nedv nélküli mérget
 Összehabart: undok bűdaltól összerutított
 Lombokat és átkos nyállal békent füveket szórt
 Hozzájuk, s minden mérget, miket ő hozza létre.

¹⁶⁰⁾ Némelyek operitür helyett aperitür-t olvasnak, de hibásan; miután mindenütt úgy olvassuk, hogy a varázsnők ilyen esetben rendszeren arczokra ereszték hajzatukat. — ¹⁶¹⁾ Sextus. — ¹⁶²⁾ „Quibus unda timori est“; azért a veszettség és viziszony egyértelmű. — ¹⁶³⁾ Azt hitték, hogy a szarvasok leheltetőkkel kicsalják és megesszik a kígyókat, s ez által megifjodnak. — ¹⁶⁴⁾ Echeineis, mesés hal, melyről azt hitték, hogy a hajókat megakasztja. — ¹⁶⁵⁾ Monda szerint az előregedett Phoenix-madár hamuvá égeti magát és hamvaiból megifjodva támad föl, azaz hamvaiból új Phoenixek támadnak.

- Ekkor az isteneket kezdé kivarázslani hanggal,
 695. Melynek büerejét meg sem közelíti varázsfű;
 Oly zavaros hangon morgott, mely az emberi nyelvtől
 Távol esik; volt benn: ugatás s farkas tutulása,
 Éji bagolyhuhogás, ordítás, és nyihogása
 Vérengző vadnak, kígyók sziszegése, nyögése
 700. Szírtre eső habnak, suhogása a rengetegeknek,
 Tépett vészfelhők rettentő dördületével.
 Ez mind egybevegyült; a többbit a haemoni búdal
 Fejté meg, mely alászállott a pokol fenekére.
 „Eumenidák, és Styx büne, gyötrődése gonosznak,
 705. És a világoknak forgását összezavarni
 Vágyó ős chaos, s nagy kormányzója a földnek,
 Kit sok századon át dúl az istenek ellen agyargó
 Lassu halál; Styx és, hova nem jut a thessali nőnem,
 Elysium; s ki egét s anyját oda hagyta örökre
 710. Persephone¹⁶⁶⁾, s Hecaténk végrésze¹⁶⁷⁾, mi által a holtak
 Lelkeivel s velem a rejtélyes közlekedés foly;
 És a nagy országnak kapuőre, ki marczona ebnek
 Hányja szívünket; s nők, kik az élet szálaít újra
 Fonjátok¹⁶⁸⁾; s te öreg révésze a tüzfolyamoknak¹⁶⁹⁾,
 715. Kit már oly sokszor fáraszték lelket idézve:
 Hallgassátok meg kérő szavamat, ha eléggé
 Undok a száj, melylyel hivlak, ha varázsdalomat nem
 Zengem előbb, mintsem jóllaknám emberi májjal;
 Hogyha gyakorta vivék áldott nőkeblet¹⁷⁰⁾ elétek,
 720. És a kimetszettet¹⁷¹⁾ forró szívvérbe fürösztém;
 Hogyha a most született magzatnak agyát a belekkel
 Tálaitokba rakám, hallgassátok meg e kérést!
 Oly lelket, ki pokol mélyén megszokta a hosszas
 Éji sötétséget, nem kérünk; jó lesz az is, ki
 725. Csak most szálla alá, s orkus gyász pitvara őrzi,
 És, ha reá lat e fű, egyszer fárasztja a révészt¹⁷²⁾.
 Zengje oly árny, ki imént Pompejus hadseregében

¹⁶⁶⁾ Proserpina, Ceres leánya, kit Pluto elrabolván nőül vett és az alvilág királynéjává lett. — ¹⁶⁷⁾ Holdfogya. Hecate alatt az égen a holdat, a földön Dianát, az alvilágban Proserpinát értik. Költőknél úgy is tekintetett, mint a varázslat alvilági istenasszonya és a lelkek országának rémképe. — ¹⁶⁸⁾ Párkák. — ¹⁶⁹⁾ Charon, az alvilági révész. — ¹⁷⁰⁾ Reményteljes állapotbeli nőt. — ¹⁷¹⁾ T. i. az anyja méhéből kimetszett magzatot. „Calido prosecta“ nem profecta. — ¹⁷²⁾ Mert még át sem vitte Charon a Styxen.

- Hunyt el Sextusnak mindazt, mit rejt a jövő;,
 Hogyha a polgárharcz, mint óhajjtátok, úgy üt ki.“
730. Ezt mondván, a midőn fölemelte fejét s habos ajkát,
 A hurezolt testnek látá ott állani árnyát
 Mely rémülve tekint a gyülölt hullára, mi egykor
 Börtöne volt; s a nyitott mell dult benső üregébe
 S tépett rostja közé a szívnek szállani retteneg.
735. Ah te szegény, kit még a mostoha sors¹⁷³⁾ legutólsó
 Kegyszere is kikerül, hogy meghalnod lehetetlen!
 Bámul Erichto a végzetnek késlekedésén,
 És, a halál ellen fölbőszülvén, a halottat
 Élő kígyókkal csapkodja; a föld repedésén,
740. Mit dala támasztott, ordítja elé a halottak
 Lelkeit, és a pokol csendjét földulja üvöltve.
 „Hát nem hallgattok kérő szavaimra Megaera
 S Tisiphone¹⁷⁴⁾? És nem korbácsoljátok a holtnak
 Kínlódo lelkét pokol árnyain által elejbém!
745. Most már benneteket neveteknél fogva idézlek,
 És, mint Styx ebeit¹⁷⁵⁾ hozlak napfényre; követlek
 A máglyán át, és mint gyász sirok őre, kiverlek
 A sirból és a hamvvedrektől is elüzlek¹⁷⁶⁾.
 Tégedet is Hecate, ki az istenek arca elé ál-
750. Arczban jársz, elaszott, sápadt képpel mutogatlak,
 S orkusi arczádat gátlom kicserélni ezentúl.
 Elmondom, hogy a föld mérhetlen terhe alatt, mint
 Élsz Ennaea¹⁷⁷⁾; minő frigy¹⁷⁸⁾ kapcsol az éji királyhoz
 S mily rutságaidért¹⁷⁹⁾ nem akar már visszafogadni
755. Ceres. Rést törvén barlangodon, általeresztem
 Hozzád leggonoszabb fejedelme az éji sötétnek,
 A sértő napfényt. Hódoltok e? Vagy földidézzem
 Azt¹⁸⁰⁾, a kinek mindig megrendül pusztá nevére¹⁸¹⁾
 A föld, Gorgonát¹⁸²⁾ bátran szemléli, Erinnyst
760. Megveri kedve szerint, s a sötétségnek birodalmán

173) „Sortis iniquae“ nem mortis. — 174) Furiák. — 175) Érti a furiákat.
 — 176) Napfényre hajtom s nem is eresztsem többé őket az alvilágba. —
 177) Proserpina, így nevezte Enna, sicíliai várostól, honnan őt Pluto elragadta.
 — 178) Vérfertőztető; mert Jupiter és Ceres leánya levén, vérrokon volt Plutóval.
 — 179) Mert az alvilági gránát almát izlelvén, elveszté a visszajöhetési reményt.
 — 180—181) Daemagorgon v. Demiurgus az istenek fejedelme, kinek már neve
 említésére megrendül a föld, s így csak legnagyobb szorultságban lehet említeni.
 — 182) Medusa, kinek láttára mindenki kővé változott.

Ott is uralg, hova nem nézhet szemetek, mi alább van
Nálatok és szabadon fölbontja a Styxre adott szót¹⁸³⁾.

Rögtön fölmelegült az aludt vér és behegeszté
A kékült sebeket, s az erekben szerte szökellett.

765. A roncsolt szívnek meghűlt vérrostjai rezgnek,
S új élet vegyül a holtak kiaszott velejébe;
Lüktet minden tag, kifeszülnek a vérerek, és nem
Halkan s részenként vánszorg föl a hulla a földről;
Talpra kel egyszeriben. Kiderül ragyogása szemének;
770. Nem virul, ámbár él, de halálszine sincs meg az arcnak;
Némi ridegség és halványság hátra marad még,
És bámulva tekint a világra; de még merev ajka
Nem szól; mert más szót, mint választ, ajka nem adhat.
„Nagy jutalom vár rád, így szólott Thessala, hogyha
775. Kérdésemre felelsz! Soha többé, míg a világ áll,
Haemoni bűvészet nem háborgat, ha igaz szót
Mondasz; testedet oly máglyán hamvasztom el és oly
Sírba temetlek, hol többé nem hallja meg árnyad
A búdal hangját. Élj ismét ekkora díjért!
780. Lethe¹⁸⁴⁾ szilárd álmát nem fogja zavarni azontul
Semmi varázsfű s hang, ha halálodat én okozandom.
Kétes szót jósszék s jóslárok hangja rebeghet:
De, ki az árnyaktól az igazságot tudakozza,
És edzett hittel közelít a siri varázshoz,
785. Biztos válaszszaal kell eltávoznia. Kérlek
Ne kímélj semmit. Minden tárgy — s helynevet egykép
Számlálj el s úgy szólj, mint őmaga szólna a végzet.“
Most, mire választ kér búdalban zengi az árnyak,
És a hulla ekép szól bús könnyekre fakadva:
790. „Még nem láttam ugyan, fölzaklattatva a csendes
Parttól, a Párkák gyászos fonalát; mit azonban
A sirok árnyai közt sejdíték, hűn kiderítem:
Roma halottjai közt egyenetlenség üzi átkát,
És iszonyú harczdűh szaggatja meg a sirok álmát.
795. Elysium mezejét oda hagyták titkon a harczfők,
Mások a poklokból menekültek, s dobra üték mit
A végzet némán készíte. A boldogok arcán

¹⁸³⁾ A Styxre tett esküt is megszegheti, nem mint a többi isten. —

¹⁸⁴⁾ Lethe, alvilági folyam, melynek az a tulajdona, hogy a holtak lelkei azt izlelve, teljesen megfeledkeznek múlt életükről.

- Gyász ült: Deciusok, fiu és atya, szörnyű csatáknak
 Békés árnyai¹⁸⁵⁾ ott látalak; hősi Camillus
 800. S Curiusok¹⁸⁶⁾ sirtak; kifakadt a sors dühe ellen
 Sylla¹⁸⁷⁾; kesergi fiát, kit Libya földje ölend meg,
 Scipio¹⁸⁸⁾. Búba merül Carthago ellene, a vén
 Cato¹⁸⁹⁾, sejdítvén, mint fog meghalni utódja¹⁹⁰⁾,
 Semhogy szolgálja legyen. Csak téged láttalak első
 805. Consul, Brutus¹⁹¹⁾, a rut zsarnokság tönkrejutásán
 Kéjbe merülve a jó árnyak közt. Bósz Catilina¹⁹²⁾
 Széttörvén lánczát, örvend a két Mariussal¹⁹³⁾
 És a csupasz karu vad Cethegekkel¹⁹⁴⁾. Láttam örülni
 Népszerű Drusust¹⁹⁵⁾ a tulzott népjog vitatóját,
 810. És a Gracchusokat¹⁹⁶⁾ lázító vállalatukkal.
 A Pluto örökös lánczán és börtöne mélyén
 Kínlódo lelkek tapsoltak, s Elysiumba
 Vágytak¹⁹⁷⁾. A gyász ország ura fölnyitogatja a büzhöd
 Börtönöket, tompult sziklák élet köszörűli,
 815. S törhetlen gyémánt-békóval várja a győzöt¹⁹⁸⁾.
 Azt a vigaszt viheted haza, ifju, hogy a siri árnyak
 Jó szívvvel várják az atyádat s édes övét,
 S Pompejusnak e hon kiesebb tájéka kerülend
 Székhelyeül. A rövid lét dioskoszorúja miatt ne
 820. Bánkódjál: eljő a vezéreket összevegyítő
 Óra! Siessetek és, bár kisszerű máglyatüzön, csak
 Nagy lélek vigyen át büszkén a sirba: tapodni
 Fogtok azok lelkén, kiket istenként temetett el

¹⁸⁵⁾ Kik magukat a seregért földőzták a Samniták elleni harcban. —
¹⁸⁶⁾ Curius Dentatus, a szegény és legmértékletesebb férfit, kit a Samniták
 aranya nem birt megvesztegetni s ki Pyrrhust legyőzte. — ¹⁸⁷⁾ Sylla, kit a sze-
 rencse mindig tenyerén hordozott, most mégis kifakadt ellene, elnyomatni látván
 Caesar által a patriciusokat. — ¹⁸⁸⁾ Afrikai Scipio siratja fiát, Pompejus ipát,
 ki Afrikában vala elvérzendő. — ¹⁸⁹⁾ Idősb Cato, ki valahányszor a tanácsban
 Carthagóról szólt, mindig így végzé szavait: „ego autem Carthaginem delendam
 esse censeo.“ — ¹⁹⁰⁾ Ifjabb Cato, ki, semhogy Caesarnak hódoljon, meggyil-
 kolta magát Utikában. — ¹⁹¹⁾ Junius Brutus, ki Tarquinius Collatinussal első
 Consul volt, örvend, hogy az ő unokája fogja Caesart meggyilkolni. — ¹⁹²⁾ Catilina
 a köztársaság lázongó ellene, Sallustiusból eléggé ismeretes. — ¹⁹³⁾ A II. könyv-
 ből ismeretesek. — ¹⁹⁴⁾ Catilina cimborái. — ¹⁹⁵⁾ L. Drusus néptribun, ki a
 „lex agraria“-t sürgetve jutott népszerűsége, utóbb saját házában öletett meg.
 — ¹⁹⁶⁾ A Gracchus testvérek, kik a köztársaság ellen föllázították a népet, kihir-
 detvén, mint néptribunok, az államföldeknek a szegényebb polgárok közötti
 kiosztásáról, vagy tulajdonképen adományozásáról szóló törvényt, mely „lex
 agraria“ név alatt ismeretes. — ¹⁹⁷⁾ A kárhozottak lelkei Elysiumba kívánnak
 áthelyeztetni, hogy a polgárháború szerencsétlen áldozatainak pokolban helyet
 nyithassanak. — ¹⁹⁸⁾ Caesart és pártfeleit, mint Roma szabadságának elnyomóit.

- Roma¹⁹⁹⁾. Csak az jöhet itt kérdésbe: kinek mosogatja
 825. Sirját a Nil vagy Tiberis²⁰⁰⁾; mert itt a vezérek
 Sirhantért küzdnék. Te ne kérdezd végzetedet; ha
 Én elhallgatom is, meg fogják adni a Párkák:
 Legbiztosb jósként ten atyád fog szólni néked
 A sikulok földjén²⁰¹⁾, bár ő sem tudja bizonynyal:
 830. Merre, hová hívjon, miben óvjon, hol van a földrész,
 És ama csillagzat, melyben rejlik veszedelmed?
 Libya, Ázsia és Europa, szegények, egyenlőn
 Félelmes néktek! Győzelmetekért a szerencse
 Sirt osztand. Nincs, ó szánandó ház, a világon
 835. Biztosb hely néked, mint gyász tere Emathiának²⁰²⁾!
 Így, miután a csaták sorsát föltárta, kesergő
 Arczczal némán állt és visszakivánta halálát.
 Újra varázsdalt és füveket kell venni igénybe,
 Hogy meghaljon a test; mert, fölhasználva jogát, már
 840. Többé a végzet nem rendelkezhetik arról²⁰³⁾.
 Most a varázsnő nagy máglyát hord össze; a hulla
 A tüzhöz lép, s őt a lángra helyezve Erichto
 Távozik, és az erős lángok közt meghal az ifju.
 Aztán táborraig vezeté Sextust a varázsnő;
 845. S minthogy pirkult már a hajnal, sűrű homályt vont
 A nap elé, hogy eként bizton sátrába mehessen²⁰⁴⁾.

¹⁹⁹⁾ Caesart és utódait érti, kiket Mars mezején legnagyobb pompával avattak az istenek közé. — ²⁰⁰⁾ Ki-leli sirját Egyiptomban s kit hamvasztanak el Tiberis mellett, a Mars terén? Amott Pompejust, itt Caesart. — ²⁰¹⁾ Atyád árnya álmaidban fogja veled tudatni végzetedet, Siciliában. — ²⁰²⁾ Mert a pharsáliai ütközetből mind menekültek. — ²⁰³⁾ Varázslatra volt szükség, hogy az általa föltámasztott hulla ismét meghaljon; mert a Párkáknak csak egyszer van joguk az élet fonalát elmetezni. — ²⁰⁴⁾ Erichto a kelő napot sűrű homályba burkolta varázslatával, míg Sextus és társai sátraikba vonultak.

VII. KÖNYV.

Pompejus álma az ütközet előtti éjjel. A nap kel s mindenki sürgöli a megütközést. Cicero fölszólalása. Pompejus válasza. 1—132. v. — Harczkészületek; csodadolgok; rossz előjelek. 133—225. — Pompejus serege csatába indul; Caesar ellenállásra inti övéit; táborát lerontatja. 226—364. — Pompejus szózata a sereghez. Közeledik egymáshoz a két sereg; elmékedése a költőnek. 364—495. — Csatakép; a barbárok megfutamodnak; Pompejus serege legyőzetik. 500—601. — Caesar magatartása; Marcus Brutus; Domitus halála. A költő visszapillantása. 602—696. — Pompejus zsalad; fogadtatása Larissában. 697—786. — Caesar az ellenség táborát zsákmányul adja katonáinak; éj; a katonaság és Caesar álma. 787—850. — Caesar az ütközet utáni napon; ragadozó állatok a csatatéren; szózat Thessaliához s az istenekhez. 851—941.

- A nagy tengerből halkabban kelt a siralmat
Támasztó nap, mintsem örök törvényei szokták
Üzni tüzes lovait, s szekerét a lég rohamától
Tartóztatta: hiányt óhajtott fénysugarának
5. Fogytával, s felhőt, nem tápszert¹⁾ vont kebelére,
Hogy ne ragyoghasson Thessalia gyászos egeről.
Amde a végső éj Magnus szebb napjaiból, csak
Ábránd-képekkel játszotta ki nyugtalan álmát.
Mintha a pompejus-szinkörben²⁾ a romai népnek
10. Megszámlálhatlan sokasága örömmiadozva,
S versengő tapsok közt ötet az égig emelné.
A néphangulat ép az volt, mint ifju korában,
Ahogy zsengéjén diadalmainak³⁾, leigáztván
A vad Iberustól bekerített népet⁴⁾, azokkal

¹⁾ A Stoikusok azt hívék, hogy mindennemű tűznek tápszerre van szüksége, s hogy a nap, hold és csillagok vízzel táplálkoznak, és pedig emezek édes. a nap pedig tengervízzel. — ²⁾ A saját nevére nevezett szinkörben, melyet a Mitylenében látott szinkör mintájára építettett, csakhogy az övé fényesebb és nagyobbserű volt. — ³⁾ 24 éves korában nyerte első diadalát. — ⁴⁾ Hispania népeit.

15. Együtt, kik nyugaton Sertorius a honavesztett
Által idéztettek fegyverbe⁵⁾, a hőszinü mezben,
Mint lovag⁶⁾ ült még csak diadalszekerén, s a senatus
Tapsok közt fogadá. Vagy, végét sejtve a jónak,
A letűnő jobb kor boldogságát keresé föl
20. Álma; vagy azt akará e tekervényes jelenetben
Ábrázolni, miként ép megfordítva⁷⁾, keserve
Ébred; vagy, miután Romát nem látta ezentúl,
Igy mutatá neki meg még egyszer a tünde szerencse. —
Meg ne szakaszszátok portyázó tábori örök
25. Álmaid, és kürtök recsegése ne rázza a léget:
Majd földulja úgy is nyugtát a holnapi bús kép,
Mely gyász harcosokat s csatavész fog hozni fejére!
Jő-e a népre hason szender, lesz-e éje ily áldott?
Igy látván téged Romád mily kéjbe merülne!
30. Vajha az ég néked, Pompejus, s drága hazádnak
Adna csak egy napot is, melyben, megtudva előre
A vész óráját, vennétek a nagy szeretetnek
Végső áldását! Te⁸⁾ remélve, hogy Ausoniának
Városa nyujt egykor sirt, indulsz. Az⁹⁾ bizonyosnak
35. Tartva, miként mindig benned helyezett bizodalma
Jó sikerét, oly bünt nem birt föltenni a sorsról,
Hogy szeretett Magnus sirját is elejtse öléről.
Ifju s öreg vegyesen sirt volna sirodra borúlva,
És a kisdedek is; s hajfűrtjeiket leeresztve
40. Tépték volna a nők, mint Brutusnak temetésén,
Kebloket¹⁰⁾. És most is, bármint rettegnek a győző
Tőreitől, s ámbár maga Caesar hozza felőled
A gyász hirt, sirnak: tömjént áldozva s borostyánt
A Mennydörgőnek¹¹⁾. Boldogtalanok, kik a mély bűt
45. Csak némán nyögik el! Mért nem siratott meg egyuttal
A teljes szinkör diadalmaid ünnepi fényén¹²⁾!

5) Q. Sertorius, Sylla által száműzetvén, Hispania nyugati népét föllázította; de előbb Metellus, utóbb Pompejus által legyőzetvén Sertorius, megöletett.

— 6) Mint igen fiatal hős, fehér togában ült diadal-szekerén, s a senatus tapsokkal fogadta, ámbár mint egyszerű romai lovag még nem tartozott a senatusi főrendek közé. — 7) Vagyis, hogy az álom ellenkezője teljesülend. — 8) Pompejus azon reménnyel indult a csatába, hogy győzni fog, s egykor Romában fog eltemettetni. — 9) Roma megszokván Pompejus győzelmeit, meg sem álmodta, hogy tönkre veretik, s idegen földön leli sirját. — 10) Igy siránkozott volna Roma közönsége föltéved Pompejus, ha ott haltál volna meg. — 11) Jupiternek. — 12) T. i. midőn dicsősége fénypontján az általa épített szinkörben örömmriadozva tisztelte meg a néptömeg.

- A nap eloltá már a csillagokat¹³⁾, hogy a tábor
 Tompa morajjal zúg, s a világot vészbe taszító
 Sorstól készltve, szokott jelvényét kéri a harcznak.¹⁴⁾
50. A nyomorult népség, mely e nap végét alig éri,
 Többnyire a harczfő sátrára nyomult zugolódva,
 És a halál siető óráját lázrohamával
 Gyorsítá. Örült láz áll be; dühöngve kívánja
 Mindenik önvessztét s a hazáét: gyáva, pulyának
55. Czimzik Pompejust, s hogy igen sokat enged ipának,
 Csakhogy uralja a föld, s a békétől csak azért fél,
 Hogy neki hajtson főt e sok nemzet. Zugolódik
 A keleten gyűjtött népség is s véle királya,
 Halogatásáért, mely távol tartja honuktól
60. Őket. Egek, mikoron mindent földulni akartok:
 Botlásunkat rut bünnel nehezíti szeszélytek!
 Vészbe hanyatlunk és gyilkos fegyverre sovárgunk:
 A pharsáli veszélyt Pompejus tábora kérte.
 A közhangulatot Ciceró a romai ékes
65. Szólás legkitünőbb nagy mestere adta elé, ki,
 Megfélemlíté, mint Consul, bős Catilinát
 Békés bárdjával¹⁵⁾, ki gyűlölte a harczy robajt; mert
 Óhajtván immár hallatni szavát a gyűlésen,
 A hosszas csendet meguná, mint harczyfi, s a gyöngé
70. Ügynek a szónoklat bájjával adott diadalmat.
 „Oly dús érdemidért, azt kéri csupán a szerencse
 Pompejus tőled, hogy használd föl; s hadaidnak
 Főnökeit hagyjad s a királyokat és az esengő
 Népséget teljes győzelmet aratni ipadnak
75. Hadseregén! Caesar örökös harczytárgya leend-e
 A föld népének? Méltán zugolódik a lassu
 Győzelemért ama nép, mit Pompejus haladás közt
 Hódított volt meg. Hova tűnt hős lelkesedésed
 És bizodalma a jobb sorsban? Félsz, hálaadatlan,
80. A kegyes égtől, és a senatus ügyét az egekre
 Bizni talán habozol? Maguk a seregek, kiragadva
 Harczyjelöket, fognak csatatüzbe rohanni, s erővel
 Kell, szégyeld magadat, győzelmet aratni. Ha úgy vagy

¹³⁾ Már fölkel a nap. — ¹⁴⁾ Vezéri biborköpenyt akasztottak ki a praetori lak előtt, jelöl a kezdődő csatának. — ¹⁵⁾ Szónoklata hatalmával.

- Téve vezérünk¹⁶⁾, ha miértünk folynak a harcok :
 85. Jogszerű, hogy bárhol kell, méltó harcba vezényelj!
 Caesar vérétől a népek fegyvereit mért
 Zárod el? A lándzsák villognak már a kezekben,
 És mindenki eped, láthatni a jelt a csatára.
 Tégy gyorsan, ne talán tennen riadód oda hagyjon!
 90. Tudni akarja, vajon, mint harcztárs jár a senatus;
 Vagy, mint kíséret, Pompejus, táboraiddal?
 Fölsóhajt a vezér, érezve az isteni cselet, és
 Hogy szándékának gátot vet a mostoha végzet.
 „Már, felelé, ha közös nézet, hogy Magnus ezuttal
 95. Mint közharczos, s nem mint harczfő kell; úgy azonnal
 Engedek a sorsnak. Hadd dőljön romba együtt e
 Népség, s ez légyen végnapja az emberiség nagy
 Részének. De tanum lesz Roma, miként a napot, mely
 Mindent romba temet, Magnusnak más kezek adták.
 100. Vérontás nélkül vihetétek végbe e harczot;
 És a fogoly harczfőt¹⁷⁾ csatavész nélkül lehetendett
 Átszolgáltatnunk a sértett béke kezébe.
 Mily vétkes láz ez, vak nép! Félsz tán befejezni
 Polgárháborodat vér nélkül? Mind a miénk már
 105. A száraz föld, a tengerről is leszorítánk¹⁸⁾
 Ellenségünket, mely az éretlen vetemények
 Szárát tépdeli és már annyira van, miszerint kész
 Kardba rohanni, hogy így seregünk osztthassa halálát¹⁹⁾.
 E harcz nagy részét abban látom befejezve,
 110. Hogy már újonczunk sem fél csatatüzbe rohanni —
 Ha csakugyan bátor lélek s harczvágy üzi őket
 Kérni a harczriadót. — Be sokat vitt már a jövődő
 Baj félelme a vész legmélysegesb fenekére!
 Az legerősb, a ki kész eltűnni a rettenettest is
 115. Hogyha közelg, és tud, hol kell, okosan halogatni²⁰⁾.
 Hát csakugyan készek vagytok kockára kitenni
 A dolgok sikerét? S engedhetitek, hogy a fegyver

¹⁶⁾ Ha a Senatus tett téged vezérünk¹⁶⁾, engedd meg neki, hogy midőn a körülmények úgy kívánják, követelhesse, miszerint ütközetbe vidd a hadsereget. —

¹⁷⁾ Caesar éhség s egyéb bajtól kényszerítve, csata nélkül is kezünkre került volna. — ¹⁸⁾ Az ellenséget szárazon megszalasztottuk, a tengert pedig hajóseregeink bírják, míg Caesarnak hajói sincsenek. — ¹⁹⁾ Készek ők fegyvereink által inkább mintsem éhség miatt elveszni, csak boszulatlanul ne kelljen enyészniük.

— ²⁰⁾ Inkább aranyhidat építsünk a szaladó ellenségnek, semhogy kétségbeesztvén csatára ingereljük.

Döntse el a népek sorsát? Harcolni akarják
 A harcztót inkább, mint győzni. Kezembe adád sors
 120. Roma ügyét²¹⁾; mi nagyobb ennél, vedd s vedd a csatában.
 Sem dicsfényt nem akar, sem bünt Pompejus e harcztól.
 Hogyha az ég inkább hallgat Caesar a te vétkes
 Kérelmedre: vivunk²²⁾. Mily bünt, mily szörnyű nyomort
 hoz

- A népekre e nap! Hány ország dől ma halomra!
 125. És Enipheus²³⁾ mily zavaros lesz a romai vértől!
 Érje e főt a bűnös harc első lándzsadöfése,
 Csak ne lehessen a jó ügynek kárára elestem,
 S romlására saját hűveimnek; mert diadalma
 Sem hoz több örömet nékem. Befejezve e harcztot,
 130. Vagy megutálja a nép, vagy szánandó leszen e név
 „Pompejus“ mai nap. Minden nyomorát a bukásnak
 A leverett türi majd, s a győzött sújtja a bünsúly.“
 Így szólt, s általad a zajgó népnek a fegyvert,
 És a dühöngőket hosszabb pórázra ereszté:
 135. Mint mikor a révész, kimerülve a szörnyű viharban,
 Elveti a kormányt, s a hajót, megfosztva művészi
 Kéztől, terhével szabadon hanyhatja a hullám.
 Megzavarodva zsi bong a zajos tábor, s a dühöngő
 Indulat a sziveket kétes dobogásra hevíti.
 140. Soknak már ajkán a közelgő sir színe, s arca
 Sápadt, mint a halál. Látják, hogy a nap beköszöntött,
 Melyben az emberiség sorsát eldönti a végzet;
 S e napi harcztól függ, ős Roma mivé lesz ezentúl.
 Nagyszerű irtózat rázván mindenkit, egyéni
 145. Bajra nem is gondol. Kinek is juthatna eszébe
 Ott, hol a partot tört tenger már a hegyek ormát
 Verdesi és a nap és légkör lezuhanva jelenti
 A mindenségnek végét, bajlódni magával?
 Senki magát: az egész Pompejust félti s a várost.
 150. Kardjokban, mielőtt villámlóvá köszörülték,
 Nem biztak; sziklán fenték ki a lándzsa hegyét; majd
 Biztos erős hurral láták el az íjat; a puzdrát

²¹⁾ Ezt meg is ótalmaztam; ha többet akarsz, vidd ki csatával, s védelmezd is csatával. — ²²⁾ Ha az ég inkább hallgat Caesarra, ki polgár-vérrel óhajtja eldönteni az ügyet, mintsem reám, ki ezt békés uton óhajtom: úgy vinni fogunk. — ²³⁾ Thessaliai folyó.

Válogatott nyíllal tölték meg; jól kihegyezte
Sarkantyúját a lovag és rendezte a kantárt.

155. Hogyha az istenség műveit szabad emberekéhez
Mérni, midőn Phlegrán²⁴⁾ a gigások tönkre verettek,
Épen eként koholá Vulkán²⁵⁾, Mars fegyvereit, s így
Izzott Neptunus villája²⁶⁾ a láng közepett; így
Hegyzé újra, midőn Pythó leterült, kelevézét
160. Paean; így helyezé Pallas, pajzsára²⁷⁾, Medusa
Fürtjeit és Cyclops²⁸⁾ a phlegrai harcok után így
Önté újra tüzes villámát nagy Jupiternek.

Jós tüneményeivel mégis kész volt a szerencse
Föllebbenteni a fátyolt a jövő eseményről.

165. Mert, hogy elérték a Thessáli mezőt, az egész lég
Utjokat állá: a felhők szemeikbe cikáztak,
Fordított fáklyák²⁹⁾ hullottak s szörnyű tüzoszlop,
És villámoltó roppant vízforgatagokkal
Kápráztatta a lég a rémült nép szeme fényét;

170. A sisakok taraját leüté villany-folyamával,
A kard markolatát elválasztá, a kirántott
Lándzsák érezsuronyát szétolvasztá s levegői
Ártalmas kénbűz³⁰⁾ párologott szerte a vasból.
Majd a harczeleket méhraj sokasága lepé el,

175. És lehanyatlott a harcziel-tartó feje, a mint
Földről a harcziel fölemelte³¹⁾; s a Thessaliáig
Még köz³²⁾ harczeleiket Romának köny nedüsíté.
A dült oltártól eliramló, áldozatul szánt
Bősz bika Emathia mezejére rohant, s csak egyetlen
180. Marhát sem leltek többé gyász áldozatukhoz.

Hát Caesar, te a bűn mily főnökeit, s igazán mily
Eumenidát vagy Styx mily fölényét, s a pokol mily
Átkát hivatd? Vagy, mily rémet az éji sötétből?
Áldoztál-e, midőn e vétkes harciba vegyültél?

²⁴⁾ Innen $\varphi\lambda\epsilon\gamma\rho\alpha$ = égő, régi neve azon macedon-vidéknek, mely később „Pallene“ nevet kapott, s hol a hitrege szerint az istenek a gigásokat villámokkal agyonujtották. — ^{25–26)} Hitrege szerint az Aetna gyomrában volt kovácsműhelye Vulkánnak, ki az istenek fegyvereit koholta. — ²⁷⁾ Aegis, Jupiter pajza, melyet balkezén tart, míg jobbával villámokat szór; közepén van a gorgon-fő (Medusa-fő). Később e pajzs Minerváé lett. — ²⁸⁾ Emberevő, vad óriások, kiknek a homlok közepén és csak egy szemök volt. Utóbb Vulkanus segédeivé lettek az Aetnában. — ²⁹⁾ Futó csillagok. — ³⁰⁾ Mint villámütésnél lenni szokott. — ³¹⁾ Ez is rossz előjelnek tartott. — ³²⁾ Mert a pharsáliai ütközet után Caesar magánbirtokává váltak.

185. Már most nagy kérdés: csoda volt-e vagy elhitéte nagy
Félelmök³³⁾: Pindust gyorsan közelíteni Olymphihoz;
Szétomlott Haemust a mély völgyekbe terülni;
Hogy Pharsália éj idején csatahangokat ordít;
S Boebé³⁴⁾ is vérrel hullámszik az Ossa tövébenél.
190. Egymás arcukat mély gyászba takarva csodálták,
És a sápadó napot és a sisakra boruló
Éjet; még elhunyt atyjok s minden rokonuknak
Árnya is arcuk előtt szállonga. Azonban egyetlen
Lelki vigaszt az adott, hogy a lázongó tömeg, a mely
195. Testvérét s atyját meggyilkolhatni remélte,
E csodadolgokon és badar álmoképeken örvend;
S a bűn jósjeleit csak rögtöni láznak ítéli³⁵⁾.
- Nem csoda, hogyha a nép, melynek végnapja közelgett,
Tébolyodásig félt: ha az ember lelke előre
200. Érti a fölmerülő vést? Hisz még Tyrusi Gades³⁶⁾
Gyarmatnépe s azon polgár is a romai népből,
A ki Araxesnek³⁷⁾ hullámaít iszsza, s akármely
Égöv s isten³⁸⁾ alatt él, bár nem sejti miért, mély
Búba merül; pedig azt sem tudja, hogy Emathiánál
205. Mit veszt. A jóslár, ha a mondának hihetünk, ott
Ülve az eugani³⁹⁾ halmon, hol Apon⁴⁰⁾ vize gőzölg,
És hol az Antenori habokat szétszórja Timavus⁴¹⁾,
„A legfőbb dolgot viszik itt véghez, jön a végső
Nap: ma megütököznek, — mondá — vétkes hadaikkal
210. Pompejus s Caesar!“ Érzé bár ezt Jupiternek
Mennydörgéséből, akar a légkör s az egeknek
Háborgásaiból; vagy a nap sápadt sugarából
Nézte ki e harczt: bizonyos, hogy a thessali naphoz
Még soha sem látott a világ, tüneményre, hasonlót;
215. Mert, ha az új jeleket mindenhol jós-tudományyal

³³⁾ Ezeket, mint sokaktól észlelt csoda-dolgokat beszélték egymásnak. —

³⁴⁾ Thessáliai tó az Ossa-hegy mellett. Egy költő szentnek nevezte azért, hogy egyszer Minerva a lábát benne megmosta. — ³⁵⁾ Némelyek azt hiszik, hogy e zavart értelmű sorok vagy nem mentek még át Lucanus simító kezén, vagy úgy csusztak az eredeti szövegbe. — ³⁶⁾ Phoenicz gyarmatváros Hispaniában, ma Cadix. — ³⁷⁾ Folyó Armeniában, ma Aras. — ³⁸⁾ „Deo“ (die helyett), azaz, bármely vallású népeknél. — ³⁹⁾ Az Euganok kezdetben az Alpesek lapályain, utóbb pedig a Comoi tónál laktak. Itt építé Trójai Antenor Paduat, hol Cajus Cornelius, a híres jóslár lakott, ki a pharsáliai ütközetéről kérdezett, így kiáltott föl: „Győzész ó Caesar!“ — ⁴⁰⁾ Meleg forrás Pádunál. — ⁴¹⁾ Kilencz forrásból alakuló folyam a velencei tartományban.

- Róták volna, egész föld könnyeden észreveendé
 A pharsáli csatát. Ó legfőbb emberi lények,
 Kikről jósjeleket mutatott a szerencse a földnek,
 S kiknek sorsa miatt el volt foglalva egész ég!
220. Majd, ha e harc folyamat az utókor, a nép unokái —
 Érjen bár önmön hite által századokat, vagy
 Hogyha a nagy neveket valamennyire gyöngé erőm is
 Hirdeti — olvassák: rettegve, remélve sovárogo
 Kéblők; s olvasván megijednek, mintha csak újra
225. Jőne a mult csatavész; s részvétet Magne te nyersz majd!
 A mint a katonák, szemközt indulva a nappal,
 Fénybe boríták a halmok tetejét, ovatosan,
 S jó rendben vezették a szerencsétlen hadi népet
 Harcba. A balszárnyat te vezényeld Lentule, a hol
230. A harcban legjobb első hadtest s negyedik küzd⁴²⁾.
 A jobbszárny élén Domitus, kit a harci szerencse
 Üldöz, vívj. De közép erejét, mely a mór Cilikekből
 Áll, s az egész hadnak legerősb részét teszi, a hős
 Scipio⁴³⁾, egykori fő-tábornok egész Libyában
235. Vitte. A Kappadokok hegyi serge, s a Pontusi hosszú
 Félzáros lovagok fődözk Enipheus özönlő
 Hullámát. A kisebb fejedelmek⁴⁴⁾ s többi királyok,
 Kényurak és minden bíbor Latium seregében
 A száraz térség nagy részét vette igénybe.
240. Ott állítá föl Numidáit Libya; Creta
 Szinte Cydon népét; az Itur nyilzápor is innen
 Röppent; innen szállt a szokott ellenre a gyilkos
 Gállhad; Iberia is harcos Celtáit e részről
 Indítá. Vedd el Caesartól Magne a földnek
245. Nemzeteit, hányd mind kardélre, s egyetlen ütessel
 Vess diadalmainak harczoddal véget örökre⁴⁵⁾!
 Caesar ép e napon készült oda hagyni, esetleg,
 Állását, veteményt rabolandó hadseregével.
 Hirtelen észrevevé ellenségét levonulni
250. A sik térre s azon perczet, mire már sok ezerszer

42) Appianus a jobbszárnyat tulajdonítja Lentulusnak, melyet Plutarch szerint Pompejus vezényelt. Caesar ellenben Pompejust említi a balszárny élén. —

43) Pompejus ipa, Corneliáról. — 44) „Tetrarcha“ oly fejedeleme, a ki valamely ország negyed részén uralkodik; innen általában kisebb fejedelmet jelent. —

45) Elkeseredésében a költő a föld összes népét veszni kívánja e csatában, hogy aztán ne legyen kiken Caesar uralkodhassék.

- Vágyódott, látá önként közeledni, hogy abban
 Mindent a végső esemény élére helyezzen.
 Mert unván immár a késlekedést, s uralomra
 Mód nélkül vágyván, a polgárháborukat, mint
255. Léha gonoszságot rosszalta. De, mint a vezérek
 Sorsa fölött döntő végső harczot közeledni
 Láta, s az ingadozó végromlás érzete lelkét
 Érintette, azon harczdüh, mely máskor azonnal
 Kardra hevité, most kissé lelohadt⁴⁶⁾, s a merész hit,
260. Mely sohasem kétlé a sükert, habozott: sem önestén
 Félni nem engedvén, sem a vő részére remélni.
 Majd, az ijedtséget háttérbe szorítva, előre
 Rugtat, s harcznépét bizalomra eként tüzesíti:
 „Ó, ki egész földet meghódítod s ügyeimben
265. Nemtő vagy, katonám, ime itt van az annyszer égvé
 Óhajtott csatátér! Nem kell óhajtani többé:
 Karddal idézzétek most már föl a harczy szerencsét!
 Karjaitoktól függ, hogy Caesar mekkora légyen. —
 Ez lesz azon megígért nap, mit Rubicon vize mellett
270. Említék, mi reményt ébresztvén, kardot emeltünk,
 S melyre soká gátolt diadalminkat halogattuk.
 Ez lesz ugyancsak a nap, mely visszaadandja szívünknek
 Zalogait s házunk védisteneit; s titeket majd
 Földművelőkké tesz, befejezvén a hadi pályát.
275. Ebben fogja az ég tanusítani: ki vonta ki joggal
 Kardját, s mint vétkest, a legyőzött részt, elítélni⁴⁷⁾.
 Hogyha a hont tüzzel-vassal megszállani értem
 Volt bátorságtok: most küzdjete, éles aczéllal
 Oldozván föl a bünt. Nem lesz büntiszta egyetlen
280. Kéz, ha e harczoknak meg fog változni bírāja⁴⁸⁾.
 Nem magamért kérlek, hanem inkább, hogy honotokban
 Mind szabadok legyetek, s ti uralkodhassatok a föld
 Minden nemzetein. Magam is majd félre vonulva,
 Pórköntösben, mint közpolgár, éldegelek; s hogy
285. Semmi se gátoljon titeket, mindent kerülendek.

⁴⁶⁾ Lucanus ismét ócsárolja Caesart, jóllehet, mint a történetírók állítják, soha több hévvel s bizalommal nem indult Caesar csatába, mint épen ez alkalommal. — ⁴⁷⁾ Cicero, Ligarius mellett ugyanez ügyben mondott beszédében így szól: „Most valóban azon ügy nevezendő jobbnak, melyet az istenek is segítettek.” — ⁴⁸⁾ Azaz, ha más ítélet fölöttünk, mindnyájan bűnösöknek fogunk tartatni.

- Rám agyaroghat, csak nektek hódoljon a föld, mely
 Vajmi csekély bérért töltendi be várakozástok'.
 Iskola-unt kényes görög ifjak lesznek e harcban⁴⁹⁾,
 S barbár gyerkőczék, kik alig bírják el a fegyvert.
290. E zagyvált gyülevész, mitsem tudván fegyelemről,
 Hogyha megindul a had, nem fogja kiállni a harczkürt
 Marczona⁵⁰⁾ lármáját. Polgár nem igen fog e harcban
 Küzdeni: külnéptől tisztítja csupán a világot,
 És a romai nép ellenségét töri össze.
295. Gázoljátok el e pulya nemzeteket kihíresztelt
 Országukkal, s a kard első villanatával
 Ingó sarkaiból forgassátok ki a földet.
 Hadd tünjék ki, miként nem méltók egy diadalra
 A korcs népségek, kiket oly sokszor diadallal
300. Vitt már Pompejus Romába. Talánbiz' az örmény
 Bánja, minő harczfőt ismerjen Roma urának?
 Vagy, kész a barbár egy csepp vért adni azért, hogy
 Hesperíanak ügyét Pompejus karja vezesse?
 Romai egynek sem kell, és terhére van oly ur,
305. Kít már jól ismer. De a sors keze engem enyéim
 Hős karjára bizott, mely Gallia annyi csatáján
 Adta dicső jeleit. Melyik az, katonák, kinek én nem
 Ismerném kardját? S ha remegve hasítja a dárda
 A levegőt, el nem tudnám egyszerre találni
310. Mely kézből repül az? — Ha a küljeleket, mik a harczfőt
 Még eddig soha sem csalták meg, nézem, az ádáz
 Arczokat és a szemek villámát: győztetek immár!
 Vérpatakot látok lelkemben, s összetapodva
 Látom a fejdelmek s a Senatus tagjai testét,
315. És a szörnyű csatán vérben fetrengni a népet. —
 De csak végzetemet⁵¹⁾ késleltetem így, ki, midőn ti
 Harczba rohannátok, tartóztatlak szavaimmal.
 Ah de bocsánat ezen csatakezdő késlekedésért!
 Lázba hozott a remény: soha még a nagyra segítő
320. Isteneket hozzám nem sejtém ily közel állni!
 Óhajtásomtól csak a két tábor köze választ.
 Én vagyok az, ki, ha majd e táborozást befejezzük,

⁴⁹⁾ Csak elkényeztetett görög ifjak sat. lesznek e harcban, kiknek inkább van kezükre a gyermekjáték, mintsem a fegyver. — ⁵⁰⁾ „Clamorem ferum“ (suum helyett). — ⁵¹⁾ Azaz: győzelmemet.

- Mind a királyok, mind a népek birtokait, mint
 Harczy ajándékot széteszthatom. Ezt a hatalmat
 325. Thessaliának, egek, mily fordulatával a földnek,
 S mily csillagzattal nyújtjátok? Még ma jutalmat
 Ad, vagy megbüntet bennünket hadviselésünk.
 Caesar rablánczát tartsátok s szörnűt keresztjét⁵²⁾
 Mindenkor szem előtt, s a közszószékre⁵³⁾ szegezve
 330. E főt; tagjaimat szétszórva; a gyűlde bűnét⁵⁴⁾ és
 A sűrű zárt tömegek harcát: polgári csatát egy
 Syllai⁵⁵⁾ harczfővel küzdünk! Csak sorsotok aggaszt;
 Mert nekem e kéz nyújt biztonságot: ki az ellent
 Meg nem győzötten látandja, szivembe meritve
 335. Látja aczéomat is! Kegyes istenség, kinek a föld,
 S római bajlódás, gondját elvonta az égtől,
 Az győzzön közülünk, ki a győzöttek kebelébe
 Kardot mártani nem szükségel, s el nem itéli
 Polgártársát, mint vétkest, mivel ellene harczolt!
 340. Pompejus, mikoron titeket szűk térre szorított
 Hol mozdulnia is lehetetlen volt a vitéznek,
 Mint engedte, egész csömörig, jollakni a kardot
 Vérrel! Azért komolyan kérlek hős ifjak ezennel,
 Hogy szaladó ellent le ne süjtson senki. Ki elfut,
 345. Légyen polgártárs⁵⁶⁾. De midőn villognak a kardok,
 Semmi kegyelt arcz, még ha apátok küzd is az ellen
 Sorban, lelketeket ne zavarja, tarolja le éles
 Kardotok a tisztelt arczoknak drága vonását!
 Bár rokonok keblét veri által akárki e harczban,
 350. Vagy szent zálogait sértendi: az ellen e büntényt
 Ugy számítsa be, mint idegen kard gyilkos ütését. —
 Romboljátok szét most már a sánczokat és rom
 Töltse az árkokat el; tömegestől, nem szakadozva
 Menjen hadseregünk! Nem kell kímélni a táborn:
 355. A sáncz lesz táborhelyetek, melyből a veszendő
 Ellenhad közelít!“

⁵²⁾ A kinzásra céloz, mely őtet s pártfeleit éri, ha legyőzetnek. —

⁵³⁾ A hajó orrát ábrázoló szószéket érti, mely a főpiacson állott. — ⁵⁴⁾ Elkorlátozott térség a Mars mezején, hol a népszavazás szokott, sokszor igen nagy csalfasággal, történni. — ⁵⁵⁾ Pompejusról Sylla kegyetlenségét föltételezi, csak-hogy annál nagyobb elszántságra buzdítsa harczosait. — ⁵⁶⁾ Caesar megbocsát azon polgároknak, kik vele nem tartottak, vagy előle elfutottak: míg Pompejus elítéli, ki vele nem tartott.

Caesar szava még csak alig, hogy

Elhangzott, sietett mindenki saját műkörére,
És fegyvert ragadott minden harczos. Közelíteni
Sejtik a harczot, s a tábort letiporva, rohannak.

360. Minden rend, minden terv nélkül, egészen a sorsra
Támaszkodnak⁵⁷⁾. Még, ha talán ipa volna egész had
Pompejusnak, s e csata végén Roma uralma
Várná mindeniket, sem kellene oly hevenyészve
Futni a harczok elé.

Látván Pompejus az ellent

365. Szem közt jőni, s az ég kijelölte napon tul a harczot
Nem halogatni, fagyos szívvvel, döbbenve megállott;
S ekkora harczfőnek harcznéptől így megijedni,
Rosz jel volt. De hamar tul tette magát ijedelmén,
És délczeg paripán seregét végig lovagolva:
370. „Itt, ugymond, ama nap, mire rég vár lelkesedések,
A polgárharczok végső órája im itt van!
Minden erőt vegyetek még egyszer igénybe, utolsó
Műve ez a kardnak, s a nemzeteket csak egy óra
Tartóztatja le még⁵⁸⁾. Ki hazáját s kedves övét,
375. Magzatait, nőjét s keblétől hátra maradt szent
Zalogokat követel, követelje vitézi aczéllal:
Ezt a nagy istenség mind a csatatérre helyezte:
A jobb ügy biztat, segedelmet várni az égtől,
Mely maga fogja a tört Caesar kebelébe vezetni,
380. S Roma szabadságát maga fogja megírni e vérrel;
Mert, ha ipamnak szánt minden birodalmat a földön,
Hajlott éltetnek rég véget vethete immár.
Nem gyűlölik Romát s népét azon istenek, a kik
Pompejust őrzik, mint harczfőt. Összeszereztünk,
385. Hogy győzzünk, mindent. Sok nagy nevű férfi⁵⁹⁾ kiállta
Önként a csatavészt, mint ős szent jellegű harczos.
Hogyha az ég ismét Curiust s hős lelkű Camillust
Adna e kornak, s oly Deciust, ki fejét fölajánlá:
Ők is részünkön lennének. Még a tömérdek
390. Népfaj s városok ily roppant haderőt seregünkhöz

⁵⁷⁾ Inkább igen is jól rendezett csataterv szerint támadott Caesar! —

⁵⁸⁾ Azután visszamehetnek hazáikba. — ⁵⁹⁾ U. m. a Senatus és a lovagrend egy része, királyok, kisebb fejedelmek s egyéb nevezetes egyéniségek a nemes osztályból.

- Napkeleten soha sem gyűjtöttek: pártol egész föld
 Bennünket. Valahol csak nép van az égnek alatta,
 Éjszaktól délig, mindannyi velünk van e harcban.
 Nemde, ha szétnyújtott szárnyával hadseregünknek
 395. Átfonjuk, könnyen seregünk közepébe szoruland
 Ellenségünk? Nem sok kéz kell a diadalhoz:
 E harcot főleg seregünk dörgése viendi.
 Caesar nem képes mérközni vitéz hadainkkal. —
 Édes anyáitokat képzeljétek leeresztett
400. Hajzattal legfőbb ormán ős Roma falának
 Állva vitézséget sürgetni e nagyszerű harcban!
 Képzeljétek ezüst fürtjével porba borulni
 Roma Tanácsát, mely koros élte miatt maradott homn,
 És Romát, mely fél a kényurtól, s vele együtt
405. Képzeljétek a most élő népet s a jövődöt
 Hozzátok buzgón esedezni! E nép szabadon vágy
 Jóni világra, s utóbb szabadon költözni a sirba.
 S hogyha marad fön tér e szentelt tárgyak után még,
 Én, mint „Pompejus“ magam is, nem sértve a főtiszt
410. Fényét, magzatom és nőmmel leborulva esengek
 Lábaiknál; mert ha ti futtok: Magnus elűzve,
 Caesarnak gunytárgy, s nektek szégyen lesz örökre!
 Kérlek e legvégső ínségtől alkonyodásán
 Óvjátok életemnek, nehogy elvénhedve tanuljak
415. Szolgai állapotot!“
- Hős lelkesedésre tüzelte
- Érzékeny szava a harczfőnek Roma vitézit,
 És, ha valóban félt⁶⁰⁾, készséget nyert a halálra.
 Így hát egyképen hőszülve rohanja meg egymást
 A két tábor: emezt félelme a kényuralomtól,
420. Azt a remény, hogy most uralomra jutand, melegíti.
 E kezek azt művelik, mit nem pótolhat az élet,
 És mit az emberi nem, ha örökké béke leend is,
 Helyre nem üt többé. Elhnyomja e harc a jövődő
 Nemzeteket, s az utókornak, kiragadva szülőit,
425. Nem hagy népséget. Latium neve majd mese lesz csak:
 Csak gyéren fogják Véjit⁶¹⁾, Gabüt⁶²⁾ s Cora-⁶³⁾ várost

⁶⁰⁾ Ha csakugyan félt, féjelmét enyhítette azon lelkesedés, melyet szózata után a sereg tanúsított. — ⁶¹⁾ Osváros Latiumban. — ⁶²⁾ Régi város Etruriában.
 — ⁶³⁾ A Volskusok városa Latiumban, ma Core.

- A porlepte romok mutogatni, s a hajdani Alba⁶⁴⁾
 S Laurentum⁶⁵⁾ szent tűzhelyein, mint pusztá mezőkön,
 Nem fordul meg más, mint kényszerből a senator,
 430. Numa parancsa miatt zugolódva⁶⁶⁾ az éji sötétben.
 Ó nem az éhes idők pusztították el e tárgyak
 Ős emlékjeleit: polgárharcz nyelte el oly sok
 Város népségét! Mily sorsra jutott a halandó
 Nem! Kik a föld hátán születünk, népek, közösen sem
 435. Tudnók a várost s mezejét bétölteni munkás
 Férfi kezekkel! Igen könnyen befogadhat egyetlen
 Város bennünket. Békös szolgák⁶⁷⁾ művelik szép
 Hesperíát. Nem fog senkit betemetni az ősi
 Roskadozó házak dőledéke⁶⁸⁾; s a pontra vivők már
 440. Romát, hol máskor polgár, s most sepreje hemzseg
 A gyülevész népnek, hogy bármily fontos időkben
 Polgár háborukat többé rendezni lehetlen.
 És e nagy inségnek Pharsália volt okozója!
 Félre vonulhat most Cannae⁶⁹⁾ gyász sorsu nevével,
 445. S Allia⁷⁰⁾, melyre soká szórt átkot a romai évkönyv.
 Följegyzé napját a kisebbszerű bajnak időnként
 Roma; de ezt az örök feledés leplébe takarta.
 Hajh gyászos végzet! Mit a dögvészes levegő és
 Járványkór, éhség, tűzvész s rengése a földnek,
 450. Melytől sok város romná lett, sirba temettek,
 Mind pótolhatná e férfi sereg, melyet a föld
 Minden részéről a sors e vész mezejére
 Vonza, midőn, hogy mint adományát annyi időnek
 Föltárván, ismét elorozza; s a népeket és nagy
 455. Harczfőket csak azért állítá a csatatérre,
 Hogy láttassa veled, mily nagy vagy Roma, midőn dőlsz. —
 Mennél terjedtebb lón birtoka, jobb kora annál
 Gyorsabban tünt el. — Minden harc, s mindenik év új
 Nemzeteket szerzett számodra: a nap letekintvén
 460. Téged a föld mindkét sarkán látott seregeddel⁷¹⁾.
 Csak keleten volt még némely földrész, hogy egész éj

⁶⁴⁾ Alba Longa, város, melyet Tullus Hostilius lerontott. — ⁶⁵⁾ Tengerparti város Latiumban. — ⁶⁶⁾ Numa rendelte, hogy az új Consulok Alba hegyen végezzék a latin ünnepeket. — ⁶⁷⁾ A szabad polgárok elhullván, szolgák művelik a földet. — ⁶⁸⁾ Mert a lakosok kiveszték belőlük. — ⁶⁹⁾ Apuliai város, mely a romaiak nagyszerű csatavesztéséről híres. — ⁷⁰⁾ Latiumi folyócska, hol Kr. e. 390-ben a romaiak borzasztó veresége történt. — ⁷¹⁾ Éjszaktól délig.

- S nap lefolyása tied legyen és tied a levegőég,
 S romai népséget lásson mindenhol a bolygó.
 Emathia gyász napja, miként az idők örök átka,
 465. Visszalöké ügycid folyamát! Azt nyerted e véres
 Naptól, hogy Latium bárdjától ⁷²⁾ India többé
 Nem retteg, s többé nem fogja a kósza Dahaekat ⁷³⁾
 Gyarmatosítani, sem a Consul türekezve ⁷⁴⁾ czentul
 Durva ekéjét nem nyomhatja a sarmata népnek;
 470. Hogy sohasem fog már keserűn megadózni a Párthnép ⁷⁵⁾;
 Hogy túl szállt Tanais ⁷⁶⁾ s Rhenus partján, kerülendő
 A polgárbünt és soha többé vissza sem is jön
 Ősi szabadságod; s ámbár elszánva halálra
 Hajhászszuk; még azt, mit a germán s szittyja faj élvez,
 475. Sem nyerhetjük meg: rá sem néz Ausoniára ⁷⁷⁾.
 Bár ne is ösmernők a szabadságot, s a mi óta
 Romulus a madarak röptét kémelve, a várost
 Aljas menhelyből kikerült gyülevészszel elönté,
 Róma örökké rab lett volna a thessali vészig!
 480. Brutust ⁷⁸⁾ vádlom ezért ó sors! Mit is ért, hogy a törvény
 Szárnya alatt éltünk, s Consul nevezé el az évet?
 Boldog Arabs, Medus s minden népsége keletnek,
 Kiknek a végzet örök rabigát sujtott a nyakába!
 A jármot viselő népek közt legnyomorultabb
 485. Nép mi vagyunk, mint kik szégyenleni tudjuk igánkat.
 Nincsenek isteneink; s minthogy vakeset ragadozza
 A nagy idők folyamát, Jupiternek uralma hazugság!
 Mert a thessali vért látván, villáma csapásit
 Hogy fékezhetné? Vagy, csak Pholoët veri s Oeta
 490. Szikláját s Rhodope ártatlan karesu fenyőit?
 S Cassius üsse le e főt ⁷⁹⁾ inkább? . . . Hogyha Thiestes ⁸⁰⁾
 Napját visszalöké s rögtön gyász éjbe borítá
 Argost: Thessalián, hol szintugy hordja a fegyvert
 Annyi szülő s testvér, hagyhatja ragyogni a napfényt?

72) A legfőbb hatalom jelvénye. — 73) Szittyja népfaj tul a Kaspi tengeren.
 — 74) A Consul neki türekezve maga vezette az ekét, melylyel a meghódított
 népek határ-barázdát jelölt, hol várost kelle építeniök. — 75) Crassus haláláért.
 — 76) A latin szövegben hibásan Tigris áll. — 77) Azaz: úgy eljártunk
 ezuttal szabadságunkat, hogy többé annyit sem bírhatunk belőle, mennyit még
 a germán és szittyja népek is élveznek. — 78) Junius Brutus, ki Tarquinlust, az
 utolsó királyt elűzván, megalapítá a szabadságot, melyet most elveszteni oly
 zokon esik. — 79) Caesarét, kinek Cassius is egyik gyilkosa volt. — 80) Atrous
 fivére. Ezek iszonyú tette miatt fordult vissza a nap, mint az I. K. láttuk.

495. Emberi dolgokkal csakugyan nem gondol az isten!
 No de, a mint ember boszut állhat az égen, e vészt mi
 Megboszulánk: istent képeznek főnökeikből
 E polgárharczok: villám, csillag s sugarakkal
 Fogja diszítani azok lelkét⁸¹⁾, s árnyukra⁸²⁾ fog esküt
500. Tenni az istenség szentélyén Roma ezentúl! —
 Gyorsan megfűtván ama tért, mely még halogatta
 Legfőbb mozzanatát a végzetnek; s csak igen szűk
 Térség választván egymástól: kémlik az ismert
 Kart és arczolatot, melyhez repülend kelevézők,
505. És hol szörnyekké⁸³⁾ korcsítja a végezet őket.
 Édes atyát s testvért látnak szemközt a közelgő
 Ellentáborban; mégsem jut eszökbe, cserélni
 Helyzetüket; de nehéz merevültség szálla az összes
 Nép kebelére, a vér megaludt a szent kegyelettlől
510. Benne, s egész csapatok tarták kifeszült kezeikben
 Ádáz fegyveröket, hosszabb ideig, csatakészen. —
 Crastine⁸⁴⁾, a kinek e harczt gyilkos kelevézed
 Megkezdé, s első festette be romai vérrel
 Thessaliát, a nagy ég te reád ne, miként a tömegre,
515. Sújtsa halál átkát, hanem úgy, hogy a sirban is érezze! —
 Borzasztó harczdüh! Mig Caesar fékezi kardját;
 Más megelőzi kezét! . . . És most visszhangzik a légkör
 A riadó sipok és harczkürtök dördületétől.
 Már a trombita is mer jelt harsogni csatára,
520. És reccsége Olymp tetején, hova föllegek és mord
 Villámok sohasem jutnak, hasogatja a léget.
 Haemus visszhangos völgyében tévedez a zaj,
 Mely Polion-barlang gyomrából kétszeresen dörg
 Vissza. Ropog Pindus, Pangaéán zúgnak a bérecek,
525. És nyög a szirt Oetán; maga is megborzad a harcznép,
 Szörnyü rivalgásán, mit egész föld visszadörömböl.
 Elterő vágycsók közt szórják szét a tömérdek
 Lándzsát: ölni akar velök egy rész, másik a földbe
 Sújtja nyilát, s kezeit nem akarja rutítani vérrel.

⁸¹⁾ Caesarra czéloz, kit a nép istenített, s szobrát ily diszjelekkel ékesíté föl. — ⁸²⁾ Caesar árnyára esküdtek. — ⁸³⁾ Azon vérgyilkosságokért, melyeket e harciban elkövettek. — ⁸⁴⁾ Ez Caesarnak egy kiszolgált katonája volt, ki most ismét fegyvert fogván, első ütközött e csatában, hol egy lándzsa, mely száján furódott keresztül, vetett véget életének.

530. Minden a vak sorstól függ, és a szerencse szeszélye
Méri a gyilkos tényt. De minő kis része a vésznek,
Mit repülő kelevéz s nyíl végez? Elég eme polgár
Dühnek az éles kard, mit romai szívbe merítnek!
Pompejus hada — jól környezve sűrű csapatoktól,
535. Zárt tömeget képzett egymást érő paizsokkal,
S annyira zárkozván, hogy alig lőn hely fölemelni
A kezét és íjat, s félt hogy megsértheti egymás
Kardja — megállt. Caesar örült hada gyors rohamot kezd
A tömegekre, s utat vágy törni a szörnyű hadoszlop
540. Fegyverein, hol erős vértlánczolat áll neki ellent,
Melynek védve alatt bizton-bátran dobog a szív.
S ím, elevenre talált⁸⁵⁾ ily védszeren át is aczéljok!
Egy rész szenved, a másik meg rendezi harcztát
A polgároknak: hidegen pang ott az aczél, míg
545. Itt Caesar kardját az erős csata megtüzesíti.
A sors mérlege nem sokat ingadozott a tehertől⁸⁶⁾:
A roppant romokat, mint forgószelet, tova vitte.
Amint szárnyaival lovas osztályának egészen
Átfüzi a csatatért Pompejus, s dönteni készül⁸⁷⁾,
550. Könnyű vitézeit is harcztűzbe vezényli a szétszórt
Végdandároknak, s kezdődik szörnyű csatájok.
Összevegyül most itt minden nemzet nyila és mind
Rimai vért ontand: itt nyíl repül, ott lobogó üszk
S szikladarab; s a nehéz ón, mit kihagyít a parittyász,
555. Hosszas légutján meglágyultan lapul össze.
Még az Itur, Méd és Árabsnép is kiröpíti
Minden irány nélkül, csak a légbe, mely a csatatéren
Leng, mérges nyilait, mik a légből földre potyogva
Ölnek. Azonban nem mooskolja be vétek a társnép
560. Gyilkos aczélját; a vétek rutsága egészen
A belföldi hadak kelevézeit illeti: fegyver
Lepte el a levegőt, s a harcztért éjbe borítá
A nyilzápor, mely felhőként függte fölötte.
Most attól tartván Caesar, nehogy a rohanó had
565. Homloka lankadjon, mellékosztályokat állít
Harczjelvénye mögé; s a csapongva előre törekvő

⁸⁵⁾ Azaz, a vértzetet daczára is levagdalták biz azokat Caesar harczosai. —

⁸⁶⁾ A harczsüker nem sokáig volt kétes. Rögton Caesar részére hajolt. —

⁸⁷⁾ Azaz, döntő ütközetre.

- Ellenségre, a szárnyhadakat meghagyva helyökben,
Hirtelen oldalról indul ki gyalog-seregével⁸⁸).
Most azok⁸⁹) elfeledék a csatát, s hogy futni gyalázat;
570. Egyszersmind kitünék, hogy polgárháboru mindig
Rosz számítással bizatik barbár seregekre.
Mert a sügyön süjtött paripák lebukott lovaguknak
Testén tipródván, megszűnt az egész lovas osztály
Küzdeni, és zabolát fordítva rohant tömegestől
575. Ön gyalogosztályán által. Tul ment a határon
Ekkor a vérontás; s nem volt csata már; hanem egy rész
Gyilkolt⁹⁰), a másik kebelébe fogadta a gyilkot⁹¹).
És nem képes amaz mind meggyilkolni, mit ez nyujt⁹²).
Vajha elégejjék Pharsália térei a vért,
580. Mely barbár szivből omlik, s ne tehesse pirossá
A patakok vizeit más vér! E szám is eléggé
Béfoði téreidet csontokkal; vagy, hahogy inkább
Rimai vérrel akarsz jól lakni, ezeknek, esengek
Hagyj békét! Engedd a Syrust és Galatákat
585. Élni, s a Kappadokok s Gállokkal a távol Iberust,
Örményt és Ciliket! Mert egykor a romai népet
Ők pótlandják majd a polgárháboru végén.
A megfélemlülés elkezdődvdén, valamennyin
Rögtön elaradt és Caesar a tovább szaladókat
590. Gyász sorsukra bizá. — Most Magnus fő erejére
Jött a sor és a közép csapatokra, mik a csatátért még
Változatos harczezel tarták: s itt mind a csatázás,
Mind a süker, Caesar részén, megakadt egy időre.
Mert nem gyerköczék a királyi segéd-csapatokból
595. Küzdenek itt, és nem gyülevész forgatta a kardot:
E hely testvérek harcát szemlélte s atyákét.
Itt a düh és az iszony! Caesar, minden bünöd itt van!
Félre a harc eme gyász képevel! Födje sötétség;
Hogy soha semmi idő soraimból meg ne tanulja:
600. Mily borzasztókat szül a polgárháboru mérge!

⁸⁸) Caesar észrevevén, hogy lovassága tovább nem állhatja ki Pompejus lovasai s íjászainak rohamát, jelt adott a 4-dik hadtestnek, hogy a lovasságot s jobbszárnyat támogassa; s az oly vitézül rohant Pompejus lovasságára, hogy ez a csatatüzet tovább nem állhatván, rendetlen futásnak eredt. — ⁸⁹) T. i. Pompejus seregei. — ⁹⁰) Caesar serege. — ⁹¹) T. i. Pompejus serege. — ⁹²) Mert ezek t. i. Pompejus népe, sokkal többen voltak, mintsem Caesaré.

Veszszén el ah inkább a köny s a panasz zokogása! . .
Hallgatók arról, mit vesztettél Roma e harcban.

- Caesar, hogy valamit vétkéből marcsona népdüh
És vad bőszerűség, bár mely részről, le ne vonjon,
605. Hadseregén végig száguld, s a tüzre olajt önt.
Nézi, melyik fegyver van egészen vérbe füresztve,
Vagy végén ha van-e vérfolt a fényes aczélnak.
Kémli, melyik kéz rezg mikor öl, mely kéz veti lombán
Dárdáját, s melyik úgy, mint Isten tudnia adta;
610. És ki csatáz önként, ki csatáz csupa kényszerűségből;
És polgártársát meggyilkolván, kinek arca
Változik. A szétszórt hullákat egész csatatéren
Megvizsgálta: sokak sebeit, hogy vérök egészen
Elfolyjon mielőbb, önnönmaga nyomta kezével.
615. Ott van mindenhol, vérostorral suhogatva,
Mint Bellona, avagy Mavors, ki a bisoni harcban
Pallas vértjével⁹³⁾ hat a száguldó szekerekre.
Mint rémítő éj, jön a vész órája nyögéssel,
És a lehullóknak páncélja recseg, s a törött kard
620. Összetörött kardtól. Maga oszt új kardokat és, ha
Fogy, nyilakat; s torzzá vágatja aczéllal az ellen
Arczolatát⁹⁴⁾. Hol elül hol hátul ireg-forog, és ki
Lankadoz, azt kelevéz-nyéllal jól hátba taszítja;
Megkíméli a pórt, s a Senatust megmutogatja,
625. Jól tudván, miben áll szívére a főhatalomnak
S lényege; Romát mely részről sujthatja sükerrel
És a szabadságnak letörendő végmaradéka
Mely helyen áll még fön. Fegyverrel üzik a nemesség
Másodrendbe vegyült osztályát s testületeknek
630. Tisztos főnökeit: leölik Lepidust, le Metellust,
A Torquatus s a Corvin⁹⁵⁾ fejedelmi nevekkal,
Egykori harczóket⁹⁶⁾ s legfőbbjeit a seregeknek:
Csak Pompejust nem.

Tán Brute, a póri sisakról

Mely fődözé arczád e napon, nem tudta kivenni

635. Ellenséged, mily fegyver villog kezaidben?

⁹³⁾ Érti Minervának Medusafejű csoda-pajzsát. — ⁹⁴⁾ Hogy az ismerősök eltorzított arczaival valakit könyörületre ne bírjanak. — ⁹⁵⁾ Előneve a Valeriusoknak, kik közül többen legfőbb méltóságokat viseltek Rómában. — ⁹⁶⁾ Azaz, kik több alkalommal mint vezérek szerepeltek.

- Ó disze Romának s a Tanácsnak büszke reménye,
 Oly sok századon át ragyogó név ⁹⁷⁾ végivadéka,
 Vakbuzgón ne rohanj ellenséged tömegébe,
 Hogy sirodat ne találd, a Philippi csapásnak ⁹⁸⁾ előtte,
640. A thessáli sikon! Caesart itt nem sikerülend
 Meggyilkolhatnod! Még nem küzdötte magát föl
 A jogvárba; ha majd ama legfőbb emberi polczra
 Jut, honnan mindent letipor, fog nyerni a sorstól
 Ily tisztos kimulást: éljen, s hogy Brutus aczélja
645. Porba taszítsa, előbb hadd fogja kezébe a kormányt!
 Elvesz egész disze itt a honnak: nagy tömegekben
 Összevegyülve hever nemes ⁹⁹⁾ és pór a csatatéren.
 Mégis az elhullott jelesek közt főleg elétünt
 A harczos Domitus kimulása. Ez az, kit a gyász sors
650. Már minden bajon áthurezolt. Soha még a szerencse
 Nélküle Pompejust el nem hagyhatta; legyőzve
 Bár Caesartól több izben, most mint szabad ember
 Hal meg. Mint bajnok békén türi végkimulását;
 És örvend, mivel a másodszori bünfeledést ¹⁰⁰⁾ így
655. Elkerülé. Caesar látván fetrengeni őtet
 A megaludt vérben, korholva: „Eképen utódom
 Domiti ¹⁰¹⁾, ugymond, hát elválsz Magnus seregétől
 Végkép!... Nélküled is meglesznek a harczoek ezentül!“
 Annak azonban még volt fuldokló kebelében
660. Szólóképesség, s haldokló ajka imígy szólt:
 „Ámbár gyász díját nem vetted még büneidnek
 Caesar: látván, hogy nem dőlt el egészen a koczka,
 És hogy erősebb vőd: szabadon szállok le a sirba
 Mint Magnus hive! És a remény közt, hogy keserűn fogsz
665. Mind érettünk mind vődért bünhödni, halok meg!“
 Ezt mondván, szemeit befogá a halál örök éje.
 A tenger holtat ki könyezheti meg, ha egész föld
 Gyász temetővé lesz; s ki kutatja külön kiki mint lón
 Áldozatul: kit vert szíven át a gyilkos aczél; ki

⁹⁷⁾ Utolsó ivadéka a Brutusoknak. — ⁹⁸⁾ Mert ha itt elesel, — akarja mondani — nem gyilkolhatod meg Caesart. Brutus nem is esett el e polgár-harczban, hanem abban, melyet maga támasztott, s Philippinél Antonius és Octavus ellenében elvesztett. — ⁹⁹⁾ Patricius és plebeius. — ¹⁰⁰⁾ Az első Corfiniumnál kapta. Lásd II. K. — ¹⁰¹⁾ Mert Caesar utódaul nevezetett ki Domitus Galliában. Lásd Caesar „de bello civili“.

670. Gázolt földön uszó belein; ki hörögte ki lelkét
 A torkába ütött ellenséges kelevézzel;
 Gyilkos ütések alatt ki terült le; ki álla, mikor már
 Tagjai elhulltak; kiknek ment keblökön át nyil;
 Vagy lándzsával kik voltak leszegezve a földhöz;
675. Megvágott erein kinek omlott vére a légbe,
 S onnan az ellenség kardjára; ki szurta fivére
 Keblét át, s a leszelt főt messze ki dobta, hogy ismert
 Hulláját aztán kirabolja; ki dulta föl atyja
 Arcvonalát, iszonyú mérgében akarva mutatni,
680. Hogy nem atyát ölt meg. Nincs itt különös siratásra
 Méltó gyászos eset. Minek is keseregne akárki! . . .
 Pharsaliára egyéb harcok gyász sorsa nem illik.
 Máshol férfiak, itt népek kimulása okozza
 Roma bukását; ott egy bajnok halt meg, emitt egy
685. Nemzet; amott Görögök, Pontus s Assyria vére
 Folyt: de a romai vér ezt mind, mint ár, tömegíti;
 És a mezőkön már meg sem lehet állni a vértől.
 Mélyebb, hogysem e kor behegeszsze, a seb, mit e harcok
 Vágtak a nép testén; több, mintsem az élet, az üdv, mi
690. Elvész! Míg a világ áll, így maradunk letiporva!
 Minden kor, mely majd szolgál, e fegyverek által
 Görbül igába. Ugyan mivel érdemlék a jövődő
 Magzatok és unokák, hogy kényuralomra születnek?
 Gyáván harczoltunk tán? Vagy bujtunk a haláltól?
695. Ránk nehezül mások félelmének rabigája!
 Hogyha e harcok után születőknek, sors, urat adtál;
 Adtál volna nekik legalább hát háborut is rá! —
 Pompejus most már, boldogtalan, érzi, hogy őtet
 Istenek és végzet cserben hagyták; de az inség
700. Legfőbb pontján sem zúgolódik a mostoha sorsra ¹⁰²).
 Távol a harczterttől, egy dombról nézte a szörnyű
 Vész pusztítását Thessalia vérmezején, mit
 Harcz közt nem látott. Látá, hány nyil keresé őt;
 Hány sziv vérzett el, s őt mily vértenger övedzi.
705. Nem vágyott mindent örvénybe sodorni magával,
 Mint tesz egyéb nyomorult, s önnön romjába temetni
 Nemzeteket: most is csak azért esdett az egekhez,

¹⁰²) Pompejus lélekfönségét emeli ki a költő.

- Hogy tartsák fön a nép nagy részét, bár neki veszni
Kell, s e csapása után enyhítsék népei keblét.
710. „Kíméljétek egkek, mondá, a nemzeteket mind
Összetiporni! Lehet Pompejus, csak hogy a föld és
Roma maradjon fön, mindenha szegény! Ha a végzet
Még több kint rótt rám, ott vannak gyermekeim s nőm¹⁰³⁾:
Adtunk a sírnak már, zálogként, elegendőt.
715. Vagy, nem elég tán a polgárharcznak, ha leroskaszt
Engem enyéimmal? Vesztünkét tán keveselli,
Míg a világ menekül?.. Mért szaggatsz össze egészen
Mindent? Mindennek mért törsz vesztére? Szerencse,
Semmim sincs immár!“ Ezt mondván megkerülé a
720. Harczeleket s tábort a megszabadult csapatokkal;
S visszahíván azokat, kik a vész torkába rohantak,
Ő maga félrevonult: nem mintha remegne a harczfő
Önnön kardja alatt elvérzeni; bárd vagy ölő nyil
Által halni; hanem, mert félt, hogy enyészete folytán
725. Megfutamul hada és a világ vezetője fölött fog
Meghódulni. Avagy titkolni akarta halálát
Caesarnál? Épen nem! Mert, ha akarja atyósa,
Meglátandja fejét a szerencsétlennek akárhol.
Tán te miattad fut hitves, mert végzete tiltja
730. Hogy te halálánál ott légy¹⁰⁴⁾?.. Most tűzparipáján
Elrohan a harczból Pompejus, utána röpített
Nyiltól nem félvén, ki halálba ezernyi vitézét
Kíséré immár. Fájdalma köny és zokogástól
Távol, tiszteletet gerjesztő volt s fejedelmi;
735. Mint hozzád, Pompei, hazád ily szörnyű csapásán
Illett: Emathiát szemlélve se' változik arczod.
Nem látott büszkén győzelmed, most a vihar sem
Lát megtörve. Miként hármass diadalmadon ál volt:
A vész közt törpébb lett náladnál a szerencse. —
740. Most önterhétől a végzetnek menekülve,
Bizton távozol el; lelked most visszamerenghet
A jobb korra; letűnt az örökké csalfa reménység:
Most kiderül, mi valál. Fuss, ó fuss a csatavészről!
Es az egkek legyenek tanuid, hogy senki ezentúl,

¹⁰³⁾ Azaz, őket is fölláldozom, csak Romát és népét kímélje meg a végzet.
— ¹⁰⁴⁾ Ép ellenkezőleg; mert ugy volt megírva a sors könyvében, hogy nejjének
szemeláttára gyilkoltassék meg; mint alább a VIII. K. látni fogjuk.

745. A ki csatába menend, nem hal meg Magne miattad.
 Afrika véstetjes küzdelmei, Munda keserves
 Harczai, Pharosznál a tengeri ütközet ép úgy,
 Mint a thessali is csak utánad folyt le nagyobb részt. —
 Nem lesz ugyan többé e név „Pompejus“ a földön
750. Népszerű s harcztani tárgy; de ezek „Caesar“ s a
 „szabadság“
 Mint viador társak fognak küzködni előttünk;
 S téged elüzvén, majd haldoklásán a Senatus
 Megmutatandja, miként önügyéért vitta e harcztot.
 Nemde örülsz, hogy eként elüzötten, megmenekültél
755. A harcztól, s nem kell szemlélned a kárhozatos bünt?
 Nézz majd vissza, s a vérttajtétkzó harczesapatok, vagy
 A belefolyt vértől zavaros csermelyre tekintvén,
 Szánd ipadat!.. Caesar, kit boldoggá e mező tett,
 Mily lélekkel fog Romába vonulni? Az Isten
760. És ama jobb sors lesz tanud, a mely sokszor ölében
 Hordoza: hogy minden kinzásnál, mely keserített
 Számkivetésedben, vagy Egyiptom zsarnoka által,
 Károsb lenne reád, ha te győzél! Vége legyen hát
 A zokogó siralom, népgyász és néma könyűknek!
765. Pompejust a világ tisztelje keservben, örömben!
 Bizton, nem kérő arezczal szemléld a királyok
 Trónját s városokat, mik téged uraltanak egykor ¹⁰⁵⁾,
 S mindazon országot, mit visszaadál önurának ¹⁰⁶⁾,
 Egyiptom földjét Libyával, s nézd ki előre
770. E helyeken sirodat!
 Romlásodnál a legelső
 Szemtanu, mely látá még a sors terhe alatt sem
 Csüggedező délczeg fejedet, thessali Larissa ¹⁰⁷⁾
 Volt, mely a polgárság összes tömegével eléd ment,
 S mint jobb sorsodban, könyvet ejtve, ajándokokat vitt,
775. Templomait, lakait föltárta s epedve kívánt részt
 Venni csapásodban. Hisz sok van még fön a roppant
 Névből, mit te magad keveselsz ¹⁰⁸⁾; ámbár csatatérre

¹⁰⁵⁾ A gyarmatvárosok, melyeket Pompejus alapított. — ¹⁰⁶⁾ Egyiptont Ptolomaeusnak, Libyát Jubának, Armeniát Tigranesnek, Pontust Pharnacesnek stb. adta vissza. — ¹⁰⁷⁾ Larissa híres város Peneus folyó mellett Thessaliában. — ¹⁰⁸⁾ Pompejus neve mások előtt még most is igen jelentékeny volt, csak őnmaga előtt nem, azért mondott le a további küzdelemlről.

- Gyűjthetnéd a világ minden népét, s a szerencsét
Megkísérthetnéd. „De minek nép s városok, ugymond,
780. A meggyőzöttek? Hódoljatok a diadalmas
Félnék!“ — Még te a holt testek közt, a haza ontott
Vérén tipródol Caesar! Im már a nemes vő
Népet ajándékoz néked! — Tova vágat a helyről
Pompejussal a mén, kísérve köny és zokogástól;
785. Mig sűrű átkot szór a mostoha égre a népség. —
A keresett népkegy leghűbb tanúsága s gyümölcse
Itt ért Magne: miként szeretik? Nem tudja, ki boldog!
Caesar látván, mint átázott Hesperianak
Vérétől a mező: pihenést rendelt a karoknak
790. S kardoknak, s az ugy is szétvert ellensapatoknak
Éltét, mint nyomorult lelkeknek ¹⁰⁹⁾, tengeni hagyta.
De, nehogy a szaladók táborba gyüldöngjenek és még
Éji nyugalomok után eloszolhassék ijedelmök:
Rögtön az ellenség sánczára vezényli hadát, mig
795. Itt a szerencse, amott ¹¹⁰⁾ az ijedtség vad heve tombol, —
Nem félvén, hogy e rendeletért zugolódjanak a már
Fáradt s harczkallott seregek: zsákmányra a harcnép
Nem sok buzdítást vár! — „Harczos férfiak, ugymond,
Győzelmiünk teljes! Most jó a vérjutom, mit
800. Én mutatok nektek. De nem is nevezem jutalomnak,
Mit kiki önmaga vesz: föltárva előttetek íme
A nemes érczel telt tábor, hol a Hesperianában
Rablott sárga arany rejlik, s az eousi ¹¹¹⁾ kincset
E sátrak zárják. Itt várja urát a királyok
805. És Magnus gyűjtött kincshalmaz. Rajta vitézem!
Meg ne előzzön a kit kergetsz: Pharsália harcza
Hátra hagyott minden kincsét a leverte seregektől
Kell elkőbzantok!“ — Nem kell több a neki bősziült
Népnek: vak kincsvágy ragadá kardon s ön atyái
810. Hulláin s a leölt harcziók hűlt testein által. —
Hol van az árok vagy töltés, mely a harc s a gonoszság
Díja után rohanót föltartsa? Rohanva siettek
Tudni, minő bérért vétkeztek. Lettek ugyancsak
Harczköltségre a föld minden részén kobozott nagy

¹⁰⁹⁾ Kiktől nem volt mit félnie. — ¹¹⁰⁾ T. i. Pompejus seregében. —
¹¹¹⁾ Keleti.

815. Kincsalmazt¹¹²⁾; de azok, kik mindent vártanak, azzal
 Meg nem elégedtek, mit Iber és s Tagus aranyt hoz,
 És mit dúsgazdag fövenyéből gyűjt Arimaspus;
 S bár mind elrabolák: a bünt olcsónak ítélték;
 Minthogy Tarpéját¹¹³⁾ jegyezé el nekik a győző!
820. Hol jutalomképen Romát zsákmányul ígérték,
 A táborrablás ott méltán rászedetés volt. —
 A faragatlan pór a nemesség pázsitos ágyán
 Alszik, nyers harczos heverész a királyi tanyákon,
 És a szülő s testvér nyoszolyáján szunnyad a vétkes.
825. A kiket őrzöngő éberség vagy dühös álom
 Izgat, lelkeiken Thessália hareza borong föl.
 Ébren van mindig keblökben a marczona vétek.
 Minden gondolatuk harcz; s álom közben is a kard
 Markolatához kap karjok, bár nincs a kezöknél.
830. Mintha sohajtoznék a harcztér és gonosz árnyak
 Lepnék szerte el a földet; s úgy rémlik a lég is,
 Mintha a megholtak lelkétől dögleletessé
 Válnék, s a felső éjet Styx éje rutítná.
 A győzőktől gyász büntorlást kér diadalmuk,
835. S álmaikat sziszegés, s vad láng¹¹⁴⁾ teszi rémületessé.
 Ott van a meggyilkolt polgárok lelke; egyenként
 Nyomja a harczosokat rémképe tulajdon agyuknak.
 Az görnyedt öregek képét, ez a szép fiatalság
 Árczát látja; amazt a fivér hullája ijeszti
840. Álmában, míg emezt az atyáé: a síri árnyak
 Összege Caesarnak förmed kebelére. Aligha
 Rémiték ennél borzasztóbb furiaképek
 Gyilkos Orestest¹¹⁵⁾, míg békét nem szerze a szittyá
 Oltár lelkének; sem Penthéust¹¹⁶⁾, mikor a vész
845. Megrohaná, Agavet, mikoron vad mérge letikkadt¹¹⁷⁾.
 Ezt minden kard, mit Pharsália látá, s a mit majd
 A boszuló nap lát, a Senatustól bele döfvé,

¹¹²⁾ Az elfoglalt táborban roppant fényűzés nyomaira s nagy mennyiségű kincsekre találtak. A sátrak, biztos győzelem reményében, fölbokrértázva találtattak. — ¹¹³⁾ Romát. — ¹¹⁴⁾ Dühöngő furiák. — ¹¹⁵⁾ Orestes, Agamemnon és Clytemnestra fia, ki atyjáért boszút kívánván állani, megölte anyját; de a jósa tanácsára Tauriai Diánához, szittyá földön, költözvén, föllett nővére Iphigenia által a megbántott istenséggel kiengeszteltetett. — ¹¹⁶⁾ Pentheus borzasztó helyzetére csúsz, midőn anyja Agave s a többi bacchansnő őt rajongásukban összetépik. — ¹¹⁷⁾ Agave maró öntudata, midőn dühe megszűnván, vérgyilkossága miatt gyöttrődik.

- Szurja ez éj folytán; korbácsolják a pokolnak
Szörnyei. Hajh mily bőszt gyötrelmei öntudatának!
850. Styx, sirok árnyai és a pokol rémképei üldik
Álmában, s ez mind, mikoron Pompejus is él még! —
Átesvén ezeken, miután a földerülő nap
Ujra elémutatá Pharsália nagyszerű kárát,
Rémképek többé nem vonták félre a gyászos
855. Térre tapadt szemeit Caesarnak. Látja a vértől
Tajtétkzó folyamot s roppant halmát a legyilkolt
Testeknek, valamint a véres iszapba merült nép
Bűzhödt hulláit: megszámláltatja elejtett
Népét Magnusnak, s lakomát készített a helyre
860. Honnan a fekvőknek könnyen kivethesse vonását¹¹⁸⁾.
Emathia földjét jobb nem látnunk, s ama térről,
Mit bévont a halál gyász képe, levenni szemünket!
Isteneit¹¹⁹⁾, valamint Fortunát, vérbe füresztve
Látá; s hogy kedvencz látványát szörnyü bűnének
865. El ne szalaszsa a vad, még máglyatüzét is irigyli
A nyomorúltaknak¹²⁰⁾, s dögvészt áraszt el a légbe
Emathia. Nem vesz példát a hajdani Consul
Püntemetéséről¹²¹⁾; s a Cannaen Libya rakta
Máglyák¹²²⁾ sem bírták rá, hogy megtartsa a rendes
870. Emberi szertartást holt ellenein; hanem arra
Gondol a vérrel még bé nem telt szörnyü harag, hogy
Polgártársak ezek¹²³⁾. Nem kérünk elkülönített
Sirt és méltányos máglyákat; elég lesz e népnek
Egy tüz¹²⁴⁾: hamvadjon közeges láng nélkül a hulla¹²⁵⁾.
875. Vagy, ha a vót akarod megtorlani, Pindusi fából
S Oetai tölgyekből állíts föl nagyszerű máglyát:
Lássa a tengerről Pompejus a thessali lángot.
E haragod mitsem tényez; hisz akárkit aligha

¹¹⁸⁾ A történetírók szerint Caesar a csata utáni napon azokat, kik a hegyekre menekültek, lehívatta a sikra; s miután fegyveröket lerakták s földre borulva esedeztek, nyájasan tudatta velök a bűnfeledést, s meghagyá övéinek: hogy bántalom nélkül bocsássák őket szabadon. Tehát az itt elsorolt kegyetlenkedés csak költői képzelgése Lucanusnak. — ¹¹⁹⁾ Marst és Vénust, kiket csata előtt segítségül hitt. — ¹²⁰⁾ Az elégetni nem engedett hullák bűze megrontotta a levegőt. — ¹²¹⁾ Hannibálra céloz, ki a Cannaei ütközet után P. Aemilius Consul testét díszesen eltemetteté. — ¹²²⁾ A máglya, melyet Hannibál állított Cannaen. — ¹²³⁾ Azt akarja mondani, hogy Caesar rutabbul bánt polgártársaival, mint Hannibal az ellenséggel. — ¹²⁴⁾ Közös máglya. — ¹²⁵⁾ Elkülönített vagy külön máglya.

- Érdekel: a hullák rothadva enyésznek-e el, vagy
880. Lángok közt. Befogad mindent nyájas kebelébe
A természet: e végsorstól test nem menekülhet.
Hogyha e népet most hamuvá nem perzseli a tűz,
Caesar perzseli el tengerrel s földdel idővel:
Közmáglyára jutand a világ, hol csillagok és csont
885. Összevegyülve leend porrá. Bár merre idézze
Lelkedet a végzet, kísérnek e lelkek örökké:
Sem magasabb egeket nem nyersz, sem jobb nyoszolyákat
Styx mord éjében¹²⁶⁾. Nem függ a halál a szerencse
Kényétől: mit a föld szült, ismét elnyeli a föld.
890. Ég födi azt be, kinek nincsen hamvvedre a sirnál.
Te, ki fenytékül sirját rabolád el a népnek,
Mért futsz e véstől? Mi okért hagyod itt eme bűzhöd
Tért? Élvezd a vizet s e dögleletes levegőt, ha
Képes vagy Caesar! De, ugy-e, kiragadja kezedből
895. A rothadt népség Pharsália téreit; és, míg
A győzött elűzik, maguk a csatatért hiven őrzik. —
Nem csak a Bistoni vad farkas s Pholoëi oroszlán
Jött le a Haemoni harc bűzhöd hulláira: még a
Medvék és ebek is rut barlangjok s rekeszőkből
900. Összesereglenek; szóval minden, mi megérzi
A vészes dögbűzt a hullámozó levegőben;
S a polgárhadakat rég kísért szárnyasok itt most
Földre ereszkedtek. — Ti, kik a tlrák télnék előle
Nilhez költöztök, most később értetek által
905. Langyos délre! — Az ég soha sem volt így beborítva
Szárnyossal, s ennél több toll nem nyomta a légkört.
Elküldé minden vadony ölyveit és befecselték
Véres karmukkal minden fát. Gyakran a győző
Arczát és vétkes jelvényit kente be a vér
910. Vagy geny, sőt tagok is hullottak rája a hullók
Fáradt karma közül. Nem rágják csontig a hullát,
Csak megszabdallják a vadak; nem tépik a belrészt;
Még a velőket sem szopják ki, csak úgy nyalakodnak
Itt-ott a tagokon. Nagy része a romai hadnak
915. Elhanyagolva hever, s a záporosó s a verőfőny
Hosszu idők folytán a pharsál-földbe vegyíti.

126) A sir nem ismer rangkülönbséget.

- Átkos thessali föld, mint bánthattad meg az Istent
 Annaira, hogy rajtad leljen sirt ennyi halandó;
 És oly sok vétek nehezüljön rád! Mily időkor
920. Kell, hogy e roppant kárt feledés leplébe takarja?
 Hol van még a vetés, mely a vért e gyepen betakarja?
 Hol van ekéd, mely nem sértend meg római árnyat?
 Még mielőtt a kifolyt vér fölszáradna meződön,
 Új harcznép jöhet és új bűn ví rajta csatákat.
925. Fölforgathatjuk minden sirját az atyáknak,
 Ép sirhalmaikat s miknek hamvvedrein áttört
 Vén gyökerével a tölgy: mégis több emberi hamvat
 Szánt Haemon, s több csont zuzik itt az ekék foga közt
 szét.
- Emathia! Sohasem kötné partodhoz a révész
930. Sajkáját, soha a telken, mely a romai népet
 Eltemeté, többé nem szántana pór; kikerülné
 A rémek mezejét a földművelő; soha nyájak
 Nem legelésznének pagonyodban; pásztor ezentúl
 A csontunkon nőtt pázsitra aligha terelné
935. Marháját; s mintegy gyűlölője az emberi nemnek,
 Vagy forró nap, vagy jégtől letarolva heverné
 Pusztán: hogyha magad volnál, ámbár nem is első
 Színhelye a vétkes harcznak. Legyen, ó egek, a föld
 Vétkes része utált! Minek is letiporni egészen
940. Egyszer, máskor meg fölmenteni újra a földet?
 Így lesz a vész nyugaton¹²⁷⁾ s a Pachynusi tengeri gyász
 harcz,
 S Mutina és Leukas¹²⁸⁾ tisztázva Philippi nevével¹²⁹⁾.

¹²⁷⁾ A Hispaniai polgárharcz, főleg Mutinánál. (Modena.) — ¹²⁸⁾ Epirusi sziget és hegyfok. Ez és Actium közt verte meg Octavius tengeri harczban Antoniust és Cleopatrát. — ¹²⁹⁾ Macedon város, ismeretes a Kr. e. 42-ben ott esett ütközettről, ma Filibeh.

VIII. KÖNYV.

Pompejus folytatja gyors és titkos útját. A költő elmélkedése. Megérkezés Lesbosba. Pompejus vigasztalja Corneliát. 1—108. v. — A mytilenei népség ragaszkodása s ajánlata; Pompejus megköszöni, de a végzetre bizza magát; tengeri út; Pompejus és révésze beszélgetnek a csillagokról; Róma nagyjai és a szövetséges királyok kezdenek körüle gyülekezni; Deiotarust Parth-honba küldi. 109—253. — Az egyesült hadak tovább eveznek Kis-Ázsia mentiben; Syedránál vetnek először horgonyt; Pompejus beszédet tart s azt véli, hogy jó lesz a Parth királyhoz folyamodni. 254—343. — Őcsárló válaszbeszéde Lentulusnak, ki Egyiptont ajánlja. 343—481. — Megérkezése Egyiptonban; Ptolomaeus tanácskozmánya; Photinus Pompejus megöletését ajánlja s általános helyeslésre talál: a király helybenhagyja. 482—603. — Pompejus megöletése; szilárd magatartása; Septimius egy kores romai öli meg, s fejét Achillas viszi a királyhoz; a fő bebalzsamozva föntartatik Caesarnak. 604—728. — A költő kifakadása. Cordus eltemeti a csonka hullát. Pompejus parányi sirja híresebb lesz a legfényesebb Mausoleumnál. 729—941.

- Herkules utszorosin¹⁾ s Tempének zöld ligetén át
Haemon fárasztó vad rengetegébe kerülvén
Pompejus, kimerült paripáján, mely közönyös lett
Már sarkantyura is, nyomot óhajt veszteni téves
5. Ösvényt fürkészhvén: megretten a fákba ütdő
Szél suhogásától; s ha mögéje megy a követőkből
Egy, dőbbenve figyel: ha vajon nem szurja-e hátba?
Ámbátor lezuhant a tetőpontról, nem akarja
Még olesóságát vérenek tudni; s a multra
10. Gondolván, önnön fejeért azon árt hiszi szabni,
Mit Caesar fejeért ő szabna. A férfin ismert
Arcza bolyongás közt sem titkolhatja csapását:
Vajmi sokan; menván Pharsália harezmezejére²⁾,
S véle találkozhván, mielőtt hallák vereségét,

¹⁾ Ossa és Olympus hegyek közt. Lásd VI. K. 352. v. — ²⁾ Mint Pompejus segédhadai.

15. Bámulták a vezért, ki a szédítő zuhanás közt,
Még önnön maga sem lett hű tolmácsa a vésznek ³⁾.
Csak terhére van a tanu Néki e mostoha sorsban:
Mint idegen minden népnél, s a városokon, mint
Köznapi lény, inkább óhajtana által utazni;
20. Ah de szegénytől a jobb sors bünzsoldot igényel
A hosszas kegyekért: a hirnév terhe nyomorban
Súlyosb, és ezt még nehezíti az egykori jólét!
Most sínylé a korán nyert rangokat; és a babéros
Syllai gyermekkort ⁴⁾ lelkében helyteleníté.
25. Most, leverettetvén, a coryci ⁵⁾ tengeri harcra
Sajnosan emlékszik, s a pontusi büszke sasokra ⁶⁾.
A nagy lelkeket így teszi tönkre a hosszas időkor,
És a túlélte hatalom ⁷⁾. Hacsak a jólét a halállal
Nem végződik, s a balsorsot meg nem előzi
30. Gyors kimulás, szégyenfolttá lesz az egykori dicsfény.
Míg az enyészettel számot nem vet, ki merészel
Bizni a jólétben?

Végtére elérte a partot,

- Hol tengerbe szakad Peneus, a mely Emathiánál
Vérbe borult. Itt egy nyomorult sajkára kapott, mely
35. Hullámot s szeleket folyamon sem birna kiállni,
Pompejus, ki egész rajt bir Leucadia öblén
És Coreyránál ⁸⁾. A Cilik-nép és a Liburni
Föld ura kénytelen egy lélekvesztőn nyomorogni!
Lesbos partjaihoz, mely titkos gondjait érzi,
40. Fordul, a földre, melyen lelked Cornelia búsabb,
Mint lett volna talán a vérbenuszó csatatéren
Emathiánál. Bús sziveden vad sejtelem árja
Tombol; borzasztó képek rettentik el álmaid;
Éjjel örökké csak Thessalia sorsa zavarja
45. Lelkedet és, ha derül, végpartok sziklatetőin

³⁾ Még Pompejusz látva sem akarék hinni vereségét. -- ⁴⁾ Midőn, mint 24 éves ifjú s még csak lovag, Sylla akarata ellen, Jarbás királyon vett győzelme után, diadallal ment Romába. -- ⁵⁾ Corycus, Ciliciai rétváros, hol Pompejus a tengeri kalózzal küzdött. -- ⁶⁾ Így tönkre jutván, fájdalommal emlékszik a kalózok ellen vezetett egykori hajóhadra v. győzelmére, mit Mithridatesen nyert. -- ⁷⁾ A nagy emberek, ha dicsőségek napjaiban meg nem halnak, többnyire a hatalommal magukat is túlélők s köznapiakká válnak. -- ⁸⁾ Pompejus Praefectusai még ekkor nagy hajóhadakkal birták Coreyrát s az Ambráciai öböl Leucadia mellett.

- Nézed a hullámozó tengert, s te veszed ki először
 A lebegő sajkát; de a férj sorsát tudakozni
 Nem mered. Im a hajó, mely partjaitokhoz evez, nem
 Sejtéd úgy-e, mit hoz: gyász hirnökeül a csatának,
 50. Férjed jön! Mi okért habozol keseregni? Miért félsz
 Sirni, midőn sirhatsz?

- A közelgő sajka elé leng
 Most, s a vezéren az ég átkát sejdíti, megőszült
 Haj földvén sápadt arczát, s por ronda ruháját.
 Éji homályba borult a szegénynek lété, világa;
 55. S lelkét eltemeté fájdalom! Megállt ere, elhalt
 Minden tagja, a szív megfásult, és kimulása
 Csalfa reményei közt fekvék ott jó ideig. — Majd
 Sajakáját parthoz kötvén, megnézi a tájék
 Elhagyatott fővenyét Pompejus, kit közelebből
 60. Látva a kísérő nők, másként, mint sohajokkal,
 Nem bátorzkodtak kifakadni a végzetek ellen⁹⁾;
 S hasztalanul küzdenek földről fölemelni az ájult
 Urnót, kit most a férj gyöngéden kebelére
 Vesz s ölelésével melegíti a hült tagokat föl.
 65. Visszaszaladván a vér fölrészébe a testnek,
 Érzé Pompejus kezeit, s meg merte tekintni
 Férje borús arczát. — Hogy rajta a sors ki ne fogjon,
 Pompejus szavakat keres a mord fájdalom ellen.
 „Mért hagyod, oly kitűnő ősök nőmagzata, lelked
 70. Fönségét a sors első vágása alatt szét-
 Zuzni? Örök hirnév küszöbén állsz. Gyöngye nemednek
 Dieskoszorut nem jog, törvény s fegyver, hanem a férj
 Vészes helyzete fon. Szedd lelkedet össze, s a végzet
 Átká erényed előtt meghajlik; azon csak örülhetsz,
 75. Hogy meggyőzöttem. Rád nézve nagyobb a dicsőség
 Hogy bárdveszszőim s a Senatus hű köre és oly
 Sok fejedelmi barát elvált tőlem: Te kövesd most
 Pompejust egyedül! — Mig a férj él, vajmi viszáson
 Hangzik a hitvesnek végnélküli bánata. Sirni
 80. Csak, ha a férj meghal, kell a hű női kebelnek.

⁹⁾ Cornelia udvari női részént Pompejus iránti tartózkodásból, részént, mert Cornelia fájdalmát nem akarták élénkebbé tenni: sem részvétet nem mertek emlegetni, sem a sors ellen zúgolódni.

Még neked e harcizom nem tett kárt; Magnusod él még,
Bár a szerencse letűnt: a miért sirsz, az vala kedvesb. “¹⁰⁾

Férje ezen szavait lelkére vevé a beteg nő,
S bár alig állt lábán, akadozva, zokogva imígy szólt:

85. „Vajha gyűlölt Caesar vett volna arájaul engem
Ily boldogtalan és soha férjet öröme deríteni
Nem képes csoda-nőt! A világnak kétszeres átka
Lettem: Erinys volt nyoszolyóm s a Crassusok árnya¹¹⁾;
És ezekért hoztam polgárseregünkre az Assyr-
90. Vészt; a nemzeteket romlásba vezettem; elűztem
Isteneinket a jó ügytől. Ó legnemesebb férj!
Ó kire nem méltó nyoszolyám! Így üzé jogait még
Ily nagy fön is a sors! Boldogtalan én, mi okért is
Lettem nőjévé, ha nyomort kell néki okoznom!?
95. Vedd e vezeklést most, melyet önként vállalok érted!
S hogy kiméletesebb legyen a hullám, a királyok
Még hűbbek, s a világ készebb részedre hajolni:
Lökd utitársnődet tengerbe! Igaz, szívesebben
Adtam volna e főt győztes fegyvernek; azonban
100. Engeszteld legalább most meg balvégzetedet, férj!¹²⁾
Bár hol vagy, ki kaján boszut állottál nyoszolyákon
Polgárháboruval, kérlek jöjj . . jöjj ide, és végy
Julia vérengző büntörlást! S hogyha az ágyas¹³⁾
Elvész, Magnusodat kíméld üldözni ezentúl!“
105. Így szólván, ismét férjének karja közé dőlt,
S könyre fakadt minden szem. Pompejus kebelét is
Meglágyítá, és Lesbos könyözönbe borítá
A szemeket, mik nem könyözének Thessaliában.
A Mitylen népség ellepvén ekkor a partot,
110. Pompejushoz imígy szólt: „Már, ha a ritka dicsőség,
Hogy megmentettük szívkinsét ekkora férjnek,
Mindenkor legfőbb lesz előttünk: e falakat, mik
Legszentebb frigygyel kapcsolvák érdekeidhez
S a társisteneket, kérünk méltasd csak egyetlen
115. Éjre is és tedd oly helylyé, mit míg a világ áll,

¹⁰⁾ Ha letűnt szerencsém fölött siránkozol, azt kell gondolnom, hogy szerencsémnek jobban szeretted, mint magamat. — ¹¹⁾ A furiák és Crassusok árnyai kísérték őt mint menyasszonyt, s Pompejussali összekelése miatt ezek átkozták polgárháborura. — ¹²⁾ Föláldozva nőt. — ¹³⁾ Így rágalmazá őt Julia árnya azért, hogy a 10 hónapi gyász végét be sem várva, nőül ment Pompejushoz.

- Kegyeletérzettel tiszteljen a romai vendég! ¹⁴⁾
 Harczvesztésed után biztosb menedéket alig nyujt
 Más város; minthogy valamennyi remélhet egyet-mást
 A győzőtől; s ez vétkes színben van előtte ¹⁵⁾.
120. Aztán tenger ölén e sziget, s Caesar evezőkben
 Szükséget szenved. — Majd összejön itt a nagyok főbb
 Része: a kárt ismert parton kell helyre simítani!
 Isteneink aranyát szedd össze a templomi kincsesel.
 A fiatalságot, száraz vagy tengeri harcra,
125. Mint jobbnak látod, használd a mennyire Lesbos
 Birja. Csak a szégyent hárítsd el a lesbosi népről,
 Mely mindig hű volt hozzád, hogy míg a szerencse
 Véled volt, biztál, s nem biztál benne bajodban! "
 Balsorsában e népkegyelet balzsam vala néki,
130. S ebben az összes nép hűségét látva örömmel,
 Így szólt: „Hogy kedvesb hely nincs számomra a földön
 Ennél, megmutatám legdrágább zálogom által ¹⁶⁾.
 Gyöngéd érzetemet Lesbos tartotta lekötve:
 Itt volt szentélyem, házisteneim, nekem itt volt
135. Romám. Bujdosván, sajkám más partra nem is szállt,
 Mert jól tudtam, hogy Caesar Lesbosra neheztel,
 Minthogy befogadá nőmet; de a bünfeledésre
 Még sem rettegtem kézetekbe letenni e biztos
 Mentőszert ¹⁷⁾: Eddig bűntársakká elegendő
140. Volt tennem titeket; most már el kell a világon
 Hínteni végzetemet. Hajh boldog Lesbos, örökké
 Élni fog emléked! Légy bár tanúság a királyok
 S népeknek, mint kell Pompejust látni körükben;
 Sőt, ha csupán te vagy is még hű; mert az bizonyos, hogy
145. Fölkutatom, mely föld hű még, s mely hódol a bűnek.
 Vedd Isten, ki talán nem hagyta még el egészen,
 E végőhajtást: adj nekem a Lesbosiakkal
 Elvrokon és oly hű népet, mely szinte, daczára
 Caesarnak, biztos kikötőjén bé s kievezni
150. Hagyja a harcvesztett Pompejust! "
 Vitte keservbe merült utitársnőjét. — A ki látná,

¹⁴⁾ Mint oly helyet, hol Pompejus a pharsáliai vész után elsőben szállt partra. — ¹⁵⁾ Mivel Corneliának szállást adott. — ¹⁶⁾ Cornelia által, kit hűségökre bizott. — ¹⁷⁾ Mert igen könnyen megkérlelhették volna Caesart, kezére játszván Corneliát.

- Azt gondolná most, hogy más földrészre ragadnak
Mindenkit szeretett hona földjéről; az egész part¹⁸⁾
Ugy zokogott, s kezeit tördelve emelte az égre.
155. Szánta ugyan Magnust mindenki e mostoha sorsban;
De, mikor azt, ki velök mint polgárnő vala, míg folyt
A harez, sejdíték távozni: nehéz zokogásban
Tört ki egész népség. Ha talán diadalba követné
Férjét, sem tudnák köny nélkül eresztetni utnak
160. Őt a lesbosi nők: a női szemérem, erény és
Szende szerénységgel szívöket megnyerte egészen.
Senkit sem bántott soha meg, s oly alázatosan járt
Mindig, mintha a férj már meg lett volna veretve.
Lángkarikáját már félig tengerbe merité,
165. És sem azoknál nem volt teljes fénye a napnak,
Kiktől most bucsuzék, sem azoknál kikre sugárt vitt:¹⁹⁾
Ekkor szállongott Pompejus a képzelet éber
Szárnyain²⁰⁾ a frigyesült népek s habozó fejedelmek
Közt; majd a naptól módnélkül távoli éjszak
170. Járhatlan földjén, majd délen jár s kel eszével.
Gyakran a gondot s but, s a jövődő marczona képét,
Mint habozó szive tört hullámit, félre vetette,
És a révéstől tudakolta a csillagok utját,
És a tájékozás módját, s mint méri az égről
175. A tengerhuzamot; mely csillag alatt hiszi Syrját,
S Libya partjaihoz Gönczöl mely pontja vezérel. —
És az egek jártos-keltes kémlője imígy szól:
„Oly csillagzatokat, mik az állatkörbe' mőzognak,
Avagy a változatos légkörben, minthogy a révést
180. Mindig megcsalják, nem kísérünk figyelemmel.
A két²¹⁾ gönczöl örök s tündöklő tengelye, mely nem
Süpped tenger alá, biztos vezetője hajónknak.
Hogyha a kis-gönczöl már ugy felküzdte sugárít,
Hogy sajkánk legfőbb kötelére irányoz: előttünk
185. Bosporus áll és a szittyák hulláma kigyózik²²⁾.

¹⁸⁾ A partot ellepő népség. — ¹⁹⁾ A lenyugvó nap félig merült már a láthatár alá, és sem azok kiktől távozott, sem azok kikhez beköszöntött, nem látták egészen. — ²⁰⁾ Pompejus, álom nem jövőn szemére, azon tündökölt, vajon mely királyok és szövetséges népeknél, s minő földrészeket keressen pártfogást? — ²¹⁾ Vagyis a kis és nagy medve csillagzatok. — ²²⁾ Azt akarja mondani a hajós, hogy az éjszaka felé hajókázók, midőn oly irányban eveznek, miszerint az éjszakai sarkcsillag függélyesen áll az árboc fölött, akkor Bosporus és a szittyák

- Amint Bootes²³⁾ hátrál főárboczainktól,
 És jobban-jobban közelít Cynosura²⁴⁾ a vízhez:
 Syria réve felé megy sajkáink. Erre Canopus²⁵⁾
 Kél föl, mely félvén éjszaktól, mindig a déli
190. Égen bolyg, s mihelyest ettől, tán Phároszon által,
 Balra vitorlázol, sajkáid Syrtisbe ütődik
 A tenger közepén. — De hová akarod, hogy evezzek,
 És a vitorlákat, mondd meg, mily szélnék ereszszem?²⁶⁾
- Pompejus habozó keblének válasza ez lőn:
195. „Arra ügyelj egyedül, hogy sajkáid Emathiától
 Mindig messzebb és messzebb legyen és oda hagyjuk
 Hesperianak egét: a többit bizd az egekre.
 Mig szivzálogom és utitársnómért evezék, jól
 Tudtam merre megyek: most már a játszai szerencse
200. Nyujtson révpártot.“ Mire a révész a vitorlát
 Rendes irányából kicsavarván, balra terelte
 A sajkát, oda hol Chion²⁶⁾ áll és Afrika sziklás
 Ormai: egy részét a vitorlakötélnek előre,
 Más részét a hajó hátsó részére helyezve.
205. Érzé a hullám a lendületet s a hajóorr
 Másképp szelvé a habokat, s a vitorla előbbi
 Célját másítván, meg lőn másítva a hang is²⁷⁾.
 Mint, mikor a szekerész úgy fordul jobb kerekével
 Balra a pályakörön, hogy majdnem eléri a céljelt²⁸⁾.
210. A nap a földre derűt s a csillagzatra homályt vont²⁹⁾.
 Kik menekülhettek Pharsália vészes öléről,
 Mind Pompejus után jöttek; s fia volt a legelső,
 A ki viszonzlátá, Lesbostól fogva; utána
 A még hűn maradott főrend egy része lepé meg.
215. Mert Pompejustól a királyokat és haza főit
 Még a balsors sem rettenté el; s a hazátlant
 Oly nagy urak követék, kik napkeleten koronákat

partok felé haladnak; ha pedig dél felé, Syriának megy a hajó, ekkor a sarkcsillag az árboc fölül mindinkább a láthatár felé hanyatlik.

²³⁾ Bootes v. Arctophylax v. Arcturus, a két medve vagy gönczölszekér ökörhajtó-csillaga. — ²⁴⁾ Cynosura, kis medve csillag, melynek éjszaki szélső csillaga a tulajdonképeni sarkcsillag. — ²⁵⁾ Ragyogó déli csillag, mely sohasem emelkedik annyira, hogy éjszaken is láthassák. — ²⁶⁾ Sziget. — ²⁷⁾ T. i. midőn fordította a hajót. — ²⁸⁾ A pályajel körül azon legkisebb kört érti, melyen a pályaszekér csak úgy fordulhat meg, hogy csupán jobb kereke mozdul, míg a bal mozdulatlanul áll. — ²⁹⁾ Fölkelt a nap.

- Birnak. Dejotarust³⁰⁾, ki nyomába akadt a vezérnek,
Elküldötte a föld legrejtettebb huzamára.
220. „Romát eljátszván, ugymond, Pharsália, nincs más
Hátra, királyoknak leghűbbike, mint keleten még
Gyűjteni hű sereget: vagy Euphrat partjai mellett,
Vagy Tigrisnél, mely Caesartól még nem ijedt meg.
Magnusod üdvéért, mért restelnél beköszöntni
225. Medus földre, s a tán rejtettebb szittyá tanyákra.
Tulsó részeit is járd össze a napnak³¹⁾; a büszke
Arsacidák³²⁾ is hadd hallják hangját szavaimnak.
Hogyha azon szent frigy, mit Mennydörgőre fogadtunk,
Áll³³⁾, bűvös nyillal jól ellátott tegezekkel
230. Jöjjetek és Géták módjára röpitsetek örmény
Nyilveszszőt! Ugy-e bár, ó Parthok, a Caspi szorosnak
Indulván, mikoron kergettem a harezos Alán-nép
Csordáit, nektek békét engedtem Achämen³⁴⁾
Térségén, s senkit sem ijesztettem Babylonba?³⁵⁾
235. Cyrus földjén és Chaldaea végvonalaánál
Járván, ott hol bőszen Ganges s Nisaei Hydaspes
A tengerbe szakad, közelebb állottam a helyhez
A hol a nap kél, mint magok a Perzsák; s a legyőzött
Népekből egyedül titeket kímélt diadalmam³⁶⁾.
240. Így a királyok közt, kiknek keleten van uralma,
Legméltányosban jön védelmemre a Parthus:
S hányszor volt immár hasznára az Arsacidáknak
Pompejus! Kérdem: Latium méltó boszuságát,
Assyr-sérveinél, ki csitítá? Parthhon ezennel,
245. Így szolgálaimért, áttörhet a századokig hűn
Elzárolt parton³⁷⁾, valamint Pellaei Zeugmán³⁸⁾.
Csak Pompejusznek készíts Parth nép diadalmát:
Roma magától fog hódolni!“ — Nehéz földadat; de
Elvállalja legott a király; s letevéen fejedelmi

³⁰⁾ Dejotarust, Gáll-görögön királyát küldi Kis-Ázsia legtávolibb tartományába sereget gyűjteni. — ³¹⁾ Azon részét érti a földnek, hol akkor van éj, midőn nálunk nap. — ³²⁾ Parthusok, Arsacestól így nevezve. — ³³⁾ A Parthusokat kivéve, kik frigyesei voltak Pompejusznek, Ázsia minden népe neki hódolt a vörös és Caspi tenger közt, valamint az Ocean mellett is. — ³⁴⁾ Perzsa. (Achämen osztályából, melyből királyai származtak. — ³⁵⁾ Perzsák fővárosa. — ³⁶⁾ Mig a többi legyőzött népnek kísérni kellett Pompejus diadalszekerét, a Parthusokat ettől megkímélte. — ³⁷⁾ Euphrates partján, mely Tigranes visszahelyeztetése alkalmával országhatárul jelöltetett. — ³⁸⁾ Syriai város Euphrates mellett. Pellaeinek azért neveztetik, mert Pellai Nagy Sándor alapította.

250. Diszjeleit, szaporán pörköntöst öltve, megindul. —
 Kétes helyzetben, koldust színelve, a kényur
 Biztosan él: e szerént hát mennyivel él a valódi
 Koldus biztosban, mint bármily főur a földön! —
 Elküldvén a királyt ³⁹⁾, maga ⁴⁰⁾ szirtes Icaria ⁴¹⁾ mellett,
255. Elhagyván Ephesust, csendes vizein Colophonnak ⁴²⁾
 Samos ⁴³⁾ tájtétköz szirtpartjánál evez által:
 Cous ⁴⁴⁾ partjairól jó friss szele, s így tova surran
 Knidosz ⁴⁵⁾ elől, s a híres Rhodust ⁴⁶⁾ háttérbe szorítva,
 Telmessus ⁴⁷⁾ hosszas hulláma helyett, egyenesben
260. A tenger közepén evez át. Pamphylia földje
 Áll sajkájával szemközt; városba azonban
 Eddigelé nem mert Pompejus menni, legelső
 A kis Phaselis ⁴⁸⁾ volt, hol kikötött; mivel ottan
 A népét vesztett házaktól nincs oka félni:
265. Hisz több lélek volt a hajóban, mint e falak közt!
 Innen odább evezett, s most Taurus ⁴⁹⁾ tünt föl előtte
 És Dipsanta ⁵⁰⁾ folyó, mely Taurus bérceiről jön.
 Hitte-e Pompejus, hogy megtisztítva a tengert ⁵¹⁾
 Önbiztosságát alkotta meg? A Cilikeknek
270. Partjai mellett kis sajkáján bizton evezget. —
 A szökevény harczfőt követé nagy részt a Senatus,
 S végre Syedrán ⁵²⁾, hol jön s megy Selinus kikötőjén
 A sok sajka, gyűlést tartván a böles honatyákkal ⁵³⁾,
 Ily szókat rebegett Pompejus buba merülve:
275. „Harcz s bujdoklásban bajtársak, s mintegy a honnak
 Jelképzői, — habár Cilikek tarföldjein és nem
 Védve erős hadtól, kezdek tanakodni ügyemnek
 Első mozzanatán —, legyetek teljes bizalommal!
 Emathiában még nem roskadtam le egészen;
280. És nem vert le a sors még annyira, hogy fölemelni

³⁹⁾ Deiotarust. — ⁴⁰⁾ Pompejus. — ⁴¹⁾ Görög sziget, Samostól nyugatra. —
⁴²⁾ Colophon és Ephesus Jonia 12 városa közé tartozott. — ⁴³⁾ Szinte görög
sziget és pedig egyik a nagyobbak közül, jöllehet Lucanus kicsinynek mondja. —
⁴⁴⁾ Sziget Samos szomszédságában. — ⁴⁵⁾ Dóriai város, Cous átellenében. —
⁴⁶⁾ Lásd V. K. 54. v. — ⁴⁷⁾ Tengerből Telmessus Cariat város mellett. —
⁴⁸⁾ Pamphyliai város. Plutarch szerint Attaleában szállt először partra. —
⁴⁹⁾ Cilíciai hegy. — ⁵⁰⁾ Folyó, mely Taurus hegyéből ered. — ⁵¹⁾ Midőn a
tengeri kalózokat kiirtotta. — ⁵²⁾ Sziget vagy inkább tengerből Selinus mellett.
— ⁵³⁾ Félvén, nehogy őt Caesar meglepven készületlenül találja, menhely végett
tanácskozott. Omaga Párthhont választá, némelyek Afrikát ajánlák, Theophanes
pedig Egyiptont, s ebben lőn a megállapodás.

- Nem birnám fejemet, sem jóvá tenni a harczvést. —
 Libya romjairól⁵⁴⁾ Mariusnak a Consuli rangot
 Visszaadá, s ismét névjegyzékébe⁵⁵⁾ helyezte:
 S engem erőtelenebb kézzel tatarozna a végzet
285. Elnyomatásomban? Van ezer meg ezer hadi sajkám
 Még a görög vizeken, s szintannyi vezérem. Erőmet
 Csak szétszórta, de nem dönté Pharsália össze.
 Aztán engem már maga megvédhet hire a nagy
 Dolgoknak, melyeket véghez vittünk a világon,
290. És a világ által kedvelt név. Mindazonáltal
 Fontoljátok meg, hűségre s erőre ezek közt,
 Ugymint: Libya és Parthhon, vagy Egyiptom, a diszre,
 Hogy balsorsában Romát védhesse, melyik lesz
 Érdemesebb? De magam tárom föl nektek először
295. Aggályom titkát és indokaim miben állnak.
 Megvallom, bennem gyanut ébreszt ifju korával⁵⁶⁾
 A túlparti király, — ugyanis, válságos időben
 Edzett férfiú kell a hűséghez —, mire nézve
 A Mór ingadozó készsége is aggodalomba
300. Ejt; mert Carthago kores magzata Hesperiaába
 Érvén, őseiről emlékezik és hiu keblén
 Hannibal éled föl, ki után, Numid ősei által,
 A honhoz jogokat tart: már akkor kimutatta
 Dölyfét, hogy Varus fölkérvén⁵⁷⁾, Roma nyakára
305. Nőtt! E szerint legjobb szaporán átmenni keletre.
 Euphrates roppant vize ketté vágja a földet;
 Nagyszerű földterület tárul föl a Caspi szorosnál⁵⁸⁾
 S Assyriában az éj s nap más-más égöv alatt jár⁵⁹⁾,
 Másszinüi tengere is külön áll a mi tengereinktől.
310. A hatalom legfőbb vágyuk: legszebb paripáik
 És legerősb nyilaik vannak; gyerek és öreg egykép
 Kész kifeszíteni ölü iját, s minden nyila gyilkol.

⁵⁴⁾ Mariust a Minturni börtönből és Carthago romjairól (lásd I. K.) ismét Consulságra emelte a szerencse. — ⁵⁵⁾ „Fasti Capitolini v. consulares“ = főbb tisztviselők névtára; fasti triumphales pedig azoké, kik már diadalmenetet tartottak, mint Pompejus is. — ⁵⁶⁾ Ptolomaeus egyiptomi király, ki akkor közelebb volt a gyermek- mintsem az ifju korhoz. — ⁵⁷⁾ Már akkor kimutatta foga fehérét, midőn Actius Varus segítségül hívta, s Curiot seregével tönkre tevén látta, hogy a római sereg gyöngébb az övénél. — ⁵⁸⁾ Lásd főnebb VIII. K. 231. v. — ⁵⁹⁾ Parthhont és Indiát kell érteni, mely utóbbi helyett, hibásan, Assyriát teszi a költő.

- A hosszas macedon-lándzsát ⁶⁰⁾ ez törte először
 Össze; a Medus nép székvárosa Bactra s az Assy
 315. Ős Babylon szintén ő általa lón leigázva.
 A Párth nép sem fél már annyira fegyvereinktől,
 Hogy ne merészeljen vélünk a sikra kiállni;
 Crassus elesténél volt módja, a szittyá nyilaknak
 Látni jelességét: nem elég hegyezett kelevézők;
 320. Mi több, süvöltő nyilokat méregbe füresztik,
 Mely a halált nem a seb, hanem a vér által okozza.
 Bár kevesebb bizalom kapcsolna az Arsacidákhoz,
 E néphez, mely örök versenytársul van a sorstól
 Mellénk adva s igen pártolva az istenek által!
 325. Akkor más földön gyűjtnék hadakat s a keletről
 Összehívott népet tüstént fészkébe bocsátnám.
 S hogyha kelet barbár frigye megcsal, sajkatoréssal,
 Távol az ismeretes néptől, büntessen a végzet.
 Országot, melyet én alkottam ⁶¹⁾, kérni segélyért
 330. Nem fogok: untig elég vigaszul szolgál, idegen föld
 Keblén elhunynom, tudván: hogy tagjaimon sem
 Gyöngédséget, sem vadságot ipam keze nem tett. —
 De, végig futván éltem sokféle viszályán,
 Ugy látszik, mégis mindig tisztelt ama földrész:
 335. Mily nagy volt nevem a Macoták- ⁶²⁾ és Tanaisnál ⁶³⁾,
 Sőt az egész keleten! Ki határozná még a földet,
 Melyről kísérték Romába dicsőbb diadallal?!
 Pártold Roma ezen szándékot! Hisz soha jobbat
 Istentől nem nyersz, mint e vad Párth seregekkel
 340. Küzdve le a polgárharcot, s mikor önmaga vesztén
 Oszlja meg ekkora nép bajainkat? Majd, ha csatára
 Kél a Medussal Caesar, a szerencse bizonynyal
 Vérboszut áll értem vagy a Crassusokért!“ — E szavakra
 A morgás mutatá, hogy nem pártolja a tervet
 345. A társkör, melyben részvét- s hős lelkesedésre
 Lentulus első volt, s e szavakban az egykori Consul ⁶⁴⁾
 Méltán képviselé:

⁶⁰⁾ Pellaea sarissa = hosszú macedon lándzsa. Pellainak Nagy Sándor születés helyéről neveztetik. — ⁶¹⁾ Országot, melyet legyőzván, királyának visszaadtam. — ^{62—63)} Mithridates, Tigranes s több másokon nyert győzelmem a Maeoti tengernél és Tanaisnál. — ⁶⁴⁾ Mert nem sokkal előbb Consul volt. Azonban Plutarch e beszédet Lesb. Theophanesnek tulajdonítja.

„Hát téged Thessaliának

- Romja így összezuzott? A világot sírba temette
Egy nap? S szent jogaink elítélvék Emathiában?
350. Hát épen nincs már gyógyszer mérges sebeinkre?
S Pompejusznak a sors végső menedéket a Párth nép
Lábainál⁶⁵⁾ enged? Mit bujdosol akkor a földnek
Majd minden részén; s megvetve saját egedet, mért
Kémelesz mások egén idegen csillagzatokat: ha
355. Majd ugysis a barbár istent s chaldaei lángot
Kell tisztelned, mint párth szolgának? Minek akkor
Háboruink okaul hánytorgatnunk a szabadság
Szeretetét? Mi okért ámitod az együgyű népet,
Ha szolgává is tudsz lenni? Kit, a mikoron még
360. Romát kormányzád, rettegni tanult, kit a Hyrkán
Erdők és Indus partoktól láta vezetni
Annyi fogoly koronást⁶⁶⁾: most porba taszítva a sorstól,
Ily megalázottan látand és tönkre zuzottan,
És Latium földén, hova Pompejus kiesengé,
365. Pöffeszkedve vonand önnön hada és a latin közt
Párhuzamot? Mitsem fogsz, lelkületed s bajaidhoz
Méltót mondani: hisz Latium nyelvében avatlan
Lévén, tőled még megvárja, hogy őt könnyűiddel
Kérjed. Tűnjük-e a szégyent, hogy vérboszut álljon
370. Hesperiaért a Párth nép, mielőtt boszut állna
Őn vésznapjaiért ős Roma?⁶⁷⁾ Vezérnek a polgár-
Harczban téged tett⁶⁸⁾: sebeinket mért mutogatnád,
S a rejtett bajokat mért lepleznéd föl a szittya
Népek előtt? Mi okért tanogatnád átrohanásra⁶⁹⁾
175. A Párthust? E szerént elvonnád szörnyű bajában
Romától a vigaszt, hogy nem kell semmi királynak,
Csak polgárának szolgálnia⁷⁰⁾. Kedves előtted,
Hogy bebarangolván a világot, Roma ölére
Vad népet hozhass, s kísérhesd Euphratestől
380. Crassus elesténél kezeikbe került sasainkat?
Annyi király közt ez maga nem volt Emathiában —

⁶⁵⁾ Azaz, ott kell koldulnia segélyt. — ⁶⁶⁾ Diadalszekere előtt. — ⁶⁷⁾ Előbb megboszulná a Párth nép Pharsália vésznapját, mintsem Roma Crassus meggyilkoltatását. — ⁶⁸⁾ Roma Pompejusz választá e polgárháboruban vezérül. — ⁶⁹⁾ Euphratesen, mely országuk határát képezé. — ⁷⁰⁾ Inkább szolgál saját polgárának, mintsem idegen királyoknak.

- Ámbár el sem volt még akkor vetve a koczka —
 S most Caesar erejét hallván, azt véled-e Magne,
 Hogy sorsát hozzád köti? Nem kell annyira bizni
 385. E népben! Minden nemzet, mely az éjszaki jégen
 Él, hódíthatlan; de azért él és hal a harcért⁷¹).
 Napkeleten, hol a lég langyosb, a szelíd levegőtől
 Lajhább a nép is. Nálunk bő férfipalástot
 Látsz s lobogó öltönyt⁷²). A Méd és Sarmata földek
 390. Tág mezején s Tigris fensikján, nincs oly erő, mely
 Meggyőzhetné a Párth népet, hogyha szaladhat⁷³):
 De hegyesebb tájon, meg nem járhatja a zordon
 Bérczeket, és a csatát ki nem állja homályos időben⁷⁴),
 Rettegvén a nyilat; nem uszik, megtörve a mérges
 395. Hullámok rohamát; sem, megsebesítve, egész nap
 Nem harczolhat a nyár tikkasztó portömegében.
 Nincs nekik érzekosuk és más harczgépök, sem az árkot
 Eltorlasztani nem tudják: ellenben a Párt nép
 Üldözvén, bástyád lesz minden, mit nylla át nem
 400. Törhet. Könnyű csatát, száguldó harcokat és csak
 Kóbor csordákat kedvel harcnépe, mely inkább
 Elfut a harctérről, mint onnan elüzze az ellent.
 Lőszereit ravaszul megmérgezi⁷⁵), harcza közelről
 Nem vegyül, inkább a nyilakat messzünnen cseszti
 405. Szélnek, hogy velök ez tetszése szerént sebesítsen.
 Kard az erős harcszer; s oly nép, mely férfi erővel
 Bir, karddal harczol; mert a Médharcz elején már
 Megfegyvertelenül⁷⁶), s üresen viszi vissza a puzdrát.
 Nincs nekik a karban, csak a méregben bizodalmuk.
 410. S Magne, te oly népben, melynek nem elég csupa karddal⁷⁷)
 Jóni csatába, hiszesz? Hát annyira érdekel e csuf
 Harci segély: hogy egész föld által zárva, hazádtól
 Távol halj, s porodat barbárok földje takarja
 Törpe, szegény sirban, mit csak maga a temetetlen
 415. Crassus irigyelhet? Bár enyhítőbb a te sorsod;
 Mert a halál, melytől hős nem tud félni, utolsó

⁷¹) Az éjszaki népek, ugymond Vegetius, távol a nap jótekonny melegtől, meggondolatlanabbak ugyan mint más nemzetek, de a harcra fölötté hajlandók. — ⁷²) Mi elpuhultságra mutat. — ⁷³) Ha szabadon száguldhát. — ⁷⁴) Zárt, homályos völgyekben, vagy tán éjjel? Mert tudjuk, hogy beesteledvén Crassus sem merték üldözni. — ⁷⁵) Azaz, méregbe mártja. — ⁷⁶) T. i. mihelyt ellövéldözi nyilait, mint egyedüli fegyverét. — ⁷⁷) Hanein méreghez is folyamodik.

- Ostora a bajnak. De e szörnyű király közelében
 Nem fülánkja, mitől Cornelia fél, a halálnak ⁷⁸⁾.
 Vagy titok a barbár bujaság, mely soknejuséggel ⁷⁹⁾,
 420. Ostoba állatként megfertőztetheti a szent
 Nászjogokat? Kiveszett a szemérem nyílt nyoszolyáján
 A sok kéjhölgynek; s ha a bortól állati dühbe
 Jó a király, undok kékjéttől senkit a törvény
 Meg nem ment; oly sok nő kéjelgése alatt egy
 425. Férfi egész éjjel nem bádgyad el. Ott a királyok
 Ágyaiban nővér, s az anyák szentelt neve fekszik.
 Oedipusi Thebát a szerencsétlen rege egy ily,
 Bár nem szándékos buja tettéért elítélte:
 Hány kényur született immár ily vérvegyülésből
 430. A Párth udvarnál? Ki előtt nem bűn, ha ön anyját
 Kéjhölgyként ölelé: mi az, a mi előtte galád bűn?
 A barbár uraság ágyán jólelkű Metellus ⁸⁰⁾
 Szende leánya úgy áll még tán, mint ezredik ágyas?
 És a király részent a férjek jogezime ⁸¹⁾ által,
 435. Részent vad kéjből, máskép sem fogja a többit
 Ugy kiszemelni; mivel, hogy igénye így is növekedjék,
 Majd megtudja a Párth, miszerint Crassus neje volt nőd,
 És, mint ős zsákmányt Assyria ütközetéből,
 Fogja tekinteni őt. Ha sajog még a keleten nyert
 440. Seb, nemcsak hogy e gyász fejdelmet harczy segélyért
 Kérted, szégyenled; hanem azt, hogy már azelőtt is
 Polgárharcot üzél. Mert az fog lenni idővel
 Legterhesb bűnvád a néptől rád s az ipadra,
 Hogy ti viszálykodván, Crassus boszu nélkül enyészett.
 445. Minden harczfőnek Bactrába sietni, azontúl,
 Hogy veszteglő kard ne legyen sehol, éjszak öléről
 El kellendett a Dák hordát s Rhenusi népet
 Hozni, s az eskütörő Susát dölfös Babylonnal,
 Harczfőink sirján szétrombolván, megalázni.
 450. Adja a sors inkább, hogy az Assyr békekötésnek
 Vége legyen; s ha ezen polgárharcz Thessaliában
 Elmulik, a győző tüstént Párth-honra rohanjon.

⁷⁸⁾ Hanem a halálnál sokkal iszonyubb megbecstelenítéstől. — ⁷⁹⁾ A király annyi nőt tart, a hányat akar; más a hányat eltarthat. — ⁸⁰⁾ Cornelia Lel. Scipio Metellus leánya volt. — ⁸¹⁾ T. i. minthogy első férje, Crassus, ő általa győzetett le, s most második férje, Pompejus, reá szorult.

- A föld népei közt egyedül ez, melynek örülni
Tudnék, még ha talán Caesar vetné is igába.
455. Nem fog-e búsongó árnyéka a szittya nyilaktól
Meggyilkolt aggnak⁸²⁾, mihelyest átléped Araxes
Jégfolyamát, hozzád így szólni: „Te, a kibe' biztam
Haldoklásomban, hogy vérboszut állsz temetetlen
Hamvaimért, frigyet és békét jősz kötni?!“ Ezentúl
460. Száz meg száz szomorú emléke a szörnyű csapásnak
Álland szembe veled: hány városban mutogatták
A harczfők fejeit⁸³⁾, hány ősi nevet temetett el
Euphrates, s minnen földünkre ragadta le Tigris
Harczosaink testét. Ha reá tudsz lépni e földre
465. Pompejus, szintugy kérhetsz békét az ipadtól,
Emathia földjén. Vagy nem fordulsz-e szivesben
Romához? Ha talán Dél- s hűtlen Juba királytól
Félsz: Pharoszt s Lági⁸⁴⁾ birodalmát vesszszük igénybe.
Libya Syrtise⁸⁵⁾ itt védőleg tartja Egyiptust;
470. És ott hét ágon foly a Nílus a tenger ölébe.
Ön termékével megelégszik e föld, neki nem kell
Kalmár vagy Jupiter⁸⁶⁾: Nilusban egész bizodalma.
Trónját a gyermek Ptolomaeus Magne neked, mint
Gyámjának köszöni. Ki ijed meg pusztá nevétől?
475. Ártalmatlan a kor: ne remélj a régi királyi
Udvartól jogokat, hűséget s isteneidnek
Tiszteletet. Kik már beleszoktak az ős uralomba,
Mitsém ségyellnek: legbékésb sorsa a népnek
Új fejedelmek alatt!“ Ezt mondá és az egész kör
480. Helyben hagyta szavát. — Mint fölragyog ott a szabadság,
Hol beborult a remény!.. Pompejus nézete fősült.
Most odahagyván a Cilikek földjét, leeveztek
Cyprus elé, melynek legkedvesben veszi ékes
Oltárit Venus, Paphiának hajjairól⁸⁷⁾ hűn
485. Emlékezve, — hahogy születésből hiszszük az istent
Származhatni, avagy kezdődhetik isteni lény is⁸⁸⁾. —

82) Crassusnak. — 83) A városokban, dárdára szurva, gúnyosan mutogatták a romai vezérek fejeit. A fiu levágott fejét atyja előtt litogtatták. — 84) Ptolomaeus Lági, Egyiptom királya. — 85) Nyugatról Syrtis, melyről alább bővebben szólnunk; keletről pedig, Ázsia felől a Nilus. — 86) Nem szorul kereskedésre, sőt Jupiter esőjére sem, minthogy a Nilus rendszeren megönti. — 87) Hitrege szerint Venus Cyprus szigeten született a tenger hajjaiból s Pathos partváros az ő tiszteletére volt szentelve. — 88) Ha az isten is születetik, azaz nem örökkévaló?

- Ahogy e partoktól Magnus tova ment, a szigetnek
 Déli egész részét megjárván, átkanyarult a
 Nagy tenger betolult habjára, s az éji irányfény
 490. Bérceitől⁸⁹⁾ eltért úgy, hogy csak alig vala képes
 A gátló szélben horgonyt vethetni Egyiptom
 Végpártján, hol a Nil hetedik s főága iramlik
 Pelusiumnál⁹⁰⁾ a tengerbe. Ez ép az időtájt
 Volt, mikor a mérleg két egykora részre szakasztja
 495. A napot és éjet, de csak egy nap; minthogy a téli
 Éjnek kárpótlást nyújt rögtön, a nyári hiányért,
 Kurtább napjaival. Hallván, hogy Cassius⁹¹⁾ ormán
 Van a király, rudját megfordította, mivel jól
 Főn vala még a nap, s nem lankadozott a vitorla.
 500. A partról egy kém lihegőn beszaladva, a félénk
 Udvarrt eltölté a vendég jövetelével.
 Bár nem volt idejük tanakodni, együtt vala mégis
 A Pellaeai ház minden bünszörnye; közöttük
 Achoreus, kit már kora nyájasbbá idomított,
 505. És vénségében látszott rajt némi szerénység;
 Ezt babonás Memphis nemzé, mit a Nilusi árvíz
 Fokmértékéül⁹²⁾ tüztek: hitszolga korában
 A hold ünnepein sok szent bika⁹³⁾ lőn fölajánlva.
 Ő kezdé meg a szót és elsorolá eme férfi⁹⁴⁾
 510. Jó szolgálatait, hűségét és a királynak
 Elhunyt atyjával tett áldott békekötését. —
 De a ferde tanács, ismerve a zsarnoki önkényt,
 Jobban ajánlván őt, nem retten vissza Photinus
 Pompejusra halált mennydörgeni:
 „Illedelem s jog
 515. Vajmi sokat vitt már, Ptolomee, bünbe; a hirhedt
 Hűség mindenkor lakol, ugymond, hogyha segíti
 Azt, kit a sors üldöz. Pártold, mit az ég s mit a végzet
 Pártol. A boldogokat tiszteljed, fuss a szegénytől.
 Mint ég a földtől, tűz a víztől: annyira távol
 520. Áll a jogosságtól a hasznosság. Elenyészik

⁸⁹⁾ Hol a világítótornyok voltak. — ⁹⁰⁾ Város Egyiptomban, a Nilus keleti torkolatánál, ma Pinch-erőd. — ⁹¹⁾ Esetleg — ugymond Caesar — ép e hegyen volt Ptolomaeus, nővére Cleopatra ellen harcolandó. — ⁹²⁾ E város mellett volt a híres Nilmérő kut, mely a víz emelkedését mutatta. — ⁹³⁾ Apis, mit a hold tiszteletére öt hónaponként áldozni szoktak. — ⁹⁴⁾ Pompejus.

- A kormány minden támpontja, ha azt veti latba:
 Mi jogos? És a trónt megdőnti a becsületesség.
 A szabados vétek, s nem kimélt éle a kardnak
 Védi az üldött trónt. Vérengzésed soha sem mer,
525. Hogyha a vérengzés teljes volt, visszatorolni.
 El vele a trónról, ki kegyes vágy lenni! Erény és
 Legfőbb hatalom nem egyeznek. Retteg örökké,
 A ki pirúlva zsarol. Korodat nem tette ki gunynak
 Megtorlás nélkül Pompejus a vélekedéssel:
530. Hogy még vert hadakat sem birsch leszorítani e partról.
 Országodtól csak nem fog megfosztani vendég:
 Vannak nálánál szorosabb kötelékeid is még!
 És, ha az országlás untat, Nilussal Egyiptust
 Add nővérednek ⁹⁵), kit elűztél, vissza. Talán csak
535. Megtudjuk Latium kardjától védni Egyiptust?
 Mit Magnus nem birt harcz közben, aligha leend az
 A győzőé is ⁹⁶). Miután elűzé az egész föld,
 És a világon már nincsen neki támasza: népet
 Hajhász, mely vele elbukjék. Örvénybe ⁹⁷) sodorta
540. Őt a polgárharcz. Nem ipának hadseregétől
 Távozik ő egyedül: szalad ő a Senatus elől is,
 Melynek nagy részén Thessalia varjai hízna;
 S retteg a népektől, melyeket vérárba füesztve,
 Cserbe' hagyott, valamint a királyoktól, kiket ő ott
545. Tönkre silányított. Thessál-büntérhe miatt nem
 Lelven a földön menedéket: drága hazánkat,
 Mit még nem sükerült megdőntnie, sürgöli veszni.
 Pompejus méltóbb kifogásra adott, Ptolomaece,
 Indokokat nekünk: „Pharoszt, mely félre vonulva
550. Csendesen él, mi okért akarod harczbűnbe keverni,
 És a győzőfél gyanujába sodorni e földet?
 Mért tetszett épen földünk, hogy tönkre veretvén,
 A pharsáli veszélyt s inségedet ebbe vihesd át?
 Van már egy vétkünk ⁹⁸), mit karddal kell letörölni:
555. Hogy nekünk a Tanács, téled biztatva, adá át

⁹⁵) Cleopatrának. — ⁹⁶) Míg az ütközet meg nem történt, kikerültünk minden avatkozást, most még inkább őrizkednünk kell mindentől, nehogy a győzött magunk ellen ingerelvén, országunkat veszélyeztessük. — ⁹⁷) Civilibus undis (nem umbris). — ⁹⁸) Az, hogy Caesar párhíveidnek tart bennünket, minthogy a Senatus a te biztatásodra hagyta meg országunk épségét.

- E trónt, s lélekben hiveid voltunk. Eme kardot,
Mit villogtatnunk a sors készit, nem te neked; de
A meggyőzöttnek készítém. Véredet ontom
Pompei, noha ezt inkább tenném az ipadnak!
560. A közös árral uszunk. Kétled tán, kényszerűségből
Illik-e, hogyha lehet, neked ártanom? Erre a földre
Mily bizalom csábít, boldogtalan? E puha népség,
Nem látod, ha a Nilus apad, még porhanyu földjét
Sem képes kellőn fölszántani? Számba veendő
565. A haderő, s soha sem kell eltitkolni hiányt.“
Pompejus romját, mely alá most Roma temetve
Van, tatarozhatod-e, Ptolomae? Avagy mered a sirt
És Thessál-hamvat zaklatni, hogy a csata lángját
Országodba idézd? Mielőtt Pharsália harcza
570. Megtörtént, mi egyik félt sem kísértük a harczba:
S most Pompejussal tartasz, mikor őt a világon
Mindenek elhagyják? Most ingerled föl a győzött,
S a nyílt végzeteket? Nem szép elhagyni nyomorban
Kit jólétében követél: de barátul a földön
575. Még soha a hűség nem választott nyomorultat!“
Mindnyájan helyben hagyták e bünt. Örömet lel
A koronás gyerek a váratlan tiszteleten, hogy
Ily nagy dolgokban hagyják szolgálai parancsot
Oszteni. Achillás lőn megválasztva a bűnre. —
580. A hol a hűtlen föld Cassius fővenyére kinyúlik,
S a szomszéd Syrtist tanusítja a Phároszi zátony,
Most szerel a bünszörny a czinkosok és az aczélok
Végett egy kisdéd bárkát. Ó ég, e merényre
Tán a nilusi nép, vad Memphis s Pelusiacum⁹⁹⁾
585. És a canopi hadak buzdítják? Hát a világot
A polgári viszály így nyomja el? Így leli sirját
Roma?¹⁰⁰⁾ Egyiptomnak szintén jut még hely e vészben,
S pharoszi fegyverek is szerepelnek? Már nevetekhez
Annaira hűk legyetek polgárharczok, hogy e büntényt
590. Ne idegen bünszörny, hanem a rokonok keze ejtse,
Ha a dicső Magnus méltó volt tárgya lehetni

⁹⁹⁾ „Et Pelusiaci tum (tam helyett) mollis turba Canopi“; mert Canopusnak (ma Abukir), mely az ország nyugati részén fekszik, nem lehet jelzője Pelusiacum, mely Arabia határán, s így az ország keleti részén fekszik. —

¹⁰⁰⁾ Gunyos czélzással Egyiptom nyomorult haderejére.

- Caesar vétkének. Ptolomaeae te ekkora névnek
 Romjától nem félsz? Nem ijeszt dörgése az égnek,
 Pizkos törpe suhancz, hogy avatlan kézzel e férfi
595. Testét még mernéd illetni? Nem ő-e a földnek
 Hódítója, a kit háromszor vitt Capitólra
 A diadalmi szekér; több mint a király¹⁰¹⁾; a Senatus
 Oszlopa és veje a győzőnek? Az untig elég egy
 Pharoszi zsarnoknak, hogy megtudhatta, miként ő
600. Romai volt. Hogy mersz karddal puhatolni szívünkben?
 Nem, te aligha tudod, romlott gyerkőcze, szerencséd
 Hol rejlik: most már bitor ur vagy a nílusi parton;
 Ellullt a polgárharczban, ki uralmat adta!
- Pompejus bevoná a vitorlákat, s evezőkkel
605. Lejt a gyalár parthoz, honnan kettős evezőjű
 Sajkát hajt hozzá a büös kéz¹⁰²⁾, képmutatással
 Tolmácsolván, hogy Pharosz szívesen befogadja.
 Majd a hajóról őt kis sajkája idezi,
 Mentegetőzván hogy, miután zátonyt ver a kettős
610. Tenger, nem szállhat partjokra vidéki hajóraj. —
 Hogyha a végzet szent törvényei és az örök lény
 Nem vonná Magnust a halálos partra, elég jel
 Volt, melyből idején bizton sejthette a vétket.
 Hisz, ha ez álnokság nem volna, s az egykori mentőt
615. Őszintén várná a királyi lak: akkor a zsarnok
 Őmaga jóne egész seregével. Azonban a végzet
 Intésére hajólt; seregét, miután így akarták,
 Hátra hagyá, s inkább meghal, mint félni gyanítsák.
 Ott terem a sajkan Cornelia is, nem akarván
620. Férjétől, mivel a vést sejté, hátra maradni.
 „Hátra maradj kábult nőm s gyermekem! És eme parttól
 Távol várjátok, kérlek, mit a sors keze rám mért!
 Mily hű a zsarnok? Kémleljétek ki e főről!”
 Ezt mondá; de reá sem hallgat a tiltakozóra,
625. S terjengő kezeit nyújtván Cornelia, így szólt:
 „Nélkülem ah hova mersz barbár? Ismét oda hagysz, mint
 Thessali vérsnapodon? Soha sem válunk, mi szegények,
 Jó sejtelmek közt egymástól. Mért nem evezte!

¹⁰¹⁾ T. i. kinek fővezérsége alatt királyok is szolgáltak. — ¹⁰²⁾ Septimius, ugymond Appianus, jobbát nyújtotta a király nevében Pompejusznak, s jelenté neki, hogy bizton járulhat királyi barátjához.

- Máshova, mint szaladó, s mért Lesbosi rejtekemen nem
 630. Hagytál, hogyha ki vágyosz mindennemű közlekedésből
 Zárni? Avagy társul csak a zajló tengereken türsz!?"
 Hasztalanul rebegé mindezt, de azért csak a bárkán
 Csügge, s ijedtében sem félre tekinteni nem mert,
 Sem férjére. Szorult szívvel várá az egész had
 635. A harczó sorsát; nem a fegyvertől, sem a büntől:
 Inkább attól félt, hogy a trónt, mely az ő adománya,
 Pompejus, ne talán, koldusként fogja imádni.
 Indulván kifelé, az egyiptomi sajka-füdülen
 Septimius fogadá, egy romai harcász¹⁰³⁾ — egek mily
 640. Undokság! — ki a hon diszkardját szegre akasztva,
 Mint rabszolga vevé rut szablyáját a királynak,
 Szörnyeteg, öldöklő, mord s vérontásra vadaknál
 Hajlandóbb. Ó sors, ki jövend más gondolatokra,
 Mint, hogy a népek iránt kíméletből utasítád
 645. A harczból e kezét¹⁰⁴⁾ gyilkos kardjával a Thessál
 Földtől ily távol? S im azért osztád a világon
 Szerte a kardot, hogy mindenhol duljon a polgár-
 Bűn. Szégyenfolt lesz még a győzőkre is, és még
 Őmaga is pirul a villám ura a regehirre:
 650. Hogy Pharosznak eként hódolt a romai fegyver;
 És ten kardoddal¹⁰⁵⁾ Pompei, a pella gyermek
 Így szeghette nyakad'. Mint hirdeti majd az utókor
 Septimius? A gyalár büntényt hogy' fogja nevezni
 Az, ki nem átallá Brutust¹⁰⁶⁾ vétkesnek itélni?
 655. A végóra ütött; nem volt már önura többé,
 Amint átlépett a phároszi bárka ölére.
 Gyilkokkal várják keblét a királyi hiénák¹⁰⁷⁾. —
 A gyilkot látván villogni feléje, befödte
 Arczát; és a kaján sors elleni undorodását
 660. Nem titkolhatván, befogá szemeit¹⁰⁸⁾, hogy úgy érje
 Őt a csapás; hősen tartotta magát, nehogy egy jaj-
 Szót ejtsen, s az örök hirt beszennyyezze sirással.

¹⁰³⁾ Egykor Pompejus alatt harczolt a kalózok ellen; de utóbb Ptolomaeus szolgálatába szegődött. — ¹⁰⁴⁾ T. i. Septimiusét. — ¹⁰⁵⁾ Romai fegyver, t. i. Septimiusé, és pedig a barbár gyermek király parancsára ölte meg Pompejusz. — ¹⁰⁶⁾ Caesar gyilkosát. — ¹⁰⁷⁾ Parthoz érvén a bárka, Pompejusz, kinek Fülöp főlemelés végett kezét nyújtá, Septimius hátba döfte kardjával; erre Salvius és Achilles is oldalba döfték. — ¹⁰⁸⁾ Plutarch szerint Pompejus se nem szólt, se nem tett semmit, mi hős jelleméből valamit levonna; hanem palástját mindkét kezével arczára takarván, egyetlen sohajjal fogadta a gyilkos dőféseket.

- De, a midőn oldalt döfi őt förtelmes Achilles,
 Sohajtás nélkül türi és megvetve a bűntényt,
 665. Rendületlenül áll, s még haldoklása alatt is,
 Nagyságához hűn, ezeket forgatja agyában:
 „Roma keserveiről nem fog hallgatni a késő
 Kor, s a jövő ivadék látandja a föld kerekéről
 Pharosz frigybontó sajkáját: el ne feledd hát
 670. Hirnevedet. Bármily süker áldá hosszú korodnak
 Napjait, ezt a világ föl sem veszi, hogyha halálod
 Óráján meg nem mutatád, lett volna-e benned
 Lelki erő a veszélyt eltűrni. A szégyen azért ne
 Törjön meg: sajnáld inkább e vész okozóját;
 675. És bármily kéz sujt, gondold, hogy ipad keze sujtott.
 Tépjenek el s szórják szét csontomat, ó egek, attól
 Hogy boldog vagyok a menny szörnyü hatalma se' foszt
 meg.

- Változik a jólét, s a halál nem hágy nyomorognom.
 Látja e gyilkos tényt Cornelia árva fiammal:
 680. Ó annál inkább zárd el fájdalmam a jajsztót!
 Mert, ha a haldoklót bámulják gyermekem és nőm:
 Ez jele, hogy szeretik.“ Lelkén így uralg vala végig
 Pompejus, s e jogát haldoklásban sem adá föl.

- De Cornelia nem nézhetvén béketűrőssel
 685. A vérontást, mit tán békén tűrne: sirámmal
 Tölts be a levegőt: „Ó férj, én hoztam e vést rád!
 Lesbos félre eső fekvése okozta az átkos
 Késlekedést, s hogy előbb ért a Níl partira Caesar.
 Mert más e bűntényt ki merészelné? De akárki
 690. Légy, ha az istenség küldött is e szörnyü merényre,
 És, bár Caesarnak légy eszköze vagy boszuvágyból
 Végezted fenevad, Pompejus titkos erére
 Nem leltél: a csapást ama helyre tevéd hebehurgyán,
 Melyre a győzőfél óhajtá. Néki keservesb
 695. Lőn kimulásánál, ha előbb elvérzeni engem
 Lát vala. Bűnrészes vagyok én is e háborúzásban,
 Mint, ki a nőnemből egyedül követém hadi utján
 És a tengereken; s a veszélyt, melytől a királyok
 Féltek, megvetvén, a legyőzöttet befogadtam¹⁰⁹).

¹⁰⁹) Lesbos szigeten.

700. Tán e miatt nyertem, hogy biztos sajkafödélen
Hagytál férj? Vagy tán, hűtlen, kimélni akartál?
Méltó voltam-e én, miután te örökre letüntél,
Türni az életnek terhet? Véget vetek én is
Éltemnek, de nem ám jóvoltából a királynak.
705. Engedjétek meg sajkások, vízbe rohamom;
Vagy, hogy sajka-kötél fojtson meg; vagy kebelembe
Pompejus valamely méltó követője aczélját
Döfje: a harczfőért örömet végezheti azt, mit
Caesarnak rónak föl ugy is majd. Vadszívűek! Mért
710. Gátoljátok a gyors kimulást? Még Magne egészen
Meg sem haltál, s már Cornelia önjoga eltűnt:
Gátolják a halált, hogy a győző rabja lehessen!“
Ezt mondván lerogyott, s szolgálai viték a hajóra,
Mely, megrémülvén, szaladásban lelt menedéket. —
715. Pompejus tisztos jó arcát még a szíven és
Hátán ejtett seb sem dulta föl; és e magasztos
Arczon — azok mondják, kik látták a leütött főt —
A deli férfi vonást a halál sem tudta előlni.
Mert Septimius a büntényből még iszonyúbb bünt
720. Gyártott: a szentelt arcot, széttépve palástját,
Föltára¹¹⁰⁾, s a halálnak vált főt durva kezekkel
Megfogván félszeg lóditja a sajkapadokra:
Ekkor az int s ereket fölmetszi, soká töri, zuzza
A nyakszirtet; mert még akkor nem födözék föl
725. A hóhérpallost. S hogy a testtől elszakad a fő,
A túlparti bakó¹¹¹⁾ másnak nem hagyja czipelni. —
Rimai kores harczos, hitvány szolgája a bűnnek,
A szentelt főt, mit leütél, hát nem viheted te?! —
Ó legförtelmesb csuftsága az emberi sorsnak!
730. Hogy láthassa a kores gyermek Pompejus alakját,
Azt a királyi haját¹¹²⁾, mely a főnkélt homlokon átfolyt,
Kézzelel sepi odább s Pharosz nyársába huzatja, —
Még mielőtt végkép elhalna az arcz, mikoron még
A lélek végső csuklását rezgik az ajkak,
735. Még mielőtt a szemek jegesülnek —, a főt, mely örökké

¹¹⁰⁾ Letépte Pompejus arczáról a palástot, hogy lássák vonásait. —

¹¹¹⁾ Achilles nem engedte, hogy Septimius vigye Pompejus fejét. — ¹¹²⁾ Hirta, coma v. imago, a romaiak ős szokására vonatkozik, midőn hajokat és szakalukat még meghagyták nőni.

- Elborzadt, mikor a békét meg kelle zavarni;
 Mely maga volt törvény, szószék s harcztér egyetemben:
 E kedves képben tetszelge a romai jólét.
 Látnia még nem elég a kaján zsarnoknak: a bűnről
 740. Biztos jelt óhajt föntartani¹¹³⁾. Ekkor a főről
 Elháríták a rut genyt, kiszedék a velőket,
 Megszáriták a bőrt, a nedvet kifolyatták,
 És az alaknak erőt balzsammal kölcsönözének¹¹⁴⁾.
 Lági család végső, kiveszendő kores ivadéka,
 745. Kit majdan megfoszt koronájától buja nénje¹¹⁵⁾,
 Mig téged Macedon¹¹⁶⁾ szentelt sirboltja fogad bé,
 És a királyok hült hamvát gyártott hegyek¹¹⁷⁾ őrzik,
 Mig gúlák¹¹⁸⁾ rejtik Ptolomaeus mocskos utódit,
 Kik sohasem voltak méltók Mausoleumokra¹¹⁹⁾:
 750. Pompejus csonkult testét rut iszap veri parthoz!
 Hát oly sokba került az egész hullát¹²⁰⁾ atyusának
 Föntarthatni? Ez-e a hű sors, Magne, mely annyi
 Jó ügyön átvezetett, s most sirba taszítja a legfőbb
 Polezról és egy nap zúditja reád a veszélyek
 755. Árját, a melytől megmentett oly sok időn át?
 Pompejus volt az, ki a jó és rossz keverékét
 Még soha sem látá: jólétben nem zavará meg
 Isten; balsorsán nincs istene szánakozásra!
 Egyszer késett el, s megdönté őt a szerencse.
 760. Fetreng a fövényen, sziklához ütődik, a hullám
 Ki s belobog sebein, játékszere lett a haboknak;
 S hogyha kiveszszük a főt, mit a testtörzsről leszegének,
 Nincsen egy árva vonás, mely Pompejusra mutatna!
 Mégis előbb, hogysen Caesar Pharosz fövényére
 765. Lép, Pompejusnak temetést készít a szerencse;
 Hogy, ha nem is legjobb sirban, de ne eltemetetlen
 Hamvadjon. Rejtett zugjából félve lopódzik
 A tengerparthoz Cordus¹²¹⁾, ki a Cyprusi parton

¹¹³⁾ T. i. a mivel magát Caesar előtt igazolja. — ¹¹⁴⁾ Hogy épségben maradjon s Caesar ráismerhessen. — ¹¹⁵⁾ Cleopatra. — ¹¹⁶⁾ Nagy Sándor szentelt sirboltját érti. — ^{117–118)} Lucanus igen helyesen nevezé a gúlákat gyártott hegyeknek (extructi montes), melyek egyuttal temetkező helyül szolgáltak a királyoknak. — ¹¹⁹⁾ Mausolus cariai király pompás emlékét, melyet neje, Artemisia emelt neki, nevezték így, mely elnevezés utóbb egyéb ily nemű épületekre is alkalmaztatott. — ¹²⁰⁾ Szintugy, mint a levágott főt. — ¹²¹⁾ Plutarch egy veteránt említi, ki Pompejus hű szolgáját, Philippust segíté ura eltakarításában.

- Idálhegy mellett Cinyrásnak¹²²⁾ tárnoka volt és
 770. Pompejusnak a gyász szaladásban hű követője.
 Félélmét a szelid kegyelet háttérbe szorítá,
 S a sűrű éji homályt használva, merészen elindul:
 Hogy kihalászáván a testet, partokra emelje.
 A kormos felhőn csak igen gyöngén ragyogott át
 775. A szomorú holdfény; mégis föltűnt a haboknál
 Barnább hulla, melyet kiemelve a tenger öléből,
 Lázás karjai közt őriz; de a nagyszerű terhet
 Nem bírván maga, vár, míg a hullám vinni segíti.
 Drága ereklýjét a száraz földre terítván,
 780. Ráborul és a vezér sebeit könnyüjével itatja,
 Aztán így rebeg a halvány csillagzatu éghez:
 „Nem követel tőled Pompejusod oly ragyogó sírt
 Játshi szerencse, mely őt tömjénfőllebbe borítsa;
 Sem, hogy tagjairól dús illatfüstje keletnek
 785. Lengjen az égbe; avagy, hogy romaí váll vigye a hon
 Atyját; sem diadalmenetet nem vár temetésén;
 Sem, hogy a főpiaczok gyászdalt riadozzanak érte,
 És az egész hareznép, lándzsáját földre bocsátva
 Állja körül égő máglyáját: adj neki hitvány
 790. Pórravatalt, mely üres lángokra¹²³⁾ bocsássa a roncsolt
 Testet. Csak máglyát adj s egy gyújtót¹²⁴⁾ a szegénynek
 Untig elég, ó ég, hogy most Cornelia nincs itt
 Összekuszált hajjal; s férjét karjába szorítva,
 A meggyújtásban nem gátol! Csakhogy a bús nő
 795. Távol a máglyától, ámbár nincs messze a parttól!“
 Így zokogott és ím távolban láta az ifju¹²⁵⁾
 Egy kis máglyatűzet, melyen elhanyagolt tetem égett,
 Gyász örök nélkül pislogva. Sietve kanóczot
 Ránt ki a félig már szénné vált hulla alól és:
 800. „Bár ki vagy elhagyatott árny, ugymond, árva lehetsz, de
 Pompejus mégis boldogtalanabb. Ne neheztelj,
 Hogy kész máglyádat jövevény földulni merészli!
 Mert, ha a máglyatűzön marad érzés még a kebelben,
 Tenmagad is kész vagy máglyád részét oda adni:

¹²²⁾ Kinyras, a Cyprusi gazdag király, Adonis atyja. — ¹²³⁾ T. i. melyre senki sem szórt tömjént és illatszereket, — ¹²⁴⁾ Egy sírásót, ki máglyáját meggyujtsa. — ¹²⁵⁾ Cordus,

805. Szégyellvén, hogy míg Pompejus szelleme tévelyg,
Néked egész máglyád van.“ S elhallgatva, a fölvet
Üszköt száguldó léptekkel vitte a testhez,
Mely csak alig lóggott, ismét érintve a habtól,
A tengerparton. Majd fölrészét a fővénynek
810. Elhárítva, csekély sirvermet váj a tetemnek,
S máglya helyett széttört sajkák romját szedi össze.
Nem hull cipruslomb¹²⁶⁾ a dicsőnek hült tetemére,
S nem nyugszik máglyán! Magnust csak a hulla fölé szórt,
És nem alatta szitott lobogó láng egeti porrá. —
815. Cordus a gyér lángok mellé telepedve, imigy szólt:
„Ó te dicső harczó, páratlan fénye a Hesper-
Névek! Hogyha siron kívül hányatni haboktól
Kedvesb, mint e szerény máglyán hamvadnod: idétlen
Szertartásomtól tartóztasd vissza hatalmas
820. Szellemedet! Nem más oka e disznélküliségnek,
Mint a kaján végzet. Legalább, hogy a tengeri szörnyek,
Vérengző vadak és hollók, s Caesar boszuterve
Meg ne csufithasson: vedd jó néven, ha csekély is,
E lángot, melyet egy hű romai szít körülötte!
825. Majd, ha szerencsésen még egyszer Hesperiaába
Juthatok, a szentelt hamvat nem hagyjuk e földön
Pompei, hanem azt Cornelia visszanyerendi,
És gyöngéd kézzel maga hinti belé a vederbe!
Addig iránymutató kis szikla jelölje a partot
830. A hamvak nyomaul, hogy majdan, hogyha talán még
Lesz, ki a megcsonkult tetemet ki kívánja az éggel
Engesztelni, s a vég gyásztiszteletet meg akarja
Adni az elhunynak, föllelje porát a tetemnek,
És a levágott főt tudhassa, hová vigye vissza.“
835. Ezt mondván, új gyúanyagot nyújtott az erőtlen
Tűznek s Pompejust elhamvasztotta a testtől
Élénkebbé vált halk láng. De elűzte a hajnal
Csillagait már a deruló nap, s Cordus, a műtét
Félbehagyásával, rettegve keres menedéket.
840. Mit rettegsz örült e bűnért, mely a csacska hír által
Halhatlanná tesz? Hiszen azt, hogy sirba temetted
Pompejus csontját, ipa is meg fogja dicsérni.

¹²⁶⁾ Mert előkelők máglyáihoz ezt szokták használni. Lásd III. K. 464. v.

Bizton-bátran menj és sirját fölfödözendő
A főt is követeld!

A szent kegyelet tüzelé őt

845. Hogy befejezze művét: kiragadja a még nem egészen
Égett csontromokat, melyeken még rajt a velő s ín,
Majd tengervízzel lelcsolja, halomra simítja,
És fövenyet hord rá. Végtére, nehogy kisodorja
A betakart hamvat minden kis szél, a fövényre
850. Sziklakövet helyezett; s hogy félre ne nyomja a sajkás,
A szentelt nevet egy perzselt deszkára így írta:
„Itt nyugszik Magnus.“ Mért jelzéd kába szerencse
Magnusról e csekély sírt, mely majd több örömet nyújt
Caesarnak, mintsem temetés nélkül maradása!
855. Hogy mersz Magnusnak sírt ásni, hogy abba lezárold
Bujdokló lelkét? Hisz az ő sirját ama roppant
Föld, mely a nagy tenger kebelén függ, képezi; s mérvet
Roma dicső neve- és összes birodalmaitól nyer.
Rontsd le az isteneket káromló szikla-sirormot!
860. Hogyha Herakles egész Oetát birhatja, ha Nisa
Minden hegységét Bromiusnak ¹²⁷⁾ tiszteletére
Szentelték: mért kell Pompejusnak csak egyetlen
Nilusi szírtkövel béérnie? Lági uralmán
Minden pont az övé, ha nevével nem tapad ily kis
865. Gyephez. Ugy e népség engedhet bolygani földjén:
Nem tapodunk Nilus fövényére, nehogy letiporjuk
Pompejus hamvát. Hahogy egy követ érdemel e szent
Név: vésd rá roppant műveit, s a dicső események
Legfőbb mozzanatit, vésd rá harcát Lepidusnak,
870. Alpesi hadmenetét és Sertorius seregét, mely
Visszahivatván a Consul ¹²⁸⁾, lőn tönkre veretve.
S a diadalt, mit mint lovag ült; iparüzleti biztos
Közlekedését a népeknek, s megriadását
Tengeren a Cilix népnek; vésd rá a legyőzött
875. Barbár és kóbor népségeket és a mi csak, vagy
Napkeleten fekszik, vagy déltájon van ily ország ¹²⁹⁾.
Mondd el, a harezok után mint vette magára örökké

¹²⁷⁾ Bacchus. — ¹²⁸⁾ Metellus. — ¹²⁹⁾ A barbár népeket, s Mithridates legyőzése után a Pontusi, Örmény, Paphlagon és Kappadok népet, a kóbor Szittyákat, továbbá az Albán, Iber, Bastern, Syrus, Zsidónépet, s mindazokat, kik a Maeoti és vörös tenger közt laktak.

- A polgártógát; háromszor elég vala néki
 Ünne hős diadalt, a többit a homnak aratta.
880. Hol van a kő, melyen ez mind megfér? És ime itt egy
 Czimlap nélküli kő áll, s nincs fölróva az évkönyv
 Lapjait érdemlő tények sora; nincs oda írva
 Isteneink legfőbb polezára, sem oly diszes ívre,
 Mely mutogatja a harez zsákmányait: ott a közel part
885. Könnyü fővénysirján áll Pompejus neve, mélyen,
 Hogy ne is olvassák jövevények; s romai vándor,
 Megmutatás nélkül, kikerülje az egyszerű jelvényt!
 Átkos, Egyiptomnak térsége a római népre;
 S méltán tett óvást a Cumán jós¹³⁰⁾: hogy soha Nilus
890. Pelusi partjaihoz ne közelgjen Hesperi harezos,
 S nyári vizöntésén e tájt ovakodva kerülje.
 Mily átkot mondjak rád rut bünödért, te kaján föld?
 Folyjon vissza felé a Nil, s ne ereszsze ki többé
 Szűk forrása; sovány földedre ne hulljon a téli
895. Zápor, s változzék égő szerecsen sivataggá!
 Isisedet¹³¹⁾ lám mink befogadtuk templomainkba,
 És ebedet, mint félistent, gyász csörgetyüiddel¹³²⁾;
 És Osirist¹³³⁾, kit mint embert tisztelsz keseregve:
 Míg a mi árnnyunkat¹³⁴⁾ te fővényben tartod, Egyiptom.
900. Pompejus hamvát, ó Roma, te sem keresed föl
 Még, és hontalanul tévelyg árnyéka a hősnek;
 Bár a zsarnoknak¹³⁵⁾ már nagyszerű templomot adtál!
 Hogyha a győzőtől féltél hajdan, legalább most
 Szedd föl Pompejus csontját, ha talán a dühöngő
905. Hullám a megutált földön bé nem temeté még!
 Ki fél a sirtól? S az imáandó porokat ki
 Félt kiemelni szegény sirjából? Vajha e tisztet
 Roma reám bizná, s e képzelt bünt kebelemre
 Róná! Mily boldog lennék, ha a hontalan árnyat,
910. Szétdöntvén a vezér nyomorult sirját, Latiumba

¹³⁰⁾ Tulajdonkép a 15 férfi, kik a Sibylla-könyveket magyarázták, jövedelte e veszedlyt, ha a Senatus, Pompejus tanácsára hallgatva, Ptolomaeus Auletest meghagyja trónján; s Lucanus, mint Pompejus rendkívüli tisztelője, e baljóslatot az ő hősének egyiptomi halálára alkalmazza. — ^{131–132)} Isis tisztelete Egyiptomból Görögökhöz által jutott Romába. A szent csörgetyűt ezüst vagy más ércből Isis szertartásain használták, s imádták, valamint Anubis ebet is. — ¹³³⁾ Osiris, Isis fivére és férje volt, kit, mint egyiptomi királyt, fivére uralkodási viselkedésgéből felkoncizolt, s a testrészeket Isis újra összeszedte. — ¹³⁴⁾ T. i. Pompejusnak árnyát. — ¹³⁵⁾ Caesarnak, mint már főnebb érintettük.

- Hozhatnám! Tán majd, ha azért fog Roma esengni
 Istenhez, hogy a föld ne legyen terméktelen immár,
 És, hogy a fonynyasztó szél, hőség s rengedezése
 A földnek szűnjék: az egek szent végzete folytán
915. Visszajövendesz még Pompei saját falaidba,
 És hűlt hamvaitat maga hozza el akkor a Főpap!
 Addig is, a kit a sors ráktérítői¹³⁶⁾ Syene¹³⁷⁾
 Tüzfövényére vezet, vagy a száraz Thebe körül jár
 Plejasz¹³⁸⁾ záporosós égálján, és a ki látni
920. Vágy a Nílt és a rőttinger tágas iszapját,
 Vagy kelet üzleteért megjárja Arábia révét:
 Nem veszi-e szentelt szikladat, Magne, szemügyre?
 Nem vizsgálja-e meg porodat, mit a könnyű fővényből
 Tán kimosott már a hullám? S nem véli-e jobbnak,
925. Megbékülni előbb árnyaddal, mint Jupiternek
 Casiuson¹³⁹⁾ térdét¹⁴⁰⁾ érinteni? Hirneveden nem
 Éjt csorbát ez a sir. Ha imádnak és aranyos sir
 Zárná árnyadat, ily nagy dies nem venne körül: most
 Épen az által emel főistenségre szerencséd,
930. Hogy sirod ily nyomorult. Fölségesb sziklaköved, mit
 Libya árja locsol, mint a győzőnek emelt disz-
 Oltár. Még azok is, kik tán Tarpéja hatalmas
 Istenségeinek¹⁴¹⁾ sem tömjéneztek elégszer:
 Villámlelkedet e tar gyepsir¹⁴²⁾ alatt megimádják.
935. Egykor még jó lesz, hogy nem nyertél maradandó
 Márványból roppant emléket. Csakhamar el fog
 Omlani kis halmod, köved eldől és kimulásod
 Nyomdoki eltűnnék. Majd jó egy jobb kor, a mely, bár
 Mint mutogassák e sziklát, nem fogja hihetni;
940. És meseként veszi: hogy Magnusnak sírja Egyiptom;
 Ép mint: hogy Jupiter Crétán¹⁴³⁾ végezte be éltét.

¹³⁶⁾ Tropicus cancri. — ¹³⁷⁾ Lásd II. K. 632. v. — ¹³⁸⁾ Plejas = csillag, az ugynevezett fiastyuk. — ¹³⁹⁾ Casius hegy Jupiternek volt szentelve. — ¹⁴⁰⁾ „Jupiter térdét érinteni“ = Jupiteret imádni; mert a nép. midőn az istenek szobrainál imáját végezte, ima közben körüljárta a szobrokat, s minden fordulónál megérinté kezével a szobor térdét, mintegy figyelmeztetve, hogy kérelmére ügyeljen. — ¹⁴¹⁾ U. m. Jupiter, Juno, Apollo s Marsnak. — ¹⁴²⁾ „Fusco (nem Thusco) cespite.“ — ¹⁴³⁾ Ép úgy mesének fogja tartani Pompejus halandóságát, mint azt, hogy Jupiter, mint halhatatlan isten, meghalhatott.

IX. KÖNYV.

Pompejus szelleme a boldogok honában. Cato Corcyrában összegyűjti a szétszórót csapatokat s Afrikába evez; találkozik Pompejus hajóival, melyeken Cornelia és Sextus is voltak; Gnaeus dühöngő fájdalma. 1—182. v. — A sereg gyászolja Pompejst; Cornelia gyásztiszteletet rendez férjének, s a nép is ezt teszi. Cato gyászbeszédje. 183—234. — Cato lecsillapítja a föllázadt Cilikeket: Corcyrát beveszi; Syrtis körüli veszélyek. 235—399. — Cato Mauritániába vezeti seregét a Syrtisi pusztákon; Hőség; vihar, mely sokakat fövénybe temet; Cato állhatatossága; Ammoni Jupiter templomához eveznek; Cato nem kérdezi meg ezen istent. 400—631. — Folytatják utjokat a pusztán; kígyók Medusa véréből. 631—771. — Többeknek iszonyu halála kígyómarás következtében; Murrus hős elszántsága. 772—872. — A sereg zugolódik; a Psyllikhez érnek, kik gyógyszert ajánlanak kígyómarás ellen; Leptisben telelnek. 873—990. — Caesar Pompejst üldözve Kis-Ázsiába evez; utközben megszemléli az ottani, különösen a Trojai nevezetességeket, aztán Egyiptomba siet. Ptolomaeus eléje küldi Pompejus fejét, de nem nagy köszönetet nyer érte. 991—1162.

- De nem szendereggett a szellem a phároszi máglya
Üszkei közt, s a dicső árnyat fékezni parányi
Hamvak nem birták: kisudamlék a sir öléből;
S perzselt tagjait és a silány máglyát oda hagyva,
5. Elszállt Mennydörgő végnélküli égi honába¹⁾,
Hol a sötétes lég csillagtengelybe fűződik,
S a föld és hold közt a légkört képzí, mely oly fél-
Isteni lelkeknek, kiket a lángtisza erények
És ártatlanság e mennyei légre elléggé
10. Képossé tettek, nyujt szállást és örökös hont
Készít e boldog lelkeknek. Ritka megy abba
A kit arany sir, vagy tömjénillatba temettek.
Ott, miután a dicső fénytől áthatva²⁾, elléggé

¹⁾ A boldog lelkek helyére, Elysiumba. Ezt az ősök majd Hispaniában, majd a szerencse-szigeteken képzeltek, míg Plato követői közül némelyek az égbe, mások pedig a föld és hold közötti légkörbe helyezték. — ²⁾ Elysium mennyei fényétől.

- Megbámulta az ég bolygó s álló ragyogóit:
15. Látta, napunkra minő éj von fátyolt, s mosolyogva
Nézte, miként üznek játékot csonka porával.
Aztán Emathia gyászos mezejére repült át;
S vérengző Caesar lobogói s a tengeren elszórt
Árva vitorláknál lebegett, míg végre leszállván
 20. Büntorló Brutus kebelébe, valódi tanyául
Ezt meg a törhetlen Cato lelkét jelölé ki.
Ez, míg kétes volt: a polgárháboru kit fog
Tenni a föld uraül, Magnust szintugy gyűlölé, bár
Ezt követé a hon és a Senatus vágyai folytán.
 25. De, megtörténvén Thessália szörnyü csapása,
Testtel-lelékkel Pompejus párthive lett már.
Fölkarolá a gyám nélkül hagyatott haza sorsát;
A rémült népet biztatta, s a gyáva futóknak
Visszaadá elszórt fegyverzetöket: sem uralmat
 30. Nem várt a polgárharcztól, sem szolgálai járom
Nem rettenté meg; soha sem vont önmaga végett
Kardot. Amint elhunyt Pompejus, sergeit ismét
Ősi szabadságuk lángitá; és hogy a parton
Széledező hadakat Caesar győzelmi rohammal
 35. El ne sodorja, velök titkon Coreyra alá megy
Cato³⁾, s Emathia töredékével tova száguld
Száz meg száz sajkán. Képzeltetné-e akárki,
Hogy szaladoké e sok sajka; s a vert had ezernyi
Sajkáját csak alig képes hordozni a tenger!
 40. Dór Malean⁴⁾, valamint a Taenarusi sirhoni árnyak
Nyílt barlangján⁵⁾ át Cytherába⁶⁾ evez vala ekkor;
És, míg az éjszaki szél a hajókat kergeti, száguld
Créta⁷⁾, s a tágitó habon a dictaeai⁸⁾ partok
Mellét lengenek el. Majd Phycust⁹⁾, minthogy előttük

³⁾ Midőn Pompejus Caesart üldözve Thessaliába nyomult, seregének jókora részét Cato fölügyelete alatt Dyrrhachiumban hagyta, honnan Cato, kitől Pompejus eddigelé tartott, nehogy terveiben gátolja, hallván a Pharsáliai szerencsétlenséget, elhatározá, azon esetre, ha Pompejus elesett volna, Itáliába vonulni, különben pedig Pompejussal csatlakozni. Így jutott Coreyra alá. — ⁴⁾ Malea, lakoniai hegyfok, melyet Dórok laktak. — ⁵⁾ Taenarus, szinte lakoniai hegy, hol egy barlang fölött, melyen néphiedelem szerint a lelkek túlvilágba költöztek, Neptun tiszteletére templom volt építve. — ⁶⁾ Cythera (Cerigo) sziget Malea szomszédságában. — ⁷⁾ Midőn a hajó gyorsan előre halad, a sziget mintegy visszaszaladni látszik; ezért mondja Lucanus „Creta fugit“. — ⁸⁾ Dicte, város és hegy Creta-szigeten. — ⁹⁾ Cyrenae tartomány városa és hegysége.

45. Elzárá révét, megszállák és kirabolták.
 Innen a kellemetes szél, partodhoz Palinurus¹⁰⁾,
 Vitte (hisz emléket nem bírsz te csupán csak az Auson
 Tengeren: azt, hogy az ős Ilion révésze szerette
 A csendes kikötőt, maga Libya is tanusítja):
50. A hogy a távolból kétes dobogásra hevíté
 A nézők kebelét a tömérdek lenge vitorla,
 Nem tudván, bajtárs avagy ellenség közelít-e;
 Mert minden sajkán a szélvészfént beköszöntő
 Győzött képzeltek rettegve. De gyász s siralom jött
55. Most a sajkákon, s inség, mely könyre fakasztja
 Edzett Catót is. Cornelia jött, ki a révészt
 S mostoha magzatját kérvén, sikertelen esengve,
 Várakozásra, hahogy még Phárosz partjai mellől
 Általhíntázná a csonkult testet a hullám;
60. És a silány máglyát a bádgyadt láng mutogatván,
 Így szólt: „Ó sors! Hát nem volt Cornelia méltó
 A férj máglyáját meggyújtani, hűlt tetemére
 Omlani a szeretett férjnek, s azt fölmelegíteni.
 Összekuszált fürtjét kisimítani, iszapba meritett
65. Testét gyöngéden rendezni, könyekbe füresztetni
 Sebjeit és csonttal s izzó hamuval tele rakni
 Keblét¹¹⁾, és azzal, mi a máglya helyén hamu még volt,
 Szentelt templómaít béhinteni isteneinknek?
 Nincs gyász szertartás a máglya körül: eme fontos
70. Tisztet tán idegen kéz végzi a phároszi földön?
 Jobban jártanak a temtetlen Crassusi hamvak
 Pompejusnál, kit máglyára csupán gyűlöletből
 Hurczol az istenség!¹²⁾ Hát engem örökre eképen
 Üldöz a sors? Soha sem vihetem máglyára a férjet?
75. Teljes hamvedret könyeim soha sem mosogatnak?
 De minék is még több sirorom s fájdalmi szerek? Hát
 Nincs-e szerencsétlen kebled tele Pompejussal?!

¹⁰⁾ Aeneas által nevezetett így a Cyrenaei hegyfok. Italiának azon hegyfoka, melyre Lucanus céloz „Promontorium Palinurum“ Lucaniában van, hol a vízbe fúlt Palinurust a hullám partra vetette s a hegyfok tőle nyert nevet. —

¹¹⁾ „Mulieres autem ossa sinu legebant“, mint Seneca ezen szavai: „Modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti.“ világosan tanusítják. Ad Alb. c. 2. — ¹²⁾ Azaz, nem volt oly nagy istenbüntetése azoknak temetés nélkül maradni, mint Pompejusnak ily nyomorult máglyán elhamvadni.

- Nincs-e szived mélyén arczképe? Keresse a hamvat,
 Az, ki túlélheti őt!¹³⁾ Most még a phároszi parton
80. Távol lobbadozó láng tüntet elém valamieskét
 Tőled Pompei; de az is, tikkadva, kialszik.
 És ama füst, melyen elpárolg Pompéjus, a napnak
 Keltén szétoszlik, s a kaján szél messze ragadja
 Tőle vitorlámát. Nem az a kedvesb haza nékem
85. Most, mely Pompejust hódolva magas Capitólra
 Kiséré diadalszekerén — kialudt kebelemből
 Boldog Pompejus¹⁴⁾ — hanem azt óhajtja szivem, kit
 A Nil bir; s a bűnös földről távozni keserves,
 Lelkemnek: maga a büntény esábit e fővényre.
90. Te menj harezba, s atyád jelvényit vidd a világban
 Szélylyel Sexte! Hisz ezt akará végrendeletében
 Pompejus, valamint, hogy gondomat is te viseljed!
 „Hogyha, imigy szólott, engem gyász sirba taszítand
 A végóra, a népharczot fiaim ti vigyétek!
95. És a mig csak egy is lesz vériünkéből, hatalomra
 A Caesar-ágból senkit ne ereszszetek. Inkább
 A fejedelmeket és a szabadságban megerősült
 Városokat kellend lánglelkessedésre, nevemben,
 Gyűjtni: örökségkép e párthiveket, s eme fegyvert
100. Nyerjétek tőlem. Támad melléje hajóhad,
 Bárki enyéimből tengerre menend, s lel utódom
 Minden nemzetnél harezost: csak meg ne hajóljon
 Lelketek és a jogot, mit atyátoktól örököltök,
 El ne feledjétek! Csak az egy Catót, ha csatára
105. Száll a szabadságért, illik hódolva követni!“
 Pompei, lerovám a hűség drága adóját,
 És bétöltém mit rendeltél! Jól sikerültek
 Gyász eseleid; s én megcsalatott, csak azért maradék még
 Élve, nehogy végső bizományod vélem a sirba
110. Szálljon. Most immár, férjem, követendlek az ősür
 És pokol országán át is, ha ugyancsak ily ország
 Létezik? Az, hogy e lét meddig tart, nem bizonyos még;
 De, hogy e gyász élet bünhödni fog általam, azt már
 Föltettem. Ha, midőn vért láttam Magne sebedből

¹³⁾ Mert nekem terhemre van már az élet. — ¹⁴⁾ Azaz, Pompejus boldog korának emléke.

115. Omlani, el nem halt kebelem: zokogás tegye tönkre,
 És olvadjon föl könyözönben! Kardot ezentul,
 Vagy fojtó hurkot nem használok, sem az örvényt:
 Szégyen volna egyéb, mint fájdalom által, utánad
 Sirba hanyatlani!“

Igy szólván, gyász öltözetébe

120. Rejté árva fejét; s föltette, örökre homályban
 Tünni baját: a hajó üregébe vonult, s a kegyetlen
 Fájdalmak közepett élvezte keserve könnyűit,
 És hű férjéért kedves volt sirni szívének.
 Nem rettenték őt a habok, s a hajót csikorogva
125. Rázó orkán és vészt hirlő tengeri jajszó;
 Ellenkeznek az ő s a hajósok vágyai¹⁵⁾: halni
 Készen fekvék ő, és élvét lelt a viharban. —
 Elsőben Cyprus tajtékzó habjait éré
 Sajkájok, s onnét a szelídebb déli szelekkel,
130. A nyílt tengeren át, Libyának partjaihoz, hol
 Cato tábora állt, evezének. — Búba merülve,
 Mint az előérző lélek félelmé között tesz,
 Szemlélé Gnaeus¹⁶⁾ hős atyjának követőit
 És Öcsesét; s a habok végső partjára rohanva:
135. „Szólj, ugymond, testvér! Hol atyánk? A világ vezetője
 És feje él-e, avagy buktunk, s Pompejus az árnyak
 Országába vivé Romát?!“ Így szólt, mire Sextus,
 A testvér: „Boldog, kit a sors, ugymond, a világnak
 Más tájékira vitt, s hallásból tudja még a bünt!
140. Bűn mocskolja, fivér, szememet; mert látta atyánkat.
 Nem Caesar kardján vérzett el, s szörnyű halálát
 Nem hozzá méltó kéz adta: a ronda királynak
 A Níl partjainál, s a visszaadott uralomnak¹⁷⁾,
 A hova a vendégjogok istene és az atyáknak
145. Tett sok szolgálat csalták, lett áldozatává.
 Láttam jótékony keblét széttépni atyánknak,
 És, föl sem tévén, hogy Phárosz zsarnoka merjen
 Ily büntényt, az ipát vélém Níl partjain állni.
 És sebeit s vérét látván áldott öregünknek,
150. Nem fájt annyira, mint, hogy nyársra tűzék a dicső főt,

¹⁵⁾ Mert a hajósok menekülni, ő pedig veszni kívánt. — ¹⁶⁾ Pompejus idősb fia. — ¹⁷⁾ Mert a gyermekkirály atyját, mint már főnebb megjegyeztük, Pompejus helyezé vissza a trónra.

- És így hurezolták több városon át. Hire jár, hogy
 Föntartják ezt a győzőnek, s általa fogja
 Förtelmét a kaján zsarnok tanusítani. A testet
 Undok pharoszi eb, vagy holló falta-e föl, vagy
 155. A rejtélyes láng, mit láttunk, tette-e porrá,
 Nem tudom: a végzet bármint törle el a hullát,
 Isten néki; de a föntartott rész keseríti
 Lelkemet!“

- Ezt hallván Gnaeus nem köny- s zokogásba
 Olvasztá kinját; hanem a méltó kegyeletnek
 160. Örjögésével mondá: „Révészek azonnal
 Vizre a partoktól e hajókkal; küzdjön e sorhad
 A daczoló széllel: táborkar, jöszte utánam!
 Polgárharez soha még nem lelt fényesb jutalomra,
 Mint, ha a sir nélkül hagyatott árnyat betakarja,
 165. S Pompejust ádáz vérébe füreszti a törpe
 Zsarnoknak. Nem az a czélom, hogy a pellai várt¹⁸⁾ és
 Nagy Sándor tetemét kötelékeiből kiszakítva
 Marca¹⁹⁾ habja közé szórjam; vagy tán, hogy a gúlák
 Sirjaiból Amasis²⁰⁾ s a többi király iszapos Níl
 170. Hajjain uszkáljon: minden sir szörnyen adózzék
 Érted Pompejus temetetlen hamva! Kitépem
 Sirjából Isist, ki e népnél isteni diszt nyert,
 És a gyolcsba takart Osirist is szélnek eresztem,
 A szentelt Apis Pompejus hamva fölött fog
 175. Szétvágatni, s a főt istenségből alakított
 Máglyán égetem el. Bűnhődni eként fog azon föld.
 Minden munkás kéz ki lesz irtva mezőin, ugarján,
 A Níl hajjainak nem lesz, ki örüljön. Egyiptom,
 Édes atyám, egyedül a tied lesz, elüzve a népet,
 180. És el az isteneket!“ S ezt mondva hajóseregével
 Vizre rohant. De dicsért boszuságát a fiatalnak
 Mérséklé Cató.

- Ez alatt, megtudva halálát
 Pompejusnak a nép, az egész parton zokogástól
 Hangzik a lég. Nincs rá példánk a világeseményben,
 185. Hogy fejedelmének sirján így epedt valahol nép.
 Hát még mint zokogott mindenki, midőn a hajóról

18) Alexandriát. — 19) Egyiptomi mocsár. — 20) Egyiptomi király.
 L a k y, Pharsália.

- Átjött a könyben kimerült Cornelia, tépett
 Fürtjeit arcza fölött usztatván! Ő ugyan is, hogy
 A hű földre jutott, hős férje ruháit azonnal
 190. S jelvényt kiraká szintugy, mint gazdag, aranytól
 Fénylő fegyvereit, miket egykor hordoza harezban;
 És díszitógáit, miket immár nagy Jupiternek
 Háromszor mutatott²¹⁾, a gyászos tüzre hagyítá:
 A szánandó nő Pompejust így temeté el²²⁾. —
 195. A kegyelet gyöngéd példáját rögtön az összes
 Nép követé, s az egész parton máglyák kerekedtek,
 A thessáli csatán elesettek tiszteletére.
 Mint mikoron rétvét meggyújtja Apulia népe
 Téli időben, hogy szebben nőjjön legelője,
 200. És Gargán²³⁾, Vultur²⁴⁾, s Matinus²⁵⁾ bérzére tüzet rak:
 A lobogó máglyák ép úgy csillogtak a parton.
 De a panaszhangból, mely Magnus lelke elé szállt,
 S melylyel az isteneket vádolták gyász csetéért,
 Kedvesb egy sem volt neki, mint Cató rövid, ámde
 205. Tiszta s igazságos kebeléből vett eme hangja:
 „Egy polgár hmyt el, ki habár a jog ismeretében
 Őseinél gyöngébb²⁶⁾, használt a kornak²⁷⁾, a mely nem
 Tisztelt semmi jogot: hatalomra csupán a szabadság
 Védve alatt lépett²⁸⁾, s bár hajlandó vala a nép
 210. Őt szolgálni, magányt keresett; vezeté a Senatust,
 De csak a kormányzót²⁹⁾; hadi joggal mitsem igényelt³⁰⁾;
 És, a mit óhajtott, nem bánta, ha megtagadák is.
 Roppant birtoka volt, de nagyobb részét oda adta
 A közpénztárnak; kihuzá kardját, de hüvelybe
 215. Tudta bocsátni megint: jobban szereté a csatát, mint
 A békét, hanem ezt fölfegyverkezve szerette.
 Elfogadá s szintoly könnyen letevé a hatalmat.
 Háza erényes volt, hiu fény nélkül, s a szerencse
 Mely környezte, urát nem volt megrontani képes.
 220. Minden nemzet előtt ragyogó és tiszteletes volt

21) T. i. háromszori diadalmenettel a Capitólra. — 22) Valóság helyett jelképileg égetvén el férje holt testét. — 23–24–25) Horáczból ismeretes apuliai hegyek. — 26) T. i. mérséklet és igazságszolgáltatásban. — 27) T. i. a kornak, melyben élt. — 28) Csak annyira élt hatalmával, mennyire azzal a szabadság sérelme nélkül élhetett. — 29) Vagyis, azt akarta, hogy a nép fejei kormányozzanak, s ne csupán uralkodjanak. — 30) Hatalmas seregével sohasem gyakorolt kényszer-hatalmat a senatusra.

- Hirneve, mely legtöbb jóval halmozta a várost.
 Hajdan Syllát és Mariust hogy visszafogadtuk,
 Végkép sirba bukott nálunk a valódi szabadság;
 Most Pompejussal maradék csalképe is eltűnt³¹⁾.
225. Nem lesz a zsarnokság már most szégyen; hirehamva
 Sem lesz kormánynak többé, s elvész a Senatus.
 Boldog, kit, miután vesztettél, vára halálad,
 S még keresendő tört³²⁾ nyújtott a phároszi gazság!
 Tán még kormányát kellendett tünnöd ipadnak!
230. Férfiban első a meghalni tudás; azután jó,
 Kényszerűség által végezni be pályafutását.
 Ennekem is, ha talán idegen hatalomba kerülnek,
 Ily Jubát³³⁾ adj sors! Nem bánom, birjon az ellen
 Engemet is, csakhogy fejemet leszakasztva a törzsről!³⁴⁾
235. E gyászhang ragyogóbb dicsfényt árasztja a harczfő
 Lelke körül mint tán, ha a város főpiaczáról
 Zengene; és lejutott e tisztelet a siri árnyhoz. —
 Föllázadt ezalatt a tábor s unta a harcot
 A nép Pompejus vesztén. Tarchon³⁵⁾ vala első,
240. A ki, hogy elhagyják Cató jeleit, föluszítá
 A sereget. Cató a part végszélein állván
 Így dörgött a hajósereg élén elrohanóhoz:
 „Kóbor lelkű Cilix, hát ismét viasszegődöl
 Tengeri rabláshoz? Pompejustól a szerencse
245. Megszabadított s így nem rettegsz lenni kalózza!“ —
 Majd végig nézé a kört s a kik utnak eredtek. —
 Ekkor egy a pártos félből így szólt a vezérhez:
 „Engedj meg Cato! Minket Pompejus iránti
 Hó szeretet, nem ezen polgárharcz vonza; szívélyből
250. Osztottuk sorsát. Nyugszik, kit a béke elé tett
 A föld és okaink megszűntek. Hagyd a szülőföld
 Isteneit, pusztult házunkat kedveseinkkel
 Láthatunk! De mi is fog végetvetni a harcznak,
 Ha Pharsália és Pompejus sem vete véget?
255. Éltünk napjai már megfogytak, légyen a végső

31) A valódi szabadság letűnt Marius és Sylla visszatérével, s most Pompejussal azon csalóka szabadság is, mely még alatta megőriztetett, sirba szállott. — 32) Mintegy maga kereste, minthogy nem volt vele kénytelen épen oda menekülni. — 33) A Mór királyt érti, ki még eddig szövetségese volt Rómának. — 34) Mint Pompejusnak. — 35) Tarchon, némelyek szerint Tarchondimotus, a Cilikek hadnagya.

- Óra nyugodt; engedd, hogy méltó máglyatüzéről
 Gondoskodhassék vénségünk; még vezetőknél
 Sem bir a polgárharcz elegendő sirtüzet adni.
 Nem barbár haza vár a legyőzött népre, sem örmény
260. S szittyaigával nem rettegleti őt a szerenese:
 Disztógát viselő polgárhoz költözöm által.
 Kit másod rangban tiszteltem, miglen a földön
 Élt Magnus, most már az lészen előttem az első.
 Legfőbb tisztelet a szentelt árnyak! De uramnak
265. Azt ismérem, kit vaskényszere rám köt a sorsnak,
 Pompei, kivüled sohasem követék csatatüzbé
 Senkit: holtod után követője leendek a sorsnak,
 Ámbár nem várok, nem is illik várni szerencsét.
 Minden erőt Caesar részére terelt a szerenese;
270. Emathia hada szétveretett a győztesek által:
 A nyomorultak előtt nincs nyílt menedék; s egyedül áll ³⁶⁾
 A földön, ki akar, s könnyíthet is a csatavesztett
 Nép sorsán. Bünné vált Pompejus temetésén
 A polgárharcz mely, mig az élt, polgári erény volt.
275. Hogyha a közjogokért küzdesz Cató, s a hazáért:
 Térjünk a győztes Consul ³⁷⁾ jelvényihez által!“
 Ezt mondván, a hajófödőzetre iramlík a szónok,
 A harcznép tetemes részét csábítva magához.
 Roma ügyének most már vége!... A szolgálai jármat
280. Óhajtó pór nép hemzseggve tolonga a parton. —
 Erre e szózat dörg a vezér ihlett kebeléből:
 „Hát ti az ellennel rokonelvből küzdetek ifjak,
 Zsarnok urért, mint ők; s Pompejus népe valátok,
 Roma helyett? Mikoron nem kell immár tusakodnod
285. Kormányért, s magadért élsz-halsz, nem a harczeve-
 tőkért;
 Tenzsákmányod a föld, s nem kétséges diadalmad:
 Most futsz a harctól s mentett nyakadat vasigába
 Hajtod; mert nem tudsz zsarnok nélkül nyomorogni!
 Most van férfihoz méltó ok vészbe rohanni.
290. Pompejus mellett tán mindeddig bitorul folyt
 Véretek: és most nem hoznátok az ősi szabadság

³⁶⁾ T. i. Caesar, ki Pompejus elhunytával, egyedül áll a hatalom legfőbb fokán. — ³⁷⁾ Caesar.

- Ébredező napján vért és fegyvert a hazának?
Három kényurból a szerencse eleddig egyetlen
Tartott meg. Csufság, hogy a nilusi trónnal a Párthok
295. Íja³⁸⁾ az ősjognak többet használt magatoknál!
Hord magadat korcs nép és vessd meg a harczzal az éltet,
Mit Ptolomaeus adott. Azt csak nem fogja reátok
Senki, hogy ily gyávák kezeit harczzvér pirosítja?
Azt hiszik inkább, hogy, gyáván, ti szaladtatok első,
300. Hátat fordítván a Pharsál és a Philippi
Harcznak. Menjetek el bizvást. Oda engedi Caesar
Élteteket, mit nem kard s ostrom vitt a kezébe.
Ó undok szolgák! Sirjánál régi uroknak
Újra szegődnek a kényörököshöz. Mért nem akartok
305. Más, mint bünyeledést és élteteket jutalomként?
Rajta! Ragadjátok Pompejus bús feleségét,
A ki Metellustól eredett, hullámba, s utána
A Pompejusokat³⁹⁾! Ptolomaeus ajándoka így majd
Veszt a tiétek előtt⁴⁰⁾! Fejemért is szép jutalomra
310. Számíthat, ki talán a gyűlölt zsarnoknak adandja.
Így legkönyebben megtudja a korcs fiatalság,
Hogy méltán követé Catót leütött feje árán.
Rajta, nagy érdemeket gyűjthettek vérpatakokkal:
Pusztá futás nem egyéb, mint érdem nélküli büntény!“
315. Ezt mondván a hajók a hullámok közepéről
Ép úgy özönlének hozzá, mint rajzani kezdő
Méh, mikoron lépét oda hagyva, nem összeakasztott
Szárnyakról csügg-lógg, hanem elkülönítve iramlík,
Nem bibelődven már a virágok mézkehelyével;
320. Míg megcsendül az érz, és meghökkenve megállnak,
Majd új műgonddal röpködve a tarka virágon,
S gyűjtven a mézet, Hyblán⁴¹⁾ pázsitra terülve
Örvend a pásztor, hogy megmentette köpűje
Kincsét: Cató ép így hajlító türelemre
325. A jogokért küzdő harczznépet.

S most csatatervek

És örökös munkák által foglalta el a nép

³⁸⁾ T. i. Ptolomaeus, ki Pompejust, s a Párthok, kik Crassust meggyilkolván, a versengő kényuralomnak félig-meddig nyakát szegték. — ³⁹⁾ T. i. Pompejus két fiát. — ⁴⁰⁾ Ha ezt teszték, nagyobb lesz érdemek Caesár előtt Ptolomaeusénál, ki Pompejus fejével kedveskedik. — ⁴¹⁾ Sicilii virágdu hegy.

- Munkaszokott lelkét. Kezdetben a parti fövényn
 Fárasztá őket, majd a Cyrenaei erődt
 Ostromlá: az, hogy kirekeszték, nem tüzelé őt
 330. Megtorlásra, s midőn győzött, Catónak elég volt,
 Győznie. Majd aztán általment Juba honába
 Libya-földre, mely a Mórok szomszédja, de melynek
 Utja a végzettől Syrtissel van nehezítve;
 Csakhogy a bátorság ezen is tud törni magának
 335. Ösvényt. Tán akkor feledé Syrtist a Teremtő
 A föld és viz közt, mikoron képzé a világot.
 Mert sem egészen nincs lemerülve, hogy általölelné
 A hullám, s ettől még sines megmentve fövényc.
 Így lehet a kétes huzamot képzelni magunknak:
 340. Tenger, zátonynyal vonalozva, s iszap, kisodorva
 Mély hullám által, mely csak sok partokon által
 Juthat végre a főpartok tágos kebeléhez.
 És így a természet félben, sőt hasznavehetlen
 Helyzetben feledé eme részt. Avagy hogy a Syrtis
 345. Hajdan teljesen a magasabb hullámok alatt állt,
 Ámde a tolvaj nap, forró égöv közelében
 Tenger habjaival táplálván tünde sugárit,
 Syrtisről levoná a tengert, s most a habok még
 Küzdenek a nappal⁴²⁾; de idővel a nap heve mégis
 350. Megteszi, hogy Syrtis száraz földdé idomuljon;
 Mert már is csak alig földi viz, s nagy részt leapadtak
 Róla a hullámok.

- Miután evezőik a tengert
 Megrázván, kivonák a hajoraj terheit, el kezd
 Dél szele, záportól kísérve, saját hona ellen⁴³⁾
 355. Zúgva dühöngeni: a megkísértett habokon vad
 Mérge erőt veszen és Syrtistől messze hagyítja,
 És újabb zátonyt töm a tenger nyílt kebelébe.
 Majd a vitorlákat, miket álló árboczokon lelt,
 A matrózkézből kiragadta, hiába helyezték
 360. Rá a nehéz kötelet, leragadta a szél a vitorlát
 És a hajón kívül duzzasztá a dühös orkán.
 Vásznaikat bármint nyomták le vitorlarudakkal,
 Hasztalan, ezzel együtt ragadott mindent el a szélvész. —

⁴²⁾ Nehogy Syrtist egészen száraz földdé tegesse, mi idővel, mégis megtörténik. — ⁴³⁾ Délszakra.

- Jobban jártak azon sajkák, mik a tenger emeltebb
365. Hullámin bizton lebegének. Mik szabadulva
Árboczaiktól a szelet elkerülék, azok a szél
Ellen hömpölgő habokon diadalmasan ingtak
Délnek. Mások meg zátony s fővényes telepekre
Jutva, bizonytalanul függtek, részént a fővényen,
370. Részt a habokon. Majd ellene zúdul a tenger
Újra a zátonynak, de nem enged ez, és a dühöngő
Déli szelek bármint hajtják a habot, lehetetlen
A roppant homokot szétnyomnia. Egy magasabb tér
Domborul a tenger hátán⁴⁴⁾ száraz fővényével,
375. Pusztán: itt nyomorog zátonyra akadva, sehol sem
Látva a hullámzó tenger partját, a hajós nép.
Néhány elmerül így, de nagyobb rész jó evezőik
S kormányrudjuk után, avatott sajkásaik által
Minden baj nélkül szállt a Tritóni⁴⁵⁾ mocsárra.
380. Kedveli ezt, mondják, azon isten⁴⁶⁾, kit, ha belé fű
Márványos kagylósipjába, a partok örömmel
Hallgatnak; szintugy Pallas, ki az atyja fejéből
Származván, Libyát, mely, mint hősege mutatja,
Éghez legközelebb áll, érinté legelőször,
385. És e mocsár csendes tükrében látta meg arcát;
Tarka növényzettel himezé martját, s eme kedves
Triton habjaitól kölesönzé tünde nevét is.
Lethe⁴⁷⁾ a néma patak, mely, mint a hitrege mondja,
A sirok éjéből, rejtett ereken, feledést vonz,
390. Szinte e tájon van, valamint a Hesperidáknak
Tönkre jutott kertjök, mit sárkány őrizze hajdan.
Rosz akaratra mutat, kételkedni az ősi időkről,
És azt hinni, mit a költő mond. Volt egy aranykert,
Melyben a lombos fák hajlottak a kincs s aranyalmák
395. Terhe alatt, tündérszüzek őrzék, és egy örökké
Éber sárkány, mely tekerőzve csuszonga a fényes
Ércfák lombjai közt. Alcides megrabolá e
Fák értékét és a lombok nagy becsü terhét;
S a ragyogó almát a görög zsarnoknak⁴⁸⁾ ajánlá.

44) „Dorso maris.“ Virg. — 45) Triton, afrikai folyó és tó, kisebb Syrtis mellett. — 46) Triton, Neptun zenésze. — 47) Lethe, alvilági patak, melyből a megholtak lelkei ittak, hogy előbbi életükről teljesen megfeledkezzenek. — 48) Eurystheus argusi királynak, kinek meghagyásából indult Herkules e hősutra.

400. E helyből a hajók s Syrtisről is menekülvén,
Elkerülék Garamas hullámain, és Libyának
Nyájasb partjaihoz mentek, Pompejus, az ifju⁴⁹⁾,
Főnöksége alatt. De nem így Cato, ki merészen,
Mint illik hőshöz, s bizván a kard erejében
405. Hadseregét idegen népek földjére vezette,
S a tengerparton Syrtist mintegy bekeríté.
Ezt javalá az erős tél is, mely a tenger ölére
Jégtáblákat vont, s az esőzés, mely közelített;
Mert utazás közben rettegven mind a melegtől,
410. Mind a kemény fagytól, azt óhajták, hogy a déli
Hőség s téli hűvös szak mérsékelje a léget.
De, mielőtt rálép Cato e fővényre, imigy szól:
„Ó, kik táboromat csak azért követétek e földre,
Hogy rabigák nélkül hallhassatok, itt az idő, mely
415. A nagy munkához hős elszántságot igényel!
A föld elpörkölt, sivatag mezejére menendünk,
Hol roppant hőség van, s nincs forrás a kutakban,
S a száraz fövényen mérges kígyók tekerőznek;
Vajmi nehéz ut ez a törvény és honszeretetre!
420. Menjen az át Libyán, s kísértsen minden utat meg,
A ki elégli, ha jár, és nem vágy megmenekülni;
Mert nincs szándékom bárkit megcsalni s palástolt
Félelem által e nép lelkét tévutra vezetni.
Az jöjjön vélem, kit a vész vonz és a ki vélem
425. Tünni a legkeserűbb bajokat, gyönyörűnek ítéli
Rimai polgárként. De, ki biztonságot igényel,
És kéjét hajhász, az menjen zsarnok urához
Jobb utakon, mielőtt rálépnék e sivatagra,
És egy lépést is tennék e röpke fővényen.
430. Engem törjön meg legelőször a nap heve⁵⁰⁾, engem
Marjanak a mérges kígyók, s vesztem legyen óvszer
Nektek. Szomjazzék, a ki inni tapasztal; a hőség
Törje meg azt, a ki lát engem heverészni a bokrok
Árnyaiban; lépjen ki a sorból, a ki lovon lát
435. Engem, mig népem gyalogol, vagy bármi nyomorban,
Bármi különbséget lát harczó s közkatonák közt.

⁴⁹⁾ Pompejus fia. — ⁵⁰⁾ Hét nap mentek szakadatlanul, s Plutarch szerint, ő folytonosan gyalog vezette a sereget, ülve falatozott, de le nem feküdt soha, kivéve midőn a nélkülözhetlen alvás követelte.

Kígyó szomj s égő fövény édes a hősi erénynek:
Elvezetet terhes gond nyújt a békétürésnek.

Kedvesb a becsület, ha nehéz munkával arattuk.

440. A szaladás mocskát egyedül csak Libya roppant
Terhe mosandja le, hős katonáim, jellemetekről!⁴⁴
Csüggedező népét bátorság és türelemre
Igy tüzelé Cato, s neki ment azon utnak, a melyről
Nem jöhetett többé soha vissza; de biztosan indult
445. A sir elé, mely e szent nevet elzará Libya-ban.

Libya a földnek harmadrészét teszi, hogyha
Mind igaz, a mit a hir mond róla; különben a légkör
S szél⁵¹⁾ azt sejteti, hogy földrészt Europa öleről.

Ninesenek is messzebb a Nilus partjai, mintsem

450. Gades⁵²⁾ partjaitól Tanais⁵³⁾, hol az átkanyaruló
Partok a tengernek helyet adnak, s Libya elvál
Ős Európától; de nagyobb részét a világnak
Ázsia képi, mivel, míg azok Zephyrust közigénynyel
Birják, ezt balról éjszak —, jobbról meg a délszak

455. Vad szele éri; kelet szeleit pedig egymaga birja,
Nagyszerű térségén. Libyának legjava földje
Nyugati részén van, de ezen sincsen patak és ér:
Csak ritkán hajt rá éjszak szele zápor esőket;
S a mi nekünk derűt ad, az azok mezejére esőt visz⁵⁴⁾.

460. Kincs nem rontja, arany vagy más fém nem sanyarítja,
Sem romlott rög: egész talaj itt tisztán televényföld.
Csak maga a mór nép birt erdőket, de haszonra
Ők sem fordíták, a citruslomb⁵⁵⁾ s hűvös árnya
Néikik elégséges volt. Fejszéink tarolák le

465. Rengeteg erdőit, s asztalt⁵⁶⁾ fényes lakománkhoz
E kül földrészből kölcsönzénk. A mi azonban
Tünetező Syrtis környékét illeti, minthogy
Vég nélkül ki van a hőségnek téve, kifonynya
Ott a vetés, a fövény elpörzsöli a venyegéket.

470. Mik lombok nélkül csenevésznek porba lapulva.
Nincs üde lég, ott nincs Jupiternek gondja a földre:

⁵¹⁾ A szelek járását tekintve, úgy látszik, mintha nem külön világrész, hanem csak része volna Európának. — ⁵²⁾ Cadix. — ⁵³⁾ Szittya folyó. — ⁵⁴⁾ Az éjszakai szél, mely nálunk derűt, azoknál esőt okoz. — ⁵⁵⁾ Citrus, afrikai jóillatu fa, melyből drága butorok készültek. Hihetőleg egy neme a cedrusnak, valószínűleg Thuia orientalis. — ⁵⁶⁾ A mor citrusból készült asztalok a romaiaknál igen nagy becsűek voltak.

- Tétlen pang az egész természet; s hogyha fővénye
 Nyugszik, az évszaknak mitsém tud változatáról⁵⁷⁾.
 Mégis e meddő föld terem itt-ott némi növényt, mit
475. A zordon Nasamon népség, mely meztelen éleng
 A szomszéd partok mellett, fölszed; de leginkább
 A kár⁵⁸⁾, mit Syrtis tesz a földnek, tartja fön őtet:
 Mert dülöképen lappang a parti fővényen,
 S bár révet soha még barkedje nem ért, a vagyont jól
480. Ismeri. S így minden nemzettel közlekedésben
 Állanak a Nasamon népek gyász sajkatörésből.
 E néphez hajtá Catot hőz lelkesedése.
 Itt a sereg bizton képzelte magát a vihartól;
 És földön viselé a tengeri zaj veszedelmét!
485. Mert Syrtis száraz partján a délszaki orkán
 Sokkal erősebben dül, mint a tengeren, és több
 Kárt okoz a földön⁵⁹⁾. Libyának nincs eme részén
 Hegység és szirtek, mik gátolnák a dühöngő
 Szélvész és csendes levegőéggé idomítnák;
490. Nem rohan erdőknek, s nem lankadhat kitekervén
 Roppant tölgyfákat: szabadon nyargalva, aeoli
 Mérgét féktelenül gyakorolja a röpke fővényen.
 S nem csak a fölzúdult porfelhőt hajtja dühöngve:
 Elviszi nagyrészt a televényt is, mely sohasem hull
495. Földre, miként az esőfelhők. A szegény Nasamon nép
 Sokszor látja, hogyan viszi országát s kalibáit
 A forgószél és sokszor láthatni, a gúnyhó
 A Garamasz néptől mint fut versenyt a szelekkel.
 Tüzwésznel sem száll magasabbra a pernye; s a meddig
500. A napot elzáró füstfölleg emelkedik: a por
 Oly magasan lebegett a légben.

A romai harczenő

- Most még gyorsabban haladott, miután lehetetlen
 Volt meg is állnia; mert a talpaalatti fővénynyel
 Őt is odább ragadá a vihar. Libyát a helyéből
505. Forgatná ki a szél, ha szilárdabb volna talapja,
 És szirtbarlangok fognák föl; minthogy azonban
 A fővényes réteg küzdés nélkül tova száguuld,

⁵⁷⁾ Csak, midőn a nyárszaki szelek a futóhomokot megindítják, sejtí az évszak változását. — ⁵⁸⁾ A Syrtisen törést szenvedett hajókat kirabolva. — ⁵⁹⁾ A fölzaklatott fővénynyel, mintsem a hullámokkal okozhatna a tengeren.

- Megmarad a mélyebb televény. Sisakot paizsokkal
 És a nehéz kelevézt a vitézekről leragadván
510. A rohanó orkán tova vitte magával a légben.
 Látván a távol földek népsége lehullni
 Égből e fegyvert, tán elrémülve tűnődék:
 Hogy biz az istenség ragadá el az emberi nemtől
 E gyilkos szereket, miket újra a földre leszóra. —
515. Numa elé szint így hullottak hajdan a szentelt
 Pajzsok⁶⁰), mik kitünő nemes ifjak vállain ingnak:
 Déli vagy éjszaki szél oly népektől ragadá el,
 Kik a mi pajzsunkat hordozták. — Majd az erős szél
 A földet rázván, lefeküdtek a romai ifjak,
520. Sőt, nehogy öltönyüket leragadja, le kelle szorítani,
 És körmükkel jól bele csimpajkoztak a földbe:
 Így sem igen tudták kikerülni, hogy el ne sodorja
 Őket dél szele, mely roppant port hordva reájok,
 S úgy befödé földdel, hogy a halmaz alatt kezöket csak
525. Nagy nehezen birták mozgatni. Ha álltak, a szörnyű
 Por nyugozé őket, s a fővényhalom álla eléjük.
 Szírteket is hordott szétrombolt bástyafalakról,
 S messze hagyítá: az legbámulatosb e nyomorban,
 Hogy romokat látnak, bár házat látni lehetlen.
530. Minden ut eltűnt már; tájékozhatni egyéb itt
 Sines mint tengereken: ragyogása a csillagos égnek:
 A csillagjárást ismerték, csakhogy a látkör
 Libya e táján ismert csillagzatokat nem
 Tára eléjük, s a nagy részt elfödte előlük
535. E földrész lejtős karimája⁶¹).

A mint meg a hőség

- A széltől tömörült levegőt ismét kideríté,
 És föllángolt a nap: elárasztá a verőtéek
 Tagjaikat, s szájok kiaszott a szomjuhozástól.
 Föltűnt távolról egy kis forrás ere, melyből
540. Nagy nehezen foga föl néhány cseppet valamelyik,
 Harezfövegébe, s elé nyujtá Catonak. Egész had
 Torka kiszáradt a portól, s valamennyi irigylé

⁶⁰) Csak egy esett le az égből; de Numa ehez még tizenegyet, egészen hasonlótt készítettet, s ezeket Mars papjai (Salii), tizenkét előkelő nemes ifju hordozá Mars ünnepélyén. — ⁶¹) Az éjszaki félkör csillagait, melyek után magukat tájékozhatták volna, nem látták, a délieket pedig nem ismerték. „Nec sidera nota“ (tota helyett).

- A harezfőnek e pár cseppet, mit tartva kezében:
 „Hát egyedül engem véltél, ugymond, e seregben
 545. Annyira gyarlónak kores harezfi? Elannyira lágynak
 Látszom s gyöngének, mérkezni a nap melegével? . .
 Mennyivel érdemled magad inkább e hiedelmet⁶²⁾,
 Ki, míg egész tábor türi szomját, egymagad ittál!“
 S a sisakot boszusan földhöz vágván, elegendő
 550. Lett az egész szomjas tábornak a földre locsolt víz⁶³⁾.
 Most az egyetlen szent templomba gyülének, a melylyel
 Libya népei közt egyedül bírt a Garamász nép.
 Azt mondják, náluk Jupiternek szarvai vannak,
 S nem hord, mint nálunk, villámot a kosfejű Hammon⁶⁴⁾.
 555. Libya népei nem raktak dus templomokat, sem
 Oltárán keleten nyert gyöngyök nem diszelegnek:
 Ámbár a szerecsenép s Böldog-Arabia népe
 S India népei is csak az Ammoni ős Jupiternek
 Áldoznak. Biz ez is koldus, s nem szennynezik a kor
 560. Kincsei szentélyét; s ezen isten, hűn az elődök
 Óshagyományaihoz, szent templomait ma is őrzi
 Roma aranyjától. Hogy azonban az istenek itt is
 Örkdnek, tanu rá a zöld erdő, mely egyetlen
 Libya térségén; mivel a porrá aszalódott
 565. Földhuzamon, forró Leptistől⁶⁵⁾ Berenikáig⁶⁶⁾,
 Másutt nincs zöld lomb, csak a hammoni ős pagonyokban;
 S ezt forrásainak köszöné, mik porhanyuságát
 Gátlák a földnek, s fővenyét egy helyre kötötték.
 De ez sem nyújtott menedéket a déli nap ellen;
 570. Mert a középre lapult árnyék oly kurta, hogy azzal
 Törzsüket is gyéren tudják a fák betakarni.
 Fölfödözék, hogy e helytt szegi át a nyári napállást⁶⁷⁾
 A csillagjegykör⁶⁸⁾. Nem félszeg futnak: az Ollós⁶⁹⁾

62) T. i. hogy gyáva, elpuhult; minthogy egyedül maga keresett forrást. —

63) Mert nem ingerelte tovább szomjuságukat. — 64) Ammon vagy Hammon, azaz Jupiter, mint egyiptomi és libyai istenség, kosfejű emberalakban ábrázolva. Ezt Romában „Jupiter ammonius“ néven tisztelték Amon várostól, mely azonban nem a Garamászok városa volt, mint Lucanus állítja, hanem marmarikai. mi igen távol esik a Garamászoktól. — 65) Libyai phoenicziak városa, Afrikában. — 66) Az öt városu tartomány (Pentapolitanae regionis) egyik városa, Ptolomaeus neje — Berenice-ről így nevezve. — 67) Solstitium aestivum, azon időpont, melyen leghoszább a nap. — 68) Tangit tropicum zodiacus. — Valeat, quantum valere potest! — Fölszeges itt Lucanus physikai félszeg állításainak cáfolatába ereszkedni. — 69) Egyenest és egymástól egyenlő távolságban forognak az egymással átellenes Bika és Ollós; Bak és Mérleg stb. csillagzatok.

- És Bika egy mérvben fordul, s a Mérleg a Bakkal,
 575. És a Halakkal a Szűz szint egy mérvben forog útján.
 Chiron⁷⁰⁾ a Kettőssel van frigyben, s a ragyogó Rák⁷¹⁾
 S Ijas aként áll, mint az Oroszlán és a Vizöntő.
 A népnél, melytől forró égöv különít el
 Bennünket, délnek nyújtózik az árny, a mi nálunk
 580. Éjszaknak. Cynosura is⁷²⁾ ott lassubb, s feneketlen
 Hullámokba hiszik száraz Gönczölt⁷³⁾ lemerülni;
 Sőt egy csillag sínes, mely nem tengerbe merülne;
 Mindkét földszarktól⁷⁴⁾ távol vannak, s az egeknek
 Csillagjegyköre ép a földszarkok közepén áll.
 585. A templom kapunál népség állott, mit e helyre
 Napkelet indított, hogy az itt szarvas Jupitertől
 Jósszókat kérjen; de ez elsőséget adott a
 Romai harczfőnek, s kérék Catot követői,
 Hogy kérdezze meg e hirhedt istent Libyában:
 590. A sors könyve minő titkot rejt érdekeikről?
 És, a ki legfőképp sürgette az isteni jósszót,
 Az Labienus volt. „A sors, ugymond, s a szerencsés
 Ut kezeinkbe adá ajkát és égi tanácsát
 A mennynek: bizton járunk a Syrtisen ily nagy
 595. Utmutatóval, a harc eseményit előre kitudva.
 Mert az egek kinek is tárhatnák föl jogosabban
 A rejlő igazat, mint Cato tiszta szívének?
 Élted, kétséggkül, legtisztább tükre az égi
 Törvényeknek, s hű követője vagy isteneinknek.
 600. Im módod van benn, hogy szót válthass Jupiterrel:
 Tudd ki, minő sors vár átkos Caesarra; jövőnd
 Érzületét ügyesen kémleld ki előre a honnak:
 Élvez-e e nép még jogokat s törvényt; vagy örökre
 Veszve a polgárharc? Teljék meg kebled a szentelt
 605. Szóval; s tudd meg, mint követője a tiszta erénynek,
 Hogy: miben áll az erény, s ki a példánykép becsületben?“

⁷⁰⁾ Igazságszeretete s bölcseségéről híres Centaurus, ki, miután Hercules nyilával gyógyíthatlanul megsebesítettett, Jupiter által, mint csillagzat, az égre helyeztetett. — ⁷¹⁾ Nálunk éjszakiaknál a Rák a nyári naptérítő jegye, a Bak pedig a télié; de azért az Ammonitáknál sem esik az egyenlítőre, hanem a ráktérítő mögé. — ⁷²⁾ A kis medve ott úgy látszik, mintha lassabban mozogva. — ⁷³⁾ Ott úgy látszik, mintha a nagy gönczöl (nagy medve) tengerbe merülne. — ⁷⁴⁾ Polus arcticus és Polus antarcticus, déli és éjszaki sark.

- Ő teljes lévén ihlettel, lelke titokszent
 Érzületét, mintegy szent jósda, eként rebegé el:
 „Nem látom be, miért kérdezgetnők, Labiene:
610. Inkább haljak-e meg fegyverben, mint szabad ember;
 Vagy, hogy szemléljek még egyszer zsarnok uralmat?
 Semmi az élet tán, ha nem ér vénkort⁷⁵⁾? Vagy a jónak
 Árthat bármi erő? Az erény veszt, hogyha a balsors
 Nyomja? S a jóakarat nem elég? És a becsületnek
615. Ugy fokozódhatik-e becse csak, ha süker koronázza?
 Ezt tudom. És Hammon sem vési szívembe erősbben.
 Istentől függünk mindnyájan, s nélküle, ámbár
 Hallgat a jósda, misem történik az emberek által.
 Nincs is az istennek szüksége a jósda szavára:
620. Elmondotta, a mit tudnunk szabad, a születésnél.
 Vagy, tán ezt a sivár fővenyet kellett kiszemelnie,
 És e marok népnek szánt jósszót porba tapasztá?
 Isten székhelye más lehet-e, mint a levegő, víz,
 Ég, föld, s tiszta erény? Másutt hol leljük az istent?..
625. Jupiter az mind, mit látsz és hol tagjaid ingnak!
 Használjon jóslárt, a ki kétkednék a jövődön:
 Engem nem jósdák.. a halál tesz csak bizonyossá;
 S ennek a gyávák és hősök hódolnak egyenlőn.
 Ezt mondá Jupiter, s ez elég!“ Így szól vala Cato,
630. És meghagyván a templóm hitelét, oda hagyta
 Oltárát s meg nem kérdett Hammont, a hívőknek.
 Most kelevézt ragad és gyalog indul hadseregének
 Élén: példával, nem szóval vonz türelemre.
 Nem használt szekeret, sem nem heverésze nyugágyon;
635. Ritkán alvék és vizivásnál ő vala végső.
 Forráshoz jutván, mikor innia kelle hadának,
 Megvárta míg ivott szolgája. — Ha nagyszerű hirnév
 Díja igaz jónak, s ha süker nélkül, csak a tiszta
 Hősi erényt vesszszük: nem egyéb, mint pusztá szerencse,
640. A mi dicsérendő az apákon. Mert, ki jutott ily
 Névre, szerencsés harcz s leigázott népek után is?
 Libya tüzfővenyén és Syrtisen e diadalmat
 Többre becsülém én, mint Pompejus szekérében

⁷⁵⁾ Én a kuszált latin szöveget így idomítom: „An sit vita nihil, sin longam differat aetas?“

A hármas Capitoli utat, s megfojtani Jugurthát ⁷⁶⁾).

645. Ime igaz honatyád, kit szent oltárod ölére
Legméltóbban fogsz illeszteni Roma! S nevére
Nem lesz az eskütevés szégyen; s ha lerázhatod egykor
A rabigát, ne feledd istenné tenni!

A hőség

- Újra növekvék és immár oly déli vidékre
650. Érték, melyre az ég nem akart alkotni halandót,
És a víz is ritkább volt. Egy forrásra akadtak,
A sivatag közepén; de be volt ez lépve egészen
Kígyókkal. Szélén viperák, s közepén a haboknak
Szomjokozó dipsák ⁷⁷⁾ csusztak. — Látván a vezér, hogy
655. A nép elhagyván e kutat, menthetlenül elvész,
Igy szólítá meg: „Katonám, kit üres színe rémít
A méregnek, igyál habozás nélkül e habokból!
A kígyóméreg csak a vízbe vegyülve veszélyes:
Csak foga rejt mérget, s harapással gyilkol e féreg;
660. De vize nem mérges!“ S ezt mondva megitta a kétes
Mérget. E forrás volt az egyetlen Libya földén,
Melynek habjait ő követelte először ihatni. —

Mért oly dögleletes Libyában a lég, s a halálban
Mért oly dús, vagy mit rejtett átkos fővenyébe

665. A természetnek titkos keze: minket az épen
Nem foglalkodtat, csak a mennyi felőle valóként,
A nép ajkán mint rege terjedt szét a világon. —

Libya végszélén, hol forró tengerek árja
Öntözi nap-nyugtán a tüzes földet, letarolva

670. Elhagyatottan teng Phorcyni Medusa ⁷⁸⁾ mezője.
Nines rajt lomberdő, sem ekék alkotta barázda:
Sziklává merevült, látván urnője vonását.

A boszuló természet e nőre helyezte először
Azt a halálos fajt, ő rajta sziszegtek először

675. A csörgő kígyók, mik hajként uszva Medusa
Vállain, ostorozák hátát a tilos gyönyörérvért ⁷⁹⁾.
Csörgő testöket a homlokra is általemelték,
És a kuszált fürtöt bétajtékzá az élő nedv.

⁷⁶⁾ Numidiai király, kit Marius legyőzött Kr. e. 107. — ⁷⁷⁾ Ezek, néphiedelem szerint, olyan vízi kígyók voltak, melyeknek marása halálos epedést okozott.

— ⁷⁸⁾ Phorcus vagy Phorcynis leánya. — ⁷⁹⁾ Minerva azért változtatta Medusa haját kígyókká, mert ez Neptunnal Minerva templomát megfertőztette.

- Megtorlatlanul ezt⁸⁰⁾, egyedül, nézhetni Medusán;
 680. Mert ki merészelné arczának nézni vonását?
 Nemde halál fia lett, ki Medusa szemébe tekint?
 Még mielőtt megijedt, torkon ragadá a halál nem
 Sejtett körme: megállt a lélegzés, a tagokból
 Minden erő kialudt és fogva maradt a kövült test
 685. Beljén a lélek. Hajfűrtje a fúriászörnynek
 Dühbe hoz; Orpheus meglágyította dalával
 Cerberus ordító hangját és látta Herakles
 Százfejű hydráját, mit meggyőzött: de e szörnytől
 Atyja is irtózott a tenger védura⁸¹⁾, s anyja
 690. Ceto⁸²⁾ is s Gorgon-nővérei visszariadtak
 Tőle: a tengereket megdermeszthette, az éggel;
 És az egész földet sziklává tudta követni.
 A madarak kővé változva leestek a légből,
 És sziklává vált a vad állat látva Medusát.
 695. A szerencsenföldön márványnyá váltak a szomszéd
 Népek. Egy állat sem szemlélheti őt boszúlatlan;
 Még a kigyóserég is, hátára lapulva, kerülte
 A Gorgonképet. Titan Atlasz⁸³⁾ Hesperianak
 Roppant szobrainál szintén ő általa dermedt
 700. Kőszirtté; s hogy az ég megijedt a phlegrai kigyó-
 Lábu Gigásoktól, hegységeket alkota Gorgon⁸⁴⁾,
 És Pallas keblén⁸⁵⁾ föltűnve, az istenek órájás
 Harczának véget vete; és, miután Danaének
 Drága esőből⁸⁶⁾ lett fia, a parrhasjai szárnyu⁸⁷⁾
 705. Perseus, a ki a lant s birkózás⁸⁸⁾ fölfödözője,
 A sarlós cyllen-karddal⁸⁹⁾, mely bé vala immár
 Festve azon szörnynek⁹⁰⁾ vérével, mely Jupiternek

⁸⁰⁾ Csak haját nézhetni halálveszély nélkül; de ez is dühbe ejti a nézőt; a ki pedig arczára tekint, azonnal kővé változik. — ⁸¹⁾ Neptun, ki atyja és férje is volt. — ⁸²⁾ Ceto Nymphától nemzé őt Neptun. — ⁸³⁾ Perseus a medusafejes pajzsával változtatta kővé Atlasz mórkirályt, a Titanok sarjadékát, Hesperianban Herkules szobrainál. — ⁸⁴⁾ Gorgonoknak Phoreys és Ceto három leánya nevezetett, kik mint szárnyas és kigyóhaju szüzek az Océan legnyugatibb részén laktak. — ⁸⁵⁾ A Titanok meglátván harcz közben Pallas pajzsán a Medusa-főt, azonnal órájás sziklakká változtak, s vége lőn az istenek elleni harcznak. — ⁸⁶⁾ Perseust Danaë szülte Jupiterből, ki aranyeső alakban lopódzott annak kebelébe. — ⁸⁷⁾ Perseus a Graeáktól kapott szárnyas saru, láthatanná tevő sisak, továbbá Merkuriustól e czélra nyert sarlós kard (harpe) és nővére Minerva segítségével megölte Medusát, kinek fejét magával elvitte. — ⁸⁸⁾ Birkózás, küzdés, hol testöket, előnyszerül, olajjal kenték be. — ⁸⁹⁾ Cyllene, hegy Arcadiában. Itt született Mercurius. — ⁹⁰⁾ A százszemű Argusnak.

- Kedves üszője⁹¹⁾ körül őrt állt, de segítve fivérét⁹²⁾
 Pallas a tiszta szűz is, szerződve Medusa fejére⁹³⁾
 710. És utasítva, hogy a Gorgonszigetekre repüljön
 Libya legvégső széléről, megnyeri végre
 Pallasnak tükrös fém pajzsát, melybe tekintni
 Kelle Medusának, kit meglepe rögtön a tartós
 Bár nem egészen ölü álom: nagy része hajának
 715. Örökös és dühösen védelmezi a kövülő főt,
 Több meg lankadtan lógg arczán és szemein le.
 Perseus ingadozó jobbát Pallas vezeté és,
 Minthogy Perseus elfordult, a Cylleni sarlós
 Kardnak irányt az adott, a kigyós szörnyfőt lesza-
 kasztva⁹⁴⁾.
 720. Mint förmedhete el Gorgon rémareza a sarlós
 Kard vágása alatt, mint áraszthatta a mérget
 Ajka, s ölü szemein mint villámlott a halál át!
 Ezt Pallas maga sem nézhette; de Perseus arca
 Szinte kövül, ha be nem takará Tritonia a dus
 725. Kigyófürttel a szörny képét. Így juthata égbe
 Perseus a gorgon-fővel. Rövidebb uton érhet,
 Ha Európának szép városain repül által;
 Pallas azonban a dus földet nem hagyta veszélybe
 Dönteni, s a népet kímélni akarta: ki is ne
 730. Nézett volna a nagy repülőre⁹⁵⁾? Nyugat szele által
 Hajtva repült e szerint Libyán át, mely műveletlen,
 S tárva a csillagok és nap előtt: itt végzi körutját
 A nap, s a földet kizsarolja; mivel pedig a föld
 E helytt legmagasabb, fől száll árnyéka az égre,
 735. És fátyolt von a hold fényére, ha rendes irányát
 Tartva, sem éj- sem délszagnak nem tér ki az árnyból⁹⁶⁾.
 Aztán még e silány föld lón belocsolva Medusa
 Átkos mérgével, s undok vérét eme szörnynek
 E térség büzhödt fövényébe sütötte a hőség.

⁹¹⁾ Io, az argusi király leánya, kit, mint kedvesét Jupiter, hogy Juno elől elrejtse, üszővé változtatott. De utóbb Juno elkérvén, hogy férje Jupiter hozzá ne férhessen, Argus által őriztette. Argust azonban Mercurius, miután pásztor sipjával elaltatta, megölte az itt említett sarlós karddal. — ⁹²⁾ Perseust. — ⁹³⁾ Pallas egy ércztükrű pajzsot adott Perseusnak és megtanította a küzdelem módjára azon feltétel alatt, hogy aztán hozzá vigye Medusa fejét. — ⁹⁴⁾ Lásd a 87. jegyzetet. — ⁹⁵⁾ Pedig az ilyenek kővé váltak volna. — ⁹⁶⁾ Költeménynek szép, de téves.

740. A mérges kígyók közt, mik támadtak e porból,
Első volt a pohos, mely marva örökre elaltat;
Több vér és méreg hullt itt a fővényre, azért is
Nincs ennél mérgesb kígyó sehol: ennek a hőség
Szükséges lévén, önként nem költözik által
745. A hideg égöv alá, csak a Nil száraz fővényéig.
De nem szégyenfolt rajtunk azon ostoba nyervágy,
Mely Libyából hord vészt, kígyóüzlete által!⁹⁷⁾
A megmárt testnek minden vérét kiszorítva
Nyújtja Hemorrhoids el roppant pikkelykarikáját.
750. Chersydros, Syrtis kétes térségein éleng,
És, mely gőzölgő utakon jő erre, Chelydros,
S Cenchris, mely folyvást egyenest folytatja csuszását,
S tarkábban ki vagy on kis pontokkal hasa rakva,
Mintsem a pöttögetett márványkő Boeotiában.
755. Porszinü Hammodytes, s a Cerasták csábtarajokkal⁹⁸⁾;
Sőt Skytálai is vannak, mik az őszi derekban
Vedlenek⁹⁹⁾, és Dipsák, mik gyilkos szomjat okoznak;
És Amphisbenák kétágu csodás fejeikkel;
Vizrontó Natrix, s villámgyors „nyíl” nevű kígyók,
760. És Phareas, mely csak farkával¹⁰⁰⁾ turja föl útját,
S mely tátott száján tajtékját hányja, a Prester,
És Seps, mely testet s csontot fölemészt egyetemben.
A Basiliskusok is, miknek rémes sziszegését
A vérengző vad sem bírja kiállani, s elfut
765. Mérgek elől minden lény, szint e fővényen uralgnak.
Afrika tüzfővényén te is ártalmas vagy, aranytól
Tündöklő sárkány¹⁰¹⁾, kit, mint vész nélkülű istent
Tisztel egyéb földrész: szárnyaddal verve a léget
Széttüzöd a nyáját, s a bikát is agyontöri ráfont
770. Tested, sőt elefánt sem biztos téled e téren;
Mindent meggyilkolsz, mérget sem véve igénybe!¹⁰²⁾

⁹⁷⁾ Több kígyófajta van, ugymond Solinus, de marásuk kártékony hatása különböző. A Dipsák marása halálos szomjúságot okoz; a pohos kígyó (Hupuale) pedig halálos álmot, s mint Cleopatra példája tanúsítja, e végett kereskedést üztek vele. — ⁹⁸⁾ E kígyófajnak mozgó taraja van, melylyel az ezt rovarnak vélt madarakat magukhoz csábítják s fölfalják. — ⁹⁹⁾ E kígyófaj télre vedlik, míg a többi tavasz és nyárra. — ¹⁰⁰⁾ Hátsó részén van két lába, s erre ereszkedve tur csusztaban némi nyomot a fővényen. — ¹⁰¹⁾ Szárnyas kígyó, melyet istenként tiszteltek, mert azt hitték, hogy az istenek ettől kölcsönzék alakjokat. — ¹⁰²⁾ Az itt elsorolt csodálatos kígyókkal, melyekről a természettan keveset tud, aligha másfajta csuszomászokra nem célzott Lucanus?..

- Ennyi veszélyeken át végzé Cato viharedezett
 Hadseregével ezen tikkasztó pusztai utját,
 Annyi keservét és váratlan szörnyű halálát
775. Látva csekély seb után, többeknek, hadseregéből.
 Harczjeltartóját, a Tyrrhenvérbeli Aulust,
 Egy letapodt Dipsas, hozzá tekerőzve fejével,
 Megharapá: csak alig sejté kínját a marásnak,
 A seb sem látszott aggasztónak; s im a méreg
780. Titkon eláradt, a sorvasztó láz a velőig
 Terjedt s a beleket gyuladásba hozá. Kiapasztott
 A létrészekből minden nedvet, s kiaszalta
 A nyelvet: többé nem serkedezett a tagokban
 Életerő, s a könnyűforrás kiapadt a szemekből¹⁰³).
785. A hagymázosnak nem használt a haza üdvé¹⁰⁴),
 Sem Cato dörgő szava, félre vetette a harcztjelt,
 És őrrülve futott, uton-utfélen keresendő
 Forrást, mely keblén a méreg lángjait oltsa.
 Égne az a Tanais, Rhodanus s Padus közepén is,
790. Sőt, ha a Nilus egész árját nyelné is el, égne.
 Kínjaihoz járult Libyának hó lege is, s így
 A forró égalt Dipsas mérgére olaj volt.
 A puszták végkép elapadt ereit kikutatván,
 Syrtishez fordult, s a tenger habjait itta.
795. Tetszik ugyan, de egész tenger sem szünteti szomját:
 A mérget s gyászos végét mégsem veszi észre;
 Azt hiszi, hogy csak szomj, s megnyitva erét az aczéllal,
 Önmön vérével kezdé megtölteni száját.
 Cato fölszedeté tüstént a harcztjeleket, hogy
800. Senki se tudja, a szomj mily szélsőségre ragadhat. —
 Ennél még szomorubb képét látá a halálnak:
 Egy kis Seps, görbült fogain függött le Sabellus
 Czombjáról, s azt ez leszakasztva fővénybe szegezte.
 Csak kicsin e kígyó, de halálra marásban alig van
805. Vérengzőbb ennél; mert marva kitépi a testet
 A halvány csontig, s tátongó mély sebeket hágy.
 Rut genyedésben uszik minden tag, az ikra lefoszlik,
 A lábszár elfogy, s izmát elveszti a két czomb;
 Barna evesség csorg a csipőkből, megszakad a has

103) A Dipsas marásának következményei. — 104) Az erre hivatkozás.

810. Bőre s a bél kifakad: sokkal több geny foly a földre,
Mintsem kellene; mert minden testrészt evedéssé
Oldoz a bős méreg, s lehetőleg tönkre silányít.
Érkötelékeit, a bordák és mellüreg összes
Rost és érszövetét, egyszóval, mind a mi ember,
815. A méreg mintegy föltárja. E ritka halálban
A természet nyílt könyv lészen; a vállak, a hősi
Férfikarok, nyak s fő szétfolynak. A déli szelek sem
Olvasztják föl előbb a havat, sem a gyöngé viaszt a
Hő napfény. Keveset mondok, hogy a vész csak a testet
820. Fonnyasztotta le, hisz szint ezt végezheti láng is;
Ugy de, minő lángok falták föl a csontot e testből?
Mert az is eltűnik és a velőre kapott csodaméreg
Még nyomokat sem hágy e rögtöni áldozatából!
Cyniphe¹⁰⁵⁾ vészei közt te nyeréd, kétségkül, a pálmát;
825. Mert ők a lelket, de te a hullát is elorzod.
Majd a folyó véstől elűtő neme jó a halálnak
Szinre: tüzes Prester megmarta a Marsusi földész,
Narsidiust. Rögtön neki gyúladt areza, kitágult
Bőre, s alakját a roppant daganat, mely a testnek
830. Mérvét túlhaladá, eltorzította egészen;
S a tagokon, mik már túl nőtek az emberi termet
Nagyságán, folyt a geny, s mélyen dult az emésztő
Méreg elannyira, hogy nem látszék a daganattól
A test, és a szíjpánczél nem bírta befogni.
835. Ennyire a forró víz sem duzzad ki az üstből,
Sem Corustól nem puffadnak eként a vitorlák.
A kórterhétől rút tömlővé alakult test
Puffadt tagjait el sem bírta; a varjak utálták
És boszulatlanul a vad nem fallhatta a testet¹⁰⁶⁾;
840. Sőt, minthogy folyvást duzzadt, mindenki kerülte
A hullát, s nem volt, a ki azt máglyára emelje.
Libya szörnyei még borzasztóbb képet is adtak.
Megharapá a mord Haemorrhoidis a jeles ifjút
Tullust, Catonak legmeghittebb követőjét.
845. Mint a feeskendők coreyrai illatesője¹⁰⁷⁾:
Ugy feecscent ki a rőt méreg, vérként, a tagokból.

¹⁰⁵⁾ Libyai folyó, (Libya helyett). — ¹⁰⁶⁾ A dögön elődő vadak is iszonydottak az így megmérgezett hullától. — ¹⁰⁷⁾ Színpadon feeskendőkkel sáfrány-illatos bor- vagy vizesőt szoktak eléldézni.

- A köny vérré vált, hullámozott minden üreből
 A nedveknek a vér, orr és száj vérpatakokká
 Váltak, az izzadság rőt volt, vérzettek a testnek
 850. Minden tagjai: egy nagy sebbé vált az egész test.
 De te, szegény Levus, kit a Nil kigyója szíven mart,
 Mentesen a harapás fájdalmától, szaporán dölsz
 Karja közé a halál gyász éjének, hiszen alva¹⁰⁸⁾
 Szállsz Styx árnyaihoz. Nem mérgezi ily szaporán meg
 855. Életlő poharát az Arabs, ki a szörnyű növényről,
 Melyről azt hinnéd, hogy az adja a sábai tömjént,
 Gyűjt érett mérget.

- Majd egy meddő fa tövéről
 Pattan elé a szörny, melyet Afrika „nyil“ neven ismer,
 És megmarva fejét Paulusnak, dulva íramlik
 860. Át a halántékon. Mit sem tesz ezuttal a méreg:
 Csak maga gyilkol a seb. Lassubb a parittyá csapása,
 És a szittyá nyilak halkabban üvöltnek a légben.
 Mit használ a szegény Murrusnak, hogy leteríté
 A sárkányt? Kardján általhat rögtön a méreg,
 865. És elfogja kezét, melyet ő tüstént leszel, és így
 Mentve ugyan, de örök képét viselé a halálnak,
 Megesonkult karján. Ki hihetné, mennyire mérges
 A Bököl¹⁰⁹⁾ és mily igen könnyen viszi sirba az embert.
 Ez füláncjával szur, s mily vészes, bizonyítja
 870. Meggyőzött Orion, ki miatt őt égbe emelték¹¹⁰⁾.
 Hát a te fészkeiden, Solpuga¹¹¹⁾, ki merne tapodni?
 A Párkák neked is jogot adtak a lét fonalához.
 Így sem a nap nem adott nekik, sem az éj nyugodalmat.
 Még fekvőhelyök is gyanút ébresztett kebelökben;
 875. Mert lombsátorokat sem mertek rakni szegények,
 Sem szalmából nem készíthették a nyugágyat:
 Gyász végzetnek szánt testök csak puszta fővényen
 Fentergett, s éjjel, melegére gyülgöngtek a fázó
 Ártalmas férgek, s a test párján melegíték
 880. Dermedező mérget szájoknak. Tartama sem volt

¹⁰⁸⁾ E kigyófaj marása halálos álmat hoz áldozatára. — ¹⁰⁹⁾ Scorpio. —

¹¹⁰⁾ Azért, hogy Oriont megölte. — ¹¹¹⁾ Solpuga, vagy mint Plinius helyesebben nevezi: „Salpuga“ (innen Sal pungenis) sóbököl. Ez, Lichtenstein szerint nem szunyog, sem hangya, nem is kigyó, hanem egy faja a mérges torontálpókoknak. Nevét sós szagától veszi, s szurása főleg a nemző részekben veszedelmes.

- Tudva a fárasztó útnak, sem csillagos égről
 Nem lehetett az irányt kitalálni. Gyakorta sohajták:
 „Istenek, a fegyvert, mely elől szaladánk mi szegények,
 Thessaliával együtt adjátok vissza! Karunk, mit
885. Eskünk fegyver alá kötelez, mért veszne hiába?
 A Dipsas Caesar mellett küzd, és a Cerasták
 Végzik a polgárok harczát! Inkább oda menjünk,
 Hol legforróbb a lég, s a nap tüzszekekrétől
 Lángol a föld: jobb lesz, ha a lég és ég visz a sirba! —
890. Nincs okom ellenetek, természet s Afrika, zúgni:
 Hisz ti a népek elől kígyóknak adátok a földet,
 Mely szörnyek hona, és megvonván tőle a képző
 Eszközöket, végkép terméketlen sivataggá
 Tettétek, hogy nép mord kígyók közt ne lehessen:
895. Önként jöttünk e kígyófészekbe. Lakoltass
 Bár melyik isten vagy, ki, megunva velünk a vesződést,
 Innen tüzléggel, Syrtissel zártad el onnan
 Tőlünk a földet, s közepére tevél a halálnak!
 A polgárharcok legtitkosb tévelyeid közt
900. Bolyganak és a szegény harczos ki akarja kutatni
 Elzárt titkaidat! Tán ez csak kezdete szörnyűbb
 Kínoknak? Majdan sustorgva merül a habokba
 A csillagsereg¹¹²⁾ és roskadva lapul le az égbolt!
 De ezeken túl már nincs föld, mint Juba királynak
905. Elhirhedt nyomorult országa. Talán eme kígyós
 Földet hajhászszuk? Még az nyujt némi vigaszt itt,
 Hogy látunk élő lényt is. Nem a hont s Európát
 S Azsia térségét kémleljük, melyre egészen
 Más nap süt; hanem azt, hogy az ég mely tája felé van
910. Afrika most tőlünk? Cyrénen még fagy uralgott:
 Megváltoztattuk tán e rövid uttal az évszak
 Törvényét? Hisz a föld ellensarkára megyünk, hol
 Vége van a földnek, háttérben a délszaki szellő.
 Roma talán épen most van lábunknak alatta¹¹³⁾. —
915. Istenek azt kérjük vigaszul, hogy jöjjön az ellen
 És Caesar is ezen földrészre, hová mi futottunk!“

¹¹²⁾ Mert a költők, Posidonius állítása nyomán, azt képzeltek, hogy a nap és csillagok, midőn látszólagosan tengerbe merülnek, ép úgy sustorognak, mint a vízbe mártott tüzes vas. — ¹¹³⁾ Az Antipodéseken.

- Ily panaszokra fakadt végül zord béketűrösök.
 Mégis a nép e nyomort, mintegy megigézve viselte,
 Hősi érényeiért a vezérnek, mint, ki fővényre
920. Dölvé aludt, s minden perezben kész volt a szerencsét
 Harezba idézni. A hol baj volt, ő ott vala mindig;
 Ott termett rögtön hova hívták; érdeme roppant
 Horderejével több enyhet nyújt, mintsem az élet
 A haldoklónak; s jajszóval halni előtte,
925. Szégyennek tarták. De hogy is lett volna a vésznek
 Ő hozzá joga? A fájdalmat megtöri mások
 Keblén; s mint néző tanuságot tesz, miszerént nem
 Képes, bármily erős a kín, megtörni a keblet.
- A nyomorultaknak csak alig nyújtott a szerencse
930. Ennyi veszélyek után, bár késő enyhet. Egyetlen
 Nép lakik e földön, s ez Marmariában a Psylli¹¹⁴⁾.
 Erre hatástalan a kígyók mérges harapása:
 Oly nyelvet bír, mely szintugy hat, mint a varázsfű,
 Sőt maga már vérök mérgezhetlen, ha varázshang
935. Nem védelmezi is. Természete hozza magával
 E helynek, hogy azok, kik e kígyós földre kerültek,
 Mentesen éljenek e fajtól. Jól járt, hogy e vészes
 Földre jutott ez a nép: a halál békét ada néki¹¹⁵⁾.
 Amyira biznak ezek vérökben, hogy, mikor a kis
940. Gyermek megszületett, kígyóharapásra teszik ki;
 Ezzel kémlelvén, ha vajon nem koresivadék-e?¹¹⁶⁾
 Mint Jupiter sasa, a mely hogyha kikölti tojásból
 Pelyhes magzatait, szemközt fordítja a napnak
 Keltével; s melyek a nap tűzsugarába tekintni
945. Birnak, azok Jupiter madarává válnak; azok meg,
 Mik ki nem állják a napfényt, sorsukra hagyatnak:
 Szint így azon kised Psyllik, kik meg nem ijedve
 Játszanak a mérges kígyókkal. E nép nem elégi
 Önmentességét: védelmezi a jövevényt is;
950. És más népeket is megment e szörnyetegektől.
 Most ez¹¹⁷⁾ a romai had jelvényihez áll s a vezérrel¹¹⁸⁾
 Rendezi sátraikat legelőször; majd a fővényt, hol

¹¹⁴⁾ Éjszaki Afrikában. — ¹¹⁵⁾ Ők természetes halállal, nem méreg által
 mulnak ki. — ¹¹⁶⁾ Ha a csecsemőt a kígyómarás megölte, ez szerintök azt tanu-
 sította, hogy a csecsemő női hitlenség gyümölcse, s a gyermek halála lön a nő
 büntetése. — ¹¹⁷⁾ Psylli nép. — ¹¹⁸⁾ Catoval.

- A had táborozott, megtisztította varázsló
 Hangjaival, melyek a kígyókat azonnal elűzték;
 955. S a tábor keretét tisztító lánggal övedzé.
 Pattog e lángokon a vad bodza s a syrjai gálbán,
 És a gyász thamarix ¹¹⁹⁾, a hindú eserj s panacea;
 A thessaliai centaurea ¹²⁰⁾ s Peucedánon
 Égve ropog, valamint erycinai thapsos, a gyántás
 960. Fenyvekkal, s az öröm, melynek füstjét ki nem állják
 A kígyók, s messzebb égaljai gím-bika szarva.
 Éjük eként biztos lett. Amde, ha nappal ereszté
 Bárkibe mérgét a kígyó, roppant földadat volt
 E bűvös népnek megküzdenni véle, s a Psyllik
 965. Nagy bajlódással tudták kiragadni a testből.
 Ön nyálkájokkal jelölék ki először a sértett
 Testrészt, minthogy az a mérget csak a sebre szorítja ¹²¹⁾.
 Majd hosszas búdalt morgnak habzó ajakukkal,
 Még lélegzeniök sem hágy rohamával a mérget,
 970. És egy perczig sem némulhat el ajkuk a vésznel.
 Néha ugyan sikerül a barna velőkre rakódott
 Mérget búdallal kiszorítani; de hogyha e hangok
 Későn érkeznek, nem hallgat rájuk a mérget.
 Ekkor szájával megy a halvány sebnak a Psylli,
 975. És ajkkal s foggal mindaddig szívja a testet,
 Mig a hideg tagból kiüríti pökéssel a mérget;
 És, ahogy izleli a mérget, megmondja a Psylli
 A kígyófajt is, melynek gyógyítja marását. —
 Ily védeszközzel, valahára, a romai harcznép
 980. Könnyebben bolyg a fertelmes pusztá fővényen.
 Kétszer látá új fényével, kétszer enyésző
 Szende sugáiraival Phoebe ¹²²⁾ Catot e fővényen.
 Lassanként a fővény utjokban már tömörebbé
 Vált, s oda értek, hol termő föld van, Libyába.
 985. A távolban már itt-ott bokrok tünedeztek,
 És nyomorult viskók durván hányt szalmatetővel.
 Ó a szegény népnek mily kéjet nyujta a jó föld,

¹¹⁹⁾ Pórok sírjára ültettek, mint a Cyprust előkelőkére. Így a máglya-
 tűznél is. — ¹²⁰⁾ Thessaliai Chiron centaurusról, ki fölfödözte, nevezve. —
¹²¹⁾ Valószínűleg erősen kiszívták a friss marásból a mérget: mert ez csakugyan
 egyik legbiztosabb mentőszert kígyómarásnál. — ¹²²⁾ Kétszer telt meg és fogyott
 el a hold.

- A mikor elsőben láták a szörnyű oroszánt! ¹²³⁾
 Legközelebb Leptist ¹²⁴⁾ érték, s abban nyugalommal
 990. Töltötték a telet, hőségtől óva s esőtől. —
 Hogy Caesar, vérrel bételvén, Emathiából
 Elment, félre veté minden gondját, egyedül csak
 A vő furta agyát; de nyomát nem lelve a száraz
 Földön, közhir után tengerre bocsátkozik ¹²⁵⁾, átkel
 995. A Thráktorkolaton, hullámain a szerelemnek ¹²⁶⁾,
 Ott, hol a könyparton Hero gyász tornyai ¹²⁷⁾ álltak,
 És elorozta nevét Helle ¹²⁸⁾ a tengerébőlnek.
 Ázsia partjaitól Európát nem különíti
 Ily keskeny tenger schol, ámbár Chalcedon is csak
 1000. Szűk hullám által vagy on elválasztva Byzanthtól ¹²⁹⁾,
 Mint, hol Euxinum habját áthajtja Propontis ¹³⁰⁾.
 Majd Sígéum ¹³¹⁾ alá megy, s bámul az őshirű földön ¹³²⁾,
 És Simois ¹³³⁾ mellé, majd Rhoeium ősi falához,
 Mely híres a hellen hős sírjáról ¹³⁴⁾: s azon árnyak
 1005. Sírjaihoz, mikről oly sok költő dala zengett ¹³⁵⁾.
 Megkerülé a híres Trójának hamvait és nagy
 Nyomdokait kutatá a Phoebusi bástyafalaknak ¹³⁶⁾.
 Korhadozó törzsek, s vad fák lepik azt a helyet, hol
 Assaracus ¹³⁷⁾ laka volt, s dölédékét templomaiknak
 1010. Csak rothadt fagyökér támasztja; befödve egészen
 Pergama bokrokkal, nyoma sincs már ott a romoknak.
 Hesione ¹³⁸⁾ szirtjét és Anchises nyoszolyáját ¹³⁹⁾

¹²³⁾ Ebből arra következtetve, hogy itt nyájk is kell lenni. — ¹²⁴⁾ Nasiona városa. — ¹²⁵⁾ Appianus szerint Caesar az ütközet után két napot töltött még Pharsalusban részént áldozatok, részént a sereg nyugasztalása végett. Plutarch szerint pedig mindent hátra hagyva, tüstént üldözőbe vette Pompejst, nehogy ez új esatát kiserthessen; s midőn arról értesült, hogy Pompejst Cypruson látták, azon hiedelemben, hogy tán Egyiptomba szaladt, egy pár legióval s 800 lovassal Alexandriába nyomult. Lucanus azonban, hogy az ősmondákat elregélhesse, Trójába vezeti a győztes Caesart. — ¹²⁶⁾ Ezen járt át Leander kedveséhez Herohoz. — ¹²⁷⁾ Azért mondatik gyász toronynak, mert Hero, midőn kedvesét elmerülni látta, ebből ugrott a hullámok közé. — ¹²⁸⁾ Nephele és Athamantis leánya, ki mostohája agyarkodása elől bujdosván, a kosról, mely őt vitte, a tengerbe bukkott, és ez róla Hellespontnak nevezetett. — ¹²⁹⁾ Város a Propontis mellett. — ¹³⁰⁾ Azon kis tenger, mely a Bosporus és Hellespont közt van, ma „Mare di Marmora”. Lásd III. K. 295. v. — ¹³¹⁾ Hegyfok. — ¹³²⁾ Achilles nagyságát bámulja Caesar e hegynél, mely Achilles sírjáról nevezetes. — ¹³³⁾ Folyó Trójánál. — ¹³⁴⁾ Ajax Telamon sírjáról. — ¹³⁵⁾ Achilles és Ajax sírját, mert ezeket énekelte meg Homerus és több jeles költő. — ¹³⁶⁾ Melylyel Neptun és Phoebus Trójját bekerítették. — ¹³⁷⁾ Tros fia. — ¹³⁸⁾ Laomedon trojai király leánya, kit Neptun egy sziklához kötött, hogy a tengeri szörny elnyelje. Azonban Herkules megszabadította s Telamonnak adta nőül. — ¹³⁹⁾ Egy sűrű rengetegben, hol Anchises és Vénus találkoztak.

- Szinte kereste, s azon barlangot, melyben a bírák
 Ültenek ¹⁴⁰⁾; és honnan Ganymedes szálla az égbe,
 1015. És ama sziklatetőt, hol Naïs Oenone ¹⁴¹⁾ enyelgett.
 Itt neve van minden sziklának az ősi időkből.
 Azt sem tudta, minő patakon ment át a fővényen:
 Xanthus ¹⁴²⁾ volt e patak. Bizton tapodá le a gazdag
 Pázsitot a míg nem tudatá vele ¹⁴³⁾ Phrygia népe,
 1020. Hogy Hector sirján lépdél. Szétszórva heverték
 A szirtek s nyoma sem volt szentelt épületeknek,
 S im vezetője imigy szól: „Meg sem nézed az oltárt?
 Hercei Juppiteré!“

Ó szent költői művészet,

- Mely mindent kiragadsz az enyészet karjaiból, és
 1025. Halhatlanná lesz kezeid közt még a halandó
 Nemzet is! E szentelt hirt, ó Caesar, ne irigyeld!
 Mert, ha latin muzsánk számíthat fönmaradásra:
 Míg csak a Smyrnai ¹⁴⁴⁾ nagy költő hire él a jövőben.
 Minket is olvasnak: Pharsália ¹⁴⁵⁾ élni fog, ennek
 1030. Nem fog semmi idő soha fátyolt vonni nevére.
 Megszemlélvén szent emlékit az ősi időknek
 Caesar, gyepföldből oltárt rögtönz, s szivimát küld
 Égbe a tömjénfüst illatlehelő kebelével:
 „Sirhoni isteneink, kik Phrygia romjait és kik
 1035. Véditek Aeneast ¹⁴⁶⁾, kit most Lavinium őriz,
 És házisteneink Albán, s kiknél ma is égnek
 Phrygia lángjai ¹⁴⁷⁾, és Pallas ¹⁴⁸⁾, kit férfi szemek még
 Nem láttak soha a hirhedt szentély üregében,
 Legszebb oltárán Julus népének; utódtok
 1040. Im szent tömjént gyűjt, s elporladt őshelyetekről
 Sohajt hozzátok: hagyjátok jól sikerülni
 Megkezdett művemet, s a népeket újra teremtnem!
 Kedves kölesönként Ausonia visszaadandja
 Phrygia bástyáját és Pergamum ¹⁴⁹⁾ újra fölépül.“

¹⁴⁰⁾ Kik Parist elítélték. — ¹⁴¹⁾ Phrygiai Nympha, Paris kedvese. —
¹⁴²⁾ Trojai patak, mely egykor igen nagy műgondban részesült, s most végkép
 el van hanyagolva. — ¹⁴³⁾ Caesarral. — ¹⁴⁴⁾ Homerus, kit Smyrna is magáénak
 tartott. — ¹⁴⁵⁾ Jelen „Pharsália“ czimű művét érti. — ¹⁴⁶⁾ Caesar ezt tartá
 ősenek. — ¹⁴⁷⁾ Vesta-tűz. — ¹⁴⁸⁾ „Palladium“ vagyis Trojai Pallas szobra, mely
 mint zálaga a törhetlen hatalomnak, Vesta templomában őriztetett s férfiak nem
 láthatták. — ¹⁴⁹⁾ Trója föllegvéra.

1045. Ezt mondván, a hajóhadhoz sietett, s a vitorlát
Rögtön elindítá a czélszerű éjszaki szellő¹⁵⁰⁾.
Helyre üté, mit imént elvesztett Ilion által.
Ázsia partjait és Rhodust elhagyja a tenger
Tajtékzó kebelén, s kedvezve nyugat szele folyvást,
1050. Hetedik éjjel már mutatak a phároszi tornyok¹⁵¹⁾
Egyiptom partját. De eloltá a derülő nap
A tornyok fényét, mire a biztos vizet¹⁵²⁾ érte. —
A parton zajgó nép hemzsegvén s a morajban
Kétes szót sejtven, távol tartá a hajókat
1055. A még nem biztos parttól. De a szörnyü poroszló,
A ki eléje vivé a királyi ajándokot, immár
A habokon lengett: Magnusnak, gyolcsba takarva,
Hozta fejét, s mielőtt átadná a pulya büntény
Jelvényét, undok nyelvén így szólt a vezérhez:
1060. „Országhódító, legerősebb Romai és — mit
Eddig nem tudtál — gyilkolt vődtől szabadult hős!
A pellaei király ime elküldötte jutalmát
A föld és tenger fáradságának, egyuttal
Azt, a mi Emathia győzelméből kimaradt, itt
1065. Nyújtja: a polgárharcz, távol tőled, befejezve.
Pompejus nálunk kísértven helyre simítani
A thessáli csapást, kardunk őt sirba taszítá.
Caesar, ily drágán vettünk meg téged: e vérrel
Léptünk frigyre veled. Vedd át a phároszi földet,
1070. Vérontás nélkül, vedd át a Níl folyamát is,
És, mit Pompejus fejeért méltán oda adnál,
Vedd mind, és hidd, hogy hű lesz mindig e kegyencz nép,
Melynek a végzet egy oly nagy vőt hajlíta kezére.
S ámbár könnyen adá e vért kezeinkbe a végzet;
1075. Érdemeinkből az mitsem vonhat le előtted.
Ős vendégünk volt, s elüszött atyját a királynak
Visszahelyezte. Mi kell ennél több? Lelsz te nevet majd
Enagy tényre: avagy kérdezd, s hirt mond az egész föld.
Sőt, ha talán büntény, valld meg, jobban szereted, hogy
1080. Nem te, hanem mi vivők véghez!“ S ezt mondva, kifödte
A főt s úgy tartá. Már eltörlé az enyészet

¹⁵⁰⁾ Corus tulajdonkép éjszaknyugati szél. — ¹⁵¹⁾ Világító tornyok. —

¹⁵²⁾ Alexandria réve.

- A jól ismert kép vonalát. Caesar eleinte
 Nem löki el, s szemeit nem tudja levenni a képről,
 Mig végkép meg nem győződik. S most, hogy a büntény
1085. Csallhatlan jeleit szemlélé, ugy hiszi, bizton
 Válhat jó ippá: mesterkélts könyre fakadt és
 Fájdalmat színlett örvendő keble, egyébként
 Nem tudván örömét elrejtteni, mint könnyűjével;
 S ádáz érdemeit megvetve a kényuralomnak,
1090. Inkább vője fejét siratá meg, hogysem adósa
 Légyen a zsarnoknak. Ki mogorván nézte le egykor
 Roma Senatorait ¹⁵³), s ki Emathia vérmezejére
 Köny nélkül nézett, Pompejus az, a kire nem mer
 Nézni keserv nélkül. Hajh zord játéka a sorsnak!
1095. Hát a bünös haddal, Caesar, az után agyarogtál,
 A ki fölött sírnod kellend vala? Vérvököltéked,
 Vödöd, sem hat rád; s lányod s unokáid ügyét sem
 Fájlalod: azt hiszed ez hasznára leend seregednek
 Oly népeknél, hol Pompejus nagy neve kedves.
1100. Vagy, hogy a zsarnok iránt ébred tán benned irigység,
 Sajnálván, hogy más dult Pompejus kebelében;
 S hogy megszűnt oka a véres boszúnak, s kiragadva
 A dölyfös győző körméből a szaladó vő?
 Bármí okozta könnyűd, távol van az a kegyeleltől!
1105. Tán biz azért jártál száraz földet s vizet össze,
 Hogy valahol vödöt leigázni ne tudja erőszak?
 Ó a halál be dícsón tett, hogy leragadta ítélő
 Széked elől! Ó mily szégyentől óvta meg a sors
 Romát, hogy néked, hűtlen, nem adá meg a bűnkéjt,
1110. Hogy Pompejust, mint élő, szánuhasd! — S im a győző
 Még álnok szókat mer mondani, elhitetendő
 A néppel, hogy az ő színlett fájdalma valóság.
 „Hordd magadat, czinkos, szem elől vad lelkű királyod
 Gyász adományával! Caesart bűnötök keserűbben
1115. Sérté meg, mintsem Pompejust; mert az egyetlen
 Díja e háborúnak, kegyelemmel bánni a győzött
 Féllel, veszve vagyon. Ha Egyiptom zsarnoka nénjét
 Kedvelné, a királyt, a mint érdemli, lehetne
 Büntetnem: fejedet küldném, Cleopatra, öcsédnek.

¹⁵³) Kik a pharsáliai ütközetben leöltek.

1120. Mért készült titkon, s kardját hogy merte keverni
Küzdelmünkbe? Tehát Thessália gyász mezején mi
Vérjogokat Phárosz fejedelmének szereznék? És
En a szabadságot nektek vívtam ki? A vőt nem
Türtem mellettem Romában, tán Ptolomaeust
1125. Tünni fogom? Polgárharczunkba hiába kevertük
A külnemzeteket, ha maradt fön még a világon
Más hatalom, mintsem Caesaré és ha maradt még
Föld, hol két ur van. Hajlandó voltam e parttól
Roma hajóit odább indítani: most becsületből
1130. Nem tehetem, nehogy azt gondolják, Pharosz urától
Inkább féltem, mint rosszaltam szörnyü merényét.
Tévedtek, ha talán megcsalni reméltetek engem,
Mint győzöt: engem szint ily vendégszeretetre
Vártak ezen partok; s hogy nem fejemet czipelétek
1135. Igy, nem más oka, mint a thessál harci szerencse.
Vészesb volt, mintsem gondoltuk volna, e harcunk:
Száműzetés, boszuló vöm s Romától iszonyodtam¹⁵⁴;
S im, ha szaladnom kell, Ptolomaeus lön veszedelmem!
Kiskora menti meg őt; elnézzük ezuttal a büntényt:
1140. Tudja meg a zsarnok, hogy e vérért büntfeledésnél
Nem nyerhet többet. De fejét a nagy hirü hősnek
Eltakarítsátok; s ne csupán hant földje hazátok
Vétkét: illendő tömjént kell gyújtani, s a főt
Meggérlelve, azon hamut is, mely szét van a parton
1145. Szórva, a fő mellé hintsétek, s adjatok eként
Egy hamvvedret egész árnynak. Hadd sejtse, hogy eljött
Már ipa, és epedő hangját hadd hallja az árnyék.
Minthogy többre becsült nálam mindent, s szívesebben
Tette le éltét e nílparti kegyencze kezébe:
1150. Eltünt a népek jóléte, s a szent egyetértés!
Nem hallgatta meg ég azon óhajtasaimat, hogy
E polgárharczot befejezván, mint azelőtt, oly
Nyájasan élhessünk, Pompei, házi körünkben;
És megeléglendem, mint díját, ennyi viharak,
1155. Hogyha egyenlővé lehetek veled: azt a bizalmas
Békekötés által kiviendém, hogy te kibékülj

154) T. i. bukása esetére.

Isteneiddel, bár meggyőzve; viszont te meg engem
Békítél vala meg Romával!”

Azonban akármit

1160. Mond, nem lel könyező társat, s nem hitte keservét
A sereg. Elfojták a sirást, s arczuk kimutatta
A benső örömet; sőt — ó mily szép a szabadság! —
Míg Caesar sirt, ők játékot üzenek a bünből.

X. KÖNYV.

Caesar Egyiptomban; a nép zugolódik; megnézi Nagy Sándor sirját Alexandriában; a nép lecsendesül. Cleopatra titkos látogatása Caesarnál, kit annak bájai megejtnek. 1—118. — Fényes lakoma a királyi lakban. 119—183. — Achoreus értekezik a csillagászatról és a Nilusról. 184—344. — Photinus és Achilles, Cleopatra tolokodását irigy szemmel nézvén, elhatározzák Caesart megrohanni. 345—453. — Nyílt támadása az egyiptomi seregnek világos nappal. Caesar a királyi lakban védi magát; tüzet szór a hajókra s ezeket és a város egyik részét lángba borítja; a zűrzavarban kisurran, hajóira menekül, elfoglalja Pharoszt és megtorolja Photinust; Arsinoë, Cleopatra ifjabb nővére szinte kiáll, a kormányt magához ragadja s megöli Achillast. Ganymedes szerencsével harcol Arsinoë mellett. Caesar életveszélyben forog Pharos-szigeten. 454—570.

- A mint vője fejét¹⁾ kísérve, a partra kilépett
Caesar és átkos főenyét tapodá; tusakodni
Kezdett a harczfő jobb csillaga és a veszélyes
Pharos szorsa: vajon hódoljon-e Lagi uralma
5. Romának? vagy hogy győző s győzött feje²⁾ Memphis
Kardja elé essék? Ipad, árnyadnak köszöné csak
Magne, hogy elkerülé a halált, s a romai népnek
A Nil partjai még több inséget nem okoztak!³⁾
Majd a kegyetlen bűn jelvétől⁴⁾ intve, Paraeton
10. Város⁵⁾ ölére vonul, seregét ovatos hadi csinnal
Küldve előtte. De a nép, úgy sejté, zugolódék,
Roma hatalmát és jogait látván bevonulni;
S azt olvasta ki a habozók kétes kebeléből,
Hogy Pompejust nem Caesar részére ölék meg.
15. Arcza azonban, mint mindenkor, jól bepalástolt

¹⁾ Azaz Theodorust, ki Pompejus fejét Caesar előtt vitte. — ²⁾ Vagy Caesart is megölje, mint Pompejust. — ³⁾ Azaz, hogy rettentő példadon okulva, ezek is bele nem mentek a kelepczébe. — ⁴⁾ Pompejus fejtől, melyet előtte vittek. — ⁵⁾ Tengeri város egyiptomi Líbiában, nem messze Alexandriától, dél-keletre.

- Minden félelmet, s meg nem rendülve, szemügyre
 Vette az istenség ős székhelyeit; figyelemmel
 Nézte az ős isten szent templomait, mik az egykor
 Harezbán erős Macedon gazdagságát tanúsíták;
20. Nem büvölte meg őt káprázó külszine semmi
 Tárgynak, arany, vagy dús ékszer, mi az isteneken volt;
 Sem maga a város; de kíváncsi lemenni a sirba,
 Hol Pellaci⁶⁾ Fülöp fia, a mindenha sikerrel
 Rabló fekvék, kit végtére a föld boszuálló
25. Végzete elragadott: e szent nyughelyre helyezték
 Szélnek cresztendő hamvát e férfinak; sőt
 Megkímélé még a sors is, s fönmaradott vég
 Romlásáig ezen homnak! Mert, hogyha a földet
 Meghódíthatná a szabadság egykor, úgy is csak
30. Gúnytárggyá válnék; s nem igen jó példa leendett
 Arra, hogy oly sok föld egy férfi kezére kerülhet.
 Őseinek fészket, Macedont, s mit vesztegetéssel⁷⁾
 Nyertének, Athenaet, oda hagyta; s a végzetek által
 Űzve, leölt népek hulláin vont a keresztül
35. Ázsia térségén, minden nemzet kebelében
 Megforgatva vasát. Idegen népek folyamát is
 Megkeveré, eként Euphrat fogadá be a Perzsák
 Vérét, Indusokét Ganges; nem volt ez egyéb, mint
 Atka egész földnek; villám, mely dördületével
40. Minden népet agyon sujt; s vészes csillaga minden
 Nemzetnek. Kész volt a nagy tengerre hajókat
 Vinni a legszélső vizekig⁸⁾. Neki ellene nem birt
 Állani tűz vagy víz, vagy Libya puszta fővénye,
 S Syrtisi Hammon sem. Nyugatig ment volna; a földnek
45. Lejtőjén, általment volna a sarkokon és Níl
 Forrásán szomját enyhítendő⁹⁾: de a végső
 Perez útját állá; s csak a természet vala képes
 Gátot vetni ezen bőszen kényurnak, ki kajánul,
 Mint meghódítá a földet, vitte magával
50. Sirba hatalmát is, nem lévén neki utódja;
 És a városokat zsákmányul hagyta a sorsnak¹⁰⁾.

⁶⁾ Macedon város, hol, mint Fülöp birtokán, Nagy Sándor született.
 — ⁷⁾ Görögország nagyobb részét ravaszsággal és aranynyal hódította meg Fülöp. — ⁸⁾ Mik a földet kelet- és délről körítik. — ⁹⁾ Strabo szerint, Nagy Sándor és Sesostris föltették magukban, hogy a Nílus forrását fölkeresik. —
¹⁰⁾ Örököse nem lévén, halta után vezérei ezivakodtak birodalmán.

- De, mikor elhunyt, már Babylont is birta, s a Párthok
 Rettegték. Csufság! Jobban félt akkor a népség
 A macedonlándzsák-, mintsem most a kelevéztől.
55. Gönczölig ¹¹⁾ ér immár földünk és addig a pontig,
 Hol zephyros támad ¹²⁾, s a forró déli szelet már
 Elhagytuk ¹³⁾: s keleten még türjük az Arsacidáknak
 Zsarnok urát! Párthhon, mely gyászt vont Crassusainkra,
 A kis Pellának soha ártani nem vala képes.
60. A koronás gyermek, ki a lázongó pulya népet
 Megzabolázá, már megjött; s mikor ő a zavargást
 Fékzé, békén ült Caesar a pella várban.
 Majd Cleopatra csekély kettősevezőjü naszádon
 Záraiból menekül, megrontva a phároszi őrsöt ¹⁴⁾,
65. S Emathiába, melyet Caesar nem zárt vala még el,
 Vonja magát e nő, ki Egyiptom szégyene, Roma
 Fúria szelleme és a gyalár bűn ronda ragálya ¹⁵⁾.
 Mint a Spártai nő ¹⁶⁾ veszedelmes bájai Argust
 És a Trójai várt megrendíték: Cleopatra
70. Hesperiat szintoly veszedelmes lázba keverte.
 Megrendíté a Capitolt, ugyszólva, Egyiptom
 Csörgetyűjével ¹⁷⁾ e nő, s a gyáva Canopusi ¹⁸⁾ népnek
 Kéri a romai hős jeleket, hogy fogva vezesse
 Caesart Phároszon át, diadalszekerének előtte;
75. S kétesen ingott a mérleg Leucate öbölnél:
 Hogy már tán a világ nem romai nőt fog uralni.
 Ezt a kebelben az éj ébreszté, mely legelőször
 Vitte vezérinkhez buja vágyakkal Ptolomaeus
 Lányát. — Örjögő hevedért Antonius akkor
80. Hogy rónának meg, mikor e szerelem tüze Caesar
 Szírtkeblébe is úgy befúrta magát, hogy az örült
 Láz közepett, pedig a házban hol tévedez árnya
 Pompejuszak, s még a thessali vért le se' mosva,
 Mint nászfrigy-bontó, gondját bujaságba temette,
85. És a harc bűneit rabnő kebelén keveré meg
 Tiltott kéjekkel? Hah szégyen! Félre vetette

¹¹⁾ Éjszak legvégeig. — ¹²⁾ Nyugat végpontjáig, hol a nyugati szél támad.
 — ¹³⁾ Egész délszakot elfoglalták. — ¹⁴⁾ Aranynyal megvesztegette az őrséget.
 — ¹⁵⁾ Elebb a Caesarok, aztán Antoniusra nézve, kiket bájaival lépre csalt. —
¹⁶⁾ Helena. — ¹⁷⁾ Minőt Isis szertartásain szoktak használni. — ¹⁸⁾ Egyiptomi
 város, Egyiptom helyett.

- Magnusod emlékét, s testvért ada, Julia, néked
 Undok anyától és alakulni hagyá a legázolt
 Ellent Libya végszélén, míg nílusi kéjben
90. Veszti a drága időt, s elajándékozta Egyiptust,
 Vérboszu átka helyett! — Szépségében bizakodva
 Kíséret nélkül ment Caesarhoz Cleopatra.
 Lengő fűrtjeivel, mint illet, fátyolozá be
 Színlett fájdalmát, és így zokogott a vezérhez:
95. „Hogyha előttem még, ó nagy Caesar, valamit nyom
 Ősi nemességem, mint nagyhirű sarja a fényes
 Lági családfának, vagyok itt számüzve, s örökre
 Elkergetve atyám trónjáról. Hogyha jogomba
 Visszahelyeznek hős kezeid, mint újra királynő,
100. Lábod elé borulok! Mint üdvnek csillaga jöttél
 E népekhez. Nem leszek én első ki Egyiptust
 Mint nő kormányzom; Phárosz törvénye királynőt
 Megtűr; nálunk nem gát a nembéli különbség.
 Elhunyt édes atyánk végrendeletével akarja,
105. Hogy testvéremmel, nejeként, oszszam meg a kormányt.
 Kedvelné a fiú néjét, csak lenne szabaddá;
 De most érzületét s kardját bitorolja Photínus.
 Nem kérlek, hogy atyám rendelte jogomba helyezze bét;
 Csak házunkat e bűn- s szégyentől mentsd meg, esengek!
110. Távoztasd el e bösz czinkost, hogy végre királya
 Kormányozza a hont! Mily dölyfös e szolga, mutatja
 Pompejus leütött feje; és már — óvjon az Isten! —
 Ellened ép így tör! Caesar rád, és a világra
 Szégyenfoltot vet, hogy Pompejus veszedelmét
115. Érdemül és bűnül is maga számítá be Photínus.“
 Caesar érzkeblén mitsem tett volna a szép szó;
 De epedő szeme és bűvös bájarcza hatottak.
 Egy kéjelgő éj . . és meg lőn véve bírāja. —
 A frigy létre jöven, sok drága ajándok után, dűs
120. Fénylakomák követék örömét e nagyszerű ténynek.
 Itt Cleopatra egész tündérfényét kideríté
 A hiu pompának, melytől még ment vala Roma.
 Már a hely oly templom fényét mutatá, mely a romlott
 Korban¹⁹⁾ alig lelhet párjára. Padolt födelén is

¹⁹⁾ Az újabb kort érti, melyben már kevesebb kincset fordítottak templomokra.

125. Dúsgazdagság volt, s a gerenda aranylemezekkel
 Volt bévonva; nem is márványtáblák takarák be
 A falakat: bíborkő²⁰⁾ és vakolatlan achátok
 Körzék a palotát oszlopszatul; és kövezetként
 Udvara onyxal²¹⁾ volt fődve, nem is vala ében-
130. Szelvény szárfáin, hanem ebből volt az egész szár
 A fal támaszaúl. Elefántcsont fődte a termék
 Falzatait, s békák kagylói a hindu vizekből,
 Jól kihimezve smaragdkővel, takarák be az ajtót.
 A nyoszolyák gyöngytől égtek, valamint a butorzat
135. Sárgás jaspistól; a terítők, tyrusi²²⁾ bíbor
 Nedvében többször lévén párolva, ragyogtak;
 Egy rész drága aranyhímtől csillámlik, a másik,
 Mint az egyiptomiak szokták, skárlátszövedéktől.
 Megszámlálhatlan szolgák sokasága tolongott,
140. Egymástól elütők fajsín, kor s nemzetiségre:
 Egy rész libyai göndör haju, más meg egészen
 Szöghaju annyira, hogy Caesar, mint önmaga monda,
 Rajna vidékén sem látott szőkébb haját ennél.
 A szerecsen fajból néhány megnyirve, kupára
145. Hajtja a homlokról fürtjét. Van köztük oly is, kit
 Férfiuságától megfoszta a durva aczél; de
 Annál pozsgásabb, csakhogy nem nő ki szakálya.
 Asztalnál egyedül a királpár és maga Caesar,
 Mint még főbb hatalom, foglaltak díszhelyet. Itt már
150. A fejedelmi jogart s testvérférjet nem elégli,
 Vészes bűbáját tulterhelvén Cleopatra
 Fénynyel: megrabolá a vörös tengert, nyaka s fürtje
 Rakva igaz gyöngygyel, csak alig bírhatja az ékszeret.
 Átragyog a hómell Sídönleplén²³⁾, mit a Seres²⁴⁾
155. Bordák szötenek, és megritkitottak Egyiptom
 Himvarrásai²⁵⁾. Itt elefántcsont-lábakon állt az
 Atlaszi citrusból faragott kerekasztal, a melynek
 Caesar még a fogoly Jubánál sem leli párját. —

20) Porphyrites. — 21) Szürke, sárgás drága kő, balzsam-edényeknek, s kicsiszolva macskaszem alakra, gyűrűbe is használtatik. — 22) Tyrus folyóból legtöbb bíbort halásztak ki, azért mondatik tyrusi bíbornak. — 23) Sídön, Phoeniciai leghíresebb ősváros, ma Saida. — 24) Seres, nemzet keleti Ázsiában. — 25) Oly bíborlepel volt ez, melyet a Seres nép szőtt, de az egyiptomi ügyes himvarrók saját fősülaku eszközeikkel megritkitván, drága himezéssel alakítottak díszkendővé.

Hah vakság s eszelős hiúság keltette botorság!

160. Kincset tární elé a polgárharcz-viselőnek,
S így a fegyverzett vendégnek szítani vágyát!
Még az esetnél is, ha nem ő lett volna, ki kész volt
A nép romjain át fegyverrel gyűjteni kincset,
Sőt a szegényebb ős korszaknak hősei is, mint
165. Fabricius s a komoly Curius, s tán még ha a Consul,
Kit hetruri²⁶⁾ ekék szarvától hívtak el²⁷⁾, ülne
Ott: ily dus diadalt kész lenne vezetni honába!
Itt csak aranyba rakott étkek voltak, miket ég, föld,
Tenger s Nilus adott, mit a fénynek kába üzése
170. Fölkutatott a világ hátán, bár éhe nem üzte.
Fölrakják számos madarát vadjával Egyiptom
Istenségeinek. Kristályból öntik a kézre
A Nil habjait; a bort gyöngyszilkébe eresztik,
Nem mareotai²⁸⁾ fiirt nedvét, hanem a meroëi²⁹⁾
175. Már néhány évig nemesült nektárt, mi Falernum³⁰⁾
Habjai közt pezsgett. Nardus³¹⁾ s mindenha viruló
Rózsákból kötözött koszorut kapnak, s hajaikra
Cinnamon³²⁾ illatszert, mely nem gyengült meg a messze
Földre vitelben, s oly balzsam folyadékokat öntnek,
180. Mely nem rég készült s hozatott. Itt kezdi tanulni
Caesar, mint kelljen tékozolni a kirabolt föld
Kincseit. Arcza pirul, hogy e polgárharczot a koldus
Vőre vivé; s Phároszt óhajtja csatába keverni.
. A lakomát s tusozást végezvén inye szerént, hogy
185. Megröviditse az éj óráját, eszmecezerét kezd
Caesar, Achoreust³³⁾, kinek öltönye lenszövedék volt,
S a legfőbb helyen ült, így szólítá meg enyelgve:
„Ó fölkent agg, kit, mint már láthatni korodról,
Kedvel az istenség, légy szíves a Phároszi nemzet
190. Öselejét, eme föld fekvését, s népe szokásait,
Istene ábráit, szent szertartásait és mind
Elszám lálni, mit ős szentélyei följegyezének;

²⁶⁾ Etruria vagy Toscana. — ²⁷⁾ L. Quintus Cincinnatus. — ²⁸⁾ Alsó Egyiptom. — ²⁹⁾ Meroë, Egyipton legnagyobb szigete. Az itt említett bor a mi főzött ürmőseinkhez hasonlított, t. i. a must nyersségét lefőzték, s miután néhány évig tartották, kellemes zamatot fejtett ki s — ³⁰⁾ a Falernumi vagy Campaniai borral vegyítve, erősen pezsgett. — ³¹⁾ Illatos növény, melynek több faja van; legillatosabb az indiai. — ³²⁾ Laurus Cinnamomum v. Cinnamum, illatos fa, fahéj. — ³³⁾ Lásd VIII. K. 504. v.

- S tárd föl az isteneket, kik hirdettetni szeretnek.
 Hogyha elődid szent és mély tanaikba avatták
195. Kékrópi³⁴⁾ Platót: nálánál volt e, ki tisztább
 Eszmékkal bír a nagy mindenségről?.. Ugyan engem
 Vöm hire is vonzott, de tiéd is Phárosz ölére:
 Harez közben folyvást figyelém a csillagokat s ég
 Tájait és istent; s Eudoxus³⁵⁾ rendszere rajtam,
200. Évszámításban, nem tesz ki: de, minthogy a tudvágy
 Oly nagy a keblemben, s az igazság annyira lángít,
 Semmi sem érdekel úgy, mint Níl forrása, mely oly sok
 Századon át lappang; s ha remélhetném, hogy e forrást
 Láthatom, elhagynám tüstént polgári csatámat.“
205. Achoreus, miután Caesar végez vala, így szólt:
 „Én jogosítva vagyok, Caesar, föltárni atyáim
 Titkát, mely soha még nem volt föltárva avatlan
 Népek. Hallgasson kegyelettel más e csodákról,
 Én kedves dolgot vélek cselekedni az égnek,
210. Hogyha a népekkel s a világgal közlöm e roppant
 Munkát és szentelt törvényeket. — Oly nemű égi
 Testeknek, mik az ég rohamát gátolni teremtvék
 Ellenés utjokkal, kezdő törvényei által
 A mindenségnek, más-más befolyások adattak³⁶⁾.
215. A nap az év idejét béosztja, cseréli a nappalt
 Éjjel; a csillagokat gátolja sugára hatalma,
 S bolygó utjakat egy helyhez függeszti³⁷⁾. A holdfény
 Összevegyít földet s hullámot változtatával³⁸⁾.
 A jég és hidegebb évszak szerzője Saturnus.
220. Mars ura a szélnek s villámrejtő viharoknak.
 Juppiter a csendes légmérséklet vezetője.
 A terményeknek bőségét Venus okozza.
 S a megmérhetlen vizeken Merkurius a fő.
 Ez, ha eléri azon pontot, hol a Rák s az Oroszlán

³⁴⁾ Athenaei. — ³⁵⁾ Gnidusi Eudoxus, Archytas és Plato hallgatója, híres csillagász, ki egy csillagrendszert állított föl, mely Itáliában, hol ő működött, igen kapós volt. Caesar erre vonatkozik s jól mondja, hogy az ő javított naptára nem enged Eudoxus rendszerének; csak hogy Caesar naptárjavítása a 47-dik évre Kr. e. esik; tehát egy évvel halála előtt; a Pharsáliai ütközet pedig Kr. e. 50 évvel történt. E szerint Lucanus egy kis számítási hibát követett el. — ³⁶⁾ Ez, az ős csillagászat hibás véleménye szerint még azt hitte, hogy a csillagok egy része nyugatról keletnek, a többivel ellenkezőleg forog. — ³⁷⁾ Azt hitték, hogy a csillagok nappal nem mozdulnak helyökből. — ³⁸⁾ A tengeri árapályt a hold vonzerejének tulajdoníták.

225. Összevegyül³⁹⁾, s a legis legforróbb évszak⁴⁰⁾ eléáll
Tűzsugarával, a mely Nílus vizeit, miket a Bak
És Rák elzártak . . mikor ez, mondom, kiereszti
Lángjával⁴¹⁾, mint fő ura a víznek: kirohannak
A Nil árjai, mint a tengerek árja, ha megtelt
230. A hold; s mindaddig nem apad meg, míg nap az éjnek
Nyárszakon elrablott óráit vissza nem adja⁴²⁾.
Az nem igaz, mit az ős hit tart, hogy a Nílus a Mórok
Földjén olvadt hó által gyarapul, hisz azoknál
Éjszaki szél és hó nem létezik a hegyek ormán.
235. Ezt láthatni a nép égett arczán, valamint dél
Nedves langyszelein; tedd hozzá még, hogy örökké
Akkor nő a folyam, mikor a tavasz enyhe legétől
Kezd olvadni a jég és hó: de a Nil soha sem nő
Eb hősege előtt⁴³⁾, s nem tér medrébe előbb, mint
240. Mérleg alatt, mikor a nap egyenlővé lesz az éjjel.
Igy hát törvényét nem tartja egyéb folyamaknak;
Es nem is árad meg télben, mikor enyhe sugári
A napnak távol vannak, s nem működik a víz:
Ez csak azért van, hogy mérsékelhesse az égnek
245. Mostohaságát e hő földön nyár közepében;
És nehogy a hőség fölemészsze a földet, a Nilus
Jó ótalmaul és hullámakat önt az Oroszlán
Tűztorkába; utóbb a rákperzselte Syenét
Menti meg és addig nem hagyja magukra mezőit,
250. Míg a nap ősze hajol, s Meroë árnyéka növekszik.
Titkos okát ennek ki deríthetné föl? Eként kell
Nílnak lejtteni a természet rendeletéből:
Igy leli ezt a világ jónak. Hajdanta a kábák
E vizek árjait a Zephyrek⁴⁴⁾ rohamának itélték,
255. Mely rendes szakokon, napokig dul, s a levegőre
Tartósabb befolyást gyakorol; vagy néha nyugatról
S délről áthajtják a föllegeket, s e folyóra
Kergetik a záport⁴⁵⁾; vagy, hogy Nílus rohamát, mely
Annyiszor áttöri a partot, gátolni akarván,

³⁹⁾ Tulajdonkép a Szűzjegyet. — ⁴⁰⁾ Canicula. — ⁴¹⁾ Arra nézve már tisztában vagyunk, hogy a Nílus áradását a tropicusi esőzések okozzák. —

⁴²⁾ Midőn a napok rövidebbek, az éjek pedig hosszabbak kezdenek lenni. —

⁴³⁾ Canicula előtt. — ⁴⁴⁾ Nyugati szél, és keleten szerepelteti a költő. — ⁴⁵⁾ Democritus véleménye.

260. Visszafelé veri és medrébe szorítja a szélvész ⁴⁶⁾,
 S így gátoltatván habját tengerbe üríteni,
 Azt a mezőn veti szét. Vannak kik tág üreget s mély
 Örvényt képzelnek létezni a föld kebelében,
 S hogy fagyos éjszokról e déli melegre vonúlnak
265. Titkon a hullámok, s mikoron Meroët a tüzes nap
 Perzseli: Gangest és Padust, rejtett üregén át
 Erre idézi a föld, s mindezt a Nílus özönlí
 Szerte, önárjai közt. Azt is mondják, hogy a tenger,
 Mely bekeríti egész földünket, a Nílbe özönlík,
270. Csakhogy a hosszú uton mérséklül a tengeri sóiz.
 Hiszszük még hogy a nap s minden csillagzat a tengert
 Iszsza; midőn pedig a nap eléri a Rákjegyet, akkor
 Több nedvet ragad el, mintsem megemészthet a légkör,
 S visszaorozza az éj ezt is, s a Nílbe üríti.
275. De én, ó Caesar, ha szabad megbontani e nagy
 Törvényt, úgy vélem, sok viz több század után tört
 A föld gyomrából napfényre nem isteni végzés
 Folytán; míg mások földünkkel együtt eredének,
 És a teremő s főmester törvényt szab eléjük. —
280. Romai! E vágy, a Nilust ismerni, mi téged
 Csikland, megvolt már Macedonia, Persia s Phárosz
 Több fejedelmében, s majd minden század igyekvők
 E fátyolt az utókor előtt föltárni; de titkát
 Őrzi a természet. Sándort, legfőbb fejedelmét
285. Memphisnek, gyötré e folyam, s ő a szerecsen föld
 Legkitünőbb fiait küldé a föld legutólsó
 Pontjáig; s ezeket csak a föld tüzsarkai tilták
 A Nílus zuhogó ⁴⁷⁾ forrását látni. Sesostris ⁴⁸⁾
 Napnyugatig ment és fejedelmek, igába szorítva,
290. Vontatták döllyős diadalszekerét; de előbb lelt
 Volna Rhodan s Padus vizetek forrásira, mintsem
 A Níl forrásán lehetende lelfűtnie szomját.
 Vad Cambyzes ⁴⁹⁾ már bölcsőjét érte az ősi
 Népnek; s elfogyván élelme, övét öl le
295. Éttekül: és megjött a Nílus titkai nélkül.
 Nem mese rólad Níl, a közmondás hogy „a hol csak

⁴⁶⁾ Thales hiedelme. — ⁴⁷⁾ Cadentem (calentem h.). — ⁴⁸⁾ Mesés hódítá-
 sairól híres egyiptomi király. — ⁴⁹⁾ Perzsa király, ifjabb Cyrus fia.

- Látnak, kémlelnek⁵⁰⁾; mégsem lehetett a dicsőség,
 Hogy mondhasa, miként az övé vagy, semmi hazáé.
 Árjaidat, Níl, én, mint sejtmem hagyja vizednek
300. Rejtő istene, majd elmondom: a délszaki sarkon
 Támadsz s partjaidat fölhajtod a Rák tűzöléig;
 Éjszagnak hömpölgysz egyenest, el egészen a kettős
 Gönczölég; és hol a nap nyugtának, hol keletének
 Follysz; vized egyszer Arabs, máskor meg Libjai földön
305. Fut; legelőször lát Seres népsége, de ez sem
 Ismer; s a Szerecsent idegen hullámba fürösztöd;
 És eszerént titkát forrásodnak kitalálni
 Senkisé érti; az ő természet nem fődözé föl
 Még kutfőd titkát, csak hullámkebledet adta,
310. S azt akará, hogy a nép bámulja, de föl ne fődözze
 Kutfődet⁵¹⁾. Kebled földuzzad nyár közepén is
 És idegen tél dus hullámát ten teledével⁵²⁾
 Öntöd szét, s a két földsarkon csak te ögyelghetsz.
 Itt forrását, ott végét fürkészik a viznek.
315. Termékeny Meroët két ágra szakadva köríti
 A hullám, s a sziget feketült népsége az ében
 Dus lomjának örül, bár árnyat nem lel alatta;
 Mert függélyesen áll az Oroszlánjegybe jutott nap
 A fák lombja fölött. Majd átárjongsz a tüzes nap
320. Tájain a nélkül, hogy hullámod megapadna;
 S megfutod a tartós fővenyet, hol minden erődet
 Egybe szorítva a part közt, hol ki-kicsapva csekélyebb
 Partjaidon. Majd meg csendes medrökbe vonulnak
 Tévelygő vizeid, hol az Arabs népet Egyiptom

⁵⁰⁾ Mivel senki sem ismeri, mindenki fürkészi eredetét. — ⁵¹⁾ A Nílus forrásának kutatására időnként kitűnő férfiak, mint: Arnaud, Brun-Rollet, Burton, Milami, Speke és Grant vállalkoztak. Azonban elvégre is sir Baker Samuelnek sikerült az angol földirati társaság előtt s a British Association 1866-diki vándor közgyűlésén kimutatni: hogy a szent folyam termékenyítő hullámai két nagy fő kapcsolattól erednek. Baker térképe szerint t. i. a Nílus tulajdonképp a Victoria-tóból ered, honnan éjszaknyugati irányban futva, az általa körüljárt Albert-Nyanza, vagyis Albert-tóba szakad s ennek éjszakkéleti partján végig hömpölyögve, belőle éjszaki legmagasb csucsán ömlik ki, innen — kanyarulatait leszámítva — egyenes irányban sietvén éjszagnak, mignem a közép-tengerrel egyesül. Baker e veszélyes utra 1861. ápril 15. indult ki, nejével, ki magyar nő, Kairóból, s fölfödözési útja három évig tartott. E sikerben mi magyarok is büszkék lehetünk a mennyiben Baker magyar neje által, bár közvetve, hazánknak is van némi része azon nagy fölfödözésben, mit a világ két évezreden át hiába törekedett végrehajtani. L. „Hazánk s a Külföld.“ — ⁵²⁾ Mintha saját téli vizét messze földek hóvizével vegyítve hozná.

325. Földjeitől, a Philae-bástyáknál⁵³⁾, elkülönítéd;
S végre a pusztákat, hol tengeri közlekedésünk⁵⁴⁾
A rőt-tengernél megakad, hullámaid éle
Átszegvén, enyhül rohamod. Hinné e akárki,
Csendes habjaidat látván, mily szörnyű haragra
330. Duzzadozol némely helyeken? S ime, hogyha utadba
Szirtgát vagy zuhatag, vagy barmily szikla vetődik —
Ehez nem szokván — a csillagokat veri bőszült
Tajtéko; minden remeg és megrendül utadban;
S nagy dörgése között a hegygátnak, habos árját
335. A meggyőzhetlen vízforgatag őszbe csavarja.
Itt aztán Abatost⁵⁵⁾, mit az ős szent monda hatalmas
Földnek tart, üti meg (s ama sziklákat, miket a nép
Nílus érének vél, minthogy hulláma először
Itt alakul) mérges rohamával a nagyszerű árvíz.
340. Aztán a kóbor víz elé hegységeket állít
A természet; s így Nílus nem jutsz Libyába:
Csendes habjaid ott, mint egy sima völgy, lelapulnak.
Memphis az első, mely sík földet nyújtva, mezőt nyit,
S partjaival vizedet nem hagyja magasra dagadni.“
345. Így huzták az időt bizton, mint béke ölében,
Éjfélig. De gonosz lelkét, mely meg vala immár
Fertőztetve dicső vérrel, nem hagyta Photinus
Pangani. Új bünt főz, s Pompejust már elemésztvén,
Azt hiszi, minden megy: keblében az árny⁵⁶⁾ s a kajánság
350. Istennői szívét új förtelmekre hevítik.
E hitvány kezeket méltatja a sors ama vérre,
Melynek az elvérzett honatyákat kell befecselni;
És a polgárharcz megtorlását, s a Senatus
Vérboszuját majdnem nyomorult rabszolga kezére
355. Bizza! A bünt, hogy e fő Brutustól távol omolják
Porba, ne adja az ég! A romai zsarnokon állott
Vérboszu Phároszban bűn lenne, s az őshaza egy gyász
Példát vesztené el. Kivihetlen terveket épít
A botor és nem akar csellel gyilkolni orozva:
360. A meggyőzhetlen harczfőt nyílt harcza idézte.

⁵³⁾ Nílpárti sziget és város, melybe Diodorus S. szerint csak papok me-
hettek; mert, hitők szerint, ott temettetett el Osiris. — ⁵⁴⁾ A közép-tengerrel.
— ⁵⁵⁾ Szikla-sziget. Nevét a Nílus ütésétől vette. Itt van a Nílus első zuhataga,
s e miatt nem közelíthetni hozzá. — ⁵⁶⁾ Pompejus halála furdalja.

- Annýira vitte a bűn, hogy Caesart vérbe füreszt
 Rendeli és az atyust a vővel eként egyesíteni.
 Szóval üzente meg e tervét meghittjei által
 Czinkos Achillásnak, ki a vőt leteríteni segíté,
 365. A ki alá seregét rendelte a kis pulya gyermek,
 És kinek általadott, a királyt sem véve ki, minden
 Vérjogot. „Ágyadnak puha párnáin heverészs csak,
 Ugymond, és alugyál mélyen, mikoron Cleopatra
 A fejedelmi lakot megszállá. Nincsen eladva:
 370. Ugy van ajándékként átadva Egyiptom uralma.
 Késlekedel hálótermébe rohanni, ha mindjárt
 Egymagad ⁵⁷⁾, urnődnek? Jegyesévé lészen az álnok
 Nővér öcsésének, mikor immár eljegyezé őt
 Romá vezére; s a két férjjel fölváltva enyelgvén,
 375. Phárosz övé, s Romát kéjérdem játsza kezére.
 Könnyen elámítá bájmérgével Cleopatra
 A vént. Higy nyomorult a gyerekek, kit, ha egyetlen
 Éj egyesít, s egyszer vérfertőztetve ölébe
 Zárhat a nővér és férjjog czim alatt izelendi
 380. Förtelmét, ő majd fejemet s fejedet veti díjul
 Egy-egy csókért! Mink kínfán s máglyán lakolunk, ha
 A nővért szépnék leli ⁵⁸⁾. Nincs számunkra menekvés:
 Itt a király s neje, ott trágár Caesar van a résen;
 És, igazat szólván, minket mint vétkeseket fog
 385. Törvényszéke elé állítani a szörnyü birónő!
 És melyikünket nem hisz vétkesnek Cleopatra,
 Mint ki nem érinté őt? Ten lelkedre s a bűnre,
 A mit együtt tettünk s vesztettünk ⁵⁹⁾, és ama frigyre,
 Mit megerősített Pompejus vére közöttünk,
 390. Kérlek: ronts szaporán fölbőszült harczezal a várba!
 Változtassuk az éj örömét vérnászra, s a zsarnok
 Urnót párnáján, legyen ott vele bárki, megöljük.
 Bátorságunkat ne lohaszsa a romai harczfő
 Jobb csillagzata. Azt a dicsőséget, mely ölébe
 395. Vette s a föld legfőbb polezára emelte, megoszszuk:
 Már hirt Magnus után nyertünk úgy is. Ott ama partok
 Nyújtják vétkünkért a reményt. Kérdezd a bemocskolt

⁵⁷⁾ Azaz, ha nem rendelkeznel is hadsereggel. — ⁵⁸⁾ Ha megbűvölheti őt szépségével. — ⁵⁹⁾ Mert nem követte jutalom.

- Hullámot, mi szabad nekünk? És nézd a maroknyi
 Sirhalmot, mely alig fõdi Pompejust fövényével!
400. Ezzel egyenlõ volt a kitõl félsz. Hogy nem eredtünk
 Ősi dicsõ vérbõl, minek is?! . . Vagy, hogy koronáink
 Nincsenek és népünk? . . Örjásokká tesz a bûntény!
 Őket egyenként majd a szerencse kezünkre keríti:
 Itt már egy másik, nemesebb véráldozat is jó.
405. E másodszori vér Romát békítse ki velünk.
 A Caesarba ütött tör azt eszközli ki, hogy majd
 Roma szeret minket, kik Pompejust leterítõk.
 Mit félünk a vezér neve- és roppant erejétõl,
 Mit ha leszámítunk, nem egyéb, mint egyszerű harczos.
410. A polgárharczot bé fogja ez éjszaka zárni;
 És gyászáldozatot hoz a népnek, sirba taszítván
 A fõt, melylyel még a föld gyomrának adós volt.
 Suitsd dühösen Caesart, te egyiptomi ifju: királyért;
 Római: önmagadért⁶⁰⁾! . . Szaporán! . . Jõllakva találod,
415. És bormámor közt kéjelve tilos szerelemben.
 Bátran! Brutusok és Catók mélységes imája
 Fogja az isteneket megnyerni e vállalatodhoz!⁶¹⁾
 Tüstént készen volt hódolni a bûnnek Achilles.
 Nem riadókkal, mint szokták, ad jelt a csatára;
420. És a harsona sem hirdette elõre a harcztot:
 Csak lövésztében szedi össze a háboru gyilkos
 Eszközeit. Seregét legfõkép római népség
 Képzé, csakhogy, mint külszoldos, nemzetiségét
 Elfeledé, s már úgy megromlott, hogy, kit Egyiptom
425. Zsarnoka sem méltó kormányzani, szolgavezérnek
 S czinkosnak hódol. Népben, mely harczbba szegõdik
 Nincs hûség s kegyelet, pénzért karját is eladja:
 Ott az igazság, hol legtöbb a zsold. Gonosz érczért⁶¹⁾
 Szolgál, és az, hogy Caesart õli meg, neki mindegy.
430. Hah jog! Hol nem lel birodalmunk végzete gyilkos
 Polgárháborukat? Seregünk, mely Thessaliában
 Nem volt, a Nilus partján üzi õsi szokását. —
 Pompejust pártul fogván, mit tenne a Lági
 Törzs ennél többet? Mindenki lerója adóját

⁶⁰⁾ Mert az egyiptomi király seregében, mint ezennel látni fogjuk, sok
 kores római is szolgált. — ⁶¹⁾ Aere pravo (parvo h.).

435. Isteneinknél, nincs egy romai, a ki pihenni
 Merne. Az istenség Latium testét így akarta
 Szétvagdalni; nem ip s vő kedvéért szakadoznak
 A népek: most egy rabszolga vezényli a polgár
 Harczot, Achillasnak jut a romai nép hivatása;
440. És, ha az ég Caesart nem védi⁶²⁾, e párt lesz a győztes!
 Mindkettő idején helyt állt, s a nagy lakomában
 Bontakozott udvart minden esel nyitva találta;
 S Caesar vére akár a királyi pohárba csoroghat,
 És feje asztal alá hullhat: de az éji csatázás
445. Ríadozásától féltek, nehogy a zavaros harcz
 Közben, véletlen, Ptolomaeust is leterítsék.
 Fegyverök oly biztos, hogy vaktában nem akarnak
 Rontani a bűnnek; s megvetve a czélszerű perczet,
 Azt hiszik a szolgák, hogy könnyen helyre ütendik
450. A kárt, mely Caesart máskorra halasztja megölni;
 Várnak, hogy nappal bűnhődjék: lám a vezérnek
 Adnak egy éjet! Mily nagy lelkü iránta Photinus!
 Hogy még másnapot ér csak néki köszönheti Caesar!
- Még Cassius bérczén ragyogott a hajnali csillag,
455. És első langyos sugarát hintette a napfény
 Phárosz ölére, midőn látják a bástyafalakról
 Távol a hadsereget, nem hadszakaszokra oszolva,
 Sem portyázva, hanem zárkozva, miként, ha az ellent
 Arczban támadják; úgy, mint mikor a közelítő
460. Fél rohamot készít, de az is, kinek ellene indult.
 A cselt észrevevén Caesar, a királyi lakásba
 Zárva fődözte magát, nem bizva a bástyafalakban.
 Még a királyi lakot sem tudta fődözni egészen,
 S egy részébe szorult csapatával az udvari laknak.
465. Lelkét félelem és boszuság vegyes érzete dulja:
 Fél a rohamtól és, hogy fél, rosszalja magában.
 Így dul-ful kisded rekeszében a szörnyü oroszlán,
 Mely dühösen rágván a rekeszt, fogait töri össze.
 Ép így zúgna a láng, ha befojtnák, Mulciber, Actnád
470. Torkolatát, a Sikul barlangok mély üregében.
 A bátor, ki imént a thessál Haemus alatt, hol
 Hesperíanak egész erejét, valamint a Senatust,

62) Hogy t. i. Romában gyilkolhassák meg.

- S Pompejust, a vezért, látá a hadsereg élén,
 Bár a remény is igen kétes volt, meg nem ijedt, sőt
475. Hitte a végzetnek kegyeit részére hajólni:
 Retteg az elvetemült szolgálótól és a falak közt
 Nyilzápor lepi el, kit még a szittya s alán nép
 Sem sérthetne meg és kímélne a Mór, ki le szokja
 Lőni a vendéget játékból⁶³). Ez, ki határit
480. Roma hatalmának nem eléglé, sőt kicsinyelte
 India népeit és Gadest⁶⁴): most, mint pulya gyermek
 És remegő asszony, ki, ha elfoglalva a bástya,
 Házba vonul s elzárt ajtóknban helyzi reményét
 Éltenek, kábán kémlelve, szaladva alá s föl.
485. De a királyt folyvást kézen tartotta magánál,
 Rajt torlandó meg, mint kellemes áldozatán, ha
 Vesznie kell, vérét: szolgálid elé, ha tűz és nyil
 Nem lesz már, tüstént fejedet sujtóm, Ptolomae! —
 Mondják épen eként állt őrt a colchisi bűvös
490. Nő⁶⁵), éles kardot tartván testvére nyakára,
 Hogy, mig visszajövend atyjok, gátolja szökését,
 S védje jogát. — De utóbb, kénytetve a végletek által,
 Alkut kezd a vezér; egy zsoldost küld ki a zsarnok,
 Hogy megtiltsa azon harczt, mit nélküle kezdtek
495. A bősziült szolgálak. De világhatalom vagy a népek
 Szent joga itt mitsem használt: a királyi követség
 Reszket; mert vele csak véráldozatát szaporítja
 Vétked Egyiptom, mely bünszörnyek gyász hona lettél.
 Thessaliában s nagy birodalmán Juba királynak,
500. Pharnakes⁶⁶) elvetemült hada Pontuson, és az Iberus
 Jégfolyamától zárt országban⁶⁷) sem vetemültek,
 Sem Syrtis barbár népsége oly ördögi bűnre,
 Mint a minőt Phárosz kéjenczei elkövetének.
 A had előre nyomul minden részről, potyog immár
505. A nyil a házra, s a vész megrázkódtatja alapját.
 Nem kost ingatnak, mely bészuzná egy ütessel
 Ajtait a háznak, sem más gépet vagy emésztő

⁶³) Az idegenen gyakorolják magukat a lövésben. — ⁶⁴) Keletet és nyugatot. — ⁶⁵) Medea, midőn atyjára, ki az arany gyapju elrablóját üldözte, várakozott, mindaddig fivére nyaka fölött tartotta az éles kardot, mig atya vissza nem érkezett. — ⁶⁶) Mithridates fia, ki atya országát vissza akarta foglalni. — ⁶⁷) Petrejus és Afranius.

- Lángot használnak; hanem a bőszült fiatalság
Elzárolja a nagy házat s úgy támad egyenként.
510. A végzet bele szólt s bástyát pótolta a szerencse.
A fejedelmi lakot sajkákról is fenyegették,
Tengeri részéről, mert a fénydus lak egy ága
A hullámra hajolt: ezt is védelmezi Caesar,
És itt karddal, amott tüzesővel hajtja az ellent;
515. Sőt, mint ostromlott, viszonestrommal viszi végbe
(Ekkora lelki erőt fejtett ki!) a nagyszerű munkát.
Szurkos fát szórat, meggyújtva, a sajka födéltre;
És a sajkakötél, a vitorlák, sőt a födél is
Lángba borult rögtön; s majd félig elégségre merültek
520. Vízbe a sajkák; majd sajkás és fegyvere usztak.
És a hajóktól a part szomszéd házai szinte
Meggyultak, s hosszas lángoszlop dult a tetőkön;
A vést még növelé a délszaki szél; s a kavargó
Széllel a láng ép úgy harapódzott át a tetőkön,
525. Mint villám, mikoron nem lelvén gyúanyagot, csak
A felhő kebelén ég. E tüzvész a lezárolt
Udvartól nagy részt elvonta a néptömeget, hogy
Mentse a várost. És Caesar sem aludta el a vész
Óráját: a sötét éjt fölhasználva, hajóra
530. Surrant; hisz mindig gyors harcztroham adta kezébe
A diadal sükerét!
- Most Phároszt, a mely e tenger
Kulcsa⁶⁸⁾, bevette. Sziget volt ez hajdanta — midőn még
Proteus⁶⁹⁾, a jósló, élt — a tenger közepén; de
Most közel áll immár Pellához⁷⁰⁾. A romai harczfő
535. Kétszeresen nyert e helylyel; mert óvta eminnen
A becsapongástól, elzárta amonnan a tengert
Ellensége előtt; és Caesar pótseregének
Biztos utat nyújtott.
- De Photinus sem kerülé el
Bünzsoldját⁷¹⁾, ámbár nem mérve szerént a haragnak,
540. Nem máglyán s kinfán s fenevad mérges foga által —
Hah rut bün! Leriszált feje véres kardba van ütve —

⁶⁸⁾ Így nevezik azon helyeket, melyekről, mintegy uralkodhatni az illető tengeren. — ⁶⁹⁾ Egyiptomi király a trójai háboru idejében. — ⁷⁰⁾ Nagy Sándor születéshelyéhez. — ⁷¹⁾ Caesar Photinust, ki az elsorolt küzdelem alatt sürgőnyt akart a városból küldeni Achilláshoz, keresztül szurta.

- Magnusként halt meg. — Majd csellel, mit Ganymedes Szolga koholt, Caesar ellenségéhez elillan Arsinoë ⁷²⁾: a hadat, melynek nem volt fejedelme,
545. Elfoglalja, miként ivadéka a Lági családnak, És boszuló kardot dőf Achilles szolgaszívébe.
- Im Pompejus! Már a második áldozat omlik Sirba te éretted. De a sors ezt még nem elégli: A fő megtorlás még másképp fog ledörögni!
550. Őmaga a zsarnok, s mindössze a Lági család sem Lenne elég vértor: majd hogyha a romai kardok Szurják át Caesart, meg lésszesz, Magne, torolva! — Ámbár elvérzett a düh okfeje ⁷³⁾, még a dühögés Nem szűnt meg; mert a seregek, hol most Ganymedes
555. A harczó ⁷⁴⁾, ismét alakulnak, s hosszú csatákat Vínak győzve. — E nap roppant veszedelme elég, hogy Hirnevedet, Caesar, föntartsa örökre az évkönyv!
- Ahogy a szűk téren kisdéd seregét a hajókra Készül a romai hős szállítani, átszővi rögtön
560. Egy rettentő had: sajkák myriádja huzódik A partokhoz; emitt a gyalogság környezi hátát; Nincs egy mentő út: szaladás vagy hős viadal, nem Mentheti, sőt a mi több, még hős kimulást sem ígérhet. Nem szétszórt seregek, sem hullák halmaza által:
565. Vérontás nélkül volt itt Caesar leverendő. Kétesen ingadozik, hálóba kerítve, halálát Jobb e kívánnia, vagy rettegje. A sűrű tömegben Az Epidamnusi tér jut eszébe, hol annyi dicsőség Fonta körül Scaevát, ki a bástyákat diadallal
570. Egymaga menté meg Pompejus hadseregétől.

⁷²⁾ Ptolomaeus Auletes ifjabb leánya. — ⁷³⁾ Achilles. — ⁷⁴⁾ Arsinoë Ganymedesre bízta a hadsereget.

